

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Бојан В. Божовић

**РАДНИ И СОЦИЈАЛНИ СУДОВИ -
ДРУШТВЕНА УЛОГА И ОПРАВДАНОСТ
УВОЂЕЊА У ПРАВОСУДНИ СИСТЕМ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Bojan V. Božović

**LABOUR AND SOCIAL COURTS –
THEIR ROLE AND JUSTIFICATION FOR
INTRODUCING SUCH COURTS IN THE
SERBIAN JUDICIAL SYSTEM**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Чланови Комисије:

- Проф. др Бранко Лубарда, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду - **Ментор**
- Проф. др Предраг Јовановић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду
- Доц. др Љубинка Ковачевић, доцент Правног факултета Универзитета у Београду

In memoriam patris

**РАДНИ И СОЦИЈАЛНИ СУДОВИ -
ДРУШТВЕНА УЛОГА И ОПРАВДАНОСТ УВОЂЕЊА
У ПРАВОСУДНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

Остваривања основних социјалних и економских права и слобода условљено је, квалитетном и ефикасном судском заштитом, јер уставне и законске гаранције, пре свега, индивидуалних права из радног односа не значе много уколико нису изграђене адекватне судске процедуре којима ће се санкционисати кршење истих права. Значај централне теме истраживања, специјализованог радног и социјалног судства, произлази и из чињенице да у водећим упоредним правним системима, пре свега оним у ЕУ, постоје специјализовани судови који решавају радне и социјалне спорове. Такви судови у значајној мери доприносе ефикасној заштити права по основу рада, и то са једне стране, на директан начин, завршавањем судских поступака у кратким роковима, а са друге стране, на индиректан начин, уједначеном и квалитетном судском праксом, која опет стварањем климе правне извесности на превентиван начин доприноси мирном решавању судских спорова. Наиме, судови су по својој природи строго формалне и споре институције, а егзистенцијална угроженост запосленог, која је честа одлика радног и социјалног спора, изискује прилагођавање правосуђа том животном факту, тако да савремена демократска држава, која је нужно заинтересована за адекватну заштиту основних људских права, па између осталог и за социјална и економска права радника, реагује прилагођавањем дела правосудног система посебним друштвеним околностима у сфери радноправног и социјалноправног односа. При том, та реакција државе, у европским оквирима, често иде до мере формирања радних и социјалних судова, а ређе до формирања посебних одељења за радне спорове у оквиру судова опште надлежности, одакле се може закључити да институционализација специјализованог професионалног судства за решавање радних и социјалних спорова, јесте на линији поимања друштва и државе у складу са европским социјалним моделом. Разлози за одабир теме тичу се и

нашег правосудног система, којег одликују неуједначеност судске праксе и неефикасаност, те је у оквиру реформе правосуђа, која је у току, потребно унапредити и систем решавања радних и социјалних спорова у поступку пред судом, посебно имајући у виду потребу хитног решавања истих спорова, где нарочито долазе до изражаја негативне последице тренутног стања у правосуђу код нас.

Предмет истраживања, поред радног и социјалног судства, јесте и решавање радних и социјалних спорова у поступку пред самосталним и независним органима (квazисудска заштита социјалних права), као и алтернативно решавање спорова, све у циљу сагледавања ширег контекста могућих начина решавања радних и социјалних спорова и утврђивања њихове интеракције. Такође, део рада посвећен је заштити социјално-економских права у поступку пред међународним судовима у европским оквирима, и то пре свега пред Европским судом за људска права, који је својом судском праксом створио прецедентно право, тако да одлуке овог суда представљају део поретка заштите људских права из Европске конвенције, на који начин Европски суд уобличава заштиту права по основу рада у националним оквирима. Тако одређен предмет дисертације, поред класичних метода опажања и мишљења (анализа, синтеза, индукција, дедукција, генерализација итд.), изучен је применом нормативног метода, као примарног, док су догматски, упоредноправни, историјско-правни, социолошки и аксиолошки методи изучавања права примењивани као секундарни, а све у складу са принципом претежности.

Циљ истраживања јесте да се докаже оправданост увођења радних и социјалних судова у правосудни систем Републике Србије, као професионалних судова посебне надлежности, у чијем би делокругу било решавање спорова из радног односа, и то претежно индивидуалних радних спорова, а потом и правних колективних радних спорова, као и спорова у области система социјалне сигурности, при чему је основна претпоставка да, са једне стране, специјализовано судство за решавање радних спорова има вишеструке предности у односу на судове опште надлежности, а са друге стране, да специјализовано судство за решавање социјалних спорова има вишеструке предности у односу на управне судове. У том смислу устројство радних судова, са нагласком на *differentiū specifici* према судовима опште

надлежности, како у процесном тако и у организационо-функционалном смислу, треба да се заснива на принципима: трипартизма, активне улоге суда, обавезног претходног одржавања рочишта за поравнање, концентracије поступка, утврђивања истине, хитности поступка (забрана враћања на ново суђење, мањи број предмета у раду и посебан приоритет споровима о постојању и престанку радног односа), доступности суда, уједначености судске праксе и посебне едукације у области радног права; а како би се оствариле предности специјализованог судства за решавање радних спорова. Такође, устројство социјалних судова, са нагласком на *differentii specifici* према Управном суду треба да се заснива на принципима: трипартизма, двостепености, обавезног покушаја судског поравнања, расправног начела (обавеза одржавања усмене главне расправе), доступности суда и посебне едукације у области социјалног права; а како би се оствариле предности специјализованог судства за решавање социјалних спорова. На крају, битно је истаћи да да радни спорови, као посебна врста друштвених сукоба произашлих из вршења подређеног рада и остваривања права у вези са таквим радом, као и социјални спорови, као посебна врста друштвених сукоба произашлих из стања социјалне потребе и остваривања права на социјалну престацију, због своје наглашене социјалне димензије представљају суштински извор специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, као нужне реакције *социјалне државе, тј. државе благостања*.

Кључне речи: социјална и економска права, радни и социјални спорови, радни и социјални судови.

Научна област: право

Ужа научна област: радно и социјално право

УДК број: 347.998:331.109(497.11)

**LABOUR AND SOCIAL COURTS –
THEIR ROLE AND JUSTIFICATION FOR INTRODUCING
SUCH COURTS IN THE SERBIAN JUDICIAL SYSTEM**

Abstract

Fulfillment of basic social and economic rights and freedoms rests on sound and effective court protection. Constitutional and legislative protection of, primarily, individual rights stemming from employment relations accounts for very little if an adequate court procedure is not in place that would sanction the breach of such rights. The importance of the main research topic, specialized labour and social courts, is based on the fact that the leading comparative law systems, primarily those of the EU countries, have specialized courts that adjudicate labour and social disputes. Those courts directly contribute to the effective protection of employment right by, on one side, bringing court proceedings to a close in very little time, and indirectly by creating harmonized and high quality case law that in turn facilitates a climate of certainty and contributes to peaceful settlement of disputes. Namely, the courts, by their very nature are very much formal and slow-to-react institutions. At the same time existential vulnerability, a common feature of many labour and social disputes, requires that the courts accept that fact. Therefore, the modern democratic state, that has to be interested in adequate protection of fundamental human rights, therefore, social and economic right, among others, acts by adjusting a part of its judiciary to accommodate special social circumstances in the sphere of labour and social relations. Within European framework, such accommodation by the state more often leads to the formation of specialized labour and social courts, and less often to creation of specialized sections within courts of general jurisdiction. From there we draw a conclusion that institutionalizing specialized professional courts for settling labour and social disputes is in line with the idea of a society and state as envisaged by the European social model. Some of the reasons for selecting this particular topic are closely connected to our judicial system that is characterized by poor harmonization of court practice and inefficiency. The ongoing reform of our judiciary calls for, among other things, modernization of the system of

settlement of labour and social disputes before the courts, having in mind, in particular, the urgent nature of those disputes, and the negative effect that the present state of our judiciary has on the efficacy of court proceedings.

Another topic of the research, together with that concerning labour and social courts, is the resolution of labour and social disputes in the proceedings before independent bodies (quasi-judicial protection of social rights), as well as alternative dispute resolution, with the aim of grasping a wider context of possible methods of resolution of labour and social disputes and examining the interaction between these different systems. Also, a part of this dissertation is dedicated to the protection of social and economic rights before international courts within the European context, primarily before the European Court of Human Rights, that has created precedent case law. Judgments of this court have become sources of protection of human rights set by the European Convention, therefore the European Court shapes the protection of the labour rights within national legal systems. The topic of this thesis has been examined by classical methods (analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, etc.) and by application of normative method, as a primary method, while dogmatic, comparative law, historic, sociological, and axiological methods of research were applied as secondary methods, with the aim of observing the principle of prevalence.

The aim of the research is to demonstrate the necessity of introducing labour and social courts in the judicial system of the Republic of Serbia, as professional courts of special jurisdiction with competence to decide cases concerning employment relations, primarily individual labour disputes, as well as collective labour disputes and disputes relating to social security. The principle presumption of the thesis is that specialized labour courts have multiple advantages over courts of general jurisdiction, as well as over administrative courts. In that sense the establishment of the labour courts, with emphasis on *differentia specifica* in comparison with the courts of general jurisdiction, in both procedural and organizational sense, should be based on the principles of: tripartism, active role of the courts, mandatory settlement hearing, shortened evidentiary procedure, truth seeking, urgency of the proceedings (prohibition of retrial, fewer cases on the court's docket, and special priority in cases where employment has been terminated), availability

of the courts, harmonized case law and special education in the field of labour law; all of the above with the aim of utilizing the advantages of the specialized courts for resolution of labour disputes. Also, the establishment of the social courts, with emphasis on *differentia specifica* in comparison to the Administrative Court, should be based on the principles of: tripartism, right to appeal, mandatory attempt to reach judicial settlement, mandatory oral hearings, availability of courts, and special education in the field of social law; all of the above with the aim of utilizing the advantages of the specialized courts for resolution of social disputes. In the end, it is important to point out that labour disputes, as a special type of social conflicts, have emerged as a result of subordinate labour and protection of the rights relating to this type of labour. While social disputes have emerged, as a special type of social conflicts, from the need of a person to be a recipient of the social benefits. Both types of these disputes, or conflicts, due to their pronounced social dimension, are foundations of specialized courts for resolution of labour and social disputes, as a necessary reaction of the *social, or welfare state*.

Key words: economic and social rights, labour and social disputes, labour and social courts

Scientific field: Law

Scientific subfield: Labour and Social Law

UDC number: 347.998:331.109(497.11)

САДРЖАЈ

УВОД	1
Део 1. СОЦИЈАЛНА И ЕКОНОМСКА ПРАВА	7
1.1. Појам социјалних и економских права.....	8
1.2. Правна природа социјалних и економских права.....	9
1.3. Извори који садрже гаранције социјално-економских права.....	13
1.3.1. Извори међународног порекла	14
1.3.1.1. Универзални извори који садрже гаранције социјално-економских права	14
1.3.1.1.1. Инструменти Уједињених нација	14
1.3.1.1.2. Инструменти Међународне организације рада	16
1.3.1.2. Регионални европски извори који садрже гаранције социјално-економских права	19
1.3.1.2.1. Извори некомунитарног права	19
1.3.1.2.2. Извори комунитарног права	22
1.3.2. Извори домаћег порекла	23
1.3.2.1. Хетерономни извори који садрже гаранције социјално-економских права	24
1.3.2.1.1. Устав	24
1.3.2.1.2. Закон	25
1.3.2.1.3. Подзаконски општи акт	27
1.3.2.2. Аутономни извори социјално-економских права	27
1.3.2.2.1. Колективни уговор о раду	27
1.3.2.2.2. Једностранни аутономни извори социјално-економских права	30
Део 2. РАДНОПРАВНИ И СОЦИЈАЛНОПРАВНИ СПОР	32
2.1. Појам радноправног спора.....	33
2.2. Врсте радних спорова.....	35
2.2.1. Индивидуални и колективни радни спорови.....	35

2.2.2. Правни и интересни радни спорови.....	37
2.2.3. Радни спорови подобни да се решавају судским путем, радни спорови који се претежно решавају алтернативним методама и радни спорови који се могу решавати методама колективног деловања.....	38
2.3. Појам социјалноправног спора.....	39
2.4. Врсте социјалних спорова.....	40
2.4.1. Социјални спорови у вези са системом социјалног осигурања.....	40
2.4.2. Социјални спорови у вези са системом социјалне заштите.....	42
2.4.3. Социјални спорови у вези са <i>variae causae</i> социјалног права.....	43
2.5. Радни и социјални спорови као суштинске детерминанте радних и социјалних судова.....	44
Део 3. АЛТЕРНАТИВНО РЕШАВАЊЕ	
РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА46	
3.1. Мирење и посредовање.....	47
3.1.1. Јавноправне институције за мирење и посредовање.....	48
3.1.1.1. Шведска.....	49
3.1.1.2. Велика Британија.....	49
3.1.1.3. Србија - Републичка агенција за мирно решавање радних спорова.....	50
3.1.2. Приватноправне институције за мирење и посредовање.....	52
3.1.2.1. Немачка.....	52
3.2. Арбитража.....	53
Део 4. КВАЗИСУДСКА ЗАШТИТА СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИХ ПРАВА ...56	
4.1. Заштитник грађана – социјални омбудсман.....	56
4.2. Повереник за информације од јавног значаја и за заштиту података личности....	59
4.3. Повереник за заштиту равноправности.....	60
Део 5. СПЕЦИЈАЛИЗОВАНО СУДСТВО ЗА РЕШАВАЊЕ РАДНИХ	
И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА КАО ОБЕЛЕЖЈЕ	
ЕВРОПСКОГ СОЦИЈАЛНОГ МОДЕЛА63	

5.1. Држава благостања.....	63
5.2. Европски социјални модел.....	65
5.3. Специјализовано судство за решавање радних и социјалних спорова као обележје европског социјалног модела.....	69

Део 6. РЕШАВАЊЕ РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА

СУДСКИМ ПУТЕМ У ЕВРОПИ	71
6.1. Специјализовано судство.....	73
6.1.1. Професионално судство.....	74
6.1.1.1. Савезна Република Немачка.....	74
6.1.1.1.1. Радни судови у Немачкој.....	74
6.1.1.1.1.1. Организација немачких радних судова.....	75
6.1.1.1.1.2. Састав немачких радних судова.....	76
6.1.1.1.1.3. Стварна надлежност немачких радних судова.....	79
6.1.1.1.1.4. Месна надлежност немачких радних судова.....	81
6.1.1.1.1.5. Странацка, парнична и постулатациона способност пред немачким радним судовима.....	82
6.1.1.1.1.6. Поступак пред немачким радним судовима.....	83
6.1.1.1.1.6.1. Поступак за доношење пресуде.....	83
6.1.1.1.1.6.2. Поступак за доношење решења.....	88
6.1.1.1.2. Социјални судови у Немачкој.....	89
6.1.1.1.2.1. Организација немачких социјалних судова.....	90
6.1.1.1.2.2. Састав немачких социјалних судова.....	90
6.1.1.1.2.3. Стварна надлежност немачких социјалних судова.....	92
6.1.1.1.2.4. Месна надлежност немачких социјалних судова.....	92
6.1.1.1.2.5. Странацка, парнична и постулатациона способност пред немачким социјалним судовима.....	92
6.1.1.1.2.6. Поступак пред немачким социјалним судовима.....	93
6.1.1.1.3. Закључна разматрања.....	94
6.1.1.2. Република Аустрија.....	96
6.1.1.2.1. Решавање радних и социјалних спорова	

судским путем у Аустрији.....	96
6.1.1.2.1.1. Организација аустријских радних и социјалних судова.....	96
6.1.1.2.1.2. Састав аустријских радних и социјалних судова.....	97
6.1.1.2.1.3. Стварна надлежност аустријских радних и социјалних судова.....	98
6.1.1.2.1.4. Месна надлежност аустријских радних и социјалних судова.....	99
6.1.1.2.1.5. Поступак пред аустријским радним и социјалним судовима.....	99
6.1.1.2.1.5.1. Заједничка правила за радне и социјалне спорове.....	100
6.1.1.2.1.5.2. Посебна процесна правила за радне спорове.....	101
6.1.1.2.1.5.3. Посебна процесна правила за социјалне спорове.....	102
6.1.1.2.2. Закључна разматрања.....	102
6.1.1.3. Краљевина Данска.....	103
6.1.1.3.1. Радни суд у Данској.....	104
6.1.1.3.1.1. Организација, састав и надлежност данског радног суда.....	104
6.1.1.3.1.2. Поступак пред данским радним судом.....	105
6.1.1.3.2. Решавање социјалноправних спорова у Данској.....	106
6.1.1.3.2.1. Организација, састав и надлежност данских управно-судских одбора.....	106
6.1.1.3.2.2. Поступак пред данским одборима за социјалноправну заштиту.....	107
6.1.1.3.3. Закључна разматрања.....	108
6.1.1.4. Краљевина Шведска.....	109
6.1.1.4.1. Радни суд у Шведској.....	110

6.1.1.4.1.1. Организација, састав и надлежност шведског радног суда.....	110
6.1.1.4.1.2. Поступак пред шведским радним судом.....	112
6.1.1.4.2. Решавање социјалноправних спорова у Шведској.....	114
6.1.1.4.2.1. Управни судови у Шведској.....	115
6.1.1.4.3. Закључна разматрања.....	116
6.1.1.5. Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске.....	117
6.1.1.5.1. Британски радноправни трибунали.....	117
6.1.1.5.1.1. Организација, састав и надлежност британских радних трибунала.....	118
6.1.1.5.1.2. Поступак пред британским трибуналима за запослење.....	119
6.1.1.5.2. Британски социјалноправни трибунали.....	123
6.1.1.5.2.1. Организација, састав и надлежност британских социјалних трибунала.....	123
6.1.1.5.2.2. Поступак пред британским социјалним трибуналима.....	124
6.1.1.5.3. Закључна разматрања.....	126
6.1.2. Република Француска.....	127
6.1.2.1. Француски непрофесионални радни трибунали.....	127
6.1.2.1.1. Организација француских савета праведника.....	128
6.1.2.1.2. Састав француских савета праведника.....	129
6.1.2.1.3. Стварна надлежност француских савета праведника.....	130
6.1.2.1.4. Месна надлежност француских савета праведника.....	130
6.1.2.1.5. Страначка, парнична и постулациона способност пред француским саветима праведника.....	131
6.1.2.1.6. Поступак пред француским саветима праведника.....	131
6.1.2.2. Француски социјалноправни трибунали.....	133
6.1.2.2.1. Општи поступак.....	133

6.1.2.2.2. Посебни поступци.....	135
6.1.2.3. Закључна разматрања.....	136
6.2. Судови опште надлежности.....	138
6.2.1. Правила општег парничног поступка – Краљевина Холандија.....	138
6.2.1.1. Решавање радних спорова пред холандским судовима опште надлежности.....	138
6.2.1.1.1. Организација, састав и надлежност холандских суда који решавају радне спорове.....	139
6.2.1.1.2. Поступак решавања радних спорова у Холандији.....	140
6.2.1.2. Решавање социјалних спорова пред холандским судовима опште надлежности.....	141
6.2.1.2.1. Организација, састав и надлежност холандских суда који решавају социјалне спорове.....	141
6.2.1.2.2. Поступак решавања социјалних спорова у Холандији.....	142
6.2.1.3. Закључна разматрања.....	143
6.2.2. Делимично специјализован поступак пред судовима опште надлежности.....	144
6.2.2.1. Краљевина Шпанија.....	144
6.2.2.1.1. Организација и састав радног и социјалног судства у Шпанији.....	145
6.2.2.1.2. Надлежност суда за решавање радних и социјалних спорова у Шпанији.....	146
6.2.2.1.3. Странацка, парнична и постулативна способност пред радним и социјалним судством у Шпанији.....	147
6.2.2.1.4. Поступак пред радним и социјалним судством у Шпанији.....	147

6.2.2.1.5. Закључна разматрања.....	150
6.2.2.2. Република Италија.....	151
6.2.2.2.1. Организација и састав радног и социјалног судства у Италији.....	151
6.2.2.2.2. Надлежност судова за решавање радних и социјалних спорова у Италији.....	152
6.2.2.2.3. Странацка, парнична и постулациона способност пред радним и социјалним судством у Италији.....	153
6.2.2.2.4. Поступак пред радним и социјалним судством у Италији.....	153
6.2.2.2.5. Закључна разматрања.....	155
6.3. Узорни модел – Радни и социјални судови у Републици Словенији.....	156
6.3.1. Организација словеначких радних и социјалних судова.....	156
6.3.2. Састав словеначких радних и социјалних судова.....	157
6.3.3. Стварна надлежност словеначких радних и социјалних судова.....	158
6.3.4. Месна надлежност словеначких радних и социјалних судова.....	159
6.3.5. Поступак пред словеначким радним и социјалним судовима.....	160
6.3.5.1. Заједничка правила за радне и социјалне спорове.....	161
6.3.5.2. Посебна правила за индивидуалне спорове.....	162
6.3.5.3. Посебна правила за колективне радне спорове.....	163
6.3.5.4. Посебна правила за социјалне спорове.....	163
6.3.6. Закључна разматрања.....	165
Део 7. РЕШАВАЊЕ РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА	
СУДСКИМ ПУТЕМ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	167
7.1. Историјат радног и социјалног судства на просторима данашње Републике Србије.....	167
7.1.1. Бипартитни радни трибунали у Краљевини Србији.....	167
7.1.2. Трипартитни радни и социјални судови у Краљевини Југославији.....	168
7.1.3. Административни социјализам – судови социјалног осигурања и квази паритетни радни трибунали.....	169

7.1.4. Самоуправни социјализам – судови удруженог рада и други самоуправни судови.....	170
7.1.5. Транзиција и одустанак од концепта специјализованог радног и социјалног судства.....	173
7.2. Правно уређење радног и социјалног судства у Републици Србији.....	174
7.2.1. Радно и социјално судство у Републици Србији - <i>De lege lata</i>	174
7.2.1.1. Судови опште надлежности у Србији.....	175
7.2.1.1.1. Организација српских судова опште надлежности...175	
7.2.1.1.2. Састав српских судова опште надлежности.....176	
7.2.1.1.3. Стварна надлежност српских судова опште надлежности.....	178
7.2.1.1.4. Месна надлежност српских судова опште надлежности.....	179
7.2.1.1.5. Странацка, парнична и постулациона способност пред српским судовима опште надлежности.....	180
7.2.1.1.6. Поступак решавања радних спорова пред српским судовима опште надлежности.....	181
7.2.1.2. Привредни судови у Србији.....	189
7.2.1.3. Управни суд у Србији.....	191
7.2.1.3.1. Организација и састав српског Управног суда.....	192
7.2.1.3.2. Надлежност српског Управног суда.....	192
7.2.1.3.3. Странацка, парнична и постулациона способност пред српским Управним судом.....	194
7.2.1.3.4. Поступак решавања социјалних спорова пред српским Управним судом.....	196
7.2.2. Радно и социјално судство у Републици Србији- <i>De lege ferenda</i>	200
7.2.2.1. Радни и социјални судови у Србији.....	202
7.2.2.1.1. Организација и састав српских радних и социјалних судова.....	205
7.2.2.1.2. Надлежност српских радних и социјалних судова.....	210

7.2.2.1.3. Поступак пред српским радним и социјалним судовима.....	211
7.2.2.1.3.1. Заједничка правила за радне и социјалне спорове.....	212
7.2.2.1.3.2. Посебна правила за радне спорове.....	215
7.2.2.1.3.3. Посебна правила за социјалне спорове.....	219
7.3. Заштита права по основу рада у поступку пред Уставним судом и заштита и остваривања социјалних и економских права у прекршајном и кривичном поступку.....	222
7.3.1. Уставни суд.....	222
7.3.1.1. Посредна заштита.....	223
7.3.1.2. Непосредна заштита – Уставна жалба.....	224
7.3.2. Заштита социјално-економских права у кривичном поступку у Србији.....	225
7.3.3. Заштита социјално-економских права у прекршајном поступку у Србији.....	227
Део 8. ЗАШТИТА СОЦИЈАЛНИХ И ЕКОНОМСКИХ ПРАВА ОД СТРАНЕ МЕЂУНАРОДНИХ СУДОВА У ЕВРОПСКИМ ОКВИРИМА	231
8.1. Европски суд за људска права.....	231
8.1.1. Забрана ропства и принудног рада.....	233
8.1.2. Заштита слободе (синдикалног) удруживања.....	236
8.1.3. Заштита права на мирно уживање имања – социјалног давања.....	238
8.1.4. Заштита права на поступање у разумном року.....	240
8.2. Административни трибунал Савета Европе.....	241
8.3. Европски суд правде.....	243
8.4. Службенички трибунал Европске уније.....	247
ЗАКЉУЧАК	249
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	259
БИОГРАФИЈА АУТОРА	286
Прилог 1: Изјава о ауторству	

Прилог 2: Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Прилог 3: Изјава о коришћењу

УВОД

Решавање радних и социјалних спорова у поступку пред судовима изабрано је за тему овог рада због великог правног, социјалног и економског значаја. Наиме, остваривања основних социјално-економских права и слобода условљено је квалитетном и ефикасном судском заштитом, јер уставне и законске гаранције права из радног и социјалног односа не значе много уколико нису изграђене адекватне судске процедуре којима ће се санкционисати кршење тих права. Са тим у вези, треба истаћи да су негативни ефекти неадекватно решених радних и социјалних спорова вишеструки, и то материјални, морални, здравствени итд.

Значај централне теме истраживања, специјализованог радног и социјалног судства, произлази и из чињенице да у водећим упоредним правним системима, пре свега оним у Европској Унији, постоје специјализовани судови који решавају радне и социјалне спорове. Такви судови у значајној мери доприносе ефикасној заштити права по основу рада и у вези са радом, и то са једне стране, на директан начин, завршавањем судских поступака у кратким роковима, а са друге стране, на индиректан начин, уједначеном и квалитетном судском праксом, која опет стварањем климе правне извесности на превентиван начин доприноси мирном решавању судских спорова.

Судови су по својој природи строго формалне и споре институције, а егзистенцијална угроженост, која је честа одлика радног и социјалног спора, изискује прилагођавање правосуђа том животном факту, тако да савремена демократска држава, која је нужно заинтересована за адекватну заштиту основних људских права, па између осталог и за социјално-економска права, реагује прилагођавањем дела правосудног система посебним друштвеним околностима у сфери радноправног и социјалноправног односа. При том, та реакција државе, у европским оквирима, неретко иде до мере формирања специјализованог радног и социјалног судства.

Разлози за одабир теме тичу се и нашег правосудног система, којег одликују неуједначеност судске праксе и неефикасност, те је у оквиру реформе правосуђа, која је у току, потребно унапредити и систем решавања радних и социјалних спорова у

поступку пред судом, посебно имајући у виду потребу хитног решавања истих спорова, где нарочито долазе до изражаја негативне последице тренутног стања у домаћем правосуђу.

Сагласно изнетом, циљ истраживања јесте да се докаже оправданост увођења радних и социјалних судова у правосудни систем Републике Србије, као професионалних судова посебне надлежности, у чијој надлежности треба да буде решавање спорова из радног односа, и то претежно индивидуалних радних спорова, а потом и правних колективних радних спорова, као и спорова у области система социјалне сигурности.

Институционализација специјализованог професионалног судства за решавање радних и социјалних спорова, јесте на линији поимања друштва и државе у складу са европским социјалним моделом. Наиме, филозофија изградње европског социјалног модела заснива се на нужним социјалним корекцијама функционисања тржишне економије, у условима владавине права, што је водило афирмисању основних социјалних права, као садржају европског социјалног модела заснованог на вредностима солидарности и хуманости, као и економског раста уз очување социјалне кохезије и социјалног прогреса.¹

Структурално посматрано, полазиште у истраживању представља специфично уводно излагање, прилагођено предмету истраживања, у оквиру којег су обрађени појам и карактеристике социјалних и економских права, те њихова правна природа и место у систему основних људских права, као и извори (међународног и домаћег порекла) социјално-економских права. Након тога, извршено је сагледавање самог радног спора, као посебног друштвеног сукоба који се јавља у вези са супротстављеним интересима приликом обављања подређеног рада и остваривања права у вези са вршењем подређеног рада, као и социјалног спора, као посебног друштвеног сукоба који се јавља у вези са стањем социјалне потребе одређеног/их лица и остваривањем права на социјалну престацију. Речју, покушано је одређење појма радноправног и социјалноправног спора, као и приказивање основних врста

¹ Бранко Лубарда, „Социјална права и достојанство на раду“, *Радно и социјално право*, Београд 2008, 9-37.

радних и социјалних спорова, држећи се при том оних подела које су од значаја за предмет истраживања.

Предмет истраживања је проширен на алтернативне методе решавања радних и социјалних спорова (арбитража, мирење, посредовање и сл.) и заштиту социјално-економских права од стране самосталних и независних органа (квзисудска заштита права – код нас: заштитник грађана, повереник за заштиту равноправности и повереник за информације од јавног значаја и заштиту података личности), ради сагледавања ширег контекста могућих начина решавања радних и социјалних спорова, и због чињенице да се ефикасна заштита права по основу рада и у вези са радом може остварити само у садејству квзисудских институција и метода мирења и посредовања, са једне стране, и судских инстанци, са друге стране.

Пре преласка на централни део рада, проучена је веза између специјализованог радног и социјалног судства, са једне стране, и европског социјалног модела, са друге стране, што је подразумевало и сагледавање појма државе благостања и појма европског социјалног модела, као и њихове интеракције, све у циљу доказивања претпоставке да радни и социјални спорови, због своје наглашене социјалне димензије представљају суштински извор специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, као нужне реакције *социјалне државе, тј. државе благостања*.

У оквиру централног дела истраживања, прво је обрађен историјат радног и социјалног судства, у циљу утврђивања узрока настанка те врсте посебног судства, као и утврђивања детерминанти његовог развоја, анализирајући при том правне изворе који су пратили настанак и развој специјализованог судства у домену радних и социјалних спорова, али посматрајући и шире друштвено окружење, у смислу социјалних, економских и политичких односа. Затим су изложене главне карактеристике основних система радног и социјалног судства у европским оквирима, како би се извршило што подробније упознавање са могућим начинима решавања радноправних и социјалноправних спорова пред судом, све у циљу примене ваљаних решења у домаћем правосуђу, при чему је истраживање омеђено европским оквирима, с` обзиром да су основни системи радног и социјалног судства

и настали у тим оквирима, а и имајући у виду да је наша држава историјски, културно и политички везана, пре свега, за европске оквире. Након обраде основних система радног и социјалног судства, посебна пажња је посвећена организацији и функционисању радних и социјалних судова у Савезној Републици Немачкој и Републици Словенији, с` обзиром да би словеначки модел прилагођавања немачког професионалног радног и социјалног судства постсамоуправним друштвено-економским односима, у оквиру ширег процеса европских интеграција, могао да буде применљив и у Републици Србији. У том смислу, изнет је предлог како треба институционализовати радне и социјалне судове у домаћем правосуђу, са нагласком на специфичну разлику у односу на судове опште надлежности и Управни суд.

На крају централног дела истраживања, обрађена је заштита права по основу рада у поступку пред Уставним судом, решавање радних спорова у стечајном поступку и изнет преглед заштите и остваривања основних социјалних права у прекршајном и кривичном поступку; све у циљу аргументовања става да специјализовано судство јесте нужна али не и довољна правосудна институција за ефикасну заштиту социјално-економских права, из ког разлога је потребно адекватно садејство преосталих делова правосудног система, са посебним нагласком на Уставни суд.

Поред упоредноправног изучавања националних система радног и социјалног судства, у последњем делу рада посвећена је пажња и међународним судовима у европским оквирима од значаја за заштиту социјално-економских права. Акцент је стављен на Европски суд за људска права, интернационални суд Савета Европе, као најзначајнији суд за заштиту социјално-економских права у европском домену, а обрађени су и Европски суд правде и Службенички трибунал Европске уније, који представљају наднационалне судове Европске уније.

Предмет истраживања дисертације, поред класичних метода опажања и мишљења (анализа, синтеза, индукција, дедукција, генерализација итд.), изучен је применом нормативног метода, као примарног, док су догматски, упоредноправни, историјско-правни, социолошки и аксиолошки метод примењивани као секундарни, а све у складу са принципом претежности. *Нормативни метод* је био присутан током

целог истраживања. Помоћу њега су откривана, са једне стране, својства радних и социјалних судова која су општа, заједничка и нужна, као њихове статичке структуре, док је са друге стране, спознавана динамика радних и социјалних судова, у смислу начина функционисања. Различете фазе развоја радног и социјалног судства код нас и у свету изучаване су применом *историјско-правног метода*, посматрајући превасходно правне аспекте историјата радних и социјалних судова, како би се схватило порекло специјализованог судства и како би се, колико је то могуће, утврдиле детерминанте настанка ове институције. *Упоредноправним методом* дат је приказ основних модела радног и социјалног судства у водећим савременим правним системима, прецизније европским системима, како би се сагледали различити начини решавања радних и социјалних спорова судским путем. Са тим у вези, *догматским методом* су анализирана правна решења из основних система институционализације радног и социјалног судства, те посебно немачког, словеначког и нашег правосудног система решавања радних и социјалних спорова, како би се утврдила тачна значења права и обавеза странака из радноправног и социјалноправног односа, а посебно ради анализе начина заштите тих права у поступку пред судом. *Социолошки метод* је био примењен из разлога наглашене социјалне димензије радних и социјалних спорова, док је у закључним деловима рада коришћен у покушају објашњења везе између специјализованог судства у области радних и социјалних спорова и европског социјалног модела, посматрано кроз различите националне системе државе благостања у европским оквирима. Вредносни став у погледу нормативних решења, која су била предмет истраживања, заузет сагласно правилима *аксиолошког метода*, и то из аспекта индустријског и социјалног мира, праведности, правне сигурности и владавине права.

Истраживање стреми ка откривању детерминанти настанка специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, те изучавању његових појавних облика, уз истицање предности и мана сваког од основних система таквог, специјализованог, судства, као и сагледавање интеракције радног и социјалног судства са алтернативним методама и квазисудском заштитом социјалних права, да би на крају био извршен покушај дефинисања принципа и оквира у којима се треба

кретати приликом устројства нашег система радног и социјалног судства, водећи рачуна при том о стратешким стремљењима друштва, материјалним могућностима државе, као и о интересима социјалних партнера.

Део 1. СОЦИЈАЛНА И ЕКОНОМСКА ПРАВА

У корпус основних људских права, која су призната у међународним (универзалним и регионалним) и националним оквирима, спадају лична и политичка права, тзв. права прве генерације, и економска, социјална и културна права, тзв. права друге генерације.

Лична и политичка права се у првом реду тичу односа појединца и државе, у смислу наглашавања аутономије човека у односу на државу, која се у понашање и деловање појединца може уплитати само до оне мере коју изискује живот у друштву, заједно са другим људима. Типична лична права јесу: право на живот, право на приватну сферу и права везана за кривични поступак, док су типична политичка права: активно и пасивно бирачко право и право на приступ јавној служби. Ова права су првенствено заснована на начелу слободе.²

Економска и социјална права представљају употпуњавање комплекса људских права. Идеја о њима је историјски каснија од оне о личним и политичким правима. Идејним творцем социјално-економских права сматра се Хуго Синземер (*Hugo Sinzheimer*), а први пут су систематизована у немачком *Вајмарском уставу* од 1919. године. Она су усмерена на то да људе доведу у сличан, праведан и равноправан друштвени положај, а у првом реду су заснована на начелима једнакости и солидарности. Конкретно социјално-економска права су: претпоставка сигурности и достојанства човека; основ економске и друштвене демократије; обезбеђују баланс моћи и интересну равнотежу у заједници (запослених и послодаваца, сиромашних и богатих); доприносе смањењу друштвених тензија и сукоба, тј. негују социјални мир; обезбеђујући егзистенцију искорењују узроке социјалне патологије и криминала; уносе потребну количину социјалне правде у друштво; обезбеђују социјалну

² Војин Димитријевић *et al.*, *Међународно право људских права*, Београдски центар за људска права, Београд 2007, 58-59.

једнакост; осигуравају економску независност појединца; и доприносе економском развоју.³

1.1. Појам социјалних и економских права

Економска права су овлашћења субјеката над факторима производње, капиталом и радном снагом, која су везана за задовољење економских, а потом и социјалних потреба. Основна економска права су право својине над капиталом (реалним или финансијским) и право на рад. Право својине над капиталом подразумева овлашћење власника да слободно обавља одређену привредну делатност, односно подразумева слободу предузетништва, а ради стицања профита.⁴

Предмет овог истраживања, превасходно, ће бити економска права по основу обављања подређеног рада, а ради стицања зараде. Право на рад је комплексно право које, између осталог, подразумева: забрану принудног рада, слободу рада, забрану дискриминације, стабилност запослења, зараду довољну за егзистенцију, стручно образовање, заштиту на раду, синдикалне слободе и права, право на управљање по основу рада итд.⁵ Битно је посебно истаћи да у економска права спадају и права из социјалног осигурања, јер иста имају основ у подређеном раду и претходним издвајањима у облику доприноса.⁶

Социјална права, за разлику од економских права која су везана за факторе производње, свој *raison d'être* имају у одвојености појединаца и друштвених група од фактора производње, тј. социјална права основ имају у стању социјалне потребе појединаца и друштвених група и интересу друштва да свим својим члановима обезбеди основну социјалну сигурност, путем пружања социјалних престаџија.⁷

³ *Ibid.*; Сенад Јашаревић, „Социјално-економска права у вези са радом у међународним и европским стандардима“, *Радно и социјално право*, Београд 1/2008, 176-198.

⁴ Боривоје Шундерић, *Социјално право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2009, 143-166.

⁵ Предраг Јовановић, *Радно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2012, 127-135.

⁶ Б. Шундерић, 143-166.

⁷ *Ibid.*

Економска права су примарна у односу на социјална, јер се вршењем економских права стварају материјалне претпоставке за остваривање социјалних права.⁸ Наиме, улагањем капитала и радне снаге у производни процес ствара се нова вредност, од које новостворене вредности се део кроз порезе одваја за функционисање државе, а држава потом део вредности пореза кроз социјалне престације одваја за лица и друштвене групе које се налазе у стању социјалне потребе. На тај начин се врши редистрибуција добара у друштву, односно држава извршава социјалне трансфере, све у циљу смањивања неједнакости у друштву.

1.2. Правна природа социјалних и економских права

У погледу природе социјално-економских, битно је навести стару расправу, између индивидуалистичке и солидаристичке теорије, да ли треба извршити конституционализацију и интернационализацију ових права, односно да ли социјално-економским правима треба признати статус основних људских права.

Индивидуалистичка теорија оспорава социјалним и економским правима карактер основних права, која треба да буду унета у уставе и међународне акте, при чему је такав став поткрепљивала са три главна аргумента. Први, да су социјална и економска права програмског карактера, јер њихова примена зависи од степена економског и друштвеног развоја, тј. економске и социјалне политике државе, па се иста права у уставу не могу формулисати као субјективни захтеви који садрже и захтев за судску заштиту, односно нису директно утужива, већ им је потребна законодавна конкретизација. Са тим у вези, истиче се да су социјална и економска права скупа, јер изискују велика улагања државе. Други разлог зашто ова права не би требало унети у устав, а самим тим и у прилог непризнавања статуса основних права, тиче се односа устава и политичке власти, јер је устав акт ограничења државне власти, док социјална и економска права обавезују државу на чињење, а не на уздржавање, те је природа устава и ових права противуречна. Трећи аргумент у прилог неуношења

⁸ *Ibid.*

социјалних и економских права у устав тиче се последица које ова права могу изазвати по одређена класична грађанска и политичка права, у смислу њиховог ограничавања зарад остваривања економских и социјалних програмских начела.⁹

Солидаристичка доктрина, са друге стране, истиче да, иако је тачно да остваривање друге генерације права зависи од економске развијености државе, то не значи да у том погледу не постоји обавеза државе. Наиме, држава треба да предузме кораке до максимума својих могућности како би се постепено обезбедило пуно остваривање социјално-економских права, при чему је неопходан флексибилан приступ како би се обезбедила равнотежа између реалности и тешкоћа које нека земља има и њене обавезе да обезбеди услове за реализацију ових права. У погледу другог аргумента наводи се да и многа лична и политичка права имају *позитиван статус*, у смислу захтева држави на чињење (нпр: активно и пасивно бирачко право, право на информисање итд.); као и да су социјална и економска права комплементарна са грађанским и политичким правима (нпр. право на живот и право на материјално издржавање), шта више социјална права потпомажу остварење личних права, тако да оштра подела између ове две групе права различитих генерација нема оправдања, с` обзиром да је људска личност недељива и подразумева уживање свих врста права истовремено. У погледу трећег аргумента, истиче се да социјална и економска права подразумевају увећање државне моћи да би се заштитили економски слабији, радници и корисници система социјалне сигурности, од финансијски јачих, послодаваца, а не да би се безразложно ограничила лична и политичка права.¹⁰

Данас, економска и социјална права су унета у уставе готово сваке државе, као и у најзначајније међународне акте. Међутим, интернационализација и конституционализација социјално-економских права јесте нужан, али и не и довољан услов за ефикасну заштиту тих права, тако да је актуелно питање: да ли економска и социјална права треба да се окарактеришу као аспирације или као права која могу да

⁹ В. Димитријевић *et al.*, 306-309.

¹⁰ *Ibid.*; Предраг Јовановић, „Нормативна изградња људских и социјално-економских права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду (Зборник радова ПФНС)* 3/2010, 111-114.

се имплементирају кроз судске одлуке, односно да ли су социјално-економска права утужива?

Кључни аспекти ове дилеме тичу се питања демократског легитимитета судова да одлучују о социјално-економским правима, те проблема полицентричности социјално-економских права и са њим повезаног проблема ниског степена стручног знања судија у погледу разнолике природе предмета, као и питање недовољне флексибилности судова и могућности алтернативних решења.¹¹

Проблем демократског легитимитета судова да одлучују о социјално-економским правима има следећу структуру: сви, односно скоро сви чланови друштва, путем пореза и доприноса, обезбеђују средства у буџету из којег се финансира јавни сектор, те самим тим и систем социјалне сигурности, тако да је са аспекта владавине народа логично да о алокацији тих средстава одлучује законодавно тело, које је састављено од представника грађана, који су изабрани директним гласањем. Међутим, оправдање демократског легитимитета судова се заснива на ставу да демократско друштво зависи од гаранција социјално-економских права, а у таквом друштву све три гране власти треба да буду укључене у ефикасно остваривање основних људских права.¹² У вези са тим, демократски потенцијал судова може се појачати учешћем грађана у раду суда, посебно кроз трипартитна већа.

Проблем полицентричности социјално-економских права има следећу структуру: социјално-економска права често захтевају разумевање огромног броја повезаних питања из различитих области (права, економије, технологије, медицине итд.), а сви ти фактори се морају узети у обзир приликом доношења појединачне одлуке, која ће опет у великој мери имати карактер нагађања. Међутим, прво треба истаћи да судови треба да се баве правном страном полицентричности социјално-економских питања, која има начелни карактер, за разлику од економско-финансијске стране, која подразумева конкретизацију кроз алокацију ресурса. Правна страна полицентричности подразумева да судови приликом доношења одлука, у

¹¹ Jeff King, *Judging social rights*, Cambridge University press, Cambridge – New York 2012, 3-8.

¹² *Ibid.*, 152-188.

мноштву друштвених интереса, утврде редослед приоритета социјално-економских интереса и на том принципу донесу конкретну одлуку, која би за сваки случај била подложна флексибилној ревизији у односу на класичне судске одлуке о личним и политичким правима.¹³ Наравно, за овакав начин одлучивања потребна су специјална процесна правила и посебна обука судија, што јесте у складу са тезом да је савременом друштву потребно специјализовано професионално радно и социјално судство.

У тесној вези са питањем полицентричности јесте проблем ниског степена стручног знања судија у погледу разнолике природе предмета о којима треба да одлучују, при чему судови неретко преиспитују одлуке које су донела лица са много већим степеном стручности у конкретној области (нпр. лекари у области здравствене заштите). Оправдање ове здраворазумске нелогичности лежи у чињеници да судови приликом заштите социјално-економских права, слично као што то чине приликом заштите личних и политичких права, могу тражити експертски налаз и мишљење од стране судских вештака за различите области, при чему је судска контрола одлука из сфере социјалне сигурности нужна како се не би дошло у ситуацију да се процес одлучивања заснива само на ускостручним анализама, већ да исти буде поткрепљен и са становишта људских права.¹⁴

Недовољна флексибилност судова се истиче као сметња у погледу одлучивања о социјално-економским правима, с` обзиром да област социјалне сигурности, посебно домен здравствене заштите, одликује велика динамичност, која је у многоме везана за технолошки развој. Међутим, и законодавна и извршна власт могу бити извор нефлексибилности, у ком смислу су нарочито опасне бирократске тенденције управе, због чега је битно да органи управе приликом одлучивања о социјално-економским правима знају да су њихове одлуке подложне екстерној контроли.¹⁵

¹³ *Ibid.*, 189-210.

¹⁴ *Ibid.*, 211-249.

¹⁵ *Ibid.*, 250-286.

У вези са темом флексибилности поставља се питање зашто не дати предност другим друштвеним и државним институцијама које су флексибилније од судова, као нпр. агенцијама за мирeње и посредовање или квазисудској заштити, које процедуре заштите људских права одликује знатно већа прилагодљивост. Одговор на ово питање лежи у чињеници да, иако алтернативна заштита социјално-економских права свакако треба да има значајну улогу у држави благостања, иста не може имати ефекат без постојања судске контроле, као крајње инстанце надзора над социјалним и економским правима, с` обзиром да извесност судске заштите права ствара погодну климу за алтернативно решавање спорова.¹⁶

Имајући у виду актуелно сударање неолибералне идеологије са европским социјалним моделом, у оквиру ширег процеса глобализације, где либерални концепт привредних и друштвених односа, преко источноевропских држава и Велике Британије, врши снажан економски и политички притисак на континентални модел државе благостања, који је стожер европског социјалног модела, може се закључити да је у европским оквирима предметна расправа о утуживости социјалних и економских права и те како жива, а од исхода тог дијалога у многоме ће зависити развој радног и социјалног права, па самим тим и будућност радног и социјалног судства.¹⁷

1.3. Извори права који садрже гаранције социјално-економских права

Као извори права који гарантују социјално-економска права јављају се акти међународног порекла и акти домаћег порекла.

¹⁶ *Ibid.*, 5-7.

¹⁷ Више о утицају глобализације, односно неолибералног привредног модела, на социјална и економска права грађана у Европском социјалном моделу, вид.: Eusebi Colas Neila, *Fundamental Rights of workers in the Digital age: A methodological approach from a case study*, Pompeu Fabra University, Barcelona 2012.

1.3.1. Извори међународног порекла

Међународни извори права могу бити универзални и регионални.

1.3.1.1. Универзални извори социјално-економских права

Универзални извори који садрже гаранције социјално-економских права јесу инструменти Уједињених нација (УН) и инструменти Међународне организације рада (МОП).

1.3.1.1.1. Инструменти Уједињених нација

Инструменти УН могу бити *ratione personae* и општег карактера.

Општи инструменти су Универзална декларација о правима човека од 1948. године¹⁸, која садржи корпус основних људских права, међу којима и нека социјална права (право на рад); Међународни пакт о грађанским и политичким правима од 1966. године¹⁹, који садржи корпус права прве генерације, од којих су нека од посебног значаја за социјално-економска права (слобода удруживања радника - синдикати); и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима од 1966. године²⁰, који садржи корпус права друге генерације. Са тим у вези, битно је истаћи да се права различитих генерација међусобно прожимају, али истовремено свака генерација људских права садржи одређене специфичне међународне димензије.

У погледу права друге генерације, посебно је значајан Додатни протокол уз Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима од 2008. године,

¹⁸ *Universal Declaration of Human Rights, adopted by General Assembly resolution 217/III/ of 10 December 1948.*

¹⁹ *Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори, бр. 7/1971.*

²⁰ *Ibid.*

којим је отворена могућност да заштита социјално-економских права у државама чланицама заиста постане предмет плодотворне међународне сарадње. Наиме, Протоколом је признато право на подношење представке Комитету Уједињених нација за економска, социјална и културна права од стране појединца, а пошто је исцрпео правне лекове у домаћем праву, као обавезна надлежност за све државе уговорнице, и предвиђена је надлежност Комитета у погледу представки између држава, као и у погледу истрага у државама уговорницама, као факултативна надлежност за све државе потписнице. Такође, Комитет је овлашћен да специјализованим агенцијама Уједињених нација достави своја мишљења или препоруке у вези разматраних индивидуалних представки и истраживањима која указују на потребу за техничким саветима и помоћи, а у ту сврху предвиђено је и оснивање специјалног фонда. На овај начин отворена су врата за изградњу одговарајућег међународног реаговања на стање економских и социјалних права у појединим земљама, као последица чињенице да у светлу растуће међузависности, глобализације и либерализације тржишта, влада није искључиво одговорна за стање социјално-економских права у држави, већ део одговорности лежи на међународној заједници.²¹

Додатним протоколом уведен је механизам међународне контроле економских, социјалних и културних права који је до тада био резервисан само за политичка и грађанска права. Наиме, Комитет Уједињених нација за економска, социјална и културна права, кроз поступак индивидуалних представки, државних представки и истраге, преузима на себе улогу судије у погледу оцене да ли конкретна држава уговорница предузима сва одговарајућа средства за ефикасну заштиту права из Конвенције. Приликом такве процене Комитета посебно место заузима тест разумности мера социјалне политике, при чему се правни стандард „разумности“

²¹ Родољуб Етински, „Изједначавање међународне заштите економских, социјалних и културних права са међународном заштитом политичких и грађанских права“, *Зборник радова ПФНС* 3/2009, 39-43; Eibe Riedel, „Monitoring the 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, *Protecting Labour Rights as Human Rights: Present and Future of International Supervision* (ed. George P. Politakis), International Labour Organization (ILO), Geneva 2006, 3-13.

тумачи спрам следећих критеријума: а) обим, конкретност и усмереност државних мера на испуњење економских, социјалних и културних права; б) недискриминаторност мера; в) усмереност расположивих средстава у складу са стандардима међународног права људских права; г) предузимање мера које у најмањој могућој мери ограничавају права из Конвенције; д) временски оквир предузетих мера; и њ) усмереност мера на заштиту угрожених друштвених група.²²

Инструменти *ratione personae* од посебног значаја са становишта социјално-економских права су Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979), Конвенција о правима детета (1989) и Конвенција о правима особа са инвалидитетом (2006), које је Србија ратификовала.²³

1.3.1.1.2. Инструменти Међународне организације рада

Версајским мировним уговором од 1919. године основана је Међународна организација рада, као део Друштва народа, да би 1946. године, после Другог светског рата, постао специјализована агенција УН, а данас има седиште у Женеви. Основни циљеви МОП су социјална правда, социјални мир и утицај на међународну конкуренцију, које остварује својим главним активностима: доношењем међународних радних стандарда и контролом њихове примене. Поред тога, МОП пружа државама техничку помоћ и обавља научно-истраживачку делатност.²⁴

Основно организационо и функционално начело МОП је трипартизам, који подразумева учешће представника влада, радника (репрезентативних националних синдиката) и послодаваца (репрезентативних националних удружења послодаваца) у

²² Brian Griffeu, „The *Reasonableness* Test: Assessing Violations of State Obligations under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, *Human Rights Law Review*, Oxford University Press 11:2/2011, 326-327.

²³ Бранко Лубарда, *Радно право – расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу*, Правни факултет Универзитета у Београду 2012, 197-198.

²⁴ Боровоје Шундерић, *Право Међународне организације рада*, Правни факултет Универзитета у Београду 2001, 45-158.

раду МОП. Законодавни орган мора, Општа конференција, сачињавају делегације држава чланица у саставу од по два владина делегата и по један делегат радника и послодаваца; такође, извршни орган МОП, Административни савет, састављен је од 56 чланова, од којих су 28 владини, а по 14 представници радника (синдиката) и послодаваца (удружења послодаваца).²⁵

Устав МОП је највиши акт овог тела, а садржи одредбе о саставу, надлежности, делатности и циљевима МОП.²⁶

Декларације МОП су инструменти од посебног значаја као допуна Устава МОП и осавремењивање циљева МОП. Тако су Филадельфијском декларацијом од 1944. године редефинисани циљеви МОП, истичући начела да рад није роба, принцип слободе изражавања и удруживања; борбе против немаштине и једнакости шанси за материјално благостање и духовни развој; затим Декларацијом о основним правима и начелима од 1998. године створен је *ius cogens* међународног радног права, издвајањем осам најважнијих конвенција, као корпуса основних социјално-економских људских права: слободе удруживања, укидања принудног рада, једнаке могућности и поступања и забране дечјег рада; последњом Декларацијом о социјалној правди у циљу праведне глобализације од 2008. године одговорено је на изазове глобализације, наглашавањем потребе за социјалном димензијом глобализације, заснованом на вредности достојанства на раду и поновном потврђивању основних вредности садржаних у Уставу МОП.²⁷

Конвенције и препоруке МОП су најзначајнији општи акти које доноси Општа конференција, при чему су (ратификоване) конвенције правно обавезне за државе чланице, док препоруке имају директивни карактер, односно нису правно обавезујуће, већ служе стварању одређене социјалне свести. У вези са конвенцијама и препорукама, треба истаћи да је универзалност једно од главних обележја стварања међународних радних стандарда, у смислу постизања минималних услова рада и социјалне сигурности радника у различитим деловима света, који се разликују по

²⁵ Б. Лубарда (2012), 198-199.

²⁶ Б. Шундерић (2001), 52-52.

²⁷ Б. Лубарда (2012), 199-200.

климатским условима, индустријској развијености и другим битним карактеристима. Универзалност се постиже флексибилношћу међународних радних стандарда, који допуштају да држава одреди домен обавеза из конвенције које ће преузети, с` тим да границе флексибилности представљају основна социјално-економска права.²⁸

Контрола примене међународних стандарда се заснива на две редовне процедуре, поступку испитивања извештаја и поступку испитивања рекламација и жалби, као и посебној процедури за заштиту синдикалне слободе. Поступак за испитивање извештаја се најпре одвија пред Комитетом независних експерата, који даје запажања (блаже повреде) и директне захтеве (теже повреде), а потом се налази Комитета експерата разматрају пред Комитетом конференције за праћење примене конвенције и препорука, да би се извештај Комитета конференције упутио на усвајање Општој конференцији МОП. Процедура испитивања рекламација и жалби, омогућава социјалним партнерима (рекламације) и државама чланицама (жалбе) да оптужују државу чланицу да није обезбедила ефективно поштовање конвенције. Наравно оптужена држава има право на одговор, а Административни савет може и да именује истражну комисију састављену од стручних лица. Поступак испитивања жалби у погледу слободе удруживања (синдикалне слободе) се одвија на документационој основи пред трипартитним Комитетом за слободу удруживања, који доноси препоруке, али ако држава чланица не прихвата препоруке, долази до формирања Комитета за испитивање чињеница и помирење, сачињене од независних експерата, са циљем припремања извештаја за Административни савет. Комитет за слободу удруживања је развио значајну квази-нормативну и квази-судску функцију.²⁹

²⁸ *Ibid.*, 200-204.

²⁹ *Ibid.*, 200-205; Б. Шундерић (2001), 95-158.

1.3.1.2. Регионални европски извори права који садрже гаранције социјално-економских права

Регионални извори права који садрже гаранције социјално-економских права у европским оквирима могу бити некомунитарни, који имају интернационални карактер, и комунитарни, који имају наднационални карактер.

1.3.1.2.1. Извори некомунитарног права

Некомунитарни европски извори који садрже гаранције социјално-економских права су настали у оквиру Савета Европе, као интернационалној организацији, а садржани су у Европској конвенцији о заштити права човека и основним слободама од 1950. године³⁰ и Европској социјалној повељи од 1961. године, заједно са Ревидираном Европском социјалном повељом од 1996. године³¹.

Европска конвенција о заштити права човека и основним слободама (Европска конвенција - ЕКЉП) превасходно садржи гаранције личних и политичких права, с` тим да садржи две одредбе о основним социјалним правима – чл. 4. Конвенције забрањује принудни и ропски рад, а чл. 11. Конвенције прокламује и гарантује слободу удруживања, укључујући и слободу синдикалног удруживања.³² Заштита људских права предвиђених ЕКЉП остварује се пред међународним судом Савета Европе, Европским судом за људска права (Европски суд - ЕСЉП), који је својом судском праксом створио прецедентно право, тако да одлуке овог суда представљају део поретка заштите људских права из Европске конвенције.³³

Европска конвенција се заснива на начелима обавезности, супсидијарности и инкорпорације у унутрашњи поредак. Начело обавезности подразумева да државе

³⁰ *Сл. гласник СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010.

³¹ *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.

³² Бранко Лубарда, *Европско радно право*, Подгорица 2004, 39-77.

³³ Више о судској пракси ЕСЉП, вид. део 8 рада.

потписнице сваком у својој надлежности јемче уживање права заштићених одредбама ЕКЉП, те да се државе потписнице морају повиновати правноснажној пресуди суда, и да су одредбе ЕКЉП, иако норме међународног права, непосредно применљиве на националном плану, шта више, оне имају предност над нормама домаћег правног поретка, а обавезност се осећа и путем тзв. меког утицаја одредби ЕКЉП, јер се законодавство и судска пракса држава потписница инспиришу праксом Европског суда за људска права, те и на тај начин долазе под утицај ЕКЉП. Начело супсидијарности подразумева да лице које се обраћа Европском суду мора претходно исцрпети домаће правне лекове, односно оно што се назива национални правни пут заштите људских права. Инкорпорација ЕКЉП у унутрашњи правни поредак специфична је по томе што једна група земаља Европској конвенцији формално дају ранг обичног закона, док друга група земаља исту постављају између обичног закона и устава.³⁴

У домену просторног важења ЕКЉП специфично је да државе потписнице могу бити одговорне за кршење људских права и изван своје територије уколико се та територија налази под ефективном контролом државе потписнице. У погледу временског важења ЕКЉП специфично да се Европска конвенција може применити и на повреду људских права које су се десиле пре момента ретификације ЕКЉП од стране државе потписнице уколико се ради о трајној повреди права, у смислу да се дејства повреде права простиру и након чина ратификације. Важење *ratione personae* такође има своје особености, тако држава потписница може бити одговорна и за поступке лица која нису у њеној служби због тога што није спречила поступке којима се крше људска права, а представка се изузетно може поднети и ради заштите каквог општег интереса, уколико подносилац докаже да је ситуација од општег интереса тесно везана за његов приватни живот. На крају, ЕКЉП може имати и *хоризонтални ефекат*, у смислу да држава потписница одговара за кршење права од стране трећих лица на њеној територији.³⁵

³⁴ Драгољуб Поповић, *Европско право људских права*, Службени гласник, Београд 2012, 43-47.

³⁵ *Ibid.*, 50-70

Каталог права зајемчених Европском конвенцијом допуњен је **Европском социјалном повељом (ЕСП)** и **Ревидираном Европском социјалном повељом (РЕСП)**, које представљају својеврсни *Социјални устав* Савета Европе, јер је њиховим одредбама на свеобухватан начин уређен широк круг економских и социјалних права.³⁶

Европска социјална повеља и Ревидирана европска социјална повеља прокламују основна економска и социјална права, која државе чланице треба да прихвате у што већем броју, а међу тим основним социјално-економским правима издвајају се најзначајнија, којима државе чланице морају да дају правно обавезујућу снагу (тзв. чврсте одредбе), и то су: право на рад, право на организовање, право на колективно преговарање, право на социјалну сигурност, право на социјалну и медицинску помоћ, право радника миграната и њихових породица на заштиту и помоћ, право деце и омладине на заштиту, право породице на социјалну, правну и економску заштиту и право на једнаке шансе и поступања у областима запошљавања и занимања без дискриминације по основу полне припадности. Са тим у вези, као недостатак ЕСП и РЕСП може се навести овлашћење држава уговорница да међу тзв. меким одредбама бирају оне које ће ратификовати, јер такво решење доводи уговорнице у неједнак положај, а гаранције заштићених социјално-економских права се усвајају у „блоковима“ опредељеним по нејасним критеријумима.³⁷

Највећи број права загарантованих ЕСП и РЕСП за титулара има раднике, док је број права загарантованих у корист других друштвених категорија, попут деце и омладине, старијих лица, инвалида и сиромашних лица, сразмерно мањи.³⁸

Поступак контроле примене ЕСП и РЕСП почива на испитивању националних извештаја, као основном надзорном инструменту, и поступку колективних жалби, као допунском надзорном елементу, слично механизму контроле предвиђеном у оквиру МОР. Највећа мана система надзора над ЕСП и РЕСП јесте чињеница да

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Љубинка Ковачевић, „Европска социјална повеља“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2005, 550-571.

³⁸ *Ibid.*

физичка лица нису активно легитимисана за подношење жалбе, као и факат да поред политичких санкција нису предвиђене правне санкције за незадовољавајућу примену ратификованих одредби ЕСП и РЕСП.³⁹

Поред ЕСП и РЕСП, под окриљем Савета Европе усвојено је и више правних прописа који доприносе ефикасном остваривању једног од основних социјалних права – права на социјалну сигурност, и то како путем координације система социјалне сигурности држава чланица Савета Европе (нпр. Европска конвенција о социјалној сигурности од 1972. године), тако и путем хармонизације решења у опредељеном правном подручју (нпр. Ревидирани европски законик о социјалној сигурности од 1990. године).⁴⁰

1.3.1.2.2. Извори комунитарног права

Комунитарни европски извори који садрже гаранције социјално-економских права су настали у оквиру Европске уније (ЕУ), као наднационалне организације, а могу се поделити на оригинерне или примарне (оснивачки уговори) и секундарне или деривативне (правила или уредбе и директива или упутства), као и на писане и неписане изворе (општа правна начела комунитарног права), при чему карактер извора права имају и судски прецеденти (судска пракса) Европског суда правде. Такође, Европски колективни уговори о раду, сходно начелу супсидијерности, јављају се као особен извор права, тако што задобијају правно обавезујућу снагу доношењем директиве која преузима садржину колективног уговора или тако што се у националним оквирима врши имплементација националним колективним уговорима о раду.⁴¹

Међу примарним изворима, треба посебно истаћи **Повељу о основним правима у Европској унији** из Нице од 2000. године, која је први међународни инструмент који изједначава по значају социјална са другим (личним и политичким)

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Б. Лубарда (2012), 207-209.

основним правима. Наиме, Повељом из Нице уведен је концепт *европског социјалног грађанства*, који подразумева проширење појма грађанина Европске уније на титулара корпуса социјалних и економских права, као и уношење те идеје у основу Европског социјалног модела. Такође, Повељом из Нице снажно је промовисан социјални дијалог између европских социјалних партнера, како на гранском, тако и на међугранском нивоу.⁴²

Други значајан примарни извор европског комунитарног права који садржи гаранције социјално-економских права јесте Лисабонски уговор од 2007. године, који потврђује модел социјалне тржишне економије и концепт радника-грађанина, на тај начин што предвиђа да Повеља о основним правима у Европској унији има снагу уговора, као и подстицањем социјалног дијалога у Европи.⁴³

Секундарно законодавство у хијерархији извора комунитарног права долази одмах после оснивачких уговора. Деривативни извори права су правила, која имају општи карактер и непосредну применљивост у држава чланицама (ЕУ је донела мали број правила), и директиве, које су главно средство хармонизације правних система држава чланица (ЕУ је донела велики број директива) и представљају облигације циља, јер су правно обавезујуће у погледу резултата који се има остварити, али остављају државама чланицама извесну слободу у погледу начина и метода постизања директивом утврђеног циља.⁴⁴

1.3.2. Извори домаћег порекла

Домаћи извори који садрже гаранције социјално-економских права могу бити хетерономне и аутономне природе.

⁴² Brian Bercusson, „Interpreting the EU Charter in the context of the social dimension of European integration“, *European labour law and the EU Charter of Fundamental Rights* (ed. Brian Bercusson), European Trade Union Institute, Brussels 2002, 11-12.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Б. Лубарда (2004), 100-116.

1.3.2.1. Хетерономни извори који садрже гаранције социјално-економских права

Под хетерономним или когентним изворима права подразумевају се опште правне норме које доноси држава и које се морају примењивати без обзира на вољу странака у радном и социјалном односу, јавни социјални поредак, а ту спадају: устав, закон и подзаконски општи акт.⁴⁵

1.3.2.1.1. Устав

Устав је основни акт изградње права и као такав он регулише односе по основу подређеног рада и у вези са таквим радом на најшири, најзначајнији и најапстрактнији начин. Наиме, уставом се одређује хијерархија аката којима се гарантују социјално-економска права, а која хијерархија је заснована на правној снази, при чему су уставне норме најјаче правне снаге, док све остале норме представљају секундарно регулисање односа по основу рада. Такође, уставне норме логички, а по правилу и временски, претходе осталим нормама које регулишу социјално-економска права. Због таквог значаја устава изузетно је битно да се већ приликом примарног регулисања односа по основу подређеног рада и у вези са таквим радом води рачуна о реалности норми, у смислу вођења рачуна о стварним друштвеним односима и о томе да ли постоје материјалне околности за њихову примену и да ли постоји неопходан ниво правне свести субјеката који треба да обезбеде њихову примену.⁴⁶

Као највиши правни акт, устав, поред осталог, одређује концепт економско-социјалног система, а посебно су значајне уставне гаранције основних социјално-економских права. Устави земаља тржишне привреде и политичке демократије, односно правне државе, могу се квалификовати на уставе социјалних (и правних)

⁴⁵ П. Јовановић (2012), 64.

⁴⁶ Боривоје Шундерић, „Устав и радно право“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2006, 34-35.

држава – слобода и солидарност (Немачка, Француска, Шпанија) и уставе либералних (не социјалних) правних држава – слобода без солидарности (Велика Британија).⁴⁷

Устав Републике Србије - УРС⁴⁸ представља компромис либералне и социјалне државе, односно заснован је на непотпуним елементима концепта социјалне тржишне економије. Наиме, Устав у погледу начела радног права прокламује забрану дискриминације и забрану принудног рада, јемчи право на рад, предвиђа посебну заштиту жена, омладине и инвалида, јемчи право на слободу синдикалног удруживања и право на штрајк, и прокламује социјални дијалог, али не спомиње право на учешће у одлучивању по основу рада; док у погледу права социјалне сигурности, Устав прокламује право на здравствену заштиту, предвиђа да се пензијско осигурање уређује законом, предвиђа право на накнаду зараде по основу привремене спречености за рад и право на накнаду у случају привремене незапослености, али не предвиђа право на социјалну сигурност грађана.⁴⁹

1.3.2.1.2. Закон

У оквиру уставних принципа законима се разрађују и утврђују социјално-економска права. Закони који су од значаја за социјално-економска права могу се поделити на законе који регулишу и законе који не регулишу ова права. Закони који регулишу социјално-економска права могу се поделити на законе који искључиво регулишу ова права и законе чији су основни предмет регулисања нека друга права, али поред њих регулишу и социјално-економска права, као допунски предмет регулисања. Закони који за свој основни предмет регулисања имају социјално-економска права могу се, с` обзиром на њихов персонални домашај, поделити на опште и посебне. Општи закони се примењују на све раднике, односно осигуранике и кориснике на територији државе, док се посебним законима утврђује посебан режим

⁴⁷ Б. Лубарда (2012), 211.

⁴⁸ *Сл. гласник РС*, бр. 98/2006.

⁴⁹ Б. Лубарда (2012), 220-221.

радних и социјалних односа у одређеним областима које због свог значаја захтевају да се изузму из општег режима. Закони који поред свог главног предмета регулисања регулишу и социјално-економска права, не регулишу ова права у целини, већ само материју појединих института. У трећу групу закона који су од значаја за остваривање социјално-економских права спадају закони који не регулишу ова права, али се њихове одредбе примењују на одређене институте из радног и социјалног односа. На крају, постоје закони који не регулишу социјално-економска права, али упућују на законе који ће се применити на радне и социјалне односе који се успостављају ради вршења делатности која је предмет њиховог регулисања.⁵⁰

Домаће радно и социјално законодавство није кодификовано. У радном праву Републике Србије општи закон је Закон о раду од 2005., а постоје посебни закони *ratione personae* (Закон о државним службеницима од 2005., Закон о полицији од 2005.), *ratione materiae* (Закон о безбедности и здрављу на раду од 2005.) и посебни закони о колективним правима (Закон о социјално-економском савету од 2004.).⁵¹ У нашем социјалном праву свака грана социјалне сигурности се уређује посебним законом (Закон о пензијском и инвалидском осигурању од 2003., Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености од 2009., Закон о здравственом осигурању од 2005., Закон о здравственој заштити од 2005., Закон о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности грађана од 1991., Закон о финансијској подршци породици са децом од 2002.).⁵²

Радно законодавство је омогућило издвајање радног права од грађанског, иницијално као заштитно законодавство – развој социјалног јавног поретка и својеврсна социјализација уговора, и дало јавноправну црту радном праву – индерогабилност његових одредби вољом странака, осим *in melius* за запослене.⁵³

⁵⁰ Боривоје Шундерић, „Примена закона“, *Радно и социјално право*, Београд 2007, 21-24.

⁵¹ Б. Лубарда (2012), 221-232.

⁵² С. Јашаревић, *Социјално право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2010, 24-25; Предраг Јовановић, „Радноправне димензије социјално-економских права у европском и нашем праву“, *Зборник радова ПФНС* 2/2006, 352-356.

⁵³ Б. Лубарда (2012), 221.

1.3.2.1.3. Подзаконски општи акт

Подзаконски општи акти су општи правни акти владе и управних органа који су по својој правној снази нижи од закона.⁵⁴ Њима се уређују начин и организациони услови за спровођење закона. Иначе, то је врло хетерогена група правних аката, коју чине уредбе, правилници, одлуке (општег карактера), упутства, наредбе.⁵⁵

1.3.2.2. Аутономни извори социјално-економских права

У савременим поретцима правне норме стварају не само државни органи него и органи друштвених организација и заједница, које располажу нормативном аутономијом, те стварају и развијају једно ново „право социјалних снага“, што је довело до промене друштвене улоге, смисла и значаја савременог аутономног права, пре свега због признавања друштвених колективитета као трећег важног чиниоца. Захваљујући тој промени, аутономно право је схваћено као право интеграције и сарадње, са нагледеном демократизујућом улогом.⁵⁶

Извори аутономног права могу бити једностранни, које доноси послодавац (статут, правилник о раду, правилник о систематизацији радних места) и двострани, који су израз социјалног дијалога, а међу којима је најзначајнији колективни уговор о раду.

1.3.2.2.1. Колективни уговор о раду

Признавање права на колективно преговарање јавља се крајем XIX и почетком XX века, најпре у Великој Британији, а потом и у другим индустријски развијеним европским државама. Код нас се колективни уговори о раду први пут спомињу у

⁵⁴ П. Јовановић (2012), 66.

⁵⁵ С. Јашаревић (2010).

⁵⁶ Драган М. Митровић, *Аутономно право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2013, 32-33.

Закону о радњама од 1910. године.⁵⁷ Данас су колективни уговори специфични извори права, карактеристични искључиво за регулисање радних односа.

Под колективним уговором о раду подразумева се писани споразум између послодавца, групе послодаваца или послодавачке организације, с` једне стране, и струковне организације радника (синдиката), с` друге стране, којим се уређује радноправни режим односа између радника и послодаваца, као и права и обавезе самих странака (потписника) колективног уговора.⁵⁸

Проблем правне природе колективног уговора о раду произлази из његове дуалне садржине – колективни уговор је састављен из два дела: облигационог и нормативног. Наиме, са становишта настанка, колективни уговор о раду је уговор, споразум социјалних партнера, али је са становишта свог правног дејства (пored облигационог) – нормативног дејства, специфично аутономни извор права (закон у материјалном смислу). У тражењу одговора на питање правне природе колективног уговора о раду формирале су се три основне групе гледишта (теорија): уговорне, статусне и мешовите теорије.⁵⁹

Уговорне теорије заступају став да су колективни уговори класични уговори приватног права, наглашавајући при том процедуру закључења колективних уговора, која је резултат сагласности воља, при чему проблем правног дејства колективних уговора (*erga omnes*) објашњавају различитим институтима грађанског права, и то: концепцијом заступања, концепцијом уговора у корист трећих и концепцијом безименог уговора. Концепција заступања полази од института пуномоћства, третирајући синдикате, који закључују колективне уговоре на страни радништва, као пуномоћнике радника. Међутим, остаје проблем дејства колективног уговора према радницима који нису чланови синдиката, као и чињеница да синдикат предузима радње у своје име и за свој рачун. Друга концепција уговорних теорија покушава да објасни нормативно дејство колективног уговора институтом уговора у корист

⁵⁷ Закон о радњама, Београд, 1913.

⁵⁸ Бранко Лубарда, *Лексикон индустријских односа*, Радничка штампа, Београд 1997, 91-93.

⁵⁹ Бранко Лубарда, *Колективни уговори о раду – Упоредно право, теорија, пракса*, Београд 1990, 137-146.

трећих лица. Мањкавост ове концепције се огледа у обавезности радника да поштују одредбе колективног уговора, који нису закључили, а који делује према њима, што није могуће код бенефицијара из уговора у корист трећих. Концепција безименог уговора сматра да је колективни уговор по својој природи уговор *sui generis*, при чему основ његовог нормативног дејства тражи у уговору по приступу. Међутим, колективни уговор се не може сматрати уговором о приступу, макар из два разлога: радници учествују у закључивању колективног уговора путем синдиката и постоји могућност дерогације одредаба колективног уговора *in favor laborem*.⁶⁰

Статусне теорије правни основ нормативног дејства колективног уговора налазе у институцијама јавног права, и то у три различите варијанте: концепција уније, концепција јавноправног уговора и концепција закона у материјалном смислу. Концепција уније сматра да радници и послодавци имају јединствени циљ приликом закључења колективног уговора, а то је регулисања услова рада. Међутим, циљеви радника и власника капитала никада не могу бити јединствени до краја због класне супростављености странака радног односа. Друга концепција статусних теорија схвата колективни уговор као уговор са јавноправним дејством, коме правни поредак даје легислативна обележја. Међутим, колективни уговори се не могу третирати као акти когентне природе, с` обзиром да њима закон даје нормативно дејство, али они тим чином не постају закони. Трећа статусна концепција колективне уговоре дефинише као законе у материјалном смислу, али они то не могу бити, јер странке које их доносе нису суверени носиоци власти, а што је битно обележје закона.⁶¹

Мешовите теорије или теорије дуплицитета придају приближно једнак значај и приватноправним елементима (настанак и дејство облигационог дела колективног уговора) и јавноправним елементима (нормативно дејство нормативног дела колективног уговора) овог аутономног извора социјално-економских права. Доследно томе, мешовите теорије су теорије о *sui generis* правној природи

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

колективног уговора о раду, с` обзиром да се исти не може сврстати нити у један познати институт, ни приватног, ни јавног права.⁶²

Најзначајнија подела колективних уговора о раду врши се према критеријуму нивоа закључивања, на опште (међугрански, национални, земаљски), гранске (секторски, индустријски) и колективне уговоре код послодавца (укључујући и колективни уговор код групе предузећа).⁶³

Специфичност колективних уговора о раду јесте и то што се они, по правилу, закључују на одређено време. Разлог за такво ограничено временско дејство ових аутономних извора социјално-економских права лежи у факту да остваривање права која су предмет колективних уговора зависи од друштвено-економских прилика, а које прилике су променљиве, посебно у савременом, дигиталном, друштву. Сагласно наведеном, законодавци углавном заузимају став да је легитимно обавезати социјалне партнере да периодично одржавају колективне преговоре, а како би правила аутономног права прилагодили друштвено-економским приликама, при чему наравно морају да се крећу у границама јавног социјалног поретка утврђеног нормама хетерономног права.

1.3.2.2.2. Једностранни аутономни извори социјално-економских права

Једностранни аутономни извори социјално-економских права, представљају израз воље економски јаче стране у радном и социјалном односу, из ког разлога треба да буду у сагласности са колективним уговорима о раду, имајући у виду да последњи представљају двострани извор аутономног права, те имају већи социјално интегративни потенцијал. Најчешћи једностранни извори социјално-економских права су статут, правилник о раду и правилник о организацији и систематизацији послова.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Б. Лубарда (2012), 235-239.

Статут предузећа је, по правилу, највиши једнострани извор социјално-економских права у предузећу, са којим морају бити усаглашени правилници о систематизацији послова и правилници о раду. Статутом се уређује правни положај предузећа, његова делатност, организација, врста органа и њихова надлежност итд.⁶⁴

Правилник о раду је једнострани општи правни акт аутономног права који доноси послодавац у вршењу своје нормативне власти – овлашћења да уређује услове рада запослених. У домаћем праву правилник о раду је супсидијерни извор права, који доноси послодавац ако није закључен колективни уговор о раду, а којим се привремено регулишу она питања која је требало регулисати колективним уговором (док се не закључи колективни уговор).⁶⁵

Правилник о организацији и систематизацији послова је општи акт којим се утврђују организациони делови послодавца, назив и опис послова које обавља сваки запослени, врста и степен захтеване стручне спреме,⁶⁶ односно образовања и други посебни услови за рад на систематизованим пословима, а може да се утврди и број извршилаца.⁶⁷ Послови запослених се систематизују по организационим деловима, али у скуповима који се одређују у организационом и функционалном смислу, због чега се међусобно повезани или условљени скупови послова групишу по називу, опису, врсти, сродности, одговорности, условима рада и другим критеријумима.⁶⁸

⁶⁴ Д. Митровић, 100-102.

⁶⁵ П. Јовановић (2012), 82.

⁶⁶ Актом о систематизацији не може се предвидети само степен стручне спреме, него и врста стручне спреме и одговарајући смер, као и други посебни услови за рад на одређеним пословима, Одлука Уставног суда Србије, У.бр.718/12 од 03.04.2014.

⁶⁷ Закон о раду - ЗОР, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014, чл. 24 ст. 2

⁶⁸ Зоран М. Ивошевић, Милан З. Ивошевић, *Коментар Закона о раду*, Службени гласник, Београд 2015, 75-76.

Део 2. РАДНОПРАВНИ И СОЦИЈАЛНОПРАВНИ СПОР

У светлу расправе о правној природи, конкретније утуживости социјално-економских права, поједини аутори разликују две врсте ових права: *тврда* или обавезујућа или утужива социјално-економска права, са једне стране, и мека или инструктивна или необавезујућа права, са друге стране.⁶⁹ Дакле, неспорно је макар за део ових права друге генерације да су утужива, односно да се њихова заштита може остваривати у поступку пред судом, а приликом остваривања права на индивидуалну правну заштиту социјално-економских права од стране њихових титулара, пре свега, радника, осигураника и корисника социјалне заштите, долази до радноправних и социјалноправних спорова. Са тим у вези, да би се разумела правна природа ових спорова, потребно је претходно расветлити њихову друштвено-економску условљеност.

Наиме, *радни спор* представља посебан друштвени сукоб који се јавља у вези са супростављеним интересима приликом обављања подређеног рада и остваривањем права у вези са вршењем подређеног рада.⁷⁰

У основи сваког радног спора лежи трајни интересни сукоб између послодавца, који организовањем производње тежи да оплоди капитал, уложен у предмете и средства рада, уз што већи профит, и запосленог, који извршавањем подређеног рада обезбеђује егзистенцију себи и својој породици, уз што већу зарату. С` обзиром да је фонд средстава из којих се намирују ове потребе само један (новостворена вредност) профит послодавца нужно иде на терет зарате запосленог и обрнуто. Одакле произлази да је у расцепу између профита и зарате трајни извор сукоба интереса послодавца и запосленог, док се појавни облици овог сукоба

⁶⁹ Сенад Јашаревић (2008), 176-198.

⁷⁰ Више о (правној) подређености запосленог према послодавцу, Вид. Љубинка Ковачевић, *Правна субординација у радном односу и њене границе – докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду 2011, 108-215; Бојан Божовић, *Правна подређеност као битно обележје радног односа – истраживачки рад*, Правни факултет Универзитета у Београду 2012, 7.

разликују у сваком појединачном случају, зависно од конкретног права чије је остваривање спорно.⁷¹

Социјални спор, са друге стране, представља посебан друштвени сукоб који се јавља у вези са стањем социјалне потребе одређеног лица, које је истовремено неспособно за предузимање подређеног рада и које нема власништво над условима рада (предмети и средства рада), и његовим (не)остваривањем права на социјалну престацију. Социјални спор је такође условљен производним процесом, јер се из дела новостворене вредности обезбеђују средства за функционисање институција система социјалне сигурности, тј. обезбеђује се остваривање права на социјалну престацију лица чија је егзистенција угрожена.

У даљем делу овог поглавља биће покушано одређење појма радноправног и социјалноправног спора, а биће приказане и основне врсте радних и социјалних спорова, држећи се при том оних подела које су од значаја за предмет истраживања.

2.1. Појам радноправног спора

Приликом одређења појма радног спора у литератури се користе материјалноправна (странке/субјекти и предмет/објект спора) и формалноправна обележја (надлежност/органи и поступак решавања),⁷² тако да се под *општим појмом радног спора* подразумева спор између радника (запосленог), односно синдиката, групе (већине) запослених или савета запослених, са једне стране, и послодавца или удружења послодаваца, са друге стране, поводом остваривања или заштите

⁷¹ Више о сукобу интереса радника и послодаваца, Вид. К. Маркс, *Капитал – Критика политичке економије I-III* (превод дела: *Das Kapital - Kritik der politischen Oekonomie, Von Karl Marx*, преводиоци М. Пијаде, Р. Чолаковић), Београд 1979, 163-206; Предраг Јовановић, „Сукоби интереса радника и послодаваца као узрок права“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад 1993; Предраг Јовановић, „Интересна обележја радног односа“, *Зборник радова ПФНС*, 4/2013, 21-34; Сенад Јашаревић, *Решавање радних спорова мирним путем у теорији и пракси – докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2000, 7-11; Предраг Јовановић, „Интересни сукоби и социјална стабилност у сфери радних односа“, *Радно и социјално право*, Београд 1/2013, 36-38.

⁷² Б. Лубарда (2012), 765-766; П. Јовановић, *Радно право* (2012), 344-346.

индивидуалних или колективних права или интереса, произашлих из обављања подређеног рада или у вези са обављањем таквог рада, а који се решавају мирним методама (судским, алтернативним и квазисудским) или методама колективног деловања (штрајк, бојкот, пикетинг и локаут). Током разматрања радног спора, у овом раду, употребљава се термин *подређени рад*⁷³, имајући у виду да (правна) субординација⁷⁴ у радном и социјалном праву представља елемент радног односа, те критеријум за дефинисање субјеката радног односа и критеријум за квалификацију уговора о раду, одакле произлази да је правна подређеност најпогоднији термин за употребу приликом дефинисање радног спора, а самим тим и одређивања поља примене радног законодавства у поступку пред судом и другим органима, посебно у светлу савремених флексибилних облика запошљавања⁷⁵, у којима се све више губи јасна разлика између рада у радном односу и ван њега⁷⁶.

У вези са појмом *радног спора* треба споменути и шири појам *спора (парнице) из радног односа*⁷⁷, који поред радног спора који покреће запослени обухвата и спор по тужби послодавца против радника. Дакле, у радном спору радник не може бити тужени, али може у спору из радног односа.⁷⁸

⁷³ У литератури се, по правилу, приликом дефинисања радног спора, користи термин *рад у радном односу*, Вид. Боривоје Шундерић, *Радни однос*, Београд 1990, 21-59; Бранко Лубарда, *Решавање колективних радних спорова – методи и институције*, Правни факултет Универзитета у Београду 1999, 22-42; С. Јашаревић (2000), 4-7.

⁷⁴ Ј. Ковачевић (2011), 165-217.

⁷⁵ Више о флексибилизацији радних односа, Вид. Горан Обрадовић, „Флексибилизација радних односа“, *Радно и социјално право*, Београд 2008, 204-206; Бранко Лубарда: „Флексикурност – еуфемизам за неолиберализам или феномен инхерентан глобализацији и старењу становништва“, *Правни капацитети Србије за европске интеграције*, Београд 2007.

⁷⁶ Више, Вид. Bernd Waas, „The legal definition of the employment relationship“, *European Labour Law Journal* 1/2010, No 1, 46-50.

⁷⁷ Закон о парничном поступку – ЗПП, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС и 55/2014, користи термин парница из радног односа.

⁷⁸ П. Јовановић (2012), 344-346; З. М. Ивошевић, М. З. Ивошевић (2015), 450-463.

2.2. Врсте радних спорова

2.2.1. Индивидуални и колективни радни спорови

Када се за *критеријум класификације* узму *странке у спору*, прецизније број учесника у спору, и *предмет спора*, односно врста права и интереса који су спорни, разликују се индивидуални и колективни радни спор.

Индивидуални радни спор је правни спор између радника (запосленог), са једне стране, и послодавца, са друге стране, поводом остваривања или заштите индивидуалног права или личног интереса, произашлог из обављања подређеног рада или у вези са обављањем таквог рада. Индивидуални радни спорови се најчешће решавају у поступку пред судом, односно судска заштита социјалних и економских права се у пракси најјасније рефлектује кроз решавање спорова поводом рада између радника и послодавца, одакле проистиче значај ове врсте спорова, обзиром да од ефикасности рада судова приликом решавања индивидуалних радних спорова највише зависи углед правосуђа у очима социјалних партнера.

Колективни радни спор је спор између синдиката, групе (већине) запослених или савета запослених, са једне стране, и послодавца или удружења послодаваца, са друге стране, поводом остваривања или заштите колективних права или колективних интереса, по основу подређеног рада или у вези са таквим радом. Колективни радни спорови се с` обзиром на организациону и територијалну обухваћеност могу поделити на спорове код послодавца, гранске, националне, транснационалне и европске колективне радне спорове. *Sui generis* колективни радни спор се јавља поводом питања учешћа запослених у одлучивању, односно поводом питања која улазе у домен саодлучивања између савета запослених и послодавца, као и одређених питања поступка избора представника запослених у управном и надзорном одбору предузећа.⁷⁹

⁷⁹ Б. Лубарда (2012), 935-937.

Колективни радни спорови представљају једну врсту ванредног стања у друштву. Они изазивају велике поремећаје, не само у предузећу где су настали, већ веома често и доста шире. Наиме, колективни радни спорови у појединим делатностима, на већој територији или у целој грани, могу изазвати нестабилност у економији целе земље и угрозити њену безбедност, као и живот и здравље људи, због чега постоји посебан интерес сваког друштва да такве сукобе сведе на минимум.⁸⁰

Подела на индивидуалне и колективне радне спорова је нарочито актуелна у савременом дигиталном друштву. Наиме, радници, као економски слабија страна, много су боље заштићени у колективном радном спору са послодавцем, када се њихова преговарачка снага повећава и више него линеарно, односно у већем проценту од простог збира њихових појединачних економских моћи, све у духу синергије организовања једне стране у производном процесу. Из наведеног разлога целокупан развој радног права као заштитног радничког права одликује тенденција ка колективизацији. Међутим, у савременим друштвеним односима, кроз различите форме флексибилизације радних односа, зарад веће ефикасности и економичности прозводње, а у оквиру ширег процеса глобализације, евидентан је процес индивидуализације радног права, којим се све више запослених измешта из система колективног преговарања. На тај начин се, уназад макар две деценије, одвија обрнута еволуција радног права, која у себи носи унутрашњу противречност, где радници све мање бивају заштићени системом колективног преговарања, а послодавци, као економски јача страна, путем укрупњавања капитала и стварањем многобројних мултинационалних компанија увећавају своју моћ. Последица наведеног процеса индивидуализације радног права јесте драстично повећање неједнакости у друштву између класе радника и класе капиталиста,⁸¹ при чему у последњој деценији изостаје и озбиљнији привредни раст, те се губи свако оправдање *новог врлог радног права*,

⁸⁰ Дејан Костић, „Решавање колективних радних спорова“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2006, 246-255.

⁸¹ Више о драстичној порасту неједнакости у савременом друштву, Вид. Тома Пикети, *Капитал у XXI веку* (превод дела: *Le capital au XXI siecle*, Thomas Piketty, превела Кристина Бојановић), Академска књига, Нови Сад 2015, 461-500.

ако је ваљано оправдање икад и постојало, с` обзиром да примарни циљ радног права није и не треба да буде привредна ефикасност, већ заштита слабијег партнера у процесу производње. Тако да се не могу, барем не на легитиман начин, укидати радноправне гаранције под изговором веће ефикасности и економичности. При чему, посебно треба нагласити да, иако живимо у дигиталном свету, радници још увек јесу нужан партнер капитала, те игнорисање те чињенице може бити погубно по сам капитал.

2.2.2. Правни и интересни радни спорови

Са становишта *природе спорних питања*, разликују се правни и интересни радни спорови.

Правни радни спор је сукоб између радника и послодавца, односно њихових организација, који настаје у вези са применом или тумачењем индивидуалних или колективних права радника произашлих из вршења подређеног рада, утврђених општим актима хетерономног (устав, закони и подзаконски акти) и/ли аутономног права (колективни уговори и општи акти послодавца) као и појединачним актом (уговор о раду и решење органа јавне власти).

Правни радни спорови, који су учесталији од интересних, могу бити индивидуални и колективни. Најзначајнији колективни правни спорови јесу конфликти поводом колективних уговора. Они се деле на сукобе који настају поводом облигационог дела колективног уговора (одредбе којима се уређују права и обавезе субјеката који су закључили тај акт) и поводом нормативног дела колективног уговора (одредбе о правима и обавезама радника).⁸²

Интересни радни спор је сукоб између синдиката или групе радника, са једне стране, и послодавца или удружења послодаваца, са друге стране, поводом утврђивања нових или обнављања, измене или укидања постојећих права радника у вези са подређеним радом. Тичу се пре свега услова рада и зарада запослених, због

⁸² С. Јашаревић (2000), 18-19.

чега их често називају економским или социјалним споровима, а највећи број интересних спорова настаје у вези закључења или ревизије колективних уговора.⁸³

Интересни колективни спорови могу се поделити на интересне спорове у јавном и приватном сектору, а ова подела је значајна због посебног правног режима штрајка и забране прибегавања локауту у јавном сектору.⁸⁴

Специфичан интересни спор се јавља поводом признавања преговарачких права синдикату, било да се ради о спору о признавању својства репрезентативности или искључивог представљања запослених.⁸⁵

2.2.3. Радни спорови подобни да се решавају судским путем, радни спорови који се претежно решавају алтернативним методама и радни спорови који се могу решавати методима колективног деловања

С обзиром на *могуће методе решавања* разликују се радни спорови који се претежно решавају алтернативним методама, радни спорови који су подобни да се решавају судским путем и радни спорови који се могу решавати методима колективног деловања.

Наиме, и интересни и правни радни спорови се могу решавати алтернативним методама (мирење, посредовање и арбитраже), али се у пракси интересни спорови најчешће решавају алтернативним методама и то првенствено мирењем и посредовањем, из разлога флексибилности, неформалности и компромисног карактера ових метода.⁸⁶

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Б. Лубарда (2012), 930-935.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ С. Јашаревић (2000), 18-20.

Суд због природе спора може бити надлежан само за решавање правних радних спорова, који подразумевају кофликт у погледу примене (тумачења) права, што јесте основна делатност суда.

Сходно преовлађујућем решењу у упоредном праву, могућност прибегавања методама колективног деловања (штрајк, бојкот и пикетинг, као и локаут), јавља се само у случају интересних радних спорова.⁸⁷

За решавање *sui generis* колективних радних спорова, у упоредном праву, јавља се специфичан правни режим, у виду посебног судског поступка пред радним судовима, који почива на испитивању и утврђивању истинитости чињеница од стране суда. Такође, ови спорови се могу решавати алтернативним путем, а могућност колективног деловања је по правилу искључена.⁸⁸

2.3. Појам социјалноправног спора

Приликом одређења појма социјалног спора, такође се користе и материјалноправна и формалноправна обележја, тако да се под социјалним спором подразумева правни спор који настаје у вези са остваривањем права на социјалну престацију, а које субјективно право има свој правни основ у објективном праву (по правилу закон или уговор), и то између, са једне стране, једног или више физичких лица која се налазе у стању социјалне потребе, као носиоца овлашћења – титулара субјективног права, и са друге стране, државе, територијалне аутономије и локалне самоуправе, односно њихових институција или јавних служби (по правилу институција система социјалне сигурности, тј. установа система социјалног осигурања, система социјалне заштите и *variae causae* социјалног права), као носиоца дужности, социјалне обавезе, а који спор се решава у управном поступку и у поступку пред судом.

⁸⁷ Б. Лубарда (2012), 930-935.

⁸⁸ *Ibid.*

Социјални спорови настају као последица не/остваривања основног социјално-економског права на социјалну сигурност, од стране појединаца и група, а који, као титулари субјективног права, траже заштиту од надлежних институција, и то или по основу ранијих материјалних улагања у фондове социјалног осигурања или по основу стања социјалне потребе у ком се налазе.

Институције социјалне сигурности обезбеђују новчана средства за испуњење социјалних обавеза или путем доприноса, по правилу, у случају система социјалног осигурања, или путем општих пореских средстава, у случају система социјалне заштите. Логично, наведеним подсистемима социјалне сигурности управљају представници субјеката који их финансирају, и то: установама социјалног осигурања управљају представници радника и послодаваца, уз учешће државе, а установама социјалне заштите управљају органи јавне власти.⁸⁹

2.4. Врсте социјалних спорова

2.4.1. Социјални спорови у вези са системом социјалног осигурања

Социјално осигурање се може дефинисати као систем којим се осигураницима и осигураним лицима (запосленима и члановима њихових породица, као и пензионерима и другим осигураним лицима), на основу материјалних улагања запослених и других осигураних лица у фондове социјалног осигурања, гарантује заштита за случај наступања неког од социјалних ризика⁹⁰: болести и привремене неспособности за рад услед болести, незапослености, старости и неспособности за рад и смрти храниоца породице. Сходно ризицима које штите основне гране

⁸⁹ Александар Петровић, „Социјални системи – реформе и правци промена“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2006, 410-442.

⁹⁰ Боривоје Шундерић, „О појму социјалног ризика“, *Радно и социјално право*, Београд 2/2011, 9-14.

социјалног осигурања су: здравствено осигурање, осигурање од незапослености и пензијско и инвалидско осигурање.⁹¹

У свакој од основних грана социјалног осигурања јављају се посебне подврсте социјалноправних спорова у вези са системом социјалног осигурања.

У оквиру система здравственог осигурања долази до спорова у вези са остваривањем права на натурална давања (лекови, помогала и сл.), што је најчешћа социјална престација, те у вези са остваривањем права на здравствене услуге (лекарски прегледи, болничко лечење и др.) и у вези са остваривањем права на новчана примања (накнаде за време спречености за рад услед болести и сл.), између лица коме је потребна здравствена заштита и институције система здравственог осигурања, а који спорови се решавају у поступку пред органима система здравственог осигурања и у поступку пред судом.⁹²

У оквиру система пензијског и инвалидског осигурања долази до спорова у вези са остваривањем права на старосну, инвалидску и породичну пензију, између лица код којих је наступио социјални ризик старости, трајне неспособности за рад и смрти храниоца породице, са једне стране, и носиоца система пензијског и инвалидског осигурања, са друге стране, а који спорови се решавају у поступку пред органима фондова пензијског и инвалидског осигурања и у поступку пред судом.⁹³

У оквиру система осигурања од незапослености долази до спорова у вези са остваривањем права на мере пасивне политике запошљавања (материјална и натурална давања) и у вези са остваривањем права на мере активне политике запошљавања (стручно оспособљавање, преквалификације, доквалификације,

⁹¹ С. Јашаревић (2010), 189-192.

⁹² Системски закон у области здравственог осигурања у домаћем праву јесте Закон о здравственом осигурању, *Сл. гласник РС*, бр. 107/2005, 109/2005 – испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС и 119/2012.

⁹³ Системски закон у области пензијског и инвалидског осигурања код нас јесте Закон о пензијском и инвалидском осигурању, *Сл. гласник РС*, бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 - др. закон, 63/2006 - одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013 и 108/2013.

самозапошљавање...), између незапослених лица⁹⁴ и специјализованих институција за запошљавање, а који спорови се решавају у поступку пред органима служби (агенција) за запошљавање и у поступку пред судом.⁹⁵

2.4.2. Социјални спорови у вези система социјалне заштите

Социјална заштита се може дефинисати као систем којим се лицима и породицама у стању социјалне потребе (корисницима социјалне заштите), пружају услуге социјалне заштите и материјална подршка, од стране установа социјалне заштите, у циљу социјалне укључености корисника и обезбеђивања минимума економске сигурности (достојанственог живота).⁹⁶

Основна права по основу социјалне заштите су права на услуге социјалне заштите и права на материјалну подршку.⁹⁷ Сходно подели основних права по основу социјалне заштите јављају се посебне подврсте социјалноправних спорова у вези система социјалне заштите.

У вези са услугама социјалне заштите долази до спорова поводом остваривања права на услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самосталан живот, саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, и услуге смештаја, између корисника и установа социјалне заштите, који спорови се решавају у поступку пред центрима за социјални рад и органима локалне самоуправе, органима територијане аутономије и државним органима, као и у поступку пред судом.

⁹⁴ Према дефиницији Међународне организације рада, незапосленима се сматрају све особе изнад предвиђеног узраста које су у току посматраног периода: а) без посла, б) тренутно су способне за рад и в) траже посао: више видети: С. Јашаревић (2010), 199-206.

⁹⁵ Системски закон у области осигурања од незапослености у домаћем праву јесте Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, *Сл. гласник РС*, бр. 36/2009 и 88/2010.

⁹⁶ Бранко Лубарда, *Увод у радно право – са елементима социјалног права*, Правни факултет Универзитета у Београду 2013, 530.

⁹⁷ Више о правима по основу социјалне заштите, Вид. Закон о социјалној заштити – ЗСЗ, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2011.

У вези са материјалном подршком долази до спорова поводом остваривања права на новчану помоћ (новчана социјална помоћ, додатак за помоћ и негу другог лица и др.) и помоћ у натури (народне кухиње и др.), између корисника и установа социјалне заштите, који спорови се решавају у поступку пред центрима за социјални рад и органима локалне самоуправе, органима територијане аутономије и државним органима, као и у поступку пред судом.

2.4.3. Социјални спорови у вези *variae causae* социјалног права

Variae causae социјалног права су делови система социјалне сигурности, који се због своје разнородности не могу сврстати у стандардну поделу система социјалне сигурности на социјално осигурање и социјалну заштиту. Ради се о осталим основима стицања социјалних права за које је тешко наћи заједнички именоватељ – *ex variis causarum* социјалног права. Конкретно то су питања социјалног становања, социјалног обештећења – права бораца, ратних, војних и цивилних инвалида и жртава рата, као и посебне заштите деце и породице.⁹⁸

Под социјалним становањем подразумева се становање одговарајућег стандарда за домаћинства која из социјалних, економских и других разлога не могу да обезбеде стан по тржишним условима, уз подршку државе, територијалне аутономије и локалне самоуправе.⁹⁹

Социјално обештећење обухвата мере заштите засноване на националној солидарности коју обезбеђује држава лицима која су претрпела штету услед рата, као атипичног ризика, који се по свом обиму и последицама не може упоредити са другим ризицима. На тај начин се изражава посебно признање жртвама рата и обезбеђује им се економска и социјална сигурност.¹⁰⁰

⁹⁸ Бранко Лубарда, „Социјално право и солидарност“, *Радно и социјално право*, Београд I/2013, 68-72.

⁹⁹ Закон о социјалном становању – ЗСС, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2009, чл. 2

¹⁰⁰ Б. Лубарда (2013); Више о социјалном обештећењу у нас, Вид. Ђурђица Јевтић, *Права бораца у српском праву – мастер рад*, Правни факултет Универзитета у Београду 2014, 35-75.

Посебна брига о породици и деци представља област друштвене политике која подразумева економске, правне, политичке и друге активности органа јавне власти и друштвених организација, чији је циљ унапређење рађања, неге, одгоја и образовања деце, те обезбеђење услова за свестрани интелектуални, емоционални, физички и социјални развој деце, као и уједначавање основних услова за њихову социјалну сигурност; што се постиже: мерама посебне заштите деце и подршке породици по основу подређеног рада (право на породиљско одсуство, родитељско одсуство и сл.), мерама социјалне помоћи (материјално и социјално угроженим породицама), општим мерама финансијске и сличне подршке породици и деци (нпр. пореске олакшице).¹⁰¹

У области *variae causae* социјалног права долази до спорова поводом остваривања права на специфичне социјалне престације у вези социјалног становања, социјалног обештећења и посебне бриге о деци и породици, између корисника и установа *variae causae* социјалног права, а који спорови се решавају у управном поступку и у поступку пред судом.

2.5. Радни и социјални спорови као суштинске детерминанте радних и социјалних судова

*Радни спорови, као посебна врста друштвених сукоба произашлих из вршења подређеног рада и остваривања права у вези са таквим радом, и социјални спорови, као посебна врста друштвених сукоба произашлих из стања социјалне потребе и остваривања права на социјалну престацију, због своје наглашене социјалне димензије представљају суштински извор специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, као нужне реакције социјалне државе, тј. државе благостања.*¹⁰²

¹⁰¹ С. Јашаревић (2010), 309-332.

¹⁰² Више о односу специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, са једне стране, и различитих модела државе благостања у европским оквирима, са друге стране, видети у петом делу овог рада.

Наиме, судови су по својој природи строго формалне и споре институције, те на тај начин првенствено прилагођене заштити личних и политичких права и слобода, а егзистенцијална угроженост радника, осигураника и корисника социјалне заштите, која је честа одлика радног и социјалног спора, изискује прилагођавање правосуђа том животном факту, из ког разлога савремена демократска држава, која је заинтересована за адекватну заштиту основних људских права, између осталог и за социјално-економска права, реагује прилагођавањем дела правосудног система посебним друштвеним околностима у сфери радноправног и социјалноправног односа. При том, реакција државе, у европским оквирима, чешће иде до мере формирања специјализованог радног и социјалног судства, које подразумева и организациону и процесну диференцијацију у односу на судове опште надлежности, а ређе се интервенција државе зауставља на делимично специјализованом судском поступку у оквиру система судова опште надлежности. У водећим упоредним правним системима, пре свега оним у Европској Унији, постоје специјализовани судови који решавају радне и социјалне спорове. Такви судови у значајној мери доприносе ефикасној заштити социјалних и економских права, и то са једне стране, на директан начин, завршавањем судских поступака у кратким роковима, а са друге стране, на индиректан начин, уједначеном и квалитетном судском праксом, која опет стварањем климе правне извесности на превентиван начин доприноси мирном решавању судских спорова.¹⁰³

¹⁰³ Више о решавању радних и социјалних спорова у Европи видети у седмом делу истраживања.

Део 3. АЛТЕРНАТИВНО РЕШАВАЊЕ РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА

Алтернативно решавање спорова – АРС (*alternative dispute resolution - ADR*) подразумева сваки поступак усмерен на решавање конфликта између појединаца или група путем споразума, самостално или уз помоћ треће, неутралне особе. Главна особеност алтернативног решавања спорова налази се у извору, пореклу овлашћења (мандата) онога који одлучује. Наиме, док судија своја овлашћења црпи из државног суверенитета, носиоци *ADR* своја овлашћења црпе из воље странака, дакле из суверенитета индивидуа.¹⁰⁴

Преговарање је најстарији и највише употребљавани метод решавања свих врста спорова у људској заједници, који се заснива на постизању компромиса и претпоставља толеранцију. Као метод решавања сукоба преговарање је изузетно погодно за решавање радних и социјалних спорова, али под одређеним условима: да за вођење преговора постоји одговарајући ниво економске и политичке демократије; да су преговарачи зрели, способни и овлашћени да заступају интересе своје социјалне групе; и да стране при тражењу компромиса воде рачуна о општем интересу.¹⁰⁵

Најзначајнији алтернативни методи решавања радних и социјалних спорова јесу мирење, посредовање и арбитража. Заједнички именоватељ за све алтернативне методе јесте да неутрални и недржавни субјект помаже у решавању спора, уз евентуално учешће представника социјалних партнера, при чему су главне предности у односу на регуларно судско решавање радних и социјалних спорова, брзина, неформалност и економичност.

¹⁰⁴ Гашо Кнежевић, Владимир Павић, *Арбитража и АДР*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 188-192.

¹⁰⁵ С. Јашаревић (2012), 66-72.

3.1. Мирење и посредовање

Мирење или консилијација представља најблажи степен спољне интервенције у спору. Наиме, миритељ отвара канале комуникације и помаже да се дође до компромисног решења кроз међусобно разумевање супростављених страна, а не саопштава своје мишљење о спору и не даје препоруке, мада може суптилно навестити праведно решење, због чега миритељ треба да покаже изузетну дипломатску вештину.¹⁰⁶

Препорука МОР бр. 92. предвиђа да поступак мирења треба да буде доступан странкама у решавању индустријског конфликта, у смислу уважавања једнаког представљања интереса радника и послодаваца.¹⁰⁷

Посредовање или медијација подразумева нешто већи степен интервенције трећег лица него код мирења, а обично следи неуспелом мирењу. Наиме, посредник има активнију улогу, он истражује релеватне чињенице и уколико стране не постигну компромис, он износи свој предлог решења спора у виду правно необавезујуће препоруке, али са моралним дејством, чија снага зависи од квалитета аргумената у образложењу предлога (препоруке).¹⁰⁸

Мирење и посредовање се могу користити у свим врстама радних и социјалних спорова, али се најчешће употребљавају у интересним радним споровима, при чему се због сличности процедуре мирења и посредовања, у упоредним индустријским односима, најчешће оснивају заједничке институције за мирење и посредовање, под различитим називима – службе, одбори, комисије и сл.¹⁰⁹

Класичне предности поступка мирења и посредовања у односу на судско решавање спорова, које се у литератури истичу, јесу: већи степен задовољства странака, с` обзиром да се до решења спора дошло нагодбом, па су обе стране донекле задовољне, јер ни једна није изгубила спор; већи степен социјалне правде,

¹⁰⁶ *Ibid.*, 73-75.

¹⁰⁷ Б. Лубарда (1999), 82-92.

¹⁰⁸ Дејан Костић, 246-255; Закон о посредовању у решавању спорова, *Сл. гласник РС*, бр. 55/2014.

¹⁰⁹ Б. Лубарда (1999), 121-122.

имајући у виду да се омогућава приступ институционалном решењу спора и оним појединцима и групама који живе на друштвеној маргини и немају поверања у класичне државне институције, попут судова; трансформација друштвеног менталитета, у смислу напуштања културе сукобљавања, зарад спремности на компромис и налажење заједничког интереса; и већи степен ефикасности, с` обзиром да се спорови, због неформалности поступка, решавају у краћем року, при чему су трошкови мањи. Међутим, постоји и друго лице медијације, које са собом носи опасност да медијација постане опасан инструмент угњетавања слабије стране у радним и социјалним споровима од стране јаче послодавачке стране. Наиме, методима мирења и посредовања, губи се надзор суда над процедуром решавања радних и социјалних спорова, на који начин се смањује контрола јавног интереса, а што је још опасније поступак решавања спорова се удаљава од социјалних партнера, с` обзиром да се медијација у индивидуалним споровима најчешће одвија пред неутралним појединцем, без учешћа трипартитних већа, те се радник, односно осигураник или корисник социјалне заштите, као економски слабија страна, која је при том неретко и егзистенцијално угрожена, оставља без заштите синдиката, односно удружења осигураника и корисника.¹¹⁰

Поступци мирења и посредовања могу се класификовати по многобројним критеријумима (на добровољне и обавезне, сталне и *ad hoc*, индивидуалне и колегијалне), али је за потребе овог рада најзначајнија подела на јавноправне и приватноправне институције за мирење и посредовање.

3.1.1. Јавноправне институције за мирење и посредовање

Јавноправне агенције/службе за мирење и посредовање представљају најзначајније институције мирног решавања колективних радних спорова, чије се оснивање организација и надлежност уређује законом. Доприносе стабилизацији

¹¹⁰ Martin Risak, „Employment rights mediation: more individualism leaking in?“, *Labour Law Research Network Inaugural Conference*, Pompeu Fabra University, Barcelona 2013, 5-13.

социјалног мира, успешнијем функционисању тржишта рада и индустријских односа, а економска анализа права показује да су трошкови рада ових агенција вишеструко мањи од уштеде које се постижу.¹¹¹ Ове институције највећи значај имају у скандинавском и англосаксонском делу Европе.

3.1.1.1. Шведска

Заједно са другим скандинавским земљама, Шведска је пример доброг функционисања економске и социјалне демократије. Још 1906. године уведена је јавна медијација, организована од стране државе. Сходно важећем закону о заједничком регулисању радног живота од 1976. основан је Национални биро за мирење¹¹², чији је задатак да именује медијатора за дати колективни радни спор, из реда угледних људи искусних у социјалним пословима (нпр. судија у пензији), који се *ad hoc* ангажују за решавање конкретног спора. Посредовање у просеку траје једну до две недеље, а уколико се стране не помире, посредник је овлашћен да изложи своју препоруку, на бази захтева странака које су изнеле у току преговора, водећи рачуна и о јавном интересу. У случају потпуног неуспеха медијатор даје оставку, али остаје странама на располагању. Декларисање неуспеха често се користи као врста притиска на субјекте да више сарађују, те се ретко дешава да обновљена медијација не успе.¹¹³

3.1.1.2. Велика Британија

Велика Британија је једна од ретких држава у којој је капитализам уведен мирним путем, што указује на традицију да се међусобни сукоби решавају компромисом. Такав менталитет је оставио печат и на решавање спорова у области

¹¹¹ Б. Лубарда (2012), 964-965.

¹¹² Фактички се пред овом институцијом спроводи процедура посредовања.

¹¹³ С. Јашаревић (2000), 168-172.

социјално-економских права, чије је основно обележје добровољност, уз минимално учешће државе.¹¹⁴

Сходно закону о заштити запослења од 1975. формирана је Служба за саветовање, мирење и арбитражу (*Advisory, Conciliation and Arbitration Service – ACAS*), која представља независно тело и почива на начелу трипартизма, али у свом раду мора да води рачуна о јавном интересу. Доминантна функција ACAS је мирење страна у радним споровима, првенствено колективним радним споровима, а ређе се јавља у улози посредника. Такође, ACAS обавља и функцију арбитраже преко *ad hoc* арбитра или преношењем надлежности на стални законом формиран орган за добровољну арбитражу – Централни арбитражни комитет (CAC).¹¹⁵

3.1.1.3. Србија - Републичка агенција за мирно решавање радних спорова

По узору на јавне службе за мирење и посредовање, а посебну британску ACAS, у Србији је успостављена Републичка агенција за мирно решавање радних спорова, која је основана Законом о мирном решавању радних спорова - ЗМРРС¹¹⁶, као посебна, аутономна организација, чијег директора, у статусу државног службеника на положају, поставља Влада (радни однос на одређено време од пет година).¹¹⁷

Агенција води именик миритеља и арбитра, које на основу јавног конкурса, а из реда достојних држављанина Републике Србије који су дипломирани правници са положеним правосудним испитом или редовни професори факултета из позитивно-правних предмета и који имају макар петогодишње радно искуство у области радног односа, бира трипартитна Комисија за избор миритеља и арбитра. Миритељи и арбитра се бирају на четири године, али нису у радном односу са Агенцијом, имају

¹¹⁴ *Ibid.*, 156-162.

¹¹⁵ Б. Лубарда (2012), 124-125.

¹¹⁶ *Сл. гласник РС*, бр. 125/2004 и 104/2009.

¹¹⁷ Б. Лубарда (2012), 968-969.

право на награду за рад и накнаду трошкова током поступка мирног решавања радног спора, а средства се обезбеђују у буџету Републике Србије, као и право на неплаћено одсуство са рада ако су у радном односу.¹¹⁸

Премда је *ratio legis* оснивања Агенције у потреби да се афирмишу мирни методи решавања колективних радних спорова, односно смањи учесталост прибегавања штрајку као методу решавања колективних спорова, предвиђена је могућност учешћа Агенције, односно њених миритеља и/ли арбитра, у алтернативном решавању индивидуалних радних спорова.¹¹⁹ Предмет индивидуалног радног спора може бити: отказ уговора о раду, уговорање и исплата минималне зараде, дискриминација и злостављање на раду, накнада трошкова за исхрану у току рада, накнада путних трошкова и исплата јубиларне награде, као и исплата регреса за коришћење годишњег одмора.¹²⁰ Приликом решавања индивидуалног радног спора Агенција има функцију арбитраже, с` обзиром да изабрани арбитар доноси решење о предмету спора које је правноснажно и извршно.

У случају колективног радног спора, обраћање Агенцији може бити факултативно, на основу заједничког предлога социјалних партнера, у општем режиму колективних радних спорова, или обавезно, у посебном правном режиму колективних радних спорова у виталним службама, када се поступак може покренути и *ex officio*, од стране директора Агенције, ако изостане заједнички предлог странака у спору.¹²¹ У колективним радним споровима пред Агенцијом се обавља поступак посредовања, с` обзиром да миритељ има могућност, у случају неуспеха мирење, да донесе препоруку, која јесте правно необавезујућу, али има одређено морално дејство, поготово имајући у виду да се обајављује у средствима јавног информисања, заједно са разлозима неприхватања исте од незадовољне стране.

¹¹⁸ ЗМРРС, чл. 38-53

¹¹⁹ Б. Лубарда (2012).

¹²⁰ ЗМРРС, чл. 30

¹²¹ Б. Лубарда (2012).

3.1.2. Приватноправне институције за мирење и посредовање

Приватне институције за мирење и посредовање се јављају као сталне и *ad hoc* институције, које се оснивају и чија се надлежност и организација уређују вољом страна у спору, односно аутономним актима – клаузулама облигационог дела колективног уговора или посебним процесним споразумом.¹²² Типичан пример државе са развијеним институцијама ове врсте јесте Немачка.

3.1.2.1. Немачка

Законом о контролном савету (*Kontrollratsgesetz - KRG*), који је још увек на снази, у Немачкој је дат апсолутни приоритет добровољном решавању колективних радних спорова, док је само супсидијерно, у случају да социјални партнери у спору не договоре аутономну процедуру или ако иста не буде успешна, предвиђено формирање државних одбора за мирење и посредовање, који функционишу у организацији министарства рада федералних јединица.¹²³

У пракси јавна процедура има минималан значај. Спорови се првенствено решавају у оквиру посредовања установљеног од стране социјалних партнера, на различитим нивоима. Посебно је значајна медијација уведена споразумом од 1954. године, између *DGB* и *BDA*,¹²⁴ којом се предвиђа да ниједан спор у вези са закључивањем колективних уговора не би требало да буде решен одлуком државних тела, већ искључиво кроз добровољно уговорени поступак посредовања, при чему су понуђена два модела посредовања, бипартитно и трипартитно.¹²⁵

¹²² *Ibid.*

¹²³ Manfred Weiss, Marlene Schmidt, *Labour Law and Industrial Relations in Germany*, Kluwer Law International, The Netherlands 2008, 193-194.

¹²⁴ *DGB* – Немачка Федерација синдиката – највећа синдикална организација у Немачкој, и *BDA* – Конфедерација немачких послодавачких организација – највећа послодавачка организација у Немачкој; М. Weiss, М. Schmidt, 170-179.

¹²⁵ С. Јашаревић (2000), 172-176; М. Weiss, М. Schmidt, 193-200.

Главни функција приватних институција за мирење и посредовање јесте промоција колективних уговора и превенција штрајкова и локаута, те сходно том циљу већина споразума о медијацији предвиђа да у току посредовања стране не могу ступити у штрајк и локаут.¹²⁶

Карактеристичан пример уговорног уређивања решавања колективних спорова путем посредовања јавља се у металској индустрији, где су 1980. године Синдикат металских радника и Удружење приватних послодаваца у металској индустрији закључили процесни колективни уговор о посредовању и арбитражи. Наиме, до покретања поступка приватног посредовања може доћи на иницијативу једне или обе стране, при чему свака страна задржава право да прихвати посредовање. Сходно Уговору формиран је Комитет за посредовање, који има обавезу да странама достави писани предлог са образложењем за решење колективног спора, а странке су дужне да се о предлогу изјасне најкасније у року од шест радних дана.¹²⁷

3.2. Арбитража

У теорији права не постоји општеприхваћени појам арбитраже као метода решавања спорова, али се из бројних дефиниција могу извући основне карактеристике арбитраже, и то: да је арбитража алтернатива државном судовању, да је приватни начин решавања спорова, да је у великој мери творевина странака у спору, и да је исход арбитраже коначна и обавезујућа одлука, по дејствима слична судској.¹²⁸

Социјална арбитража је метод решавања спора по основу подређеног рада и у вези са таквим радом који се састоји у томе што странке у спору, директно или посредно, споразумно овлашћују треће непристрасно лице или лица да реше спор

¹²⁶ M. Weiss, M. Schmidt.

¹²⁷ Б. Лубарда (1999), 132-135; M. Weiss, M. Schmidt.

¹²⁸ Гашо Кнежевић, Владимир Павић, *Арбитража и АДР*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 17-18.

доношењем, по правилу, правно обавезујуће арбитражне одлуке, којом се правноснажно окончава спор.¹²⁹

С` обзиром да спада у алтернативне методе решавања спорова, арбитража има доста заједничког са мирењем и посредовањем: то су мирне, вансудске методе код којих се решавање спора поверава неутралном субјекту, директно или посредно изабраном од стране социјалних партнера, а одликује их неформалност, једноставност и брзина. Ипак од мирења и посредовања арбитража се разликује по већем степену формалности и по томе што је степен интервенције од стране трећег лица већи, јер арбитар самостално доноси одлуку, која је по правилу обавезујућа.¹³⁰

По томе што се окончава доношењем одлуке сличне судској арбитража је блиска суђењу. Међутим, између суђења и социјалне арбитраже може се уочити више значајних разлика и то: док су судије државни функционери, социјални партнери сами бирају арбитре или их поставља надлежни орган са листа које су састављене на њихов предлог; арбитражни поступак је неформалнији и флексибилнији у односу на судски поступак; и док судије пре свега воде рачуна о законитости, арбитри акценат стављају на функционалност решења и његову заснованост на компромису.¹³¹

Улога арбитраже је много значајнија у интересним споровима него у правним споровима, с` обзиром да је предмет интересног спора садржај који се може слободно уређивати, наравно у границама апсолутног социјалног јавног поретка, те је на тај начин објективно арбитрабилнији, тј. пружа већи маневарски простор у односу на правни спор. Са тим у вези, може се приметити *закономерност да су арбитраже мање заступљене у друштвима у којима постоји специјализовано судство за решавање радних и социјалних спорова, и обрнуто. Одакле произлази закључак да се арбитраже и специјализовано радно и социјално судство суштински искључују.* Разлози за такву интеракцију вероватно се налазе у факту да су радни и социјални судови флексибилнији, ефикаснији и мање формални у односу на судове опште

¹²⁹ Б. Лубарда (2012), 952-956.

¹³⁰ С. Јашаревић (2000), 121-123.

¹³¹ *Ibid.*

надлежности, те се по тим својим карактеристикама приближавају арбитражама и у многоме попуњавају исти друштвени простор у савременим односима по основу рада и у вези са радом, а који простор се налази између слободног уговарања странака радног и социјалног односа и судске примене норми социјалног јавног поретка, те самим тим радни и социјални судови умањују потребу друштва за арбитражама у области радног и социјалног права, мада их не искључују у потпуности.

Део 4. КВАЗИСУДСКА ЗАШТИТА СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИХ ПРАВА

Ради сагледавања ширег контекста могућих начина решавања радних и социјалних спорова потребно је, у основним цртама, пружити преглед заштите социјално-економских права од стране самосталних и независних органа (квазисудска заштита права), која се у нашем правном систему оличава у институцијама: заштитника грађана, повереника за заштиту равноправности и повереника за информације од јавног значаја и заштиту података личности. Наведене институције јесу државни органи, али су у потпуности самостални и независни у свом раду.

У упоредном праву квазисудска заштита социјално-економских права нарочито је развијена у нордијским државама. Тако у Краљевини Шведској и Краљевини Данској заштитници грађана имају значајну улогу у контроли рада институција система социјалне сигурности, док у Краљевини Холандији омбудсман контролише послодавце у јавном сектору.¹³² Одлуке квазисудских институција у скандинавским државама, иако нису правно обавезујуће, имају велику моралну снагу.

4.1. Заштитник грађана – социјални омбудсман

Омбудсман је изворно независни субјект који у име парламента (као његов повереник) врши контролу над законитошћу и целисходношћу рада државне управе и јавних служби, али се временом институт омбудсмана трансформисао и у заштитника права грађана. Тако је и у нашем правном систему предвиђено да је заштитник грађана независни државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и

¹³² Danny Pieters, *The Social Security: An Introduction to the Basic Principles – Second Edition – Revised*, Kluwer Law International, The Netherlands 2006, 72-74, 266-268 и 328-329.

интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења; при чему, није овлашћен да контролише рад Народне скупштине, председника Републике, Владе, Уставног суда, судова и јавних тужилаштва.¹³³

Омбудсман, по правилу, покреће „истрагу“ на основу притужбе грађана или по сопственој иницијативи, а основна дужност органа управе јесте да му помажу и да му у сваком случају одговоре на захтев. Уколико омбудсман утврди да је било повреде права грађанина он нема мериторна овлашћења да измени, укине или поништи управне акте, али може да упути критику одговарајућем органу и препоруку како би уочену неправилност требало исправити. Дакле, одлуке омбудсмана немају правно обавезујућу снагу, али имају морално-политичку снагу, поготову када се објаве у средствима јавног информисања.¹³⁴

Истражна овлашћења заштитника грађана одговарају полицентричној природи социјално-економских права и спорова који у вези са њима настају, при чему омбудсман истражна овлашћења, по правилу, комбинује са кооперативном приступом према институцијама социјалне сигурности. На тај начин заштитник грађана, а уз помоћ флексибилног поступка, постиже велику ефикасност и економичност решавања радних и социјалних спорова, због чега се ова квазисудска институција све више посматра и у светлу алтернативе првостепеној судској заштити социјално-економских права. У сваком случају, заштитник грађана може и треба да буде значајан партнер радном и социјалном судству у решавању спорова у вези са подређеним радом.¹³⁵

У домаћем праву развијена је значајна пракса у остваривању и заштити социјално-економских права на основу притужби Заштитнику грађана, нарочито у вези са повредом права из радног односа – ћутања управе, непоступање по судским одлукама, непоступање по одлукама органа управе, те родном равноправношћу (при

¹³³ Драган Милков, *Управно право III – контрола управе*, Правни Факултет Универзитета у Новом Саду 2013, 19-27; Закон о заштитнику грађана, *Сл. гласник РС*, бр. 79/2005 и 54/2007.

¹³⁴ Д. Милков, D. Pieters, 111-114.

¹³⁵ J. King, 90-93.

запошљавању), злостављањем на раду, као и повредом права по основу социјалног осигурања (нпр. неуплаћивања доприноса по основу обавезног пензијског и инвалидског осигурања) и социјалне заштите.¹³⁶ Притужбе су се односиле на рад Националне службе за запошљавање, Републичког фонда пензијског и инвалидског осигурања, Републичког фонда за здравствену заштиту, здравствене установе, центре за социјални рад, министарства (просвете и здравља ћешће, рада и социјалне политике ређе), инспектората за рад.¹³⁷

Атипично овлашћење српког заштитника грађана представља његово право да покрене поступак оцене уставности закона, које се може оценити као позитивно, јер се на тај начин надомештава ограничена могућност органа управе у погледу уставности закона које примењују, а самим тим се употпуњује општи систем заштите (социјално-економских) права грађана. С` обзиром да вршење ове надлежности подразумева системски приступ у тумачењу целине правног система, а нарочито правилно тумачење уставних норми и вредности које оне штите (међу којима су људска права есенцијална као вредност), јасно је да Заштитник грађана води рачуна о свим правима грађана, без обзира на правни акт којим су она прописана. На тај начин, Заштитник грађана остварује важну улогу у укупном систему заштите права грађана у Републици Србији, а тиме се практично дефинише права мера утицаја ове институције у општем систему заштите права у нашој држави, будући да се Заштитник грађана не бави само заштитом грађана од ситних неправди и шиканирања, него системским приступом прати целину поступања органа управе у остваривању њихових права.¹³⁸

¹³⁶ Вид. Мишљење Заштитника грађана бр. 15-3314/12 од 22.10.2012. године; Мишљење Заштитника грађана бр. 419-661/12 од 13.12.2012. године; Мишљење Заштитника грађана бр. 14-1442/13 од 05.08.2014. године; Мишљење Заштитника грађана бр. 16-3902/12 од 28.10.2013. године; Мишљење Заштитника грађана бр. 117-2422/12.

¹³⁷ Б. Лубарда (2012), 763-764.

¹³⁸ Наташа Рајић, „Оправданост успостављања надлежности заштитника грађана у погледу покретања поступка оцене уставности закона“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 2/2013, 489-494.

4.2. Повереник за информације од јавног значаја и за заштиту података личности

У надлежности Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података личности, као самосталног и независног државног органа (кога бира Народна скупштина) су: доступност информација од јавног значаја и послови заштите података личности.¹³⁹

У досадашњој пракси Повереника, у вези са пословима о доступности информација од јавног значаја, која је у директној и посредној вези са социјално-економским правима од посебног је значаја била стваралачка примена Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја¹⁴⁰ и у контексту примене начела „теста интереса“.¹⁴¹

Закон о заштити података личности¹⁴² односи се на сваку аутоматизовану обраду, као и на обраду садржану у збирци података која се не води аутоматизовано, а коју послодавац води на основу Закона о евиденцијама у области рада¹⁴³ и другим посебним законима у области радног и социјалног права, док се Закон о заштити података личности не примењује у погледу података који се о члановима синдиката обрађује од стране самих синдиката, као и удружења послодаваца. Са тим у вези, Повереник има: а) превентивно-консултативна овлашћења (даје мишљења, предлоге и препоруке за унапређење заштите података); б) контролно-корективна овлашћења (може наредити отклањање неправилности, брисање података прикупљених без правног основа; надзире и дозвољава изношење података из Републике Србије; подноси прекршајну пријаву због повреде одредаба закона; води Централни регистар

¹³⁹ Б. Лубарда (2012) 764-765; <http://www.poverenik.rs/sr/o-nama/nadleznost.html>, 25. јануар 2015.

¹⁴⁰ *Сл. гласник РС*, бр. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.

¹⁴¹ Б. Лубарда (2012); Вид. Мишљење Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података личности бр. 011-00-23/2006-03; Мишљење Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података личности бр. 011-00-691/2013-02 од 05.11.2013. године.

¹⁴² *Сл. гласник РС*, бр. 97/2008, 104/2009 - др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012.

¹⁴³ *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 101/2005 – др. закон и 36/2009 – др. закон.

збирки података и каталога збирки података, који је јаван); в) одлучује о жалби у случајевима прописаним Законом (нпр. против одлуке руковооца којом је одбијен или одбачен захтев за осваривање права у вези са обрадом података), при чему је решење Повереника по жалби обавезујуће, коначно и извршно, а против одлуке Повереника се може покренути спор.¹⁴⁴

4.3. Повереник за заштиту равноправности

Повереник за заштиту равноправности је самостални и независни државни орган, кога бира Народна скупштина и који има: а) превентивно-консултативна овлашћења – даје мишљења, упозорава јавност на најчешће, типичне и тешке случајеве дискриминације, успоставља сарадњу са органима надлежним за остваривање равноправности и заштиту људских права на територији аутономне покрајине и локалне самоуправе, препоручује органима јавне власти мере за остваривање права; б) контролно-корективна овлашћења – даје препоруке у конкретним случајевима повреде равноправности, подноси тужбе у своје име а уз сагласност и за рачун дискриминисаног лица, подноси прекршајне пријаве због повреде права из Закона о забрани дискриминације^{145 146}.

Поступак пред Повереником за заштиту равноправности покреће се подношењем притужбе,¹⁴⁷ с` тим што је Повереник овлашћен да поступак покрене и на сопствену иницијативу. Притужба треба да садржи податке о томе ко је дискриминисан, како је дискриминисан и од стране кога је дискриминисан, као и доказе и наводе о доказним средствима која се могу употребити у циљу доказивања истинитости чињеница везаних за акт дискриминације. Након пријема притужбе

¹⁴⁴ Б. Лубарда (2012).

¹⁴⁵ Нормативни оквир функционисања Повереника за заштиту равноправности успостављен је Законом о забрани дискриминације – ЗЗД, *Сл. гласник РС*, бр. 22/2009.

¹⁴⁶ Б. Лубарда (2012).

¹⁴⁷ Поступање по притужбама Повереника за заштиту равноправности регулисано је његовим Пословником о раду, *Сл. гласник РС*, бр. 34/2011, чл. 15-33

Стручна служба Повереника¹⁴⁸ претходно испитује притужбу и ако нема разлога за одбацивање притужбе (када је притужба непотпуна, неразумљива или садржи недостатке који онемогућавају поступање), односно ако нема разлога да се не поступа по притужби (када је у истој ствари покренут судски поступак, када је очигледно да нема дискриминације, када је у истој ствари већ поступано, а нису поднети нови докази и када је због протекла времена од учињене повреде права немогуће постићи сврху поступања), притужба се доставља на одговор лицу за које се тврди да је извршило акт дискриминације. У сваком предмету испитује се да ли постоји могућност спровођења медијације. У раду на појединим предметима могу бити ангажовани стручњаци, посебно ако околности случаја указују на тежак и сложен облик дискриминације. На основу резултата извиђања, Повереник за заштиту равноправности доноси одлуку, у форми мишљења, о томе да ли је извршена дискриминација.¹⁴⁹ Уз мишљење да је извршена дискриминација Повереник издаје и препоруку о начину отклањања повреде права.¹⁵⁰

* * *

Проширење предмета истраживања на квазисудску заштиту социјално-економских права и на алтернативне методе решавања радних и социјалних спорова извршено је из разлога што се *у савременом друштву ефикасна заштита права по*

¹⁴⁸ Одлука о образовању и раду Стручне службе Повереника за заштиту равноправности, *Сл. гласник РС*, бр. 8/2011 и 32/2013.

¹⁴⁹ Вид. Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-290/2014-02 од 05.02.2015. године; Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-544/2014-02 од 11.03.2015. године; Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-450/2014-02 од 29.01.2015. године; Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-127/2014-02 од 04.09.2014. године.

¹⁵⁰ Драгана Петровић, Зорица Мршевић и Невена Петрушић, *Сексуално и родно засновано насиље – опити део*, Правосудна академија Београд 2012, 105-117; Невена Петрушић, „Повереник за заштиту равноправности – улога, надлежност и начини поступања у случајевима дискриминације“, *Родно и социјално право*, Београд 2/2011, 19-36.

основу подређеног рада и у вези са таквим радом може остварити само у садејству судских инстанци, са једне стране, и алтернативних метода и квазисудских институција, са друге стране. Са тим у вези, може се приметити да су методе мирења и посредовања, као и социјални омбудсман, установе компатибилне са функционисањем специјализованог радног и социјалног судства и са њим се прожимају.

Део 5. СПЕЦИЈАЛИЗОВАНО СУДСТВО ЗА РЕШАВАЊЕ РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА КАО ОБЕЛЕЖЈЕ ЕВРОПСКОГ СОЦИЈАЛНОГ МОДЕЛА

Да би се разумела веза између специјализованог радног и социјалног судства, са једне стране, и европског социјалног модела, са друге стране, потребно је претходно, у основним цртама, сагледати појам државе благостања и појам европског социјалног модела, као и њихову интеракцију.

5.1. Држава благостања

Концепт државе благостања, односно социјалноправне државе, подразумева допуњавање правне сигурности правне државе социјалном сигурношћу социјалноправне државе, а задатак државе благостања јесте да помири слободну конкуренцију и робно тржиште са бригом о заједничком добру и благостању грађана.¹⁵¹ Такође, социјална држава подразумева правни систем заснован не само на начелу правне субординације (јавно право) и начелу правне координације (приватно право), већ и на поретку социјалне интеграције (социјално право), тј. социјалне везе.¹⁵²

Настанак државе благостања се везује за Бизмарково законодавство са краја XIX века, након чега је у низу држава уведено осигурање од повреда на раду, а потом и ограничено пензијско и здравствено осигурање, да би се између два светска рата социјално осигурање проширило и на осигурање за случај незапослености. Деценије после Другог светског рата сматрају се периодом разгранате државе

¹⁵¹ Љубомир Тадић, *Филозофија права*, Народна библиотека Србије, Београд 2006, 244-246.

¹⁵² Чедомир Богићевић, *Право социјалне интеграције – Социјална држава, Индустриска демократија, Слобода рада*, Цетиње 2004, 13-22.

благостања која је постала кључна карактеристика свих западноевропских држава.¹⁵³ Међутим, већ средином седамдесетих година државна потрошња за социјалне програме у водећим капиталистичким земљама благостања почиње да долази у питање, да би у условима глобализације и економског реструктуирања развијеног капитализма држава благостања била у константној фази преиспитивања.¹⁵⁴ Последица таквог преиспитивања јесте тренд стагнирања раста пореских прихода у западноевропским државама у периоду од осамдесетих година XX века до краја прве деценије XXI века, што је изузетно битан показатељ, с` обзиром да се из пореских прихода обезбеђују јавни издаци за образовање и здравство, те социјални трансфери (социјална помоћ, породичне накнаде итд.), као и компнезациони доходак (пензије и накнаде за незапосленост), а који издаци чине суштину функционисања социјалне државе.¹⁵⁵

У европским овирима разликују се пет основних модела државе благостања: англосаксонски, скандинавски, континентални, медитерански и источноевропски. Англосаксонски или социјално-либерални модел (Велика Британија) одликује: низак ниво декомодификације¹⁵⁶, усмереност државе на економски раст и запослење, а социјални статус је претежно условљен учешћем на тржишту рада, док се систем државе благостања може окарактерисати као ефикасан, али обезбеђује низак ниво једнакости. Порески приходи износе око 40% националног дохотка.¹⁵⁷ Скандинавски или социјално-демократски модел (Шведска, Данска) одликује: висок ниво

¹⁵³ Иако је у послератним источноевропским државама са социјалистичким друштвеним уређењем постојао висок степен социјалне заштите грађана не може се говорити о постојању државе благостања, с` обзиром да у тим друштвима нису била заштићена лична и политичка права грађана, те није функционисала правна држава, чије је постојање предуслов за успостављање социјалне државе.

¹⁵⁴ Драган Ђурић, *Европски социјални модел*, Београд 2013, 51-71; Сенад Јашаревић, „Социјална сигурност и социјална држава“, *Зборник радова ПФНС* 3/2009, 158-164.

¹⁵⁵ Т. Пикети, 508-511.

¹⁵⁶ *Декомодификација* подразумева утицај државе која својим социјалним интервенцијама ублажава зависност социјалног статуса појединаца и породица од њиховог учешћа на тржишту, гарантовањем одређених социјалних права независно од позиције грађана на тржишту; више видети: Д. Ђурић, 55.

¹⁵⁷ Т. Пикети.

декомодификације, усмереност државе на пуну запосленост, финансирање система социјалне сигурности углавном посредством пореза, а препознатљив је по низу универзалних права која се остварују на принципима једнакости и солидарности, док систем државе благостања обезбеђује висок ниво ефикасности и једнакости. Порески приходи износе око 55% националног дохотка.¹⁵⁸ Континентални или нео-конзервативни модел (Немачка, Француска, Аустрија) одликује: умерени ниво декомодификације, зависност социјалних накнада од претходних доприноса и статуса, налази се између либералног и социјално-демократског модела, а систем социјалне сигурности се финансира из доприноса, док држава благостања пружа добре резултате са становишта једнакости, иако је мање ефикасна. Порески приходи износе око 50% националног дохотка.¹⁵⁹ Медитерански модел (Шпанија, Италија) се условно може назвати неразвијеним конзервативним моделом, одликује га: парцијално имплементиран систем социјалне сигурности, који подразумева високе пензијске накнаде и низак ниво социјалне заштите, финансирање система социјалне сигурности претежно из доприноса, али значајну улогу играју и други извори, поготову црква, док је систем државе благостања *чувен* по неефикасности и неједнакости. Источно-европски или транзициони модел (Пољска, Мађарска, Словенија) одликује низак ниво декомодификације и низак ниво социјалне заштите уз мали број универзалних социјалних права.¹⁶⁰

5.2. Европски социјални модел

Филозофија изградње европског социјалног модела заснива се на нужним социјалним корекцијама функционисања тржишне економије у условима владавине права, што је водило афирмисању основних социјалних права, као садржају

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Коста Јосифидис и Новица Супић, „Држава благостања – конвергенција: одоздо *versus* одозго“, *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, Нови Сад 130/2010, 22-26; Д. Ђурић, 56-65.

европског социјалног модела, заснованог на вредностима солидарности и хуманости, као и економског раста уз очување социјалне кохезије и социјалног прогреса.¹⁶¹

Суштински европски социјални модел значи да је економски развој незамислив без укупног друштвеног, односно социјалног напретка, са већим степеном социјалне укључености, који се огледа у постизању одрживог привредног раста, увећања броја и квалитета радних места и јачања социјалне кохезије. Речју, ради се о томе да је богатство економије услов за унапређење људског живота, односно да треба пронаћи равнотежу између економских резултата и социјалног напретка. Дакле, рedefинише се појам развоја, у складу са концептом развоја по мери човека, који се више не мери само дохотком по глави становника, већ у обзир узима и образовање становништва, здравствено стање, слободу говора, удруживања и кретања, спровођење социјалне правде и заштита од дискриминације по основу расе, вере или етничког порекла и бројне друге аспекте.¹⁶²

Садржај европског социјалног модела чине: 1) заједничка европска политика запошљавања, заснована на Отвореном методу конкуренције и Европском социјалном фонду, која подразумева већу запосленост уз истовремено побољшавање услова живота и рада, јачање тржишта рада и образоване радне снаге, која се може прилагодити економским променама, и побољшање квалитета социјалне политике и социјалне заштите; 2) слобода кретања радника, која обухвата право на рад без радне дозволе, једнакост поступања у запошљавању, право на једнаке социјалне погодности, право чланова подорице да се придруже раднику, потпуну координацију система социјалне сигурности и међусобно признавање квалификација; 3) координација система социјалне сигурности држава чланица Европске уније, која је комплементарна са слободом кретања радника, у смислу концепта *европског социјалног грађанства*, као модела који не подразумева само грађанска и политичка права и слободе, већ нужно и социјална и економска права; 4) забрана дискриминације у области социјалне сигурности, односно једнаке могућности за све

¹⁶¹ Б. Лубарда (2012).

¹⁶² Brian Bercusson, *European Labour Law*, Cambridge University Press, UK 2009, 261-287; Д. Ђурић, 56-65.

у запошљавању, образовању, социјалном осигурању, становању и здравственој заштити; 5) промовисање здравља и безбедности на раду, која област је међу првима издигнута на наднационални ниво, а која не подразумева само уређење радног места, радну опрему и питање изложености опасним материјама, већ и организацију радног времена и заштиту од стреса; 6) синдикално организовање и колективно преговарање, које заједно са партиципацијом запослених (европски савети запослених), чини окосницу социјалног дијалога у Европској унији, као ширег процеса проналажења равнотеже између економских резултата и социјалног напретка, који је један од најзначајнијих фактора успостављања и легитимације европског социјалног модела, а чија је главна одлика трипартизам, кроз који се политичка демократија дограђује економском и социјалном демократијом; и 7) социјална укљученост (социјална кохезија), као процес који обезбеђује да се они који су изложени ризику сиромаштва и социјалне искључености добију прилику и ресурсе да у потпуности учествују у економском, друштвеном и културном животу. Због свега наведеног Европски социјални модел се данас схвата као суштина *европског идентитета*.¹⁶³

Међутим, европски социјални модел се тренутно суочава са бројним проблемима, а овом приликом ће бити наведени само кључни изазови: утицај глобализације и неолиберализма;¹⁶⁴ потреба за јачањем конкурентности; нове технолошке и информационе промене, тј. развој економије засноване на знању; демографске промене (старење становништва) и измењена улога породице у европским друштвима; флексибилизација тржишта рада; и постојеће економске

¹⁶³ Д. Ђурић, 91-145.

¹⁶⁴ Амерички неолиберални привредни систем је, крајем XX и почетком XXI века, извршио снажан утицај на европске државе благосања, у смислу смањивања нивоа социјалне сигурности грађана, на који начин су европска друштва направила искорак од европског социјалног модела ка неолибералном моделу друштвених односа; са тим у вези, више о систему социјалне сигурности у неолибералним САД, Вид. Timothy P. Glynn, *Social Security Law in the United States*, Kluwer Law International, The Netherlands 2012.

тешкоће Европске уније,¹⁶⁵ као што су недовољно брз економски раст, висока незапосленост и др. Ипак, у Европи и даље постоји консензус у погледу нужности постојања и функционисања европског социјалног модела, заснованог на основним социјалним правима.¹⁶⁶ У сваком случају, европски социјални модел се развијао протеклих пола века постојања европских интеграција и није завршен једном за увек; напротив, ради се о незавршеном процесу, који ће се прилагођавати новим изазовима у новим условима.¹⁶⁷

На крају, битно је истаћи да се европски социјални модел заснива на заједничким елементима националних система радног права и права социјалне сигурности у европским оквирима, чији заједнички садржај чине основна социјално-економска права прокламована изворима универзалног међународног права, те изворима европског комунитарног и некомунитарног права, као и основним институционалним решењима до којих се долази упоредноправним изучавањем радног и социјалног права – *јединство у различитостима*; при чему је посебно значајан утицај комунитарног права, који се тиче социјалних циљева Европске уније, надлежности установа Европске уније у погледу секундарног законодавства, нарочито судске праксе Европског суда правде, и концепта *европског социјалног грађанства*.¹⁶⁸

* * *

Дакле, националне државе благостања у европским оквирима чине базу европског социјалног модела, с` тим да је европски социјални модел у највећој мери заснован на континенталном и скандинавском моделу социјално-правне државе, с` обзиром да у тим моделима државе благостања интересна равнотежа између света

¹⁶⁵ Више о глобалној економској кризи, те и о економској кризи у Европи, видети: Joseph Stiglitz, „The Global crisis, social protection and jobs“, *International Labour Review* 148/2009, No 1-2, 5-7.

¹⁶⁶ Т. Пикети, 516-519.

¹⁶⁷ *Ibid.*, 13-17.

¹⁶⁸ Б. Лубарда (2012).

рада и света капитала у већој мери уважава потребу радника, осигураника и корисника за материјалном и социјалном сигурношћу, насупрот неолибералном моделу, који је претежно прихваћен у англосаксонским оквирима и у транзиционим друштвима Источне и Југоисточне Европе,¹⁶⁹ а у којима се у већој мери уважава интерес приватне својине. При чему, европски социјални модел није само прост скуп опште признатих права и интереса, већ жив организам који се развија и повратно делује на националне државе благостања, пре свега кроз утицај комунитарног права. Наиме, наднационалне институције Европске уније прокламујући и спроводећи своје циљеве, пре свега путем социјалног законодавства и судске праксе Европског суда правде, уређују системе социјалне сигурности у земљама чланицама и на тај начин обликују националне државе благостања.

Са тим у вези, корпус основних социјално-економских права, схваћених у духу концепта европског социјалног грађанства, између осталог, подразумева достојанствене услове рада и живота, односно подразумева право на достојанствене радне услове, право на пристојну зараду, право на пристојне накнаде по основу социјалног осигурања и право на пристојне престације по основу социјалне заштите.

5.3. Специјализовано радно и социјално судство као обележје европског социјалног модела

У оквирима европских држава благостања и њихових националних система радног права и права социјалне сигурности једно од важних институционалних решења, по правилу, јесте постојање и функционисање специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, као судске инстанце заштите основних социјално-економских права. Наиме, у европским државама које чине окосницу европског социјалног модела (Немачка, Француска и скандинавске земље)

¹⁶⁹ У транзиционим државама Источне и Југоисточне Европе неолиберални модел друштвених односа је огољенији, у смислу лакшег увиђања великих социјалних разлика у друштву, за разлику од неолибералног модела у англосаксонским државама, где, упоредо посматрано, богата материјална база друштва ствара привид високог нивоа заштите социјално-економских права грађана.

институционализовано је специјализовано радно и социјално судство, као централни актер заштите права по основу рада и права у вези са радом. Такође, и у Великој Британији, као европском представнику англосаксонског модела државе благостања, постоји специјализовано радно и социјално судство, а и у неким транзиционим државама, попут Словеније, уведени су радни и социјални судови, тако да само још медитеранска друштва немају овако специјализовано судство. Одакле се може закључити да је специјализовано радно и социјално судство у домену друштвеног концепта европског социјалног модела већински прихваћено као битна институција за ефикасну заштиту социјално-економских права, која у садејству са, пре свега, методима мирења и посредовања контролише законитост субординације приликом вршења подређеног рада и законитост вршења функције обезбеђења од ризика и редистрибутивне функције од стране установа социјалне сигурности, те на тај начин доприноси очувању социјалне кохезије и социјалног прогреса.

Такође, чињеница да је специјализовано радно и социјално судство, по правилу, засновано на начелу трипартизма, чини такво судство битним елементом европског социјалног модела, јер је трипартизам у социјално-економским односима, а који подразумева активно учешће представника државе, света рада¹⁷⁰ и света капитала¹⁷¹ у проналажењу равнотеже између економских резултата и социјалног напретка, главна одлика европског социјалног дијалога, кроз који се политичка демократија дограђује економском и социјалном демократијом, те на тај начин даје легитимитет европском социјалном моделу.

¹⁷⁰ Овде се појам радништва схвата у ширем смислу, те се под представницима радника не подразумевају само синдикати, већ и све друге организације које репрезентују осигуранике и кориснике који су из различитих разлога одвојени од процеса производње, тј. који се због различитих социјалних ризика налазе у стању социјалне потребе.

¹⁷¹ Такође, под представницима капитала, поред послодавачких организација, подразумевају се и представници установа социјалне сигурности.

Део 6. РЕШАВАЊЕ РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА СУДСКИМ ПУТЕМ У ЕВРОПИ

У вези са судским решавањем радних и социјалних спорова, како је то већ наведено у поглављу у којем је обрађена судска заштита социјално-економских права, јављају се дилеме поводом питања демократског легитимитета судова да решавају ове спорове, те проблем полицентричности радних и социјалних спорова и са њим повезан проблем ниског степена стручног знања судија у погледу разнолике природе предмета спора, као и питање недовољне флексибилности судова и могућности алтернативних решења.

Проблем демократског легитимитета судова да решавају радне и социјалне спорове има следећу структуру: већина чланова друштва, путем пореза и доприноса, обезбеђују средства у буџету из којег се финансира систем социјалне сигурности, тако да је са аспекта владавине народа логично да о алокацији тих средстава одлучује законодавно тело, које је састављено од представника грађана. Међутим, оправдање демократског легитимитета судова се заснива на ставу да демократско друштво зависи од гаранција социјално-економских права, а у таквом друштву све три гране власти треба да буду укључене у ефикасно остваривање основних људских права. Са тим у вези, демократски потенцијал судова може се појачати учешћем грађана у раду суда, посебно кроз трипартитна већа.

Проблем полицентричности има следећу структуру: радни и социјални спорови често захтевају разумевање великог броја повезаних питања из различитих области (права, економије, технологије, медицине итд.), а сви ти фактори се морају узети у обзир приликом доношења појединачне одлуке, која ће опет у великој мери имати карактер нагађања. Међутим, прво треба истаћи да судови треба да се баве правном страном полицентричности спора, која има начелни карактер, за разлику од економско-финансијске стране, која подразумева конкретизацију кроз алокацију ресурса. Правна страна полицентричности подразумева да судови приликом доношења одлука, у мноштву друштвених интереса, утврде редослед приоритета социјално-економских интереса и на том принципу донесу конкретну одлуку, која би

за сваки случај била подложна флексибилној ревизији у односу на класичне судске одлуке у грађанским парницама. Наравно, за овакав начин одлучивања потребна су специјална процесна правила и посебна обука судија, што јесте у складу са тезом да је савременом друштву потребно специјализовано професионално радно и социјално судство.

У тесној вези са питањем полицентричности јесте проблем ниског степена стручног знања судија у погледу разнолике природе предмета о којима треба да одлучују, при чему судови неретко преиспитују одлуке које су донела лица са много већим степеном стручности у конкретној области (нпр. лекари у области здравствене заштите). Оправдање ове здраворазумске нелогичности лежи у чињеници да судови у приликом решавања радних и социјалних спорова, слично као што то чине приликом решавања грађанских спорова, могу тражити експертски налаз и мишљење од стране судских вештака за различите области, при чему је судска контрола одлука из сфере социјалне сигурности нужна како се не би дошло у ситуацију да се процес одлучивања заснива само на ускостручним анализама, већ да исти буде поткрепљен и са становишта људских права.

Недовољна флексибилност судова се истиче као сметња у погледу решавања радних и социјалних спорова, с` обзиром да област односа поводом подређеног рада и у вези са подређеним радом одликује велика динамичност. Међутим, и законодавна и извршна власт могу бити извор нефлексибилности, у ком смислу су нарочито опасне бирократске тенденције управе, због чега је битно да органи управе, као и управљачки органи код послодаваца, приликом одлучивања о социјално-економским правима знају да су њихове одлуке подложне екстерној контроли. У вези са темом флексибилности поставља се питање зашто не дати предност другим друштвеним и државним институцијама које су флексибилније од судова, као нпр. агенцијама за мирење и посредовање или квазисудској заштити, које процедуре одликује знатно већа прилагодљивост. Одговор на ово питање лежи у чињеници да, иако алтернативно решавање радних и социјалних спорова свакако треба да има значајну улогу у држави благостања, исто не може имати ефекта без постојања судске

контроле, као крајње инстанце надзора, с` обзиром да извесност судске заштите ствара погодну климу за алтернативно решавање спорова.

Централана фаза овог истраживања биће омеђена у домену Европе, с` обзиром да су основни системи радног и социјалног судства и настали у том домену, а и имајући у виду да је наша држава историјски, економски, културно и политички везана, пре свега, за европске оквире. Наиме, у Европи постоје два основна модела судског решавања радних и социјалних спорова, и то модел решавање ових спорова од стране специјализованих судова и трибунала (специјализовано радно и социјално судство) и модел решавање спорова од стране судова опште надлежности (неспецијализовано радно и социјално судство).

6.1. Специјализовано судство

Судови су по својој природи строго формалне и споре институције, а егзистенцијална угроженост запосленог, која је честа одлика радног и социјалног спора, изискује прилагођавање правосуђа том животном факту, тако да савремена демократска држава, која је нужно заинтересована за адекватну заштиту основних људских права, па између осталог и за социјална и економска права радника, реагује прилагођавањем дела правосудног система посебним друштвеним околностима у сфери радноправног и социјалноправног односа. При том, та реакција државе, у европским оквирима, често иде до мере формирања специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова.

У оквиру модела специјализованог радног и социјалног судства разликује се, са једне стране, већина држава у којима постоје професионални радни и социјални судови, а класичан пример је Савезна Република Немачка, и са друге стране, специфични непрофесионални радни трибунали, који функционишу у Републици Француској, уз постојање професионалних социјалних трибунала.

6.1.1. Професионално судство

Основна карактеристика специјализованог професионалног радног и социјалног судства јесте решавање спорова од стране професионалног судије уз учешће у одлучивању, у мањој или већој мери, социјалних партнера. Као представници овог модела решавања радних и социјалних спорова биће обрађени системи радног и социјалног судства у Савезној Републици Немачкој, Републици Аустрији, Краљевини Данској, Краљевини Шведској и Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске.

6.1.1.1. Савезна Република Немачка

Висок степен специјализације судства уопште јесте одлика немачког правосуђа, што подразумева, поред судова опште надлежности, постојање и административних, финансијских, социјалних и радних судова.¹⁷² Предмет овог истраживања биће радни и социјални судови.

6.1.1.1.1. Радни судови у Немачкој

Радне судове у Савезној Републици Немачкој карактерише дуга традиција. У периоду од 1808. до 1813. године, у тадашњим немачким државама формиран су органи слични француским већима добрих људи. Затим су 1835. године у девет немачких градова установљени занатски и фабрички судови, који су у почетку судили искључиво у поступцима против радника због дисциплинских разлога. Међутим, средином 19. века занатски и фабрички судови су почели да суде и у споровима против послодаваца и то ради исплате новчаних потраживања. Након

¹⁷² Manfred Weiss, „Labour Dispute Settlement by Labour Courts in Germany“, *Industrial Law Journal*, Johannesbourg 1994, 1-6.

тога, 1890. године формирани су занатски судови за занатске раднике, а 1904. године трговачки судови за трговачке раднике.¹⁷³

Модерно радно судство је успостављено у Вајмарској републици, конкретно 1926. године Законом о радним односима, којим прописом су институционализовани радни судови трипартитног састава (представници државе, радника и послодаваца), и који судови су били надлежни за индивидуалне и правне колективне радне спорове. Након тога, Законом о радним судовима од 1953. године (*Arbeitsgerichtsgesetz – ArbGG*¹⁷⁴) изведен је систем специјализованог судства за решавање радних спорова у свим инстанцама,¹⁷⁵ а наведени закон је новелиран више пута, од чега су најзначајније измене и допуне извршене 1979. и 2002. године. Такође, значајан извор права у поступку пред радним судовима јесте и Закон о убрзању поступка пред радним судовима.¹⁷⁶

6.1.1.1.1. Организација немачких радних суда

Немачки систем радних суда је тростепен.

У првом степену суде радни судови (*Arbeitsgerichte – ArbG*) којих у Немачкој има 121.¹⁷⁷

¹⁷³ Мијал Стојановић, *Радни спорови – Савезна Република Немачка, Република Аустрија, Република Италија, Република Словенија и Република Србија*, Крагујевац 2007, 28.

¹⁷⁴ <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/arbagg/gesamt.pdf>, 15. мај 2015.

¹⁷⁵ Паралелно са институционализацијом специјализованог судства за заштиту социјално-економских права у Савезној Републици Немачкој, педесетих година XX века, формирано је специјализовано радно и социјално судство у Демократској Републици Немачкој, које је било прилагођено социјалистичком друштвеном уређењу: Owen Davies, „Social Courts in China and the German Democratic Republic“, *Poly Law Review*, London 1980-1981, 43-45.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 29; Bob Hepple, Bruno Veneziani, *The Transformation of Labour Law in Europe*, Oxford - Portland 2009, 266-268; M. Weiss, 3-4; E. Blankenburg, R. Rogowski, „German Labour Courts and the British Industrial Tribunal System - A Socio-Legal Comparison of Degrees of Judicialisation“, *Journal of Law and Society* 13/1/1986, 69-71.

¹⁷⁷ Поређења ради, треба истаћи да у Немачкој има 668 првостепених суда опште надлежности.

Покрајински (земаљски) радни судови (*Landesarbeitsgerichte – LAG*), којих има осамнаест и који су по правилу организовани на нивоу федералних јединица, представљају другостепене судове, који доносе одлуке у поступку по изјављеним жалбама на првостепене одлуке у радним споровима.¹⁷⁸

Покрајина (*Lander*) претежно финансира рад првостепених и апелационих радних судова, одговорна је за формирање и управљање судовима, као и за разграничење судских округа, са тим да би пре доношења одлука требало да консултује главне организације радника и послодаваца.¹⁷⁹

Савезни радни суд (*Bundesarbeitsgerichte – BAG*), чије је седиште у Ерфурту, одлучује у трећем степену, по изјављеним ванредним правним лековима.¹⁸⁰ Послове управљања и службеног надзора над Савезним радним судом обавља Савезно министарство за рад и социјална питања у договору са Савезним министарством правде.¹⁸¹

Иако Савезни радни суд, по правилу има последњу реч у споровима из радног односа, његове одлуке се могу побијати пред Савезним уставним судом из разлога неуставности.¹⁸²

6.1.1.1.2. Састав немачких радних судова

Сви радни судови у Немачкој формиран су на принципу трипартизма. Наиме, судови у сва три степена одлучују у већу, које се састоји од професионалних судија, као предстаника државе, и судија поротника (почасних судија) из редова социјалних партнера, тј. представника радника и послодаваца.

¹⁷⁸ M. Weiss, M. Schmidt, 149-151.

¹⁷⁹ *Ibid.*; Радоје Брковић, *Радни суд*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 2003, 101-111.

¹⁸⁰ M. Weiss, M. Schmidt.

¹⁸¹ Р. Брковић.

¹⁸² M. Weiss, M. Schmidt.

Првостепени и апелациони покрајински судови суде у већу, које је састављено од председника већа, који је професионални судија, и двоје судија поротника, и то једног из редова послодаваца и једног из редова радника.¹⁸³

Савезни радни суд се састоји од 10 већа (сената), која су састављена од троје професионалних судија (један од њих је увек председник већа) и двоје судија поротника из редова радника и послодаваца. Такође, Савезни радни суд доноси одлуке и у великом већу, које се састоји од председника суда, председника свих већа (изузев већа у којем је председник суда председник већа) и по троје судија поротника из редова радника и послодаваца. Велико веће доноси одлуке у предметима од великог значаја и у предметима када се мења или потврђује дотадашња пракса Савезног радног суда. Из наведеног произлази да Савезни радни суд Немачке води рачуна о уједначености судске праксе у радним споровима и у великој мери одређује развој радног права у Немачкој.¹⁸⁴

Професионалне судије првостепеног и апелационог судова, које се после три године рада именују на трајан, временски неодређен, мандат, по правилу заједнички именују покрајински министар за рад и социјална питања и покрајински министар правде, уз саветодавно учешће трипартитног комитета, састављеног од представника синдиката радника, удружења послодаваца и представника радног судства, које опет заједнички бирају покрајински министар за рад и социјална питања и министар правде.¹⁸⁵ Из наведене процедуре избора судија, у којој наглашену улогу имају министарство за рад и социјални партнери, јасно је да кандидати за судије радних судова повећавају своје шансе за избор уколико имају посебна знања из области индустријских односа.¹⁸⁶

Професионалне судије Савезног радног суда именује председник СР Немачке на заједнички предлог Савезног министра за рад и социјална питања и изборног

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ Martin Vranken, „Specialisation and Labour Courts: A Comparative Analysis“, *Comparative Labor Law Journal* 9/4/1988, 500-502.

комитета судија, у чији састав улазе сви покрајински министри за рад и социјална питања и једнак број чланова које бира Савезни парламент. Приликом именовања професионалних судија Савезног радног суда консултује се и Савезни министар правде, као и посебно тело које представља интересе самих професионалних судија Савезног радног суда (али без права на вето). За разлику од права на одређено учешће у поступку избора професионалних судија првостепеног и апелационог суда, у поступку избора професионалних судија Савезног радног суда нису предвиђена партиципативна права синдиката запослених и удружења послодаваца.¹⁸⁷

Каријера професионалних судија у немачким радним судовима је одвојена од система судова опште надлежности и по правилу је усмерена ка напредовању у оквиру система радног судства.¹⁸⁸

Избор судија поротника (почасних судија) првостепеног и Апелационог радног суда, чији мандат траје четири године, именује покрајинска извршна власт, са листе коју подносе синдикати радника и удружења послодаваца на подручју суда, а сличан поступак је предвиђен и за избор судија поротника Савезног радног суда.¹⁸⁹

Професионалне судије и судије поротници су независни у свом раду и не могу добијати упутства од било ког субјекта који је учествује у поступку њиховог избора, нити могу бити опозвани. Приликом одлучивања у трипартитном већу све судије имају једнако право гласа, па се одлуке доносе већином гласова. Међутим, у пракси, захваљујући свом правничком високоспецијализованом образовању у области радног и социјалног права, доминантно место припада професионалним судијама, тако да судије поротници најчешће прихватају став професионалног судије.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Б. Лубарда (1999), 138-141.

¹⁸⁸ Е. Blankenburg, R. Rogowski, 69-71; Anton Steenkamp, „[W]hither the Labour Courts - The Superior Courts Bill and the Future of the Labour Courts“, *Industrial Law Journal* 27/1/2006, 23-24.

¹⁸⁹ Одредбама чл. 21–31 *ArbGG* детаљно је регулисан статус и улога судија поротника у немачким радним судовима.

¹⁹⁰ Б. Лубарда (1999).

6.1.1.1.3. Стварна надлежност немачких радних судова

Радни судови у СР Немачкој надлежни су за решавање индивидуалних радних спорова и правних колективних радних спорова; док се интересни радни спорови решавају алтернативним методама и методама колективне акције.

Стварна надлежност радних судова је дефинисана помоћу критеријуму поступка за решавања спора, па се тако разликују спорови који се решавају у поступку доношења пресуде и спорови који се решавају у поступку доношења решења.

Индивидуални радни спорови се решавају у поступку за доношење пресуде, с тим да радни судови могу бити искључиво надлежни за решавање индивидуалних радних спорова или пак надлежност радних судова може бити изборна.

Индивидуални радни спорови за које су искључиво надлежни радни судови јесу: спорови из радног односа; спорови о постојању или непостојању радног односа, што подразумева и спорове о законитости отказа уговора о раду; спорови из преговора о заснивању радног односа; спорови из недозвољених радњи у вези са радним односом; спорови о радној документацији; спорови између радника или њихових наследника који су у непосредној правној или економској вези са радним односом; спорови између радника или њихових наследника и органа које заједнички установе партнери колективних уговора; спорови између радника који настану из заједничког рада или из недопуштених понашања која су у вези са радним односом; и спорови између радника и послодаваца који се односе на ауторска права, изуме и техничка унапређења, али само уколико су питању новчана потраживања.¹⁹¹

На основу изборне надлежности радни судови су надлежни за следеће индивидуалне радне спорове: спорове у којима тужилац истовремено са било којим од напред наведених захтева, пред радним судом може остварити и са њим правно или економски непосредно повезан захтев, за који иначе није прописана надлежност радног суда, осим ако није прописана искључива надлежност другог суда; и

¹⁹¹ М. Стојановић, 31-33.

грађанскоправне спорове, на основу споразума о надлежности радног суда, између правног лица и њихових заступника (чланова управе акционарског друштва, пословођа друштва са ограниченом одговорношћу и др.) код којих лица, по правилу, није у питању радни однос са привредним друштвом, већ је у питању намештенички однос, али у решавању спорова који се односе на награде, плате, отпремнине или отказ уговора, има смисла надлежност радног суда због сличности проблематике са радним односима.¹⁹²

Колективни радни спорови се делимично решавају у поступку за доношење пресуде, а делимично у поступку за доношење решења.

Наиме, у поступку за доношење пресуде се решавају колективни правни спорови између странака у колективном (тарифном) уговору или између њих и трећих лица из колективних уговора или по питању постојања или непостојања колективних уговора; као и грађанскоправни спорови између странака колективног уговора или између њих и трећих лица по основу недозвољених радњи, уколико се ради о мерама у сврху радне борбе или о питањима слободе удруживања, укључујући право деловања удружења.¹⁹³

Са друге стране, у поступку за доношење решења решавају се колективни радни спорови у вези са статутом (*уставом*) предузећа између послодавца на једној страни и савета рада или других сличних органа на другој страни, а најзначајнији колективни радни спорови у вези са статутом предузећа су: спорови који се односе на обим права надлежност и одлучивање савета рада; спорови у вези са саставом и бројем чланова савета рада; спорови у вези са избором чланова савета рада; спорови

¹⁹² *Ibid.*

¹⁹³ Р. Брковић наводи да се ова група спорова пред немачким радним судовима решава у поступку за доношење пресуде, без дефинисања у коју групу радних спорова исти спадају, као што је то учињено и у немачком закону о радним судовима, где су наведени спорови набројани међу споровима који се решавају у редовном поступку пред радним судовима; док М. Стојановић ове спорове сврстава у индивидуалне радне спорове; међутим, имајући у виду да су странке у овим споровима, по правилу, социјални партнери и да исти спорови настају поводом заштите колективних права и интереса по основу рада односно у вези са радом, сматра се да је исправно предметне спорове сврстати у колективне радне спорове.

у вези са избором представника радника у надзорни одбор и њиховим опозивом; спорови у вези са кршењем границе разборитости при одлучивању органа предузећа о помирењу када они доносе обавезујуће одлуке; спорови који се односе на саодлучивање (сауправљање) радника, али само када су у питању спорови који се односе на избор и опозив представника радника; док о споровима у вези са одлучивањем органа који произлазе из права привредних друштава одлучују редовни судови; и спорови у вези способности за закључивања колективних уговора, тј. спорови у вези репрезентативности и надлежности синдиката и послодавачких организација.¹⁹⁴

Специфично овлашћење радних судова у области колективних радних односа јесте право на издавање привремене мере забране индустријске акције (штрајка или локаута), ако суд процени да би прибегавање индустријској акцији могло изазвати *несразмерну штету*.¹⁹⁵

Иако је број колективних радних спорова који се решавају пред немачким радним судовима знатно мањи у односу на број индивидуалних радних спорова, значај делања радних судова у области колективног радног права је много већи, из разлога што судови својим одлукама уобличавају структуру колективног преговарања, колективног деловања и саодлучивања.¹⁹⁶

6.1.1.1.4. Месна надлежност немачких радних судова

Месна надлежност се првенствено одређује према пребивалишту радника у време спора, затим према седишту предузећа, те према месту извршења радне обавезе и према месту исплате зараде.¹⁹⁷

¹⁹⁴ М. Стојановић.

¹⁹⁵ Б. Лубарда (1999).

¹⁹⁶ М. Weiss, М. Schmidt.

¹⁹⁷ Радоје Брковић, Актуелна питања о радним судовима у Европској Унији, *Радно и социјално право* 3-6/98, 297.

Такође, постоји могућност да уговорне странке приликом закључења колективног уговора договоре и месну надлежност суда, која одредба обавезује сва лица на које се колективни уговор примењује, и то како она лица на које се колективни уговор примењује директно, тако и она лица која су међусобно договорили примену одређеног колективног уговора на њихов радни однос, тј. она лица на која се колективни уговор примењује посредно.¹⁹⁸

У поступку за доношење решења искључиво је месно надлежан суд на чијем подручју се обавља делатност, односно подручју у коме предузеће има своје седиште.¹⁹⁹

6.1.1.1.5. Страначка, парнична и постулатациона способност пред немачким радним судовима

Страначку способност у поступку пред радним судовима имају радници, послодавци, удружења радника, удружења послодаваца, савети рада и највиши орган рада савезне државе, као и највиши органи рада оних покрајина у којима су формирана удружења радника или послодаваца.²⁰⁰

За разлику од немачког парничног поступка у коме је широко уважено обавезно адвокатско заступање, у поступцима у радним споровима се одступа од овог правила, тако да у поступку пред првостепеним радним судовима странке могу учествовати саме, без заступника.²⁰¹

Пред првостепеним и другостепеним судовима странке у поступку могу заступати адвокати и представници удружења радника и удружења послодаваца, као и представници савеза струковних удружења, под условом да је заступник овлашћен статутом или пуномоћјем странке и да је странка члан тог удружења или савеза.²⁰²

¹⁹⁸ М. Стојановић, 37-38.

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ М. Weiss, М. Schmidt, 153-154; М. Vranken; Р. Брковић, 98-99.

²⁰¹ М. Стојановић, 42.

²⁰² Р. Брковић.

Пред Савезним радним судом обавезно је адвокатско заступање. Са тим у вези Савезни рад суд је незадовољан законским решењем да сви адвокати могу ступати странке пред радним судовима, јер се неретко дешава да адвокати немају потребна знања из области радног права.²⁰³

6.1.1.1.6. Поступак пред немачким радним судовима

Немачко законодавство предвиђа две врсте поступака пред радним судовима, и то поступак за доношење пресуде и поступак за доношење решења.

6.1.1.1.6.1. Поступак за доношење пресуде

Поступак за доношење пресуде се заснива на истим општим принципима као и парнични поступак, са одређеним специфичностима, које имају за циљ да поједноставе, убрзају и појефтине поступак.²⁰⁴

У поступку за доношење пресуде тужба се може поднети суду писаним путем у форми поднеска или усмено на записник у суду, а ако се тужба подноси на записник овлашћени службеник суда ће упозорити подносиоца на формалне недостатке, али га не сме упозоравати на садржинску неутемељеност тужбе.²⁰⁵

У погледу садржине тужбе нема већих разлика у односу на општи парнични поступак – тужба треба да садржи конкретан тужбени захтев; с` тим да је, поред кондемнаторне, изричито допуштена и могућност подношења деклараторне тужбе, којом се најчешће захтева утврђење незаконитости отказа уговора о раду од стране послодавца и постојања отказаног радног односа; при чему радник не треба да доказује посебан правни интерес и има рок од три недеље за подношење тужбе.²⁰⁶

²⁰³ M. Weiss, M. Schmidt.

²⁰⁴ M. Weiss, M. Schmidt, 154-156.

²⁰⁵ M. Стојановић, 41.

²⁰⁶ *Ibid.*

У поступку пред радним судовима тужбу за утврђење незаконитости отказа уговора о раду могу поднети само они запослени који су минимум шест месеци у радном односу са послодавцем који има најмање десет запослених.²⁰⁷

У немачком радном судству постоји низ решења која су на линији убрзања поступка, и то: непостојање института судског одмора, краћи рокови за предузимање парничних радњи у односу на општи парнични поступак, концентracија поступка, привремене мере, забрана враћања на ново суђење у поступку по жалби и превремено извршење. Неки од ових института ће бити посебно обрађени у даљем раду.

У којој мери је начело хитности поступка спроведено у поступку пред радним судовима показује податак да се чак трећина предмета реши у року од три месеца од подношења тужбе.²⁰⁸

Компромис је једна од идеја водила немачког схватања индустријских односа, а рефлексија тог схватања је видљива и у поступку за доношење пресуде. Наиме, суд је дужан да пре одржавања рочишта за главну расправу закаже посебно рочиште за посредовање (нагодбу, медијацију, постизање компромиса), које професионални судија одржава сам, без судија поротника, и на коме судија на суптилан начин странкама износи своје правно схватање конкретног предмета спора, а што има велики утицај на странке, тако да се чак 30% спорова заврши на рочишту за медијацију.²⁰⁹ Такође, иако се на рочишту за посредовање не постигне компромис, судија је обавезан да током целог поступка покушава да постигне нагодбу између странака.²¹⁰

Идеал поступка за доношење пресуде јесте одржавање главне расправе на једном рочишту (концентрација поступка), а како би се такав циљ и остварио суду су у припремном поступку дата широка овлашћења (начело официјелности), те суд има овлашћења да изводи и доказе које странке нису предложиле, као и да од странака

²⁰⁷ M. Weiss, M. Schmidt, 125-126; E. Blankenburg, R. Rogowski, 67-92.

²⁰⁸ M. Weiss, M. Schmidt.

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ *Ibid.*; M. Vranken.

захтева додатна изјашњења и појашњења навода, а странке су дужне да по таквим наложима поступају, јер им у супротном прети преклузија.²¹¹

Првостепени радни суд има овлашћења да, у посебном поступку који не води исти судија који одлучује о главној ствари, доносе одлуку о издавању привремене мере, а како би се онемогућио тужени да статусним променама или имовинским располагањима обесмисли поступак пред судом, те како би се избегло насиље или ненадокнадива штета и како би се постигла равнотежа странака у поступку пред судом.²¹²

У поступку пред радним судом главна расправа је јавна, с` тим да је искључење јавности могуће у законом прописаним разлозима.²¹³ Суд увек може да захтева лично присуство странке, а ако се странка ипак не појави суд може да не дозволи приступ пуномоћнику странке.²¹⁴ Специфично решење у поступку пред радним судом у односу на општи парнични поступак јесте да суд увек мора одржати главну расправу (обавезност главне расправе), све у циљу заштите радника, који је често правно неука странка.²¹⁵

Првостепени поступак се окончава изврицањем пресуде, која се по правилу објављује одмах по закључењу главне расправе, а изузетно се може одложити за три недеље. Пресуда се израђује у писаној форми и то, по правилу, у року од три недеље од дана објављивања.²¹⁶

У погледу трошкова поступка битно је истаћи да је поступак пред радним судом јефтинији за странке у односу на поступке пред осталим судовима у СР Немачкој.²¹⁷

²¹¹ Више, Вид. М. Weiss, 1-19.

²¹² Више, Вид. М. Стојановић, 45.

²¹³ *ArbGG*, чл. 52

²¹⁴ *ArbGG*, чл. 51

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ Р. Брковић, 117-118.

²¹⁷ М. Weiss, М. Schmidt, 156.

Наиме, судске таксе су ниже у односу на таксе у општем парничном поступку и наплаћују се по завршетку поступка у сваком степену, тј. нема авансног плаћања.²¹⁸

У погледу трошкова заступања од стране адвоката постоје различита правила у зависности од фазе поступка. Наиме, у првостепеном поступку пред радним судом странка која је успела у спору нема право на накнаду трошкова заступања од стране адвоката, које правило је уведено како би се смањио финансијски ризик вођења поступка за радника, као економски слабије стране у спору. Међутим, у другостепеном и трећестепеном поступку странка која изгуби парницу мора платити трошкове заступања странци која је успела у спору.²¹⁹

Чланове синдиката у поступку пред радним судом заступа правна служба синдиката без накнаде, односно за цабе, с` тим да је у поступку пред покрајинским судом потребна сагласност синдиката за изјављивање жалбе, тј. синдикат одлучује да ли ће се упустити у другостепени поступак изјављивањем жалбе у име радника, а према процени извесности успеха у спору, све у циљу штедње синдикалних ресурса.²²⁰

Немачко законодавство предвиђа и могућност заступања радника у радном спору од стране јавне службе за пружање бесплатне правне помоћи, уколико би плаћање трошкова поступка угрозило материјалну и социјалну сигурност радника.²²¹

У немачком радном законодавству услови за допуштеност жалбе, као редовног правног лека, су блажи у односу на општи парнични поступак. Наиме, жалба је дозвољена уколико вредност предмета спора прелази 600 евра, затим уколико је у питању спор о постојању радног односа и уколико првостепени суд дозволи жалбу, а суд ће то учинити када је спор од принципијелног значај, када се ради о спору о постојању и важењу колективног уговора, када је спор последица синдикалне борбе и када првостепена пресуда одступа од праксе тог суда или било

²¹⁸ М. Стојановић, 46.

²¹⁹ М. Weiss, М. Schmidt, 156.

²²⁰ *Ibid.*

²²¹ *Ibid.*

ког покрајинског радног суда, под условом да је пресуда донета у вези са истом странком и на њен захтев.²²²

Рокови за изјављивање правних лекова у немачком правосуђу су по правилу дуги, што важи и за радни суд, па тако рок за изјављивање жалбе на одлуку радног суда износи 30 дана, а рок за образложење жалбе 60 дана од дана достављање пресуде.²²³

Покрајинским судовима је без изузетка забрањено укидање првостепених пресуда и враћање предмета на поновно поступање.²²⁴

Жалбе у предметима који се односе на постојање и престанак радног односа имају приоритет у решавању.²²⁵

Другостепени суд у одлуци о жалби може скратити образложење на начин што ће изоставити навођење чињеничног стања и навођење разлога за одлуку, ако следи разлоге првостепеног суда и ако то изричито наведе.²²⁶

Пресуде радних судова су извршне упркос томе што је против њих поднет правни лек, изузев ако жалилац докаже да би извршењем претрпео ненадокнадиву штету.²²⁷

Из наведеног се може закључити да су специфичности жалбеног поступка у радним споровима у функцији хитности и економичности поступка.

Против одлука покрајинских судова у поступку за доношење пресуде дозвољено је подношење ванредног правног средства, ревизије²²⁸, и то у року од 30 дана од дана достављање другостепене пресуде, док је рок за образложење још 30 додатних дана.

²²² M. Weiss, M. Schmidt, 154-156; M. Стојановић, 47.

²²³ M. Стојановић, 48.

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ *Ibid.*

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ *ArbGG*, чл. 72-77

Ревизијом се може побијати другостепена одлука само у погледу погледу погрешне примене права, а о допуштености ревизије одлучује покрајински суд чија се одлука побија. По правилу ревизија се допушта ако захтев има начелан значај или ако одлука покрајинског суда није у складу са судском праксом Савезног радног суда, односно одлуком неког од покрајинских судова ако трећестепени суд још није одлучио у сродној правној ствари.

Немачко законодавство предвиђа и тзв. прескочну ревизију, када се иста изјављује Савезном радном суду директно против првостепене пресуде, под условом да странке о томе постигну сагласност и да им то дозволи суд.²²⁹

6.1.1.1.6.2. Поступак за доношење решења

Поступак за доношење решења се покреће предлогом, а странке се означавају као учесници, с` тим да круг учесника не одређује предлагач, већ то може бити свако лице чије би право или правни интерес могао бити погођен одлуком суда.²³⁰

Главна карактеристика поступка за доношење решења јесте ограничено дејство расправног начела и начела диспозитивности. Наиме, улога суда је активнија и огледа се у томе што суд по службеној дужности утврђује и чињенице које учесници нису наводили и изводи доказе које учесници нису предлагали, а којим решењем је дат значај истражном начелу.²³¹

Рочиште за мирење се одржава само када председник већа сматра да би то било корисно.²³²

Специфичност овог поступка јесте и бесплатност, тј. процесно правило да се таксе не обрачунавају.²³³

Суд одлучује у форми решења.

²²⁹ М. Стојановић, 50-51.

²³⁰ *Ibid.*, 52-54.

²³¹ *Ibid.*

²³² М. Weiss, М. Schmidt, 261.

²³³ М. Стојановић, 52-54.

Редован правни лек, жалба, је дозвољен у следећим случајевима: ако правна ствар има начелан значај; ако се ради о правном спору о постојању колективног уговора; о спору поводом тумачења колективног уговора чије се подручје важења простире ван области надлежног радног суда; код спора између странака колективног уговора или између њих и трећих лица због недозвољених радњи, или ако се ради о мерама за побољшање услова рада, или у вези са слободом удруживања; и у вези тумачења права првостепеног радног суда које одступа од судске праксе покрајинских судова.²³⁴

Против другостепене одлуке дозвољена је ревизијска жалба, ванредни правни лек, ако то допусти другостепени суд. Међутим, одлука покрајинског суда да се не дозволи ревизијска жалба може се у посебним случајевима побијати директно, без претходног допуштења.²³⁵

6.1.1.1.2. Социјални судови у Немачкој²³⁶

Специјализовни судови за решавање социјалноправних спорова у Савезној Републици Немачкој настали су као последица схватања законодавца да остваривање социјалне правде треба да буде одвојено од управне власти.²³⁷ Законом о социјалним судовима од 1953. године институционализован је систем специјализованог судства за решавање социјалних спорова.

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ Ово поглавље је делимично обрађено у раду: Бојан Божовић, *Судско решавање социјалноправних спорова у Немачкој, Француској и Србији*, Право и привреда, Београд 10-12/2015, 40-55.

²³⁷ *Sozialgerichtsgesetz – SGG*, <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/sgg/gesamt.pdf>, 20. мај 2015, чл. 1

6.1.1.1.2.1. Организација немачких социјалних судова

Немачки систем социјалних судова је тростепен.

У првом степену суде социјални судови (*Sozialgerichte*), којих има 68 и који се формирају као регионални судови.²³⁸

Покрајински (земаљски) социјални судови (*Landessozialgerichte*), којих има 14, по правилу, су другостепени, тј. доносе одлуке у поступку по изјављеним жалбама на првостепене одлуке у социјалним споровима, мада у одређеним случајевима поступају и као првостепени судови. Такође, по правилу су организовани на нивоу федералних јединица, мада више покрајина може формирати један заједнички апелациони суд.²³⁹

Савезни социјални суд (*Bundessozialgerichte – BSG*), чије је седиште у Каселу (*Kassel*), одлучује у трећем степену, по изјављеним ванредним правним лековима. Послове управљања и службеног надзора над Савезним социјалним судом обавља Савезно министарство за рад и социјална питања. Иако Савезни социјални суд, по правилу, има последњу реч у споровима из социјалног односа, његове одлуке се могу побијати пред Савезним уставним судом из разлога неуставности.²⁴⁰

6.1.1.1.2.2. Састав немачких социјалних судова

Сви социјални судови у Немачкој формирани су на принципу трипартизма. Наиме, судови у сва три степена одлучују у већу, које се састоји од професионалних судија, као предстаника државе, и судија поротника (почасних судија), који се бирају са листа коју подносе синдикати радника, независне организације радника која се

²³⁸ SGG, чл. 7; Danny Pieters, *The Social Security Systems of the Member States of the European Union*, Antwerp – Oxford 2002, 137-138.

²³⁹ SGG, чл. 28 и 29; D. Pieters (2002), 137-138.

²⁴⁰ SGG, чл. 38 и 39; D. Pieters (2002), 137-138.

баве питањима радне и социјалне политике, удружења послодаваца, удружења лекара и стоматолога и установа здравственог осигурања.²⁴¹

Првостепени судови суде у већу, које је састављено од председника већа, који је професионални судија, и двоје судија поротника. Покрајински судови суде у већу, које је састављено од троје професионалних судија (од којих је један увек председник већа) и двоје судија поротника. Специфичност радних и социјалних судова у односу на друге судове у немачкој јесте чињеница да радни и социјални судове имају судије поротнике и у апелационим судовима, а не само у првостепеним судовима.²⁴²

Савезни социјални суд се састоји од четрнаест специјализованог већа –сената (у време оснивања социјалних судова било је десет већа), која су састављена од троје професионалних судија (један од њих је увек председник већа) и двоје судија поротника.²⁴³ Поред тога, Савезни радни суд доноси одлуке и у великом већу, које се састоји од председника суда, председника свих већа (изузев већа у којем је председник суда председник већа) и најмање шест судија поротника.²⁴⁴ Велико веће доноси одлуке у предметима од великог значаја и у предметима када се мења или потврђује дотадашња пракса Савезног социјалног суда. Из наведеног произлази да Савезни социјални суд Немачке води рачуна о уједначености судске праксе у социјалним споровима и у великој мери одређује развој социјалног права у Немачкој.

Професионалне судије и судије поротници су независни у свом раду, а приликом одлучивања у трипартитном већу све судије имају једнако право гласа, па се одлуке доносе већином гласова. Судије поротници морају имати специјална знања и радно искуство у области социјалне сигурности. Професионалне судије се бирају

²⁴¹ http://www.bsg.bund.de/DE/01_Das_Gericht/04_Organisation/03_Richter/richter_node.html, 10. август 2014.

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ http://www.bsg.bund.de/DE/01_Das_Gericht/04_Organisation/02_Senate/senate_node.html, 12. август 2014.

²⁴⁴ *Ibid.*

на функцију на неодређено време, док судијама поротницима мандат траје пет година, са могућношћу реизбора.²⁴⁵

6.1.1.1.2.3. Стварна надлежност немачких социјалних судова

Социјални судови СР Немачкој надлежни су за решавање свих спорова произашлих из система социјалне сигурности, што подразумева спорове у вези пензијског, инвалидског и здравственог осигурања, као и осигурања за случај незапослености, затим спорове у вези система социјалне заштите и спорове у вези *variae causae* социјалног права.²⁴⁶

6.1.1.1.2.4. Месна надлежност немачких социјалних судова

Критеријуми за одређивање месне надлежности су, по правилу, пребивалиште, боравиште и/ли седиште једне од парничних странака, при чему није дозвољен споразум странака о месној надлежности.²⁴⁷

6.1.1.1.2.5. Страначка, парнична и постулативна способност пред немачким социјалним судовима

Странке у социјалним споровима су осигураници и корисници социјалне заштите, са једне стране, и институције система социјалне сигурности, са друге стране.

У првостепеном поступку пред социјалним судовима и другостепеном поступку пред покрајинским судовима странке не морају бити заступане од стране

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ http://www.bsg.bund.de/DE/01_Das_Gericht/03_zustaendigkeit/zustaendigkeit_node.html, 11. август 2014.

²⁴⁷ *SGG*, чл. 57-59

стручних лица, за разлику од трећестепеног поступка пред Савезним социјалним судом када је обавезно адвокатско заступање.²⁴⁸

6.1.1.1.2.6. Поступак пред немачким социјалним судовима

Специфична правила поступка пред социјалним судовима су регулисана Законом о социјалним судовима, док се супсидијарно и сходно примењују правила општег парничног поступка.

Два основна специјална принципа јесу начело лаког приступа суду и начело материјалне истине. Начело лаког приступа суду подразумева, пре свега, слободну форму за велики број парничних радњи и одсуство обавезног заступања од стране стручних лица у првостепеном и другостепеном поступку пред судом. Начело материјалне истине подразумева истражно начело којим се судијама омогућава да у што већој могућој мери утврде материјалну истину.²⁴⁹

Пре отварања главне расправе постоји могућност да странке покушају мирно решење спора у посебном предрасправном поступку. За време трајања тог поступка не теку преклузивни рокови.²⁵⁰

Поступак пред социјалним судом покреће се подношењем тужбе, а рок за подизање тужбе пред судом износи од једног до три месеца.²⁵¹

У првостепеном поступку пред социјалним судом, по правилу, је обавезно одржавање усмене главне расправе, која представља „срце“ поступка и на којој се утврђује чињенична грађа на основу које суд доноси мериторну одлуку.²⁵² Изузетно, могуће је донети одлуку без одржавања главне расправе (нпр. ако се странке сагласе са тим).

²⁴⁸ D. Pieters (2002), 137-138

²⁴⁹ *Ibid.*

²⁵⁰ SGG, чл. 77-86

²⁵¹ SGG, чл. 87-122

²⁵² D. Pieters (2002), 137-138.

У споровима у вези са системом здравственог осигурања, који су чести пред социјалним судовима, тужилац има право да га прегледа лекар по његовом избору.

У поступку пред социјалним судом предвиђени су нижи трошкови поступка, које правило је одраз начела лакшег приступа суду.

Странкама са ниским примањима, под одређеним условима, може се одобрити заступање пред судом на рачун буџета.

Првостепени поступак се мериторно окончава објављивањем пресуде, а потом се израђује и писани отправак пресуде, који се доставља странкама, а рок за изјављивање жалбе на ту одлуку социјалног суда износи 30 дана од дана достављања преписа пресуде.

Против одлука покрајинског суда дозвољено је подношење ванредног правног средства, ревизије, којом се побија другостепена одлука само у погледу погрешне примене права, а о допуштености ревизије одлучује покрајински суд чија се одлука побија. По правилу ревизија се допушта ако захтев има начелан значај или ако одлука покрајинског суда није у складу са судском праксом Савезног радног суда, односно одлуком неког од покрајинских судова и ако трећестепени суд још није одлучио у сродној правној ствари. Такође, предвиђена је и тзв. прескочна ревизија, када се иста изјављује Савезном радном суду директно против првостепене пресуде.²⁵³

6.1.1.1.3. Закључна разматрања

Немачко друштво је првобитно прихватило француски модел решавања радних спорова од стране специјализованих непрофесионалних трибунала. Међутим, почетком XX века, увиђањем слабости модела непрофесионалних трибунала, које се пре свега односе на недовољну стручност судија праведника, немачко правосуђе је одустало од истог и окренуло се професионалном судству, како би се постигао потребан квалитет судских одлука (разлози стручности). Ипак, професионално радно

²⁵³ SGG, чл. 160-171

и социјално судство засновано је на начелу трипартизма, како би се омогућило социјалним партнерима да учествују у процесу доношења судских одлука (разлози социјалне демократије).

Данас је немачки правосудни систем високо специјализован и унутар тог система функционише посебан систем радних судова и посебан систем социјалних судова, оба изведена у три степена (основни, покрајински и савезни ниво), а поступак пред тим судовима се темељи на начелима обавезног покушаја мирног решења спора, убрзања поступка, концентracије поступка, активне улоге суда и лакшег приступа суду.

Специјализованом радном и социјалном судству, а посебно радним судовима, придаје се велики значај у немачком друштву, с` обзиром да ови судови својим одлукама регулишу односе по основу рада у продукционом процесу, те на тај начин директно утичу на процес производње, из ког разлога је судска пракса, пре свега, радних судова неретко предмет расправа у стручној, правничкој, јавности, али и шире, предмет политичких дебата.²⁵⁴

Имајући у виду да је немачки модел специјализованог професионалног радног и социјалног судства изузетно успешан, првенствено са становишта ефикасности решавања спорова, исти је био узорни модел у одређеним европским државама (нпр. у Аустрији, Словенији), које су искористиле богато немачко искуство у судском регулисању индустријских односа. За потребе овог истраживања нарочито је значајна инкорпорација немачког модела радног и социјалног судства у постсоцијалистичкој Републици Словенији.

²⁵⁴ Sarah Wekel, „German Labour Courts Struggle with Trifles“, *European Labour Law Journal* 1/2/2010, 283-285.

6.1.1.2. Република Аустрија

Аустрија је развијена држава са стабилном економијом, која успешно одржава социјални мир, што је резултат квалитетних односа успостављених између социјалних партнера и државе. У таквој атмосфери социјалног мира радни и социјални спорови се првенствено решавају алтернативним методама, а судско решавање се користи када мирење и посредовање не успе.²⁵⁵

6.1.1.2.1. Решавање радних и социјалних спорова судским путем у Аустрији

Специјализовано судство у области радних и социјалних односа у Аустрији има дугу традицију, па је тако још 1883. године аустријска влада закључила да ове спорове не треба решавати у оквиру редовног судства, имајући у виду њихову посебну правну и социјалну природу. Након Великог рата, 1920. године, уведено је специјализовано радно судство, да би после Другог светског рата, 1946. године, поново било уведено трипартитно радно судство.²⁵⁶

Савремени систем радног и социјалног судства је уређен по угледу на немачки систем специјализованог професионалног судства.

6.1.1.2.1.1. Организација аустријских радних и социјалних судова

Аустријски систем решавања радних и социјалних спорова у поступку пред судом је тростепен и мешовит.

У првом степену суде покрајински судови опште надлежности, који поступају као радни и социјални судови када решавају радне и социјалне спорове, са изузетком

²⁵⁵ М. Стојановић, 74.

²⁵⁶ D. Pieters (2012), 20; М. Стојановић, 58-60; В. Nepple, В. Veneziani, 266-268.

Беча где је формиран посебан првостепени радни и социјални суд (*Arbeits und Sozialgericht Wien*).²⁵⁷

Апелациони покрајински судови (*Oberlandesgerichte*), којих у Аустрији има четири, поступају по изјављеним жалбама на првостепене одлуке, с` тим да су у тим судовима формирана посебна одељења за решавање радних и социјалних спорова.²⁵⁸

Посебно одељење Врховног суда, чије је седиште у Бечу, одлучује по изјављеним ванредним правним лековима у радним и социјалним споровима.²⁵⁹

6.1.1.2.1.2. Састав аустријских радних и социјалних судова

Радни и социјални судови у Аустрији формиран су на принципу трипартизма. Наиме, судови у сва три степена одлучују у већу, које се састоји од професионалних судија, као представника државе, и судија поротника, почасних судија, који су када се одлучује о радним споровима из редова радника и послодаваца, а када се одлучује о социјалним споровима из редова осигураника и корисника социјалне заштите, са једне стране, и послодаваца, са друге стране.

Првостепени радни и социјални судови суде у већу, које је састављено од председника већа, који је професионални судија, и двоје судија поротника, и то једног из редова послодаваца и једног из редова радника, осигураника и корисника социјалне заштите.²⁶⁰

Другостепени и трећестепени судови суде у већу од троје професионалних судија и двоје судија поротника, који су такође паритетно заступљени из редова

²⁵⁷ Martin E. Risak, *Labour Law in Austria*, Kluwer Law International, The Netherlands 2010, 44-47; D. Pieters.

²⁵⁸ *Ibid.*

²⁵⁹ *Ibid.*

²⁶⁰ *Arbeits und Sozialgerichtsgesetz – ASGG*

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnormen/10000813/ASGG%2c%20Fassung%20vom%2019.05.2015.pdf>, 23. мај 2015, чл. 10-12

радника, осигураника и корисника социјалне заштите, са једне стране, и послодаваца, са друге стране.²⁶¹

Услов за избор за судију поротника јесте *познавање струке*, односно поседовање квалитета *стручног лица*, што ће рећи да судије поротници морају имати посебна знања и искуства у области радног и социјалног односа, с` обзиром да учествују у решавању спорова из тих правних односа. Судије поротници су независни у свом раду, а мандат им траје пет година. Не примају накнаду за рад, изузев накнаде трошкова.²⁶²

У одређеним законом ограниченим случајевима постоји могућност да се у радним и социјалним споровима одлуке од стране суда доносе без учешћа судија поротника, с` тим да су то или случајеви решавања споредних захтева у парници, тј. захтева који нису део тужбеног захтева, или се поступање суда без учешћа судија поротника условљава пристанком странака.²⁶³

6.1.1.2.1.3. Стварна надлежност аустријских радних и социјалних судова

Радни и социјални судови у Републици Аустрији надлежни су за решавање следећих спорова: индивидуалних радних спорова, и то посебно спорова поводом отказа уговора о раду; међусобних спорова између радника произашлих из њиховог заједничког рада; спорова између *слично запослених* и послодавца; класичних правних колективних радних спорова, у вези примене (тумачења) одредби колективног уговора о раду; колективних радних спорова у вези са правом запослених да учествују у управљању предузећем, односно спорова у вези са статутом, *уставом*, предузећа (спорови који се односе на обим права надлежност и одлучивање савета рада, спорови у вези са саставом и бројем чланова савета рада,

²⁶¹ ASGG, чл. 12

²⁶² М. Е. Risak; М. Стојановић, 64-65.

²⁶³ ASGG, чл. 11а и 11б

спорови у вези са избором чланова савета рада,...); интересних радних спорова; и спорова у вези система социјалне сигурности, односно спорова у вези система социјалног осигурања и система социјалне заштите.²⁶⁴

6.1.1.2.1.4. Месна надлежност аустријских радних и социјалних судова

Опште правило код индивидуалних радних спорова је да се месна надлежност одређује према пребивалишту односно седишту туженог, по правилу, послодавца или установе социјалне сигурности. Међутим, тужилац има право да поднесе тужбу и у месту где је радник имао или има пребивалиште или уобичајено боравиште; затим суду чије је седиште у месту где се рад бар делимично обављао или се обавља; те суду на чијем подручју предузеће има седиште и суду на чијем подручју треба извршити плаћање рада. За спорове који су у вези статута предузећа надлежан је суд у месту у којем је седиште предузећа, односно седиште погона (дела предузећа) на који се спор односи.²⁶⁵

6.1.1.2.1.5. Поступак пред аустријским радним и социјалним судовима

ASGG као *lex specialis* садржи специфична процесна правила која се односе на решавање радних и социјалних спорова, док се супсидијерно примењују правила општег грађанског поступка.²⁶⁶ Такође, *ASGG* садржи заједничка правила која важе и за радне и за социјалне спорове и посебна правила која важе само за радне спорове, као и посебна процесна правила која важе само за социјалне спорове.

²⁶⁴ М. Е. Risak; С. Јашаревић (2000), 192-193; *ASGG*.

²⁶⁵ М. Стојановић, стр. 63 – 64; *ASGG*, чл. 4 и 5

²⁶⁶ *ASGG*, чл. 2; <http://ealcj.org/pdf/LabourJurisdictioninAustria.pdf>, 21. март 2015.

6.1.1.2.1.5.1. Заједничка правила за радне и социјалне спорове

У радним и социјалним споровима странке су дужне да допринесу убрзању поступка. Тако странка која својом кривицом прекасно истакне одређене наводе или прекасно достави доказе или доказне предлоге, а ако би такво понашање проузроковало одуговлачење поступка, суд неће прихватити наводе, нити ће извести те доказе (начело концентрације поступка). Такође, у радним и социјалним судовима нема института судског одмора.²⁶⁷

Битно је истаћи да суд може изводити доказе и по службеној дужности, изузев саслушања сведока и достављања исправа, за које доказе је потребна сагласност странака (активна улога суда). У случају да странку не заступа квалификовани пуномоћник, председник већа има право да подучаву странку које процесне радње би јој ишле у корист.²⁶⁸

У поступку пред првостепеним судом странка не мора имати заступника, а ако га има он може бити запослени код послодавца, као заступник послодавца, и члан савета предузећа, као заступник радника, или друго погодна лице, као евентуални заступник било које странке у спору. У поступку пред другостепеним судом странка мора бити заступана, али заступник не мора бити адвокат, док у поступку по ревизији странке мора заступати адвокат. У погледу услова за изјављивање ревизије исти су нешто мање строги у односу на спорове који се решавају пред судовима опште надлежности.²⁶⁹

Специфичност аустријског законодавства у вези са колективним уговорима јесте да се колективни уговори депонују код надлежног органа и њихов препис се доставља судовима, а судови су дужни да сваком заинтересованом лицу омогуће увид у исте.²⁷⁰

²⁶⁷ М. Стојановић, 66 – 69.

²⁶⁸ *Ibid.*

²⁶⁹ *Ibid.*

²⁷⁰ ASGG, чл. 43

6.1.1.2.1.5.2. Посебна процесна правила за радне спорове

Специфичност у вези са страначком способношћу је та да уколико нема нити једне способне странке против које би се могла подићи тужба у радном спору, странка (радник или послодавац) може поднети тужбу против организације којој припада послодавац или радник, а која има овлашћења за закључивање колективних уговора.²⁷¹

Представници радника и послодаваца могу подићи тужбу за утврђење не/постојања радног односа која се тиче најмање три радника предузећа које је тужена страна у радном спору.²⁷²

Уколико странку у радном спору није заступало стручно лице не примењује се правило о забрани навођења нових чињеница и извођења нових доказа у току поступка пред судом.²⁷³

Жалба против првостепене одлуке одлаже правноснажност, али не и извршност, у радним споровима поводом утврђивања не/постојања радног односа, те враћања исправа раднику од стране послодавца и спорова који се тичу статута предузећа, као и код новчаних захтева када је социјални положај радника угрожен.²⁷⁴

Посебно треба истаћи особеност аустријског радног судства у виду *тест процеса*. Наиме, субјекти који су способни за закључивање колективних уговора, у случају постојања спорних правних питања која су узрок више индивидуалних радних спорова, за време трајања тих парничних поступака, могу покренути оригинални ванпарнични поступак пред судом (може и пред Врховним судом) – тзв. тест процес, ради разјашњења предметних спорних правних питања, а одлука у таквом ванпарничном поступку има карактер препоруке.²⁷⁵

²⁷¹ М. Стојановић, 69–73.

²⁷² *Ibid.*

²⁷³ ASGG, чл. 63

²⁷⁴ М. Стојановић, 69-73.

²⁷⁵ *Ibid.*; М. Е. Risak.

Аустријско радно законодавство прописију фиксну затезну камату за неисплаћена потраживања из радног односа и то у висини од 8%.²⁷⁶

6.1.1.2.1.5.3. Посебна процесна правила за социјалне спорове

Процедура решавања социјалноправних спорова у поступку пред аустријским радним и социјалним судовима прожета је начелом доступности суда осигураницима и корисницима социјалне заштите, као економски слабијој страни. Наиме, процесна правила за покретање поступка и учествовање у поступку пред судом су доста флексибилна. У духу наведеног начела доступности суда је, између осталог, процесно правило да осигураник и/ли корисник кога не заступа адвокат може поднети тужбу и институцији система социјалне сигурности чију одлуку побија, након чега је установа дужна да исту проследи суду, као и предвиђање дужих рокова за предузимање процесних радњи од стране осигураника и корисника, у односу на рокове који важе за институције система социјалне сигурности.²⁷⁷

6.1.1.2.2. Закључна разматрања

Аустријско законодавство је прилагодило немачки модел професионалног и високо специјализованог радног и социјалног судства друштвеним околностима земље са знатно мањом територијом и популацијом од Немачке, на тај начин што је уведен мешовит систем радног судства, који подразумева устројство само једног радног и социјалног суда у Бечу, док у преосталом већем делу државе радне и социјалне спорове решавају судови опште надлежности. Такође, и у поступку по изјављеним правним лековима предметне спорове решавају судови опште надлежности, с` тим да сви судови опште надлежности, када решавају радне и социјалне спорове, морају заседати у трипартитном већу, састављеном од

²⁷⁶ М. Стојановић, 69-73.

²⁷⁷ ASGG, чл. 64-91

представника радника или осигураника и корисника, са једне стране, и представника послодаваца, капитала, са друге стране. Поред тога, одредбама *ASGG* извршена је специјализација процесних правила у поступку пред делимично специјализованим радним и социјалним судством, која се заснивају на принципима хитности, неформалности и концентрације поступка, као и активне улоге и доступности суда. У оквиру наведених начела посебно треба истаћи правило о превременом извршењу пресуда у радним споровима у којима је егзистенција радника нарочито угрожена, којим институтом се штити економски слабија страна у производном процесу, као и практиковање тест процеса у случају више истоврсних спорова, којим институтом се обезбеђује рано уједначење судске праксе, те самим тим остваривање права на правично суђење у социјално-економским стварима.

Сагласно наведеном, аустријски мешовити систем судова за решавање радних и социјалних спорова може бити добар модел делимичне специјализације радног и социјалног судства, односно образац прелазног облика и развојне фазе у процесу преласка из система решавања радних и социјалних спорова од стране судова опште надлежности у систем радних и социјалних судова.

6.1.1.3. Краљевина Данска

Данска је прва европска земља која је легализовала синдикално организовање, 1849. године, а рани развој синдикализма утицао је на то да се колективно преговарање још у XIX веку одвијало на више нивоа, да би већ 1899. године од стране Федерације данских синдиката (*LO*) и Конфедерације данских послодаваца (*DA*) био закључен први централни колективни уговор, Септембарски споразум (*Septemberforliget*), што је најранији такав пример у свету. Тиме је трасирана данска концепција уређивања радних односа, која се заснива на саморегулацији.²⁷⁸

²⁷⁸ С. Јашаревић (2000), 188-190; В. Неппле, В. Венезиани, 266-273.

6.1.1.3.1. Радни суд у Данској

У духу мирног решавања радних спорова, 1910. године, у Краљевини Данској основан је трипартитни арбитражни суд за решавање правних колективних радних спорова, који је 1964. године преименован у Радни суд (*Arbejdsretten*), а који функционише и данас.²⁷⁹ Наиме, у Данској постоји један радни суд чије је седиште у Копенхагену, а који је надлежан за целу државу.²⁸⁰

6.1.1.3.1.1. Организација, састав и надлежност данског радног суда

Радни суд се налази изван система судова опште надлежности. Институционализован је као једностепена судска инстанца, чији је главни циљ брзо и квалитетно решавања радних спорова. Састоји од 6 професионалних судија (једног председника и пет потпредседника суда) – све судије Врховног суда Данске, као и од 43 судија поротника, изабраних на предлог репрезентативних организација радника и послодаваца. Судско веће се, по правилу, састоји од једног професионалног судије, као председника већа, и шест судија поротника, као чланова већа, који на паритетном принципу представљају раднике и послодавце.²⁸¹

Дански радни суд је надлежан искључиво за правне колективне радне спорове, док су за индивидуалне радне спорове надлежни судови опште надлежности, са изузетком спорова у вези отказа уговора о раду, које решава специјални арбитражни Одбор за отказе, а интересни радни спорови се решавају алтернативним методама. Адвокатско заступање пред радним судом није обавезно.²⁸²

²⁷⁹ В. Hepple, В. Veneziani, 266-273.

²⁸⁰ *The Danish Labour Court Act*, <http://ealcj.org/pdf/TheDanishLabourCourAct.pdf>, 19. мај 2015, чл. 1

²⁸¹ James Andersen, „Case management in the Danish Labour Court“, *Twelfth Meeting of European Labour Court Judges*, Budapest 2004.

²⁸² *Ibid.*; *A Closer Look at the Courts of Denmark*, The Danish Court Administration, Copenhagen 2012, 12-16; Bernard Vivier et al., *Les juridictions du travail dans les Etats membres de la Communauté économique*

6.1.1.3.1.2. Поступак пред данским радним судом

Пре покретања поступка пред радним судом социјални партнери су дужни да покушају мирно решење спора у процедури мирења и посредовања и то прво на нижем нивоу, на којем је дошло до спора, а потом на вишем нивоу централних организација радника и послодаваца.²⁸³

Поступак пред радним судом се покреће подношењем писаног акта од стране тужиоца и даље тече у складу са акузаторским начелом, по чему се не разликује од поступка пред судовима опште надлежности, с` тим да је поступак хитан, што представља *differentiu specifiu* у односу на редовну парницу. Пре одржавања главне расправе професионалин судија може одржати рочиште за консилијацију, уколико процени да има могућности за мирно решење спора. Такође, судије радног суда имају право да доносе привремене мере, а које овлашћење судије често користе, те одређују привремене мере које, по правилу, буду на снази до правноснажног окончања спора. Главна расправа је усмена и јавна, а у погледу извођења доказа и правила о терету доказивања не постоје специфичности у односу на општи парнични поступак, тј. важе класична правила акузаторског поступка. Радноправни спор се мериторно решава пресудом, која се доноси у року од четири до осам недеља од закључења главне расправе, а након већања и гласања.²⁸⁴

Специфично решење код данског специјализованог радног судства јесте да против пресуда радног суда није дозвољено изјављивање, нити редовних, нити ванредних, правних лекова. Наведено позитивноправно решење је вероватно у вези са чињеницом да су професионалне судије у већима радног суда судије Врховног суда Краљевине Данске, као највише судске инстанце у тој држави, те не постоји виша судска инстанца која би контролисала њихове одлуке.²⁸⁵

europenne, Institut supérieur du travail, Conseil supérieur de la prud'homie, La documentation Française 1990, 100-117; С. Јашаревић (2000), 188-190.

²⁸³ В. Vivier *et al.*

²⁸⁴ *Ibid.*

²⁸⁵ *Ibid.*

6.1.1.3.2. Решавање социјалноправних спорова у Данској

Контролу законитости рада институција система социјалне сигурности у Данској врше посебна тела, која су формално-правно органи управе, односно налазе се у оквиру система управе, али су у свом раду независна од извршно-управне власти.²⁸⁶ За потребе овог истраживања, органи који у Данској решавају социјалноправне спорове биће названи *управно-судски одбори*, јер такав назив најбоље одражава мешовиту природу ових субјеката, који имају управно тело и судску душу (организационо то су органи управе, али функционално представљају независне судске инстанце).

Против одлука управно-судских одбора може се покренути поступак пред судовима опште надлежности, са одређеним ограничењима у погледу оцене целисходности одлука одбора од стране суда, с` тим да се таква процедура изузетно ретко примењује. Међутим, неретко се дешава да рад управно-судских одбора контролише омбудсман, који нема овлашћења да мериторно реши предметни социјалноправни спор, али може да спроведе сопствену истрагу и на основу ње критикује рад одбора, као и да му изнесе препоруке за решење конкретног спора.²⁸⁷

6.1.1.3.2.1. Организација, састав и надлежност данских управно-судских одбора

У данској постоји више управно-судских одбора, од којих су најзначајнији *Одбори за социјалноправну заштиту* и то првостепени одбори (*Social ankenævnet*) и другостепени одбор (*Social ankestyrelse*). *Social ankenævnet* се оснивају на нивоу округа и одлучују о тужбама против одлука институција система социјалне сигурности на нивоу општина и округа (*Sociale udvalg*). У њихов састав улази седам чланова и то начелник округа (*Amstmand*) и још шест чланова које поставља

²⁸⁶ D. Pieters (2002),72-74.

²⁸⁷ *Ibid.*

министар за социјална питања, на предлог општинских и окружних управних власти, као и на предлог организација које заступају интересе осигураника и корисника социјалне заштите. *Social ankestyrelse* је највиша жалбена инстанца у области социјалне сигурности, која је организационо повезана са Министарством за социјална питања, али је независна у свом раду. У њен састав улази представник државе, који председава већем, и још два члана која се бирају на предлог послодаваца и синдиката, те на предлог општинских и окружних власти, као и на предлог организација која заступају интересе осигураника и корисника.²⁸⁸

Социјалне спорове у вези са правом на заштиту деце решава пореска управа, која доноси одлуке у једноступеном поступку, а социјалне спорове у вези са правима по основу незапослености решавају *Дирекције за осигурање од незапослености (Direktorat for arbejdsloshedsforsikringen)*, као првостепене инстанце, и *Жалбени одбор за осигурање од незапослености (Arbejdsloshedsforsikringens Ankenævnet)*, као другостепена инстанца, која је трипартитног састава – састоји се од пет чланова, од којих по једног представника имају и радници и послодавци.²⁸⁹

6.1.1.3.2.2. Поступак пред данским одборима за социјалноправну заштиту

Осигураници и корисници социјалне заштите у Данској, уколико су незадовољни одлуком институција система социјалне сигурности, могу да покрену поступак пред управно-судским одборима, на тај начин што ће тужбу претходно поднети предметној институцији која је донела спорну одлуку (*sociale udvalg*) и то, по правилу, у року од четири месеца. Ако *sociale udvalg* не донесе нову одлуку, у конкретној социјалноправној ствари, која је у потпуности у складу са захтевом

²⁸⁸ *Ibid.*

²⁸⁹ *Ibid.*

подносиоца, надлежност над спором прелази на првостепени одбор за социјалноправну заштиту (*Social ankenævnet*).²⁹⁰

Председник већа првостепеног одбора за социјалноправну заштиту у нарочито хитним случајевима може донети привремену меру, а у једноставнијим споровима одлуку може донети и сам, без учешћа чланова већа. Против одлуке првостепеног одбора може се изјавити жалба другостепеном одбору за социјалноправну заштиту (*Social ankestyrelse*), али само у случају спора у вези са начелним питањима социјалне сигурности, поготово ако се ради о примени материјалног права. У одређеним споровима *Social ankestyrelse* поступа и као првостепена судска инстанца (нпр: у социјалним споровима против одлука институција социјалне сигурности у Копенхагену и Фредериксбергу).²⁹¹

6.1.1.3.3. Закључна разматрања

Вршење судске власти у социјалноправним споровима у Данској од стране управно-судских одбора, који се налазе у оквиру система управе, али су у свом раду независни од извршно-управне власти, намеће закључак да у том друштву постоји наглашен јавни интерес за функционисањем система социјалне сигурности, што јесте у складу са скандинавским социјално-демократским моделом државе благостања, који ставља снажан акценат на социјално благостање сваког појединца и групе. Међутим, такво решење законодавца ствара велики ризик да извршно-управна власт искористи организационо-финансијску повезаност са одборима за заштиту социјалних права, а како би извршила притисак на одборе, ради ослобођења од социјалноправне одговорности носиоца система социјалне сигурности. Тако да је потребна изузетно развијена свест у друштву да државни апарат не злоупотреби интегрисаност судске заштите социјалних права у извршно-управну грану власти, већ да такву органску повезаност искористи за подизање нивоа заштите социјалних

²⁹⁰ *Ibid.*

²⁹¹ *Ibid.*

права грађана. У Краљевини Данској таква друштвена свест очигледно постоји, јер њихов специфични систем специјализованог социјалног судства успешно функционише. С тим да је законодавац ипак предвидео активну улогу омбудсмана, као свог повереника, у циљу контроле рада управно-судских одбора.²⁹²

Значај који специјализовано судство за решавање радних спорова има у данском правосудном систему произлази из факта да судским већима у радном суду председавају професионалне судије највише судске инстанце у држави, Врховног суда Краљевине Данске. Дакле, већ у првом (и последњем) степену остваривања економских права пред судом пружа се најквалитетнија судска заштита које национално правосуђе може да пружи, а на тај начин се доприноси и хитности решавања радних спорова.

Дански систем радног и социјалног судства је један од најособенији система у Европи, одакле произлази и његова инспиративност. Међутим, тешко да би такав систем био применљив у домаћим друштвено-економским условима, које карактерише неразвијеност социјалне и економске демократије, као и криза институција уопште.

6.1.1.4. Краљевина Шведска

Заједно са осталим скандинавским земљама, Шведска је пример доброг функционисања економске и социјалне демократије, што је резултат традиционално високог нивоа друштвене толеранције и поштовања права грађана. У овим заједницама социјални мир представља једну од основних друштвених вредности.²⁹³

²⁹² Бојан В. Божовић, „Север и југ европског радног и социјалног судства“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 4/15, 2025-2046.

²⁹³ С. Јашаревић (2000), 168-172.

6.1.1.4.1. Радни суд у Шведској

Шведски трипартитни радни суд је почео са радом 1. јануара 1929. године, на основу Закона о радном суду и Закона о колективним уговорима, оба од 1928. године. С` обзиром да је шведски законодавац био инспирисан данском институционализацијом специјализованог радног судства, радни суд у Шведској је на почетку свог рада био надлежан само за правне колективне радне спорове. Међутим, након Другог светског рата надлежност радног суда се постепено проширивала и на индивидуалне радне спорове, и то прво, законодавном реформом од 1947. године, на одређене индивидуалне радне спорове запослених у приватном сектору, а потом, Законом о државним и општинским службеницима од 1966. године, на одређене индивидуалне радне спорове јавних службеника, да би се Законом о заштити запослених од 1974. године и Законом о заједничком регулисању радног живота од 1976. године заокружио процес преласка шведског радног суда на доминантно решавање индивидуалних радних спорова, уз задржавање надлежности и за решавање колективних радних спорова.²⁹⁴

6.1.1.4.1.1. Организација, састав и надлежност шведског радног суда

У Краљевини Шведској функционише један трипартитан радни суд (*Arbetsdomstolen*), са седиштем у Стокхолму. По правилу, веће радног суда укључује, са једне стране, председника и потпредседника већа, који су професионалне судије са великим правосудним искуством, и експерта за тржиште радне снаге, који је углавном функционер у влади, као представнике државе (*officials*), и са друге стране, два представника послодаваца, које одређују Шведска конфедерација удружења приватних послодаваца – *SAF* и послодавци у јавном сектору на локалном и

²⁹⁴ В. Nepple, В. Veneziani, 263-287; Б. Лубарда (1999), 141-142;
www.arbetsdomstolen.se/pages/page.asp?IngID=7, 11.04.2015.

регионалном нивоу, и два представника радника, које одређују Шведска конфедерација синдиката – *LO*, Шведска конфедерација синдиката јавних службеника – *TCO* и Шведска конфедерација удружења високостручних занимања – *SACO*²⁹⁵. Професионални судија председник већа је једини члан већа коме је рад у радном суду основно занимање,²⁹⁶ док сви остали чланови већа обављају судијску дужност као споредну делатност. Шведски радни суд може заседати и у шесточланом, петочланом и трочланом већу, с` тим да судско веће увек мора бити састављено на трипартитном принципу и увек мора имати једнак број представника радника и послодаваца. Одређене процесне одлуке председник већа доноси као судија појединац.²⁹⁷

За судско решавање радних спорова у Краљевини Шведској специфична је подела надлежности између Радног суда и регионалних (окружних, обласних) судова, као најнижих судова опште надлежности. Наиме, Радни суд поступа као првостепени суд приликом решавања колективних радних спорова и приликом решавања индивидуалних радних спорова у случајевима радника који су чланови синдиката који је закључио колективни уговор, под условом да исти пристане да га у поступку пред судом заступа синдикат и да са синдикатом буде у односу супарничара, док у случајевима индивидуалних радних спорова синдикално неорганизованих радника и радника који су чланови синдиката али нису пристали да их синдикат заступа у поступку пред судом и да буду супарничари са синдикатом, регионални судови поступају као првостепени, а Радни суд је апелациона инстанца.²⁹⁸

²⁹⁵ *SACO – Swedish Confederation of Professional Associations* је конфедерација 26 независних удружења високообразованих радника у Шведској, која има око 550.000 високообразованих чланова, углавном адвоката, архитеката, лекара, професора, економиста и других високо стручних занимања, више Вид. Anders Kjellberg, *Union density and specialist/professional unions in Sweden*, Faculty of Social Sciences, Lund University 2014.

²⁹⁶ Радни суд у Шведској има укупно четворо судија који врше функцију председника већа, одакле произлази да Радни суд може формирати највише четири судска већа.

²⁹⁷ Б. Лубарда (1999); www.arbetsdomstolen.se/pages/page.asp?IngID=7, 11.04.2015.

²⁹⁸ *Ibid.*; M. Vranken.

6.1.1.4.1.2. Поступак пред шведским радним судом

Поступак пред радним судом регулише Закон о судском поступку у радним споровима од 1974. године, као *lex specialis*, а општи парнични поступак се примењује супсидијарно, као *lex generali*.²⁹⁹

Пре покретања поступка пред Радним судом, када је он првостепена инстанца, обавезан је претходни покушај решавања радног спора алтернативним путем на локалном и централном нивоу, у који поступак обавезно мора бити укључен синдикат, уз сагласност радника. Ова аутономна процедура је брза и неформална, а неретко се завршава закључењем вансудског поравнања, које има правну снагу извршне исправе.³⁰⁰

Када Радни суд поступа као првостепени суд, иницијални акт у радном спору увек подноси синдикат, с` тим што у индивидуалном радном спору синдикат тужбу подиже и у своје име и у име радника чије је социјално-економско право повређено, а у тужби се као тужени морају означити и конкретни послодавац, код кога радник обавља подређени рад, и послодавачка организација чији је послодавац члан, изузев у случају када је појединачни послодавац закључио колективни уговор са синдикатом. Са друге стране, у случају спора из радног односа у ком послодавац тражи заштиту својих права по основу организовања производног процеса, тужбу подиже послодавачка организација, чији је послодавац члан, у своје име и у име послодавца, а против синдиката и радника истовремено, наводећи их као супарничаре, овога пута на туженој страни.³⁰¹

Када суд опште надлежности решава индивидуални радни спор у првом степену примењују се класична правила грађанског поступка и тада страначку

²⁹⁹ Петар Стојановић, *Специјализовани судови за решавање радних спорова – мастер рад*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010, стр. 82-83.

³⁰⁰ М. Vranken; С. Јашаревић (2000), 168-172.

³⁰¹ www.arbetsdomstolen.se/pages/page.asp?IngID=7, 11. април 2015.

способност у парничном поступку имају само радник и послодавац који су у правном односу по основу обављања подређеног рада.³⁰²

Када Радни суд поступа као првостепени суд у поступку се одржава припремно рочиште, на којем се начелно разјашњава чињенично стање, у смислу утврђивања спорних и неспорних чињеница, одређују доказна средства која ће бити изведена на главној расправи и дефинише меродавно право у конкретној правној ствари. На припремном рочишту председник већа има истражна овлашћења, на основу којих може одређивати извођење доказа које странке нису предложиле, а има и неформалну обавезу да утиче на странке да радни спор реше поравнањем.³⁰³

Када Радни суд поступа као другостепени суд, по правилу, се не одржава припремно рочиште.³⁰⁴

У поступку пред радним судом, по правилу се, одржава усмена и јавна главна расправа, а суд има дужност да главну расправу одржи у складу са начелом хитности. Са тим у вези, просечно трајање првостепеног поступка пред Радним судом износи око шест месеци.³⁰⁵

Након закључења главне расправе суд објављује пресуду, а потом је и доставља странкама. Изузетно, у оправданим околностима, суд има овлашћења да донесе пресуду и без одржавања главне расправе, под условом да се странке сагласе са тим.³⁰⁶

Странке пред шведским радним судом ослобођене су обавезе плаћања трошкова судских такси.³⁰⁷

Када радне спорове у првом степену решавају регионални судови странке у поступку, по правилу, имају право на изјављивање редовног правног лека, о ком

³⁰² *Ibid.*

³⁰³ Више од пола случајева пред шведским радним судом буде решено судским или вансудским поравнањем: *Ibid.*; M. Vranken.

³⁰⁴ *Ibid.*

³⁰⁵ *Ibid.*

³⁰⁶ *Ibid.*

³⁰⁷ *Ibid.*

одлучује Радни суд. Са друге стране, када радне спорове у првом степену решава Радни суд није дозвољено изјављивање жалбе. Тако да су одлуке шведског радног суда, без обзира да ли је првостепена или другостепена инстанца, увек правноснажне.

6.1.1.4.2. Решавање социјалноправних спорова у Шведској

Социјални спорови у Шведској имају третман посебне врсте управних спорова, тако да се о њима одлучује у класичној процедури решавања управних ствари, прво у управном поступку, а потом у поступку пред управним судовима. Наиме, у управном поступку у шведској обавезан корак пре подизања тужбе пред управним судом јесте подношење захтева за поновно разматрање одлуке пред организацијом која је, у оквиру вршења управних овлашћења, донела спорну одлуку, а како би се покушало да се управна ствар реши на најбржи и најјефтинији начин. Уколико подносилац захтева не буде задовољан исходом интерног поступка поновног разматрања, има право да подигне тужбу пред управним судом.³⁰⁸

Ипак постоје одређене специфичности у појединим гранама система социјалне сигурности. Тако, лице које је незадовољно одлуком шведског фонда за осигурање од незапослености може да се жали Одбору за тржиште рада, под условом да је претходно поднео захтев за поновно разматрање одлуке пред органима фонда, при чему Одбор за тржиште рада може размотрити одлуку фонда и по службеној дужности. Против одлуке Одбора за тржиште рада може се подићи тужба пред управним судом. Такође, приликом оспоравања одлука шведских локалних институција система социјалне заштите установљена је специфичност, која се огледа у факту да тужбу управном суду може поднети, поред лица о чијим је социјално-економским правима одлучено, и свако друго лице. Таква тужба се назива јавна тужба (*communal appeal*) и може се подићи само из разлога погрешене примене права.³⁰⁹

³⁰⁸ D. Pieters (2002), 328-329.

³⁰⁹ *Ibid.*

Битно је истаћи да парламентарни омбудсман има значајну улогу у контроли законитости одлука институција система социјалне сигурности, с` обзиром да се његове препоруке и критике, иако правно необавезујуће, схватају веома озбиљно, пре свега због ауторитета који заштитник грађана има у шведском друштву.³¹⁰

6.1.1.4.2.1. Управни судови у Шведској

Шведски управно-судски поступак је тростепен.

У првом степену управне спорове, односно социјалноправне спорове, решавају регионални управни судови (*Forvaltningsratt*), којих у Шведској има 12, а који, по правилу, заседају у четворочланом већу, при чему је професионални судија председник већа, а троје судија поротника су чланови већа. Судије поротници су лаици са специјалним знањем у одређеним друштвеним областима, тако да је састав судског већа различит у зависности од природе спора који се решава пред управним судом.³¹¹

У другом степену социјалне спорове решавају апелациони управни судови (*Kammarratt*), којих у Шведској има четири, а који, по правилу, заседају у трочланом већу, састављеном искључиво од професионалних судија. Међутим, у случају социјалних спорова у састав судског већа улазе и двоје судија поротника, који имају посебна знања и искуства у области социјалне сигурности.³¹²

У трећем степену социјалне спорове у Шведској решава Врховни управни суд (*Hogsta forvaltningsdomstolen*), који се састоји од 14 судија, од којих је један председник суда.³¹³

³¹⁰ *Ibid.*

³¹¹ www.domstole.se/Funktioner/English/The-Swedish-courts/County-administrative-courts/, 20. април 2015: D. Pieters (2002).

³¹² D. Pieters (2002); www.domstole.se/Funktioner/English/The-Swedish-courts/Administrative-courts-of-appeal/, 20. април 2015.

³¹³ D. Pieters (2002); www.domstole.se/Funktioner/English/The-Swedish-courts/The-Supreme-Administrative-Court/, 20. април 2015.

Апелациони управни судови и Врховни управни суд у Шведској поступају само у случајевима од нарочитог значаја.³¹⁴

6.1.1.4.3. Закључна разматрања

Сагласно нордијском социјално-демократском моделу државе благостања, у Краљевини Шведској постоји наглашен јавни интерес за функционисањем система социјалне сигурности. Такав јавни интерес артикулисан је кроз мрежу управних судова који контролишу законитост вршења редистрибутивне функције од стране институција система социјалног осигурања и система социјалне заштите. При чему је непостојање специјализованог судства за решавање социјалних спорова делимично компензовано особеним саставом судског већа у управним судовима када решавају социјално-правне спорове, у виду учешћа у одлучивању судија поротника који имају посебна знања и искуства у домену социјалне сигурности. Такође, законодавац је предвидео активну улогу омбудсмана, као свог повереника, у циљу контроле рада установа социјалне сигурности.

Специфичност шведског специјализованог судства за решавање радних спорова јесте постојање само једног Радног суда, који је, по правилу, надлежан за решавање свих радноправних спорова у држави, некада као првостепена инстанца, а некада као другостепена инстанца. Са тим увези, може се уочити снажан акценат законодавца на улогу социјалних партнера приликом решавања радних спорова. Наиме, не само да је установљен обавезан претходни покушај алтернативног решења радног спора уз обавезно учешће синдиката, већ је и директна судска заштита социјално-економских права радника од стране високо специјализоване правосудне институције, какав је шведски Радни суд, условљена учешћем синдиката у поступку у својству супарничара са радником. Овакво законодавно решење је последица шведске традиције постојања снажних организација социјалних партнера, које имају толерантне односа, отелотворене кроз колективно преговарање, а што је омогућило

³¹⁴ D. Pieters (2002).

стабилан друштвени развој, из ког разлога законодавац преноси значајан део надлежности за решавање радних спорова на социјалне партнере. Снажна улога шведских синдиката у решавању радних спорова је од великог значаја за развој социјалне демократије и успостављања социјалног мира, а истовремено економично решење за државу, с` обзиром да се неретко дешава да се радни спор реши алтернативним путем пре покретања поступка пред судом, дакле пре проузроковања трошкова рада суда. Уколико до поступка пред радним судом ипак дође синдикат опет има конструктивну улогу, у смислу усмеравања спора у правцу пријатељске нагодбе.

6.1.1.5. Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске

Велика Британија је представник англосаксонског модела државе благостања, у оквиру кога се производни односи схватају либералније него што је то случај у континенталном делу Западне Европе, што подразумева мањи степен државне интервенције. У складу са таквом филозофијом индустријских односа уређено је и радно и социјално судство. Наиме, социјалне спорове решавају социјалноправни трибунали, индивидуалне радне спорове решавају трибунали за запослење, а колективни радни спорови се решавају претежно алтернативним методама.

6.1.1.5.1. Британски радноправни трибунали

У Великој Британији је покушано успостављање радног судства још 1919. године, доношењем Закона о индустријским судовима од 1919. године (*Industrial Courts Act*),³¹⁵ али су у пракси индустријски судови редовно били заобилажени, пошто су социјални партнери предност давали аутономним алтернативним методама решавања радних спорова, што је била последица англосаксонског либералног

³¹⁵ William Mackenzie, „British Industrial Court“, *International Labour Review*, Geneva 1921, 44-50.

схватања производних односа, које је налагало да држава треба што мање да се меша у индустријске односе (*collective laissez-faire*). Међутим, шездесетих и седамдесетих година XX века *collective laissez-faire* филозофија доживљава колапс, у Великој Британији долази до великог броја *дивљих штрајкова* (*wildcat strike*), те се јавља забринутост да формални друштвени систем губи контролу над аутономним индустријским односима. Због наведене опасности држава реагује формирањем Донованове комисије, на основу чијих закључака се 1971. године доноси Закон о индустријским односима (*Industrial Relation Act*), а једна од најзначајних новина те законодавне реформе било је преношење надлежности за решавање индивидуалних радних спорова на индустријске трибунале, који су били установљени још 1964. године, али до тада нису имали значајнију стварну надлежност. Индустријски трибунали (*Industrial tribunals*) су Законом о трибуналима за запослење од 1996. године³¹⁶ преименовани у трибунале за запослење (*Employment tribunals*).³¹⁷

6.1.1.5.1.1. Организација, састав и надлежност британских радних трибунала

Британски радноправни трибунали се састоје од првостепених трибунала за запослење и другостепених апелационих трибунала за запослење и сви су устројени на трипартитном принципу. Наиме, судска већа су састављена од професионалних судија, као представника државе, и судија поротника из редова радника и послодаваца, с тим да професионални судија у првом степену може да поступа и као судија појединац.³¹⁸ Судије поротници из редова социјалних партнера имају једнако

³¹⁶ *Employment Tribunals Act – ETA*,

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/17/pdfs/ukpga_19960017_en.pdf, 12. мај 2015.

³¹⁷ В. Неппле, В. Венезиани, 266-276; С. Јашаревић (2000), 159-162; Б. Лубарда (1999) 142-143.

³¹⁸ *ETA*, чл. 4 и 28; В. Vivier *et al.*, 175-204.

право гласа као и професионални судија, председник већа, али се у 95% случајева они саглашавају са одлуком професионалног судије.³¹⁹

Трибунали су надлежни за решавање индивидуалних радних спорова, пре свега, спорова у вези са престанком радног односа, заштите од дискриминације на раду и спорова у вези са не/исплаћеном зарадом и другим примањима из радног односа.³²⁰

За решавање колективних радних спорова предвиђена је надлежност Високог суда (*High court*), али је у пракси ACAS кључна институција за решавање колективних радних спорова.³²¹

6.1.1.5.1.2. Поступак пред британским трибуналима за запослење

Правила парничног поступка пред британским радним трибуналима су прецизно дефинисана, али се од судија очекује да наведена процесна правила тумаче у духу правичности, тј. да по потреби процесноправне норме тумаче екстензивно, како се не би дешавале ситуације да запослени чија су права повређена остану без судске заштите због мањих процедуралних пропуста.³²²

Пре покретања парничног поступка пред трибуналом обавезан је покушај решавања радног спора алтернативним путем пред Службом за рано мирење ACAS-

³¹⁹ Astra Emir, *Law of employment*, Oxford University Press 2012, 573-579; Наведени проценат од 5% случајева у којима судије поротници, приликом већања, гласају различито од председника већа, није занемарљив, с` обзиром на ауторитет који има професионални судија, а исти податак показује да судије поротници из редова социјалних партнера у британским радноправним трибуналима ипак имају одређену аутономију и да не присуствују суђењима само да би се испоштовала форма.

³²⁰ <http://www.justice.gov.uk/tribunals/employment>, 10. mart 2014.

³²¹ С. Јашаревић (2000), 159-162; <http://www.judiciary.gov.uk/you-and-the-judiciary/going-to-court/high-court>, 05. mart 2015.

³²² А. Emir, 567-568.

a,³²³ који поступак бива успешан у великом броју случајева, тако да ACAS има значајну улогу и у решавању индивидуалних радних спорова.³²⁴ У духу алтернативног решења спора јесте и процесно правило да судија на припремном рочишту треба да подстиче странке да радни спор реше споразумом.³²⁵

Поступак се покреће тужбом која се предаје у писаној форми на за то, од стране трибунала, унапред предвиђеном формулару. Такође и за подношење одговора на тужбу предвиђен је званични образац, а уколико тужени не поднесе одговор на тужбу у року од 28 дана од дана достављања, суд може донети пресуду због пропуштања.³²⁶

Између подношења тужбе и одржавања главне расправе поступак пред првостепеним трибуналом пролази кроз две битне фазе: *casse management* и *pre-hearing reviews*, а које заједно чине процесну фазу припремања главне расправе.³²⁷

Casse management представља нејавну седницу која се одржава пред председником већа и на којој се расправља о чињеничним наводима странака и достављеним и предложеним доказима. У овој фази нарочито долазе до изражаја истражна овлашћења трибунала, на основу којих председник већа, професионални судија, може да одреди извођење доказа и без предлога странака, те да тражи додатна изјашњења странака, као и да им налаже дотављање писмена. *Casse management* представља својеврсну *филтер фазу* у којој се чињенично стање разјашњава у оној мери у којој је то потребно да се процени да ли тужбу треба одбацити или се може ићи даље у поступак.³²⁸

³²³ Наведено правило је у складу са британским схватањем индустријских односа, које налаже да, иако трибунали за запослење имају важну улогу у решавању радних спорова, исти не могу бити једина институција која ће се бавити решавањем сукоба у вези обављања подређеног рада, више Вид., В. Jordan, Industrial pluralism and the Approach of the Industrial Court, *Industrial Law Journal* 10/5/1989, 791-807.

³²⁴ С. Јашаревић (2000); В. Vivier *et al.*, 175-204; М. Vranken.

³²⁵ А. Emir, 16.

³²⁶ *Ibid.*, 562-563; В. Vivier *et al.*, 175-204.

³²⁷ А. Emir, 569-573.

³²⁸ *Ibid.*

Овако широка овлашћења председника већа представљају специфичну разлику поступка пред трибуналима за запослење у односу на правила поступка пред британским судовима опште надлежности, која разлика је посебно изражена у англосаксонском акузаторском парничном поступку, и резултат су тенденције законодавца да поступак пред радноправним трибуналима буде брз, ефикасан, економичан и неформалан.

Pre-hearing reviews представља класично припремно рочиште, које је отворено за јавност и које се одвија пред председником већа, а његова сврха јесте да се што је квалитетније могуће организује извођење доказа на главној расправи, како би се на најефикаснији начин утврдиле спорне чињенице.³²⁹

Начело неформалности је присутно и на главној расправи, с` тим да је мање изражено у односу на фазу припремања главне расправе. Такође, председник већа и даље има истражна овлашћења, али уколико одређене чињенице није могуће утврдити на основу изведених доказа примењује се правило о терету доказивања. По правилу, терет доказивања је на страни тужиоца, изузев у случајевима дискриминације када је терет доказивања на туженом, а у поступцима за оцену законитости отказа уговора о раду прво се изводе докази које је предложио послодавац.³³⁰

У поступку пред британским радним трибуналима није обавезно адвокатско заступање, странке могу заступати синдикати или послодавачке организације, као и било које друго лице, а странке могу заступати саме себе.³³¹

Странке у поступку пред британским трибуналима нису ослобођене плаћања трошкова судских такси, а висина истих зависи од врсте спора и од тога да ли је одржана главна расправа.³³²

³²⁹ *Ibid.*

³³⁰ *Ibid.*, 573-579.

³³¹ *Ibid.*; В. Vivier *et al.*, 175-204.

³³² Такса за подизање тужбе износи 160 фунти, односно 230 фунти уколико је одржана главна расправа, у споровима поводом незаконитог отказа, не/исплаћених зарада и у вези са повредом уговора о раду; док такса за подизање тужбе у споровима због повреде начела једнакости, забране

Британски трибунали за запослење практикују да пресуду објаве усмено одмах по закључењу главне расправе, након чега израђују пресуду у писаном облику, али у у скраћеној верзији, која садржи образложење разлога за пресуђење у основним цртама. С тим да трибунал, ако странка то захтева, у року од 14 дана од дана објаве, израђује писани отправак пресуде са пуним образложењем и доставља је странкама. При чему, судско веће трибунала има право да превећа своју одлуку све до момента писане израде пресуде, што ће у пракси најчешће бити моменат експедовања пресуде.³³³

Када се пресудом обавезује послодавац да накнади штету запосленом, по правилу, постоји горња граница новчаног износа који се може досудити. Изузев у случајевима дискриминације, повреде прописа о безбедности и здрављу на раду, као и повреди комунитарног права.³³⁴

Након што првостепени трибунал за запослење донесе одлуку незадовољна странка може, у року од 14 дана од дана достављање одлуке, тражити од трибунала да поново размотри своју одлуку, уколико су повређена процесноправне одредбе или уколико је то у интересу правде.³³⁵

Против одлуке британског трибунала за запослење може се изјавити жалба, у року од 42 дана од дана достављање одлуке, због погрешне примене права, Апелационом трибуналу за запослење, при чему жалилац пред апелационим трибуналом претходно мора да докаже вероватноћу да је првостепени трибунал повредио одредбе материјалног права да би његова жалба уопште била разматрана у меритуму.³³⁶

Против одлука апелационих трибунала постоје још две жалбене инстанце у оквиру система судова опште надлежности. Прва је Апелациони суд (*Court of*

дискриминације и поводом узбуњивања износи 250 фунти, односно 950 фунти уколико је одржана главна расправа, <https://www.gov.uk/employment-tribunals/make-a-claim>, 25. март 03.2015.

³³³ А. Emir, 573-579.

³³⁴ *Ibid.*

³³⁵ *Ibid.*, 582-586.

³³⁶ *Ibid.*

Appeal), а друга Врховни суд (*Supreme Court*). Пред обе судске инстанце разматра се само правилна примена права од стране трибунала.³³⁷

6.1.1.5.2. Британски социјалноправни трибунали

Социјалноправни трибунали у Британији су институционализовани 1911. године, као део управне власти, а били су надлежни за решавање социјалних спорова у вези осигурања од незапослености. *Ratio legis* њиховог увођења било је убрзање и појефтинивање решавања спорова у вези са осигурањем од незапослености, да би тек, на основу Извештаја Френкове комисије (*Franks Report*) од 1957. године, којим је препоручено одвајање социјалноправних трибунала од управне власти, и реформе која је уследила 1958. године, трибунали за решавање социјалних спорова добили већу аутономију, али још увек не и независност од управне власти. Коначно, ступањем на снагу *Tribunals, Courts and Enforcement Act* од 2007. године социјалноправни трибунали су стекли делимичну независност од управне власти. Наиме, првостепени трибунали за решавање социјалних спорова су остали у оквиру управне власти, док је другостепени Апелациони трибунал постао независна судска инстанца.³³⁸

6.1.1.5.2.1. Организација, састав и надлежност британских социјалноправних трибунала

Попут радноправних и британски социјалноправни трибунали су двостепене институције. Састоје се од првостепених трибунала за решавање социјалних спорова и другостепеног апелационог трибунала за социјалне спорове. Судско веће, уколико спор не решава судија појединац, није састављено на трипартитном принципу, већ у

³³⁷ *Ibid.*

³³⁸ J. King, 86-87.

раду већа у одређеним споровима учествују судије поротници који имају посебна знања и искуства у појединим областима социјалне сигурности.³³⁹

Трибунали су надлежни за решање свих социјалних спорова, са посебним нагласком на социјалне спорове у вези посебне заштите деце и породице, као посебне врсте социјалних спорова у вези *variae causae* социјалног права.

У Великој Британији социјалноправни трибунали имају ужа овлашћења од судова приликом тумачења прописа, судије трибунала имају мањи број судијских помоћника и средства која држава одваја за рад трибунала су нижа од оних која се одвајају за рад судова.³⁴⁰

6.1.1.5.2.2. Поступак пред британским социјалним трибунаlima

Основна начела поступка пред социјалноправним трибунаlima јесу хитност, неформалност, економичност и ефикасност. У духу тих принципа уређена су појединачна правила која регулишу овај специјализован поступак решавања спорова у вези система социјалне сигурности.³⁴¹

Лице које је незадовољно одлуком или радњом институције система социјалне сигурности, може подићи тужбу пред социјалноправним трибуналом, под условом да се претходно обратило поступајућој институцији за захтевом да поново размотри своју одлуку.³⁴²

³³⁹ Тако нпр. у раду судског већа трибунала учествују поротници из редова лица која имају посебна знања и искуства из медицине када се решавају социјални спорови у вези система здравственог осигурања и здравствене заштите, <http://www.justice.gov.uk/tribunals/sscs>, 29. март 2015.

³⁴⁰ J. King, 86-90.

³⁴¹ *Ibid.*

³⁴² Roy Sainsbury, „Social Security Decision Making and Appeals“, *Social Security Law In Context (ed. N. Harris)*, Oxford University Press 2003, 223.

Британско социјално законодавство не прописује обавезно одржавање усмене главне расправе. Наиме, уколико странке не траже одржавање главне расправе³⁴³ и трибунал се сагласи са тиме, веће односно судија појединац, одлучују/е о предмету спора без одржавања расправе (*paper hearings*). Наведено правило је уведено у оквиру реформе британског система социјалне сигурности, која је извршена деведесетих година XX века, а која је заокружена доношењем Закона о социјалној сигурности од 1998. године (*Social Security Act*), са основном идејом смањења трошкова социјалне заштите. Међутим, правна и социјална наука су изложиле оштрој критици прописивање необавезности одржавања усмене и јавне расправе, из разлога што се на тај начин повређује право на правично суђење грађана, заштићено Европском конвенцијом о заштити права човека и основним слободама,³⁴⁴ и с` обзиром на чињеницу да се од предвиђања овог правила у пракси више од половине случајева решава без одржавања главне расправе, у којим предметима је знатно мањи проценат успешности тужилаца у спору, те се сматра да је на тај начин посредно умањен обим социјално-економских права осигураника и корисника социјалне заштите.³⁴⁵

Уколико се главна расправа ипак одржи, правила поступка су доста флексибилна и професионални судија има истражна овлашћења, све у циљу помоћи неугој странци, с` обзиром да је адвокатско заступање необавезно пред социјалним трибуналима, па је чест случај да осигураник или корисник заступа сам себе, те су му потребна стручна усмерења од стране судије како би правилно образложио свој захтев и поткрепио га ваљаним доказима.³⁴⁶

³⁴³ Ту се пре свега мисли на тужиоца, јер представници институција система социјалне сигурности, по правилу, не приступају на рочишта за главну расправу и у случајевима када се она одржавају пред трибуналима: <http://www.justice.gov.uk/tribunals/sscs>, 29. март 2015.

³⁴⁴ Право на правично поступање, односно правично суђење, обухвата и начело јавности суђења, а које начело, између осталог, подразумева одржавање јавне и усмене расправе пред судом, Д. Поповић, 255-258.

³⁴⁵ R. Sainsbury, 226-228.

³⁴⁶ J. King.

У поступку пред социјалноправним трибуналима странке су ослобођене од обавезе плаћања трошкова судских такси.³⁴⁷

Првостепени поступак се окончава доношењем пресуде, која се у једноставнијим предметима објављује одмах након закључења главне расправе, док се у сложенијим предметима заказује посебан термин за објаву. У сваком случају оверени препис пресуде се доставља странама у спору.³⁴⁸

Против одлуке социјалног трибунала може се изјавити жалба, због погрешне примене права, апелационом социјалном трибуналу, с` тим да се претходно мора тражити дозвола за изјављивање жалбе од другостепене инстанце.³⁴⁹

Против одлука апелационих социјалних трибунала постоје још две жалбене инстанце у оквиру система судова опште надлежности. Прва је Апелациони суд (*Court of Appeal*), а друга Врховни суд (*Supreme Court*). Пред обе судске инстанце разматра се само правилна примена права од стране трибунала.³⁵⁰

6.1.1.5.3. Закључна разматрања

Радно и социјално судство у Великој Британији није равноправно са судовима опште надлежности, тј. налази се у инфериорнијем положају. Такав закључак се намеће не само на основу чињенице да првостепене и другостепене судске инстанце за решавање радних и социјалних спорова, односно судске инстанце које претежно штите социјално-економска права грађана, нису у истом рангу са судским инстанцама које првенствено штите лична и политичка права грађана, с` обзиром да британски судови опште надлежности, Апелациони суд и Врховни суд, контролишу одлуке трибунала за запослење и социјалноправних трибунала, у смислу поступања по изјављеним правним лековима против одлука апелационих трибунала; већ и из факта да трибунали добијају знатно мање средстава од државе, те да судије у

³⁴⁷ <http://www.justice.gov.uk/tribunals/sscs>, 29. март 2015.

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ J. King.

³⁵⁰ *Ibid.*

трибуналима имају мањи број судијских помоћника и уопште из ноторне реалности у британском правосуђу да трибунали не уживају углед какав имају судови. Узрок оваквог положаја трибунала јесте неолиберално схватање друштвених односа у англосаксонској држави благостања, које предност даје приватној својини и личним и политичким слободама, а којима је ближи класичан концепт правосуђа отелотворен у судовима опште надлежности, у односу на идеју социјалне једнакости и солидарности, којој је ближи концепт специјализованог радног и социјалног судства.

И поред факта да британско радно и социјално судство нема положај и углед какав то судство има у већем делу Западне Европе, одређена прагматична решења из овог правосудног модела могу бити врло корисна приликом евентуалне институционализације нашег специјализованог радног и социјалног судства. Ту се пре свега мисли на предвиђање формулара за подношење тужбе и одговора на тужбу у британским трибуналима за запослење, на који начин се олакшава неким странкама да саме, без пуномоћника из реда адвоката, учествују у поступку пред судом, и на тај начин им трибунали бивају доступнији, у смислу смањења трошкова поступка.

6.1.2. Република Француска

У француском правосудном систему је на различите начине извршена специјализација решавања, са једне стране, радних спорова, и са друге стране, социјалних спорова. Наиме, индивидуалне радноправне спорове решавају непрофесионални бипартитини трибунали, док социјалноправне спорове решавају професионални трипартитни трибунали.

6.1.2.1. Француски непрофесионални радни трибунали

Прво специјализована судска инстанца за решавање радних спорова настала је у Француској 1806. године, када је Наполеон I Бонапарта основао Савет праведних

људи у Лиону, на иницијативу радника у индустрији свиле, да би се у наредним годинама на целој територији Француске оснивали савети праведних људи (*conseils de prud`hommes*), као бипартитна судска тела, која су састављена од представника радника и представника послодаваца.³⁵¹ За развој француских савета праведних људи значајна је револуционарна 1848. година, када је предвиђен једнак број представника радника и послодаваца у већу, с` обзиром да је до тада број представника послодаваца био већи, и када је укинута ограничење неквалификованим радницима да учествују у раду већа праведника.³⁵² Затим, крајем XIX и почетком XX уводи се правило да се представници радника и послодаваца неизменично смењују на функцији председника и потпредседника већа и право жена да бирају чланове већа.³⁵³ Најзад, *Буленовим законом* од 1979. године, са допунама од 1982. године, извршена је генерализација савета праведника, и то како у географском смислу (основани су савети праведника у свим департаментама француске), тако и у правцу проширења надлежности на све привредне грана (трговину, индустрију, пољопривреду, кадрове и остале делатности).³⁵⁴

6.1.2.1.1. Организација француских савета праведника

Француски непрофесионални радноправни трибунали организационо-финансијски припадају ресорима министарства правде и министарства рада. Наиме, министарства имају своје представника у Врховном савету праведних људи (*Conseil superieur de la prud`hommmie*), који је својеврсно кровно консултативно тело над саветима праведника, у смислу унапређења рада, а у чији састав, поред представника владе, улазе и представници радника и представници послодаваца (трипартитног су састава).³⁵⁵

³⁵¹ В. Vivier *et al.*, 149-150; М. Vranken.

³⁵² С. Јашаревић (2000), 162-168.

³⁵³ *Ibid.*

³⁵⁴ В. Vivier *et al.*, 149-150; Б. Лубарда (1999), 143-146.

³⁵⁵ В. Vivier *et al.*, 151-174; С. Јашаревић (2000), 162-168.

Савети праведника су једностепене институције, тренутно их у Француској има око 280 и организовани су у пет секција – за трговину, индустрију, пољопривреду, кадрове (менаџмент) и друге делатности.³⁵⁶ Иако су савети праведника једностепени против њихових одлука, по правилу, је дозвољено улагање правних лекова, али ће та тема бити детаљнија обрађена у оквиру поглавља које се тиче поступка пред саветима праведника.

Свака од ових секција има најмање осам чланова (*conseillers*) – по четири на страни послодаваца и на страни запослених, а уколико секција броји шеснаест чланова, може формирати у свом саставу одељења (*chambres*), како би се из разлога практичности извршила расподела предмета и олакшала унутрашња комуникација, при чему свака секција или одељење, ако је формирано, мора да има два бироа - биро за мирeње (*bureau de conciliation*) и биро за суђење (*bureau de jugement*).³⁵⁷

6.1.2.1.2. Састав француских савета праведника

Француски непрофесионални трибунали су бипартитног састава и чине их представници радника и представници послодаваца. Тако, биро за мирeње има два члана – једног из реда радника и једног из реда послодаваца, док биро за суђење има четворицу чланова – по двоје са послодавачке и радничке стране, при чему је прихваћен принцип ротације, тако да сваки члан бива једанпут у бироу за мирeње, а други пут у бироу за мирeње.³⁵⁸ Чланови већа између себе бирају председника и потпредседника већа, с` тим да су председник и потпредседник увек из различитих интересних група, радника и послодаваца.³⁵⁹

Праведници француских радних трибунала су лаици (не морају бити дипломирани правници), француски грађани их бирају на изборима, њихов мандат

³⁵⁶ *Ibid.*

³⁵⁷ Б. Лубарда (1999), 143-146; М. Vranken.

³⁵⁸ <http://www.dictionnaire-juridique.com/definition/conseil-de-prud-hommes.php>, 02. март 2015; М. Vranken.

³⁵⁹ В. Vivier *et al.*, 151-174.

траје пет година, са могућношћу поновног избора, а пасивно бирачко право припада сваком грађанину старијем од 21 године.³⁶⁰ Они не добијају новчану накнаду за свој рад, али је послодавац дужан да им обезбеди плаћено одсуство.³⁶¹

6.1.2.1.3. Стварна надлежност француских савета праведника

Већа добрих људи су искључиво надлежна за решавање индивидуалних радних спорова и то, пре свега, спорова произашлих из повреда уговора о раду, спорова у вези зарада, дисциплинских санкција, повреда на раду, заштите на раду и сл.³⁶²

За решавање колективних радних спорова предвиђена је надлежност Високог трибунала (*Tribunal de Grande Instance*), али се дешава да се „заобилазним“ путем прошири надлежност савета праведника и на правне колективне радне спорове, на тај начин што се колективни радни спор подели на читав низ индивидуалних радних спорова, када је то могуће.³⁶³

6.1.2.1.4. Месна надлежност француских савета праведника

Месна надлежност се првенствено одређује према критеријуму седишта послодавца, уколико се рад обавља у просторијама послодавца, и према критеријуму

³⁶⁰ *Ibid.*

³⁶¹ *Ibid.*

³⁶² *Ibid.*, М. Vranken; <http://www.justice.gouv.fr/organisation-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/conseil-de-prudhommes-12033.html>, 01. март 2014.

³⁶³ Б. Лубарда (1999), 143-146; Р. Брковић, 86-88.

пребивалишта, односно боравишта радника, уколико се рад обавља ван просторија послодавца, а може се одредити и према месту заључења уговора о раду.³⁶⁴

6.1.2.1.5. Странацка, парнична и постулатациона способност пред француским саветима праведника

Странацку способност у поступку пред радним трибуналима имају послодавци у приватном сектору и радници запослени код тих послодаваца, док јавни службеници радноправну заштиту остварују пред управним судовима.³⁶⁵

У поступку пред већем није обавезно адвокатско заступање. Странку може саступати други запослени, односно други послодавац ако привређује у истој привредној грани, као и представник синдиката, односно представник послодавачког удружења.³⁶⁶ Такође, радника може заступати и супружник.

6.1.2.1.6. Поступак пред француским саветима праведника

Поступак пред саветима праведних се покреће тужбом, која се може саставити и пред службеником суда, који има дужност да помогне подносиоцу у погледу формалних елемената тужбе, али не и у погледу меритума правне ствари. На тај начин се доприноси начелу доступности суда.³⁶⁷

Мирно решавања радних спорова јесте идеја водиља француских радних трибунала, из ког разлога се на званичном симболу савета праведника налазе две руке које се рукују. У том смислу, прва фаза поступка се одвија пред биром за мирење већа добрих људи. У оквиру ове фазе, двочлано веће саслушава странке и

³⁶⁴ В. Vivier *et al.*, 151-174.

³⁶⁵ *Ibid.*

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ *Ibid.*

својим предлозима покушава да утиче на странке да дођу до компромисног решења. Праведници одбора за мирeње, сходно начелу активне улоге суда, имају право да по службеној дужности одређују извођење доказа које странке нису предложиле, као и да издају странкама обавезујуће налоге, све у циљу убрзања и концентрације поступка. Уколико се стране у спору споразумеју, потписују споразум који се може принудно извршити.³⁶⁸

Одржавање главне расправе пред француским саветима праведника је обавезно, а главна расправа се заснива на начелима усмености и контрадикторности. Наиме, странкама у поступку се мора пружити могућност да образложе своје наводе и да их поткрепе доказима, који се изводе на главној расправи, као и да се изјасне на наводе супротне стране, при чему постоји процесна обавеза приступања на рочиште за главну расправу, као и обавеза обелодањивања свих релевантних докумената.³⁶⁹

Сагласно начелу хитности поступка, пред француским саветима праведника често се закључују процедурални уговори (*contract de procedure*), којима се фиксирају рокови за поједине процесне радње и распоред комуникације страна у спору.³⁷⁰

Главна расправа је, по правилу, јавна, а процесна правила у складу са којима се одржава расправа доста су флексибилнија и неформалнија у односу на општи грађански поступак, што је логична последица факта да поступком управљају лица која не само да нису професионалне судије, већ нису ни дипломирани правници. Са тим у вези, поступком управља председник већа, који први саслушава сведоке, вештаке и странке, док остали чланови већа имају право да постављају питања након њега.³⁷¹

³⁶⁸ *Ibid.*; С. Јашаревић (2000), 162-168.

³⁶⁹ Више, Вид., Bernard Teyssie *et al.*, *Procedure prud`homale: oralite et contradiction*, Institut d'Etudes Europeennes et Internationales du Travail, Conseil superieur de la prud`homie, La documentation Francaise 1993; <http://ealcj.org/documents/francesummary.pdf>, 21. март 2015.

³⁷⁰ Сенад Јашаревић, „Радни судови“, *Зборник радова ПФНС*, 1-3/1993-1995, 219-230.

³⁷¹ В. Vivier *et al.*, 151-174.

Након закључења главне расправе, када је чињенична грађа у довољној мери утврђена, судско веће савета праведника доноси пресуду гласањем, с` тим да ако веће буде подељено по питању основаности тужбеног захтева, у рад већа се укључује професионални судија Виског трибунала, чији глас бива пресудан.³⁷²

Поступак пред француским радним трибуналима је бесплатан.³⁷³

Против одлуке савета праведника, уколико вредност предмета спора прелази одређену вредност, може се изјавити жалба, како због правних, тако и због чињеничних питања, а о жалби одлучује социјално одељење апелационог суда. Другостепена инстанца није везана чињеничним стањем утврђеним у првом степену, већ се по правилу одржава нова усмена расправа.³⁷⁴

Против одлуке апелационог суда може се поднети ревизија Касационом суду.³⁷⁵

6.1.2.2. Француски социјалноправни трибунали

Социјалноправни спорови у Француској се, по правилу, решавају пред специјализованим трибуналима. Процедура пред француским социјалним трибуналима је једноставна, брза и јефтина, а правила поступка се могу поделити на општу процедуру (*contentieux general*) и две посебне процедуре за решавање социјалноправних спорова (*contentieux speciaux*).³⁷⁶

6.1.2.2.1. Општи поступак

Сви спорови из домена социјалне сигурности, за чије решавање није предвиђена нека друга посебна процедура, решавају се у складу са општом

³⁷² *Ibid.*

³⁷³ С. Јашаревић (2000), 162-168..

³⁷⁴ М. Vranken.

³⁷⁵ *Ibid.*; В. Vivier *et al.*, 151-174.

³⁷⁶ D. Pieters (2002), 114-116.

процедуром решавања социјалноправних спорова (*contentieux general*), која се пре свега примењује на облигације у вези осигурања, обавезних доприноса и давања накнада.³⁷⁷

У општој процедури првостепена судска инстанца јесте Трибунал за решавање социјалних спорова (*Tribunal des affaires de la securite sociale – TASS*), који је правни следбеник Комисије прве инстанце (*Commission de premiere instance*).³⁷⁸ TASS је трипартитног састава. Наиме, већем трибунала председава судија вишег суда, а чланови већа су поротници из редова радника и послодаваца.³⁷⁹

Критеријуми за одређивање месне надлежности, по правилу, јесу пребивалиште осигураника/корисника, седиште послодавца и седиште институције система социјалне сигурности.

Пре покретања поступка пред трибуналом, незадовољна странка је у обавези да, у року од два месеца од доношења спорног акта, покрене поступак за мирно решење спора пред комисијом за посредовање (*Commission de recours amiable*), која се формира у оквиру институције која је донела спорни акт и која је у обавези да донесе нову образложену одлуку. Уколико комисија не донесе одлуку у року од месец дана или уколико осигураник/корисник није задовољан новом одлуком, исти има право да подигне тужбу пред Трибуналом за решавање социјалних спорова (TASS) и то у року од два месеца.³⁸⁰

У погледу страначке, парничне и постулативне способности битно је истаћи да странке пред трибуналом не морају имати стручне заступнике, а могу их заступати адвокати, представници синдиката или послодавачког удружења, као и колеге и рођаци у директној наследној линији.³⁸¹

³⁷⁷ *Ibid.*

³⁷⁸ D. L. Skoler, C. E. Weixel, „Social Security Adjudication in Five Nations: Some International Perspectives and Comparisons“, *Administrative Law Review* 33/2/1981, 273-274.

³⁷⁹ D. Pieters (2002), 114-116; <http://www.justice.gouv.fr/organisation-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/tribunal-des-affaires-de-securite-sociale-12032.html>, 08.11.2014.

³⁸⁰ D. Pieters (2002), 114-116; D. L. Skoler, C. E. Weixel.

³⁸¹ D. Pieters (2002), 114-116.

TASS има специфична истражна овлашћење да у току поступка, уколико процени да је то потребно ради разјашњења чињеничног стања, наложи спровођење посебног истражног поступка од стране специјалисте за предметну област, чији је задатак да прикупи све релеватне информације.³⁸²

Такође, специфичност општег поступка пред трибуналом јесте медицинска експертиза. Наиме, у споровима медицинске природе трибунал је у обавези да примени специјалну процедуру, која подразумева заснивање одлуке на обавезујућем мишљењу лекара специјалиста.³⁸³

Поступак пред француским трибуналом за решавање социјалних спорова је бесплатан.

TASS је једностепена институција и против његове одлуке није дозвољена жалба уколико вредност предмета спора не прелази износ од четирихиљаде евра, а када вредност предмета спора прелази наведени износ дозвољено је улагање жалбе у року од месец дана од доношења одлуке, о којој жалби решава социјално одељење апелационог суда (*Cour d'appel, chambre sociale*), док је против одлуке апелационог суда дозвољено изјављивање ревизије о којој одлучује социјално одељење касационог суда (*Cour de cassation, chambre sociale*).³⁸⁴

6.1.2.2.2. Посебни поступци

Француски правосудни систем, поред опште процедуре, познаје још два посебна начина решавања социјалноправних спорова.

Први специјални поступак се тиче решавање спорова који су у вези са остваривања права на здравствену заштиту, а најчешће подразумева решавање спорова у вези утврђивања степена инвалидитета, као и неспособности за рад услед повреде на раду и професионалне болести (*Contentieux technique de la securite*

³⁸² *Ibid.*

³⁸³ *Ibid.*

³⁸⁴ *Ibid.*

sociale).³⁸⁵ Наведене спорове у првом степену решавају мултипартитне комисије *Commissions regionales*, у чијем саставу су између осталог и лекари, док у другом степену одлучује *Commissions nationale technique* и у трећем степену одлучује социјално одељење касационог суда.³⁸⁶

Други специјални поступак је предвиђен за решавање спорова у вези социјалне помоћи. Други специјални поступак је предвиђен за решавање спорова у вези са социјалном помоћи, пред Комисијом за одобравање социјалне помоћи (*Commissions departementale d'aide sociale*). Наиме, корисници социјалне заштите, који су незадовољни одлуком органа система социјалне помоћи (*Commissions d'admission d'aide sociale*), могу покренути поступак пред Регионалном комисијом за социјалну помоћ (*Commissions departementale d'aide sociale*), као првостепеном судском инстанцом, против чије одлуке се може изјавити жалба Централној комисији за социјалну помоћ (*Commissions centrale d'aide sociale*), а крајња судска инстанца у овој врсти социјалних спорова јесте Државни савет (*Conseil d'Etat*), као врховни управни суд.³⁸⁷

6.1.2.3. Закључна разматрања

Посматрајући француске непрофесионалне трибунале за решавање радних спорова, који су састављени само од представника радника и послодаваца, као и професионалне трибунале за решавање социјалноправних спорова, који су састављени од представника радника, послодаваца и државе, произлази да је социјалним партнерима у француској обезбеђено да учествују у судском одлучивању о њиховим правима и интересима, што јесте суштина индустријске и социјалне демократије, с` тим да је законодавац отишао и корак даље у домену радних спорова,

³⁸⁵ C. Manaouil *et al.*, „Le contentieux technique de la securite sociale soumis aux exigences europeennes“, *Medecine & Droit* 62-63/2003, 152-158.

³⁸⁶ *Ibid.*

³⁸⁷ D. Pieters (2002), 114-116; *Principes generaux de l'aide sociale: conditions et procedures d'admission*, Conseil General de la Moselle – Direction de la Politique de l'Autonomie 2010.

остављајући представницима странака из радног односа да у првом степену судске заштите сами реше спор произашао из радног односа, по чему су француски савети праведника специфични у европским и светским оквирима.

Због наведене специфичности савета праведника, искључивања јавне власти из судског регулисања друштвених односа и укључивања лица о чијим се правима одлучује у сам процес одлучивања, тј. уграђивања демократске идеје у индустријске односе, али и битне чињенице да су савети праведника установљени у француској још у првој половини XIX века, у време процвата филозофије индивидуализма и доктрине *lesser faire* у привредним односима, јасно је зашто су француски демократски радни трибунали извршили снажан утицај на европске и светске правосудне системе.

Међутим, иако су многе државе у почетку институционализаије специјализованог радног судства прихватале француски бипартитни модел, временом су углавном одустајале од њега, пре свега из разлога недовољне стручности праведника, који су лаици, односно немају правничко образовање професионалног судије, а која знања и вештине савремено судство нужно захтева.³⁸⁸ Тако се данас увелико чују гласни захтеви и за професионализацијом француских радних трибунала, којима француски социјални партнери, пре свега синдикати, још успешно одолевају.³⁸⁹

Специфичност система решавање социјалноправних спорова огледа се у чињеници да је за већи проценат социјалноправних спорова крајња судска инстанца касациони суд, као део система судова опште надлежности, док је само за социјалне спорове у вези система социјалне заштите крајња судска инстанца државни савет, као врховни управни суд. Одакле се може закључити да се таквом поделом стварне надлежности у француском правосудном систему за решавање социјалноправних

³⁸⁸ У одређеним швајцарским кантонима радне спорове још увек решавају бипартитни радни трибунали, организовани по угледу на француске савете праведника, Alexandre Berenstein, Pascal Mahon, *Labour Law in Switzerland*, Kluwer Law International, Berne 2001, 152-156.

³⁸⁹ В. W. Napier, „French Labour Courts - An Institution in Transition“, *Modern Law Review* 42/3/1979, 279-283.

спорова истиче постојање израженијег јавног интереса у оквиру система социјалне заштите у односу на систем социјалног осигурања.

6.2. Судови опште надлежности

Већину друштава Европског социјалног модела одликује постојање специјализованог радног и социјалног судства. Међутим, у одређеном, мањем, броју држава радне и социјалне спорове решавају судови опште надлежности.

У оквиру модела неспецијализованог радног и социјалног судства налазе се, са једне стране, Краљевина Шпанија и Република Италија, које су делимично специјализовале судски поступак, и са друге стране Краљевина Холандија, у којој се примењује класичан парнични поступак.

6.2.1. Правила општег парничног поступка - Краљевина Холандија

Једина држава у Западној Европи која има у целости неспецијализовано радно и социјално судство јесте Краљевина Холандија, у којој радне и социјалне спорове решавају судови опште надлежности, при чему специјализација судова није извршена, нити у организационом, нити у процесном смислу.

6.2.1.1. Решавање радних спорова пред холандским судовима опште надлежности

У Холандији су још 1810. године биле уведене мировне судије за решавање индивидуалних радних спорова, а крајем XIX века су биле установљене паритетне радне коморе које су се бавиле алтернативним решавањем индивидуалних и колективних радних спорова.³⁹⁰ Међутим, данас у Холандији радне спорове решавају

³⁹⁰ С. Јашаревић (2000), 187-188.

судови опште надлежности, који немају посебна радноправна одељења, већ се радни спорови решавају у оквиру грађанских одељења окружних и апелационих судова.

Битно је истаћи да у холандском систему заштите социјално-економских права, поред судова, значајну улогу има национални омбудсман (*Nationale ombudsman*), који контролише рад послодаваца у јавном сектору. Наиме, ако јавни службеник није задовољан својим радноправним статусом има право да поднесе притужбу посебном комитету који се формира у оквиру предметног органа управе, а уколико службеник, после одговора комитета, и даље сматра да су му повређена права из радног односа има могућност да се жали националном омбудсману.³⁹¹

6.2.1.1.1. Организација, састав и надлежност холандских судова који решавају радне спорове

Радне спорове у првом степену решавају грађанска одељења окружних судова (*rechtbank*), којих у Холандији има 11, у другом степену ове спорове решавају апелациони судови (*gerechtshof*), којим има четири, и у трећем степену је предвиђена надлежност Врховног суда.³⁹²

У грађанским поступцима опште је месно надлежан суд на чијем је подручју пребивалиште, односно седиште туженог, које правило се примењује и на радне спорове, с` тим да је у радним споровима посебно месно надлежан и суд на чијем се подручју подређени рад обавља или се обављао.³⁹³

Социјални партнери у Краљевини Холандији немају своје представнике у суду, с` обзиром да су судови који решавају радне спорове састављени искључиво од

³⁹¹ D. Pieters (2002), 266-268.

³⁹² <http://www.government.nl/issues/administration-of-justice-and-dispute-settlement/the-dutch-court-system>, 04. мај 2015.

³⁹³ B. Vivier *et al.*, 308-331.

професионалних судија, са тим у вези, у окружном суду, по правилу, поступа судија појединац, док апелациони судови одлучују у трочланом већу.³⁹⁴

6.2.1.1.2. Поступак решавања радних спорова у Холандији

Покретање судског поступка у радним споровима врши се у складу са правилима општег грађанског поступка, без икаквих посебних правила.³⁹⁵

Покушај мирења парничних странака није обавезан, већ се исто одвија на евентуални предлог стране у спору, при чему је наведени поступак консилијације интегрисан у парнични поступак.³⁹⁶

Адвокатско заступање није обавезно у првом степену, али јесте у другом и трећем степену.³⁹⁷

Судија има овлашћења да доноси привремене мере.³⁹⁸

Главна расправа пред холандским судовима опште надлежности приликом решавања радних спорова одвија се у складу са акузаторским начелом, тако да поступајући судија нема овлашћења да одређује извођење доказа које странке нису предложиле. Такође, на главној расправи преовлађује писано начело.³⁹⁹

Првостепени поступак се завршава доношењем пресуде, која обавезује суд од момента објављивања.⁴⁰⁰

У погледу правних лекова треба истаћи да се против одлуке окружног суда може се изјавити жалба, о којој одлучује апелациони суд, а против одлуке

³⁹⁴<http://www.government.nl/issues/administration-of-justice-and-dispute-settlement/the-dutch-court-system>, 04. мај 2015.

³⁹⁵ В. Vivier *et al.*, 308-331.

³⁹⁶ *Ibid.*

³⁹⁷ *Ibid.*

³⁹⁸ *Ibid.*

³⁹⁹ *Ibid.*

⁴⁰⁰ D. Pieters (2002), 266-268.

апелационог суда може се изјавити ревизија, само из разлога повреде права, о којој одлучује Врховни суд.⁴⁰¹

6.2.1.2. Решавање социјалних спорова пред холандским судовима опште надлежности

Попут правосудног решавања радноправних спорова, у Холандији је за одлучивање у социјалноправним споровима предвиђена надлежност судова опште надлежности.

6.2.1.2.1. Организација, састав и надлежност холандских судова који решавају социјалне спорове

За одлучивање у социјалним споровима предвиђена је надлежност две врсте судова. Наиме, социјалне спорове у вези система социјалне заштите у првом степену решавају одељења за управне спорове окружних судова, а у другом степену Централни апелациони суд (*Centrale Raad van Beroep*); док социјалне спорове у вези система социјалног осигурања решавају апелациони судови као једностепене инстанце.⁴⁰²

Сви наведени судови су састављени искључиво од професионалних судија, тако да судије поротници не учествују у раду суда, с` тим да у окружним судовима, по правилу, поступа судија појединац, док у Централном апелационим суду, по правилу поступа трочлано судско веће.⁴⁰³

⁴⁰¹ <http://ealcj.org/documents/netherlands.pdf>, 21. март 2015; B. Vivier *et al.*, 308-331.

⁴⁰² D. Pieters (2002), 266-268.

⁴⁰³ *Ibid.*

6.2.1.2.2. Поступак решавања социјалних спорова у Холандији

Пре подношења тужбе, осигураници и корисници, морају претходно, у року од шест недеља, односно две недеље у споровима у вези здравствене заштите, да поднесу захтев за поновно преиспитивање одлуке институцији система социјалне сигурности која је донела предметну одлуку, при чему такав захтев не одлаже извршење одлуке предметне установе. Процедура поновног разматрања спорног случаја подразумева и усмено саслушање подносиоца захтева, а траје од четири недеље, у споровима у вези здравствене заштите, до 21 недељу, у споровима у вези инвалидског осигурања.⁴⁰⁴

Генерално поступак решавања социјалних спорова пред судовима је у великој мери неформалан. Наиме, заступање од стране стручног лица није обавезно, а трошкови судских такси су мали. Судија је *dominus litis*⁴⁰⁵: он управља парницом, одређује временски оквир и саслушава сведоке и вештаке.⁴⁰⁶

Тужба се подиже у писаној форми и мора бити достављена суду у року од шест недеља од дана објављивања поново размотрене одлуке институције система социјалне сигурности, а расправа је претежно усмерена на правне аспекте спорне одлуке. Пресуда, уколико је позитивна за тужиоца, по правилу, замењује одлуку установе социјалне сигурности и њоме се налаже накнада штете тужиоцу, а трошкове поступка надокнађује установа која је донела поништену одлуку.⁴⁰⁷

Против пресуде окружног суда, којом је одлучено о социјалном спору, може се изјавити жалба, у року од шест недеља од дана објављивања одлуке, о којој одлучује Централни апелациони суд; док се против пресуде апелационог суда, којом

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ *Господар поступка: Латинске изреке – правила и изрази из области цивилне процедуре*, ур. Невена Петрушић, Анђелија Адамовић, Правни факултет Универзитета у Нишу 2012, 20.

⁴⁰⁶ D. Pieters (2002), 266-268.

⁴⁰⁷ *Ibid.*

је првостепено одлучено о социјалном спору, не може изјавити редован правни лек.⁴⁰⁸

Врховни суд је трећестепена инстанца, која одлучује о ревизијама изјављеним против одлука апелационих судова и Централног апелационог суда, при чему је могућност изјављивања ревизије против одлука Централног апелационог суда знатно ограничена. Врховни суд (*Hoge Raad*) одлучује само о питањима примене права, тако да изјављивање ревизије због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања и повреда правила судског поступка није дозвољено. Адвокатско заступање је обавезно.⁴⁰⁹

6.2.1.3. Закључна разматрања

Холандском систему попутно неспецијализованог радног и социјалног судства могу се упутити бројне критике. Прво, из организационог аспекта, с` обзиром да судови опште надлежности приликом решавања радних и социјалних спорова у свом саставу немају представнике социјалних партнера, што је неприхватљиво решење, јер је у директној колизији са идејом социјалног дијалога, као једног од најзначајнијих фактора успостављања и легитимације европског социјалног модела, а чија је главна одлика трипартизам, кроз који се политичка демократија дограђује економском и социјалном демократијом. Такође, из процесног аспекта, могу се упутити критике да поступак решавања радних и социјалних спорова пред холандским судовима опште надлежности није уређен у складу са начелом хитности, који норматив не уважава битну чињеницу егзистенцијалне угрожености странака у овим споровима; нити је спроведено начело усмености, што радницима, осигураницима и корисницима отежава да заштите своја права, имајући у виду њихову недовољну стручност да објасне повреду права писаним путем; а и

⁴⁰⁸ *Ibid.*

⁴⁰⁹ *Ibid.*; B. Vivier *et al.*, 308-331.

задржавање акузаторског начела, наместо истражног, онемогућава поступајућег судију да ваљано утврди чињенично стање.

Сагласно наведеном, сматрамо да холандски систем решавања радних и социјалних спорова од стране судова опште надлежности не задовољава стандарде европског социјалног модела, као и ни стандарде скандинавског модела државе благостања, одакле произлази нужност његове реформе, у смислу усклађивања радног и социјалног судства са стандардима друштвених модела којима холандска држава припада.

6.2.2. Делимично специјализован поступак пред судовима опште надлежности

За разлику од Краљевине Холандије, која је редак пример државе у којој је радно и социјално судство у потпуности неспецијализовано, постоје правосудни системи у оквиру којих се радноправни и социјалноправни спорови, такође, решавају у поступку пред судовима опште надлежности, али је тај поступак делимично специјализован. Класични примери држава са таквим правосуђем у европским оквирима јесу Краљевина Шпанија и Република Италија.

6.2.2.1. Краљевина Шпанија

Специјализовано радно судство у Шпанији уведено је законодавном реформом од 1908. – 1912. године, када су формиран тзв. индустријски судови, који су били надлежни за решавање индивидуалних радних спорова. Међутим, за време диктатуре Генерала *Primo de Rivera*, Краљевским декретом од 1926. године, надлежност индустријских судова је ограничена само на несреће на раду, да би у Другој Шпанској Републици, Законом од 1931. године, надлежност била проширена и на новчана потраживања по основу рада. За време Франкове владавине укидају се индустријски судови и уводе се радни судови, који се формирају на покрајинском

нивоу, уз постојање једног Централног радног суда за целу државу, а који су били специјализовани за решавање индивидуалних радних спорова и социјалних спорова.⁴¹⁰

Темељи актуалног радног и социјалног судства у Краљевини Шпанији постављени су Законом о радном поступку (*Ley de Procedimiento Laboral - LPL*) од 1990. године, са изменама и допунама од 1994. године. Главно обележје ове реформе јесте укидање специјалних радних судова, односно прописивање да судови опште надлежности решавају радне и социјалне спорове, али уз предвиђање специјализованог поступка.⁴¹¹

6.2.2.1.1. Организација и састав радног и социјалног судства у Шпанији

Правосудне институције које решавају радне и социјалне спорове у Шпанији су: Социјални судови (*Juzgados de lo Social*), који се формирају на локалном нивоу и улазе у састав судова опште надлежности; Социјална одељења виших судова (*Salas de lo Social de los Tribunales Superiores de Justicia de las Comunidades Autonomas*), који се формирају на нивоу покрајине; Социјално одељење Националног суда (*La Sala de lo Social de la Audiencia Nacional*); и Социјално, четврто, одељење Врховног суда (*La Sala Cuarta del Tribunal Supremo o Sala de lo Social*).⁴¹²

У шпанском радном и социјалном судству није спроведено начело трипартизма, тако да су све наведене правосудне инстанце састављене искључиво од професионалних судија, при чему су локални социјални судови засновани на инокосном принципу суђења, а сви остали на зборном принципу (по правилу су то трочлана судска већа).⁴¹³

⁴¹⁰ Manuel Carlos Palomeque Lopez, Manuel Alvarez de la Rosa, *Derecho del Trabajo*, Editorial Centro de estudios Ramon Areces, S. A., Madrid 2001, 1141-1144.

⁴¹¹ *Ibid.*

⁴¹² D. Pieters (2002), 312-313; M. C. P. Lopez, M. A. de la Rosa, 1144-1146.

⁴¹³ B. Vivier *et al.*, 120-146; M. C. P. Lopez, M. A. de la Rosa, 1144-1146.

6.2.2.1.2. Надлежност судова за решавање радних и социјалних спорова у Шпанији

Радно и социјално судство у Краљевини Шпанији је надлежно: 1) за решавање индивидуалних радних спорова, под којима се подразумевају сви спорови произашли из обављања подређеног рада од стране радника, а за рачун послодавца, без обзира да ли се тај рад извршава у форми радног односа, као и спорови између запослених у јавној управи и органа власти када јавна управа обавља привредну делатност; 2) за решавање колективних радних спорова; и 3) за решавање социјалних спорова и то како спорова у вези система социјалног осигурања, тако и спорова у вези система социјалне заштите.⁴¹⁴

Локални инокосни социјални судови решавају индивидуалне радне спорове и социјалне спорове у првом степену. Социјална одељења виших судова поступају по изјављеним жалбама против одлука локалних социјалних судова и решавају у првом степену колективне радне спорове чији се ефекти простиру на подручју не ширем од територијалне аутономије. Социјално одељење Националног суда решава у првом степену колективне радне спорове чији се ефекти простиру на целу државу, односно на простору ширем од територијалне аутономије. Социјално одељење Врховног суда поступа по жалбама изјављеним против одлука Социјалних одељења виших судова и Социјалног одељења Националног суда, и одлучује о ванредним правним лековима изјављеним против одлука локалних социјалних судова.⁴¹⁵

Месна надлежност се, по правилу, одређује према месту обављања подређеног рада и спрам седишта туженог.⁴¹⁶

⁴¹⁴ М. С. Р. Lopez, М. А. de la Rosa, 1146-1152.

⁴¹⁵ *Ibid.*

⁴¹⁶ *Ibid.*

6.2.2.1.3. Страначка, парнична и постулативна способност пред радним и социјалним судством у Шпанији

Начелно, страначку способност пред шпанским радним и социјалним судством имају сва физичка и правна лице, а парничну способност сва пунолетна физичка лица, као и лица која су напунила 16 година, док правна лица предузимају процесне радње преко својих статутарних заступника. Заступање од стране стручног заступника (адвоката, дипломираног правника синдиката) није обавезно у првом степену пред локалним социјалним судовима, али јесте пред осталим инстанцама.⁴¹⁷

6.2.2.1.4. Поступак решавања радних и социјалних спорова у Шпанији

Поступак решавања радних и социјалних спорова примарно регулише Закон о радном поступку, као *lex specialis*, а супсидијарно се примењују правила општег грађанског поступка, као *lex generalis*.

Lex specialis поступак се, пре свега, заснива на начелима хитности и неформалности, који принципи налажу да се процесне радње предузимају у што краћим роковима и да се обавезна форма процесних радњи сведе на минимум.⁴¹⁸

У радним споровима обавезан услов за покретање судског поступка јесте претходни покушај решавања спора алтернативним методама пред Институтом за мирене, посредовање и арбитражу, који је аутономна институција социјалних партнера. Уколико дође до закључења вансудског поравнања исто има правну снагу извршне исправе. Са тим у вези, прописано је правило да тужбени захтев, односно

⁴¹⁷ В. Vivier *et al.*, 120-146; М. С. Р. Lopez, М. А. de la Rosa, 1152-1155.

⁴¹⁸ Обавезна форма процесних радњи није независна вредност, која је сама по себи циљ, из ког разлога је треба примењивати само у оној мери у којој иста доприноси остваривању права на судску заштиту, више Вид., М. С. Р. Lopez, М. А. de la Rosa, 1155-1157.

тужба у целини мора бити у битном⁴¹⁹ идентична захтеву за алтернативно решење спора.⁴²⁰

У социјалним споровима обавезан услов за покретање судског поступка јесте претходно изјављивање приговора институцији система социјалне сигурности која је донела спорну одлуку. Рок за изјављивање приговора износи 30 дана од дана достављања одлуке, након чега установа социјалне сигурности има рок од 45 дана за доношење другостепене одлуке у управном поступку, а у случају ћутања управе сматра се да је приговор одбијен и тада осигураник, односно корисник, има рок од 30 дана за подизање тужбе пред судом.⁴²¹ Такође, и овде је прописано правило о обавезном подударану садржаја приговора у управном поступку и тужбе пред социјалним судством.⁴²²

У шпанском радном и социјалном судству дозвољено је да тужилац и пре подизања тужбе пред судом поднесе захтев за обезбеђење доказа о којем суд одлучује без претходног достављања захтева за обезбеђење туженој страни на изјашњење.⁴²³

Парнични поступак се покреће тужбом у писаној форми. У тужби се може поставити захтев за одређивање привремене мере, а суд исту може одредити и по службеној дужности.⁴²⁴

На првом рочишту суд има обавезу да покуша да постигне споразум између странака у спору, па тек уколико не дође до судског поравнања приступа се суђењу.⁴²⁵

⁴¹⁹ Наводи, чињенице, доказни предлози и правни основ тужбе, као и врста, обим и висина тужбеног захтева.

⁴²⁰ М. С. Р. Lopez, М. А. de la Rosa, 1159-1160; В. Vivier *et al.*, 120-146; С. Јашаревић (2000), 196-197.

⁴²¹ D. Pieters (2002), 312-313..

⁴²² М. С. Р. Lopez, М. А. de la Rosa, 1160-1161.

⁴²³ *Ibid.*, 1163.

⁴²⁴ *Ibid.*, 1163-1165.

⁴²⁵ *Ibid.*, 1165.

Главна расправа се заснива на начелима контрадикторности, јавности и усмености, као и на принципу коцентрације поступка, који императивно налаже да се главна расправа мора одржати на једном рочишту.⁴²⁶

Поступак у целини, па самим тим и главна расправа, пред радним и социјалним судством креће се у оквирима, са једне стране начела акузаторности, својственог приватном праву, и са друге стране, захтева за утврђивање материјалне истине у поступку, што је својствено јавном праву, тако да судија у поступку решавања радних и социјалних спорова има шира овлашћења у односу на класичан грађански поступак.⁴²⁷

Поступак пред радним и социјалним судством је бесплатан за раднике, осигуранике и кориснике социјалне заштите, што између осталог подразумева бесплатну правну помоћ и ослобађање од плаћања трошкова судског поступка. Такође, послодавци могу стећи право на бесплатну правну помоћ уколико докажу да немају довољно финансијских средстава.⁴²⁸

Првостепени поступак се, по правилу, завршава доношењем пресуде. Пресуду мора да донесе судија појединац, односно председник већа, пред којим су извођени докази, док у случају промене поступајућег судије докази морају поново да се изводе. Свака пресуда мора садржати образложење.⁴²⁹

Против одлуке локалног социјалног суда може се изјавити жалба о којој одлучује социјално одељење вишег суда, а против другостепене одлуке вишег суда може се изјавити ревизија о којој одлучује Социјално одељење Врховног суда Шпаније.⁴³⁰

Против првостепених одлука социјалног одељења вишег суда и Социјалног одељења Националног суда Шпаније може се изјавити касациона жалба о којој одлучује Социјално одељење Врховног суда. Овај правни лек је

⁴²⁶ B. Vivier *et al.*; M. C. P. Lopez, M. A. de la Rosa, 1155-1157.

⁴²⁷ *Ibid.*

⁴²⁸ M. C. P. Lopez, M. A. de la Rosa, 1155-1157.

⁴²⁹ *Ibid.*, 1169-1170.

⁴³⁰ D. Pieters (2002), 312-313.; M. C. P. Lopez, M. A. de la Rosa, 1171-1178; B. Vivier *et al.*, 120-146.

институционализован ради уједначавање судске праксе и обезбеђивања двостепености у колективним радним споровима.⁴³¹

6.2.2.1.5. Закључна разматрања

У шпанском друштву, током XX века, смењивале су се монархија и република, као и диктаторски и демократски режими, што се одразило и на судску заштиту социјално-економских права. Наиме, функционисање специјализованог радног и социјалног судства у више наврата је увођено и укидано.

Данас у Краљевини Шпанији радне и социјалне спорове решавају судови опште надлежности у посебном поступку. Дакле, специјализација радног и социјалног судства је извршена у процесном, али не и у организационом смислу. Такво решење је подложно критици, с` обзиром да је неучествовање представника социјалних партнера у раду суда битна мана шпанског правосуђа са аспекта економске и социјалне демократије, посебно имајући у виду да је трипартизам основно обележје социјалног дијалога у Европи, у оквиру европског социјалног модела. Међутим, савремени шпански систем решавања радних и социјалних спорова сматра се веома успешним,⁴³² пре свега због добре специјализације поступка, и то како судског, у којем је доследно спроведено начело хитности, неформалности и бесплатности, тако и предсудског поступка, који се одвија пред институцијама за мирење и посредовање.

Имајући у виду да је и наше друштво у XX веку прешло пут од монархије до републике, као и пут од аутократског једнопартијског режима до демократског вишепартијског режима, а с` обзиром да у Србији, такође, није извршена организациона специјализација радног и социјалног судства, шпански модел увођења посебног судског поступка за решавање радних и социјалних спорова може бити

⁴³¹ М. С. Р. Lopez, М. А. de la Rosa, 1171-1178.

⁴³² С. Јашаревић (2000), 196-197.

узорни модел за специјализацију дела нашег парничног поступка, као прелазне фазе до увођења трипартитних радних и социјалних судова.

6.2.2.2. Република Италија

Република Италија је 1893. године, по угледу на француске савете праведника основала већа добрих људи (*Collegi dei Probiveri*), али је убрзо одустала од концепта специјализованог радног судства, те је 1928. године радне спорове вратила у надлежност судова опште надлежности.⁴³³

Значајна година у развоју италијанског радног и социјалног судства јесте 1973. година, када је донет Закон о уређењу индивидуалних радних спорова и спорова у области обавезне социјалне заштите и помоћи, којим су предвиђена посебна парнична правила за решавање радних и социјалних спорова, а која процесна решења су се показала успешним, у смислу убрзања и поједностављења поступка, те је наведени *lex specialis* био узор за реформу италијанског општег парничног поступка од 1995. године.⁴³⁴

6.2.2.2.1. Организација и састав радног и социјалног судства у Италији

У Републици Италији радноправне и социјалноправне спорове решавају судови опште надлежности и то, у првом степену судија појединац окружног суда (*guidice unico del tribunale*), у другом степену посебно одељење апелационог суда (*Corte d'apelo*), које се састоји од троје професионалних судија и у трећем степену касациони суд (*Corte di cassazione*) у већу од петоро професионалних судија.⁴³⁵

⁴³³ *Ibid.*,193-195.

⁴³⁴ М. Стојановић, 76-99.

⁴³⁵ *Ibid.*

У организационо-финансијском смислу радно и социјално судство припада министарству правде.⁴³⁶

Социјални партнери немају своје представнике раду суда, односно начело трипартизма није имплементирано у италијанске судове за решавање радних и социјалних спорова.⁴³⁷

6.2.2.2. Надлежност судова за решавање радних и социјалних спорова у Италији

Радно и социјално судство је надлежно за решавање индивидуалних радних спорова и социјалноправних спорова, али италијанско законодавство не предвиђа судску надлежност за решавање колективних радних спорова, што је суштински одраз италијанске традиције, у складу са којом се већа пажња поклања заштити појединачних права.⁴³⁸ Ипак, правни колективни радни спорови се заобилазним путем решавају у поступку пред судовима, на тај начин што се *разбијају* на мноштво индивидуалних радних спорова, док се интересни радни спорови решавају алтернативним методама.⁴³⁹

Критеријум за одређивање месне надлежности алтернативно може бити седиште предузећа, место заснивања радног односа и место обављања рада.⁴⁴⁰

⁴³⁶ В. Vivier *et al.*, 256-281.

⁴³⁷ I. Van Hiel, „Lay judges in labour courts“, *Annual Legal Research Network Conference*, Groningen 2010, 1-13.

⁴³⁸ С. Јашаревић (2000), 193-195.

⁴³⁹ *Ibid*; М. Стојановић, 76-99.

⁴⁴⁰ В. Vivier *et al.*, 256-281; М. Стојановић, 84-85.

6.2.2.2.3. Страначка, парнична и постулатациона способност пред радним и социјалним судством у Италији

У поступку пред окружним судом странка може учествовати у поступку без стручног заступника, уколико вредност предмета спора не прелази одређени новчани износ.⁴⁴¹ Међутим, у поступку пред апелационим и касационом судом странка мора бити заступана од стране стручног лица, адвоката, представника синдиката или представника службе правне помоћи.⁴⁴²

6.2.2.2.4. Поступак решавања радних и социјалних спорова у Италији

Италијански судови опште надлежности приликом решавања радних и социјалних спорова примењују посебан парнични поступак (*lex specialis*), а општи парнични поступак се примењује супсидијарно (*lex generalis*).

У радним споровима обавезан услов за покретање судског поступка јесте претходни покушај вансудског поравнања у поступку пред органом управе или у поступку пред синдикатом, док је факултативно остављена могућност вансудског поравнања у приватној сфери.⁴⁴³

Орган управе пред којим се покушава мирно решења спора јесте Покрајинска канцеларија за рад и пуно запослење (*Ufficio provinciale del lavoro e della massima occupazione*), у оквиру које се формира Комисија за поравнање, која је трипартитног састава. Уколико у овом поступку мирења странке дођу до компромисног решења, комисија сачињава записник о поравнању, који потписују странке и председник

⁴⁴¹ М. Стојановић, 86-87.

⁴⁴² D. Pieters (2002), 222.

⁴⁴³ В. Vivier *et al.*, 256-281; М. Стојановић, 81-83.

комисије, а на захтев странке судија појединац даје овом записнику снагу извршне исправе.⁴⁴⁴

Мирење у оквиру синдиката се уређује на различите начине путем колективних уговора, али се у сваком случају, уколико до компромиса дође, записник о поравнању, потписан од странака, доставља Покрајинској канцеларији за рад и пуно запослење, која га чува, а судија појединац, на захтев странке, поравнању даје снагу извршне исправе.⁴⁴⁵

У социјалним споровима осигураник или корисник, пре подношења тужбе суду, мора поднети институцији система социјалне сигурности својеврсну опомену пред тужбу, која је фактички исте садржине као тужба, па тек уколико та институција у року од деведесет дана не одговори на опомену или одговори негативно, може се покренути судски поступак.⁴⁴⁶

Италијанско законодавство предвиђа специфичну улога синдиката у решавању радних и социјалних спорова. Наиме, у току парнице, на захтев странке или на захтев суда, синдикат, који мора бити означен од макар једне странке у спору, може давати запажања и информације у погледу предмета спора.⁴⁴⁷

Начело хитности је отелотворено предвиђањем краћих рокова за предузимање парничних радњи у односу на општи парнични поступак.

У току целог поступка пред судом иницијатива за извођење доказа је на страни странака, односно суд, по правилу, нема овлашћења да изводи доказе по службеној дужности.⁴⁴⁸ Речју, у италијанском радном и социјалном судству спроведено је класично расправно начело.

У споровима из радног односа постоји могућност превременог извшења, и то у радним споровима под условом да послодавац не докаже да би таквим извршењем претрпео велику штету, а у споровима у којима је радник обавезана (тужена) страна

⁴⁴⁴ М. Стојановић, 81-83.

⁴⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁴⁶ D. Pieters (2002).

⁴⁴⁷ М. Стојановић, 87.

⁴⁴⁸ В. Vivier *et al.*, 256-281.

под условом да радник не докаже да постоје важни разлози против превременог извршења.⁴⁴⁹

Против одлука првостепених окружних судова, по правилу, је дозвољена жалба, изузев одлука у којима вредност спора не прелази одређени новчани износ. У поступку о жалби одлучује апелациони суд, пред којим је обавезна усмена расправа, а против његове одлуке се може изјавити ревизија касационом суду.⁴⁵⁰

Посебну врсту правног лека против првостепених одлука представља жалба са резервом одређених разлога, којом послодавац, као тужени, тражи од апелационог суда да одложи превремено извршење пресуде, у случају када је радник већ започео принудно извршење.⁴⁵¹

6.2.2.2.5. Закључна разматрања

Главна замерка италијанском систему радног и социјалног судства односи се на чињеницу да социјални партнери не учествују у процесу доношења судских одлука, тј. на чињеницу да у раду судова који решавају радне и социјалне спорове није спроведено начело трипартизма.

Са друге стране, позитивно се могу вредновати законска решења којима се убрзава судски поступак, у смислу предвиђање краћих рокова за предузимање процесних радњи, и којима се предвиђа обавезан покушај мирења пре упуштања у судски поступак, с`обзиром да су наведени нормативи у складу са духом индустријских односа, а које односе одликују динамичност и нужност компромиса између интересно супростављених странака.

Свакако се може очекивати да ће италијанско радно и социјално судство ићи у правцу даље специјализације, јер правосуђе треба да се прилагођава друштвеним односима које регулише, а радни и социјални спорови, због своје наглашене

⁴⁴⁹ М. Стојановић, 94-97.

⁴⁵⁰ *Ibid.*

⁴⁵¹ *Ibid.*

социјалне димензије, нужно изискују посебан сензибилитет друштва, који се једино може остварити специјализацијом судства који решавају такве специфичне спорове.

6.3. Узорни модел – Радни и социјални судови у Републици Словенији

Развој словеначког специјализованог радног и социјалног судства везан је за историјат државе јужних словена. Наиме, за време Краљевине Југославије на просторима данашње Републике Словеније постојало је професионално специјализовано радно и социјално судство, које је било трипартитног састава; а за време СФРЈ у Републици Словенији су делали судови удруженог рада и самоуправни судови, као специфични радни и социјални судови самоуправног социјализма.

Независна Република Словенија је прва од држава које су настале распадом бивше СФРЈ, у свој правни систем увела капиталистичке специјализоване судове за решавање радних и социјалних спорова, доношењем Закона о радним и социјалним судовима 1994. године, да би након 10 година, 2004. године, донела нови Закон о радним и социјалним судовима (*Zakon o delovnih in socialnih sodiščih – ZDSS*)⁴⁵², који се примењује од 01.01.2005. године, а који пропис је припреман у сарадњи са немачким стручњацима из области радног и социјалног судства.⁴⁵³

6.3.1. Организација словеначких радних и социјалних судова

Словеначки систем решавања радних и социјалних спорова у поступку пред судом је тростепен и мешовит.

Радне спорове у првом степену решавају Радни суд у Цељу, Радни суд у Копру, Радни суд у Марибору и Радни и социјални суд у Љубљани. Социјалне

⁴⁵² *Uradni list RS, št. 2/04, 10/04 – popr., 45/08 – Zarbit, 45/08 – ZPP – D, 47/10 odl. US in 43/12 – odl. US.*

⁴⁵³ М. Стојановић, 102-103.

спорове у првом степену решава Радни и социјални суд у Љубљани. Првостепени судови одлучују у седиштима судова и у спољним одељењима судова.⁴⁵⁴

У судском поступку по изјављеним жалбама на првостепене одлуке решава Виши радни и социјални суд у Љубљани.⁴⁵⁵

О жалбама и ревизијама против одлука Вишег радног и социјалног суда одлучује посебно одељење за радно-социјалне спорове Врховног суда Словеније.⁴⁵⁶

6.3.2. Састав словеначких радних и социјалних судова

Решавање радних и социјалних спорова у првом степену засновано је на принципу трипартизма. Наиме, у радним и социјалним споровима суд првог степена, по правилу, одлучује у трочланом сенату (већу) који је састављен од једног професионалног судије, као председника већа, и двоје судија поротника, као чланова већа, од којих је један изабран са листе кандидата радника, односно осигураника и корисника социјалне заштите, а други са листе кандидата послодаваца, односно установа социјалне сигурности. Изузетно у одређеним таксативно набројаним случајевима одлучује судија појединац.⁴⁵⁷ У колективним радним споровима судско веће се састоји од пет судија, од којих је један професионалац а четири су поротници.⁴⁵⁸

Судије професионалце првостепених судова бира Судски савет Републике Словеније.⁴⁵⁹

Судије поротнике бира Државна скупштина Републике Словеније, и то за радне судове, са листе кандидата радника и послодаваца, које се формирају на

⁴⁵⁴ ZDSS, чл. 12 и 13; Danny Pieters, *The Social Security Systems of the States Applying for Membership of the European Union*, Antwerp – Oxford, 2003, 210-211.

⁴⁵⁵ ZDSS, чл. 3; D. Pieters (2003), 210-211.

⁴⁵⁶ М. Стојановић, 110; D. Pieters (2003), 210-211.

⁴⁵⁷ ZDSS, чл. 14

⁴⁵⁸ М. Стојановић, 174.

⁴⁵⁹ *Ibid.*, 146.

предлог репрезентативних синдиката на националном нивоу, у сразмети са бројем чланова, односно на предлог удружења послодаваца и Владе Републике Словеније, сразмерно броју запослених у приватном и јавном сектору; а за социјални суд са листе кандидата осигураника и корисника, са једне стране, и установа социјалне сигурности, са друге стране, које листе се формирају на предлог репрезентативних синдиката и удружења осигураника и корисника на националном нивоу (удружења осигураника и корисника која могу предлагати своје представнике у органе установа), односно на предлог јавних установа и Владе Републике Словеније.⁴⁶⁰

Општи услови за избор судија поротника, трајање и престанак мандата прописани су Законом о судовима Републике Словеније.⁴⁶¹

Виши радни и социјални суд у Љубљани одлучује у већу од три судије, који су професионалци, а њих именује Судски савет Републике Словеније.⁴⁶²

Одељење за радне и социјалне спорове Врховног суда Словеније одлучује у већу од пет професионалних судија, које именује Државна скупштина Републике Словеније.⁴⁶³

6.3.3. Стварна надлежност словеначких радних и социјалних судова

Радни судови и социјални суд у Републици Словенији надлежни су за решавање индивидуалних радних спорова, колективних правних радних спорова и социјалних спорова, док су интрересни радни спорови ван надлежности суда.

Радни судови решавају следеће индивидуалне радне спорове: о не/постојању радног односа; о правима и обавезама из радног односа; о правима и обавезама између радника и корисника, коме је радник упућен на рад на основу уговора између

⁴⁶⁰ ZDSS, чл. 15 и 16

⁴⁶¹ *Zakon o sodiščih (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJNepS, 33/11, 75/12 – ZSPDSL-A in 63/13)*, чл. 41-52

⁴⁶² М. Стојановић, 147.

⁴⁶³ *Ibid.*

послодавца и корисника; у вези са поступком запошљавања радника, између послодавца и кандидата; у вези индустријске својине, између радника и послодавца; о обављању рада деце, ученика, шегрта и студената; о стипендији између послодавца и ученика или студента; о волонтерском раду приправника; и друге законом предвиђене спорове.⁴⁶⁴

Такође, радни судови решавају следеће правне колективне радне спорове: о важењу и извршавању колективног уговора; о надлежности за колективно преговарање; о усклађености општих аката послодаваца, колективних уговора и закона; о законитости штрајка и других индустријских акција; о учешћу радника у управљању; о надлежности синдиката у вези са радним односом; у вези са одређивањем репрезентативности синдиката; и друге законом предвиђене спорове.⁴⁶⁵

Социјални суд решава следеће социјалноправне спорове: у области пензијског и инвалидског осигурања; у области здравственог осигурања; у области заштите у случају незапослености и запошљавања; у области родитељске заштите и породичних примања; у области социјалних примања; и друге законом предвиђене спорове.⁴⁶⁶

6.3.4. Месна надлежност словеначких радних и социјалних судова

Код индивидуалних радних спорова критеријум за одређивање месне надлежности, поред општег правила за месну надлежност, јесте место где се рад обавља или се обављао или је требао да се обавља, као и место где је заснован радни однос; с` тим да је за спорове у вези индустријске својине искључиво месно надлежан Радни и социјални суд у Љубљани.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ ZDSS, чл. 5

⁴⁶⁵ ZDSS, чл. 6

⁴⁶⁶ ZDSS, чл. 7

⁴⁶⁷ ZDSS, чл. 8

Код колективних радних спорова месно је надлежан суд који је опште месно надлежан за послодавца; с` тим да је Радни и социјални суд у Љубљани искључиво месно надлежан за спорове о важењу и извршавању колективног уговора, те спорове о надлежности за колективно преговарање и спорове о усклађености општих аката послодавца, колективних уговора и закона.⁴⁶⁸

У радним споровима је забрањено закључење споразума о месној надлежности.⁴⁶⁹

С` обзиром да у Словенији постоји само један социјални суд, исти је месно надлежан за све социјалне спорове, с` тим да социјални суд може одржавати рочишта и у својим спољним одељењима, као и у седиштима или спољним одељењима других радних судова, под условом да осигураник или корисник има пребивалиште или боравиште на том подручју.⁴⁷⁰

6.3.5. Поступак пред словеначким радним и социјалним судовима

ZDSS као *lex specialis* садржи специфична процесна правила која се односе на решавање радних и социјалних спорова, док се супсидијерно примењују правила општег грађанског поступка.⁴⁷¹ Такође, *ZDSS* садржи заједничка правила која важе и за радне и за социјалне спорове, али и посебна правила која важе само за индивидуалне радне спорове, затим посебна правила само за колективне радне спорове и посебна процесна правила која важе само за социјалне спорове.

⁴⁶⁸ *ZDSS*, чл. 9

⁴⁶⁹ *ZDSS*, чл. 10

⁴⁷⁰ *ZDSS*, чл. 13 и 64

⁴⁷¹ *ZDSS*, чл. 19

6.3.5.1. Заједничка правила за радне и социјалне спорове

У словеначким радним и социјалним судовима спроведено је начело хитног (убрзаног) решавања спорова, а које је конкретизовано следећим законодавним решењима: одређивањем краћих рокова суду за предузимање процесних радњи; искључењем мировања поступка; недопуштеност захтева за заштиту законитости као ванредног правног средства; забрана суду другог степена да укине првостепену пресуду и врати предмет првостепеном суду на поновни поступак; допуштеност поступка по узору као приоритетног код индивидуалних радних спорова и социјалних спорова; и издавање привремених мера од стране суда и по службеној дужности.⁴⁷²

Такође, у радним и социјалним споровима суд је обавезан да одржи рочиште за посредовање, тј. рочиште на којем ће покушати да мирно реши спор међу странкама. Уколико судска медијација не буде успешна судско веће ће одмах одржати главну расправу, односно судија појединац ће одмах заказати рочиште за главну расправу.⁴⁷³

У поступку медијације пред првостепеним судом посебно је значајна улога судије председника већа, која је изузетно захтевна и зависи пре свега од личности судије. Наиме, нигде није прописано какав приступ треба да има судија према странкама у спору приликом покушаја мирења. Муђутим, судија свакако треба отворено да расправља са странкама о чињеничним и правним аспектима спора, не скривајући своје ставове, уз максимално настојање да убеди странке да се поравнају, а опет не присиљавајући странке (поравнање мора бити израз слободне воље) и све то на фер и поштен начин, у складу са позитивним прописима, тако да на крају мирно решење спора буде прихватљиво за обе парничне странке.⁴⁷⁴

На крају првостепеног поступка, уколико суд након извођења свих доказа, које су предложиле странке, не може утврдити чињенице које су битне за

⁴⁷² М. Стојановић, 153 – 154.

⁴⁷³ ZDSS, чл. 26

⁴⁷⁴ М. Стојановић, 154 – 156.

одлучивање, може извести доказе и по службеној дужности.⁴⁷⁵ На овај начин уведена је активнија улога суда која је првенствено у интересу радника, као економски слабије стране, а доприноси и законитости судских одлука.

6.3.5.2. Посебна правила за индивидуалне радне спорове

У индивидуалним радним споровима посебно је изражена помоћ раднику, као неугој странци. Наиме, уколико радник који нема пуномоћника поднесе неразумљив или неуредан поднесак, суд га неће само поучити да отклони недостатке и упозорити га на правне последице, већ ће га поучити и о праву, условима и поступку за добијање бесплатне правне помоћи.⁴⁷⁶ Ако радник очигледном омашком у тужби погрешно наведе тужену страну, може изменити назив тужене странке све до краја рочишта за поравнање, односно до доношења првог доказног решења на главној расправи, а да се таква промена не сматра преиначењем тужбе.⁴⁷⁷

Спорови о постојању или престанку радног односа имају приоритет. У тим споровима радник може преиначити тужбу до краја главне расправе без сагласности тужене стране. Послодавац сноси своје трошкове поступка без обзира на исход поступка, изузев ако је радник тужбом или понашањем у поступку злоупотребио процесна права.⁴⁷⁸

Ако је пред судом поднет већи број тужби у којима се тужбени захтеви заснивају на истом или сличном чињеничном основу и истом правном основу, суд може, по пријему одговора на тужбе, на основу једне тужбе извести узорни поступак, односно поступак по узору, а остале поступке прекинути; по правоснажности одлуке донете у узорном поступку, суд у прекинутим поступцима, који се не разликују у битноме, одлучује узимајући у обзир одлуку у узорном поступку.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ ZDSS, чл. 34 и 62

⁴⁷⁶ ZDSS, чл. 36

⁴⁷⁷ ZDSS, чл. 37

⁴⁷⁸ ZDSS, чл. 41

⁴⁷⁹ ZDSS, чл. 40 и 79

6.3.5.3. Посебна правила за колективне радне спорове

Акт којим се покреће парнични поступак у колективним радним споровима назива се предлог.⁴⁸⁰

Сва лица која учествују у поступку, па и странке, називају се учесницима у поступку.⁴⁸¹

Наведена законска решења представљају терминолошки одраз опредељења друштва ка мирном решавању колективних радних спорова, из ког разлога су избегнути класични парнични термини „тужилац, тужба и тужени“, који асоцирају на сукоб интереса, а уведени су ванпарнични термини „предлог за покретање поступка и учесници у поступку“, који асоцирају на јединство интереса.

Предвиђена је могућност учешћа и других лица у поступку. Наиме, суд обавештава трећа лица о постојању парнице и дозвољава им да учествују у поступку, уколико процени да та лица имају правни интерес који је у вези са предметом спора.⁴⁸²

У споровима о учешћу радника у управљању рокови за предузимање процесних радњи су краћи, а предвиђена је и посебна могућност доношења одлуке без одржавања главне расправе, у случају непостојања спорних чињеница.⁴⁸³

6.3.5.4. Посебна правила за социјалне спорове

Саслушање осигураника и корисника се може извести и у писаној форми, ако из здравствених или других основаних разлога не може присуствовати рочишту, а томе се не противи ни једна од странака.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ ZDSS, чл. 44

⁴⁸¹ ZDSS, чл. 45

⁴⁸² ZDSS, чл. 51

⁴⁸³ ZDSS, чл. 52

⁴⁸⁴ ZDSS, чл. 59

У споровима у вези инвалидског и здравственог осигурања јавност је искључена.⁴⁸⁵

Суд мора у потпуности и истинито утврдити спорне чињенице од којих зависи основаност захтева.⁴⁸⁶ Може се закључити да је материјална истина циљ, а истражно начело средство, парничног поступка у социјалним споровима у Словенији.

Процесна претпоставка за судску заштиту против акта институције система социјалне заштите, односно предуслов за допуштеност социјалног спора против акта институције система социјалне заштите, јесте изјављивање жалбе против истог акта.⁴⁸⁷

Уколико осигураника/корисника који нема пуномоћника (неука странка) поднесе неразумљив или неуредан поднесак, суд га неће само поучити да отклони недостатке и упозорити га на правне последице, већ ће га поучити и о праву, условима и поступку за добијање бесплатне правне помоћи.⁴⁸⁸ Ако осигураник/корисник очигледном омашком у тужби погрешно наведе тужену страну, може изменити назив тужене странке све до краја рочишта за поравнање, односно до доношења првог доказног решења на главној расправи, а да се таква промена не сматра преиначењем тужбе.⁴⁸⁹

У социјалним споровима се не плаћају судске таксе, а институције система социјалне сигурности сnose своје трошкове без обзира на исход поступка.⁴⁹⁰

Учешће других лица у поступку је решено на тај начин што за време трајања првостепененог поступка социјални суд може по службеној дужности обавестити трећа лица о постојању судског поступку, ако би регулисање спорног односа могло задирати у њихова права.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ ZDSS, чл. 60

⁴⁸⁶ ZDSS, чл. 61

⁴⁸⁷ ZDSS, чл. 63

⁴⁸⁸ ZDSS, чл. 66

⁴⁸⁹ ZDSS, чл. 67

⁴⁹⁰ ZDSS, чл. 68 и 71

⁴⁹¹ ZDSS, чл. 69

Ако суд приликом претходног испитивања тужбе утврди да је управни акт ништав одлучиће без слања тужбе на одговор.⁴⁹²

Суд може странци, која није физичко лице, наложити да обавезно учествује на рочишту, ако је то потребно да се поступак заврши без одуговлачења и са што мањим трошковима, под претњом новчане казне (дужност парничне странке да сарађује).⁴⁹³

Ако је пред судом поднет већи број тужби у којима се тужбени захтеви заснивају на истом или сличном чињеничном основу и истом правном основу, суд може, по пријему одговора на тужбе, на основу једне тужбе извести узорни поступак, а остале поступке прекинути; по правоснажности одлуке донете у узорном поступку, суд у прекинутим поступцима, који се не разликују у битноме, одлучује узимајући у обзир одлуку у узорном поступку.⁴⁹⁴

Ако социјални суд поништи оспорени акт институције система социјалне сигурности, наложиће туженој странци доношење новог акта, при чему је доносилац везан правним мишљењем суда. Уколико тужена странка не поступи по налогу, суд ће, на захтев супротне стране, мериторно решити спор, односно издаће нови акт којим се решава о социјалним правима.⁴⁹⁵

6.3.6. Закључна разматрања

Република Словенија је Законом о радним и социјалним судовима од 1994. године, у условима постсамоуправних и транзиционих друштвено-економских односа, увела специјализоване судове за решавање радних и социјалних спорова, при чему је искористила традицију постојања социјалистичких специјализованих судова у виду судова удруженог рада и самоуправних судова. Потом је Законом о радним и социјалним судовима од 2004. године модернизовала радне и социјалне судове,

⁴⁹² ZDSS, чл. 76

⁴⁹³ ZDSS, чл. 78

⁴⁹⁴ ZDSS, чл. 79

⁴⁹⁵ ZDSS, чл. 81 и 82

прилагодивши немачки систем специјализованог професионалног радног и социјалног судства постранзиционим друштвеним односима.

У организационом смислу, словеначки законодавац се одлучио за мешовити тростепени систем. У том систему, сразмерно броју становника и развијености привреде, постоје четири специјализована првостепена радна суда и један специјализован првостепени социјални суд. За одлучивање по изјављеним жалбама на одлуке првостепених судова установљен је само један апелациони радни и социјални суд, на који начин је већ у другом степену обезбеђен механизам за уједначавање судске праксе, а што је било могуће с` обзиром на број становника Републике Словеније. У трећем степену радне и социјалне спорове решава суд опште надлежности, Врховни суд Словеније, који као ревизиони суд врши додатну контролу судских одлука.

У процесном погледу, преузета су најбитнија решења из немачког система специјализованог судства, пре свега, кроз примену правила о убрзању поступка, те увођење обавезног рочишта за мирење и прихватањем начела официјелности и концентрације поступка, као и истражног начела.

Институционализацијом радног и социјалног судства на овакав начин словеначко правосуђе доприноси развоју индустријске демократије и поспешивању социјалног мира, што је посебно значајно у младим демократским друштвима, у којима сударање савремених неолибералних привредних односа и традиционалних европских социјалних вредности може бити нарочито турбулентно.

Део 7. РЕШАВАЊЕ РАДНИХ И СОЦИЈАЛНИХ СПОРОВА СУДСКИМ ПУТЕМ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

7.1. Историјат радног и социјалног судства на просторима данашње Републике Србије

Специјализовано судство за решавање радних и социјалних спорова на просторима данашње Републике Србије јавља се већ на почетку XX века, а развој радног и социјалног судства може се поделити у пет фаза, и то: прва фаза, за коју је специфично постојање бипартитних непрофесионалних радних трибунала у Краљевини Србији; друга фаза, која подразумева постојање трипартитног професионалног радног и социјалног судства у Краљевини Југославији; трећа фаза, административног социјализма, за коју је специфично постојање судова социјалног осигурања и квази паритетних радних трибунала, мада су у првој половини административне фазе социјалистичких друштвених односа радне спорове решавали судови опште надлежности; четврта фаза, самоуправног социјализма, која је особена по институционализацији судова удруженог рада и других самоуправних судова, иако су у дужем периоду ове фазе радне и социјалне спорове решавали судови опште надлежности; и пета фаза, транзиције из социјализма у капитализам и одустанак од концепта специјализованог радног и социјалног судства.

7.1.1. Бипартитни радни трибунали у Краљевини Србији

Законом о радњама од 1910. године и Уредбом о суду добрих људи од 1912. године институционализовани су судови добрих људи у Краљевини Србији, који су били уређени по угледу на француске савете праведника.⁴⁹⁶ Дакле, српски судови добрих људи су били својеврсни непрофесионални радни трибунали бипартитног

⁴⁹⁶ Више Вид., *Закон о радњама*, Београд 1913; *Уредба о суду добрих људи*, Београд 1933; Димитрије Туцовић, *Закон о радњама и социјална демократија*, Социјалистичка књижара у Београду 1908.

састава, које су сачињавали представници радника и послодаваца („праведници“), који су били лаици, а који су бирали трећег члана већа из редова непристрасних грађана. Судови добрих људи су били надлежни за решавање индивидуалних радних спорова, с` тим да је за спорове чија је вредност прелазила одређени новчани износ била потребна сагласност странака, као и за решавање одређених колективних радних спорова (нпр. поводом штрајка).⁴⁹⁷ Поступак пред судом је био бесплатан и кратак, уз обавезан покушај миреша.⁴⁹⁸

Битна чињеница у вези са судовима добрих људи јесте да су се за судије могле бирати и жене старије од двадесетпет година, одакле произлази да су ови судови били, не само фактор социјалне демократизације индустријских односа у настајању, већ и фактор опште демократизације српског друштва са почетка XX века.

7.1.2. Трипартитни радни и социјални судови у Краљевини Југославији

Законом о радњама од 1931. године и Уредбом о изабраним одборима од 1936. године институционализовано је професионално радно судство у Краљевини Југославији.⁴⁹⁹ Избрани одбори су били уређени по угледу на српске судове добрих људи, односно на француске савете праведника, али са том разликом што су били трипартитног састава.⁵⁰⁰ Наиме, у њиховом саставу поред представника социјалних партнера, били су и представници државе, који су морали имати завршен правни факултет.⁵⁰¹ Поступак пред изабраним одборима је био хитан и официјелан (суд је имао истражна овлашћења), уз више покушаја миреша странака, с` тим да поступак није био бесплатан, али је постојала могућност ослобађања од плаћања трошкова.⁵⁰²

⁴⁹⁷ С. Јашаревић (2000), 203-207.

⁴⁹⁸ *Ibid.*

⁴⁹⁹ Више Вид., Стојан Бајич, *Основи радног права – општи део*, Београд 1937.

⁵⁰⁰ С. Јашаревић (2000), 207-217.

⁵⁰¹ С. Бајич, 161-165.

⁵⁰² *Ibid.*; С. Јашаревић (2000), 207-217.

Дакле, може се закључити да су избрани одбори били корак ка професионализацији специјализованог радног судства, посматрајући из угла постојања специјализованих али непрофесионалних радних трибунала, тј. српских судова добрих људи.

У краљевини Југославији постојало је и специјализовано социјално судство, и то судови радничког осигурања, судови рудничког осигурања и судови пензијског осигурања, који су били надлежни за решавање, пре свега, социјалних спорова у вези система социјалног осигурања.⁵⁰³ Наведени социјални судови били су трипартитног састава, судили су у петочланом већу, које се састојало од једног професионалног судије, као представника државе, у функцији председника већа, и по двоје представника осигураника и послодаваца, који су били лаици, у функцији чланова већа.⁵⁰⁴

7.1.3. Административни социјализам – судови социјалног осигурања и квази паритетни радни трибунали

Административна фаза социјалистичког друштвеног уређења трајала је од завршетка Другог светског рата до 1950. године, када је уведено самоуправљање.⁵⁰⁵ Природа радноправног односа у административном социјализму је таква да је радни однос и даље страначки однос, али са битном специфичношћу да уместо приватног послодавца, као једне од странака правног односа, долази држава, те радник заснива радни однос са државом. Одакле произлази и да радник више не води радни спор против капиталисте, као приватног послодавца, већ против државе, односно јавног послодавца.

У првој половини административне фазе, која је трајала до 1948. године, индивидуалне радне спорове су решавали судови опште надлежности, у трочланом већу, при чему поротници нису били из редова синдиката и послодаваца, али су

⁵⁰³ С. Бајич, 164.

⁵⁰⁴ Добросав Перишић, *Судска заштита права из радних односа у ФНРЈ*, Београд 1958, 129-131.

⁵⁰⁵ П. Јовановић (2012), 46.

правила парничног поступка била прилагођена природи радних спорова, тако да је поступак био неформалан, бесплатан и хитан, уз обавезан покушај судског мирења.⁵⁰⁶ У периоду од 1948. године до 1950. године, индивидуалне радне спорове су решавале квази паритетни радни трибунали, односно социјалистичке комисије за радне спорове.⁵⁰⁷ Наиме, ове комисије су биле четворочлане, састојале су се од два представника синдиката и два представника послодаваца, тј. два представника народних одбора. Међутим, синдикат је у потпуности био инструментализован од стране државних органа, тако да је бипартитност била само формална, а суштински је држава постављала сва четири члана комисије за радне спорове.

За време административног социјализма колективни радни спорови се нису решавали у поступку пред судовима.

У овој фази развоја постојало је специјализовано социјално судство. Наиме, социјалне спорове у вези система социјалног осигурања решавали су судови социјалног осигурања, на челу са Врховним судом социјалног осигурања.⁵⁰⁸ Судови социјалног осигурања су били трочлани и тежило се да поротници буду из редова осигураника, а поступак је био бесплатан и хитан, уз обавезан покушај судског поравнања.⁵⁰⁹

7.1.4. Самоуправни социјализам – судови удруженог рада и други самоуправни судови

Успостављање самоуправних друштвених односа започето је уставним реформама почетком педесетих година XX века, а завршено уставним променама из прве половине седамдесетих година XX века.⁵¹⁰ Све док тај процес није завршен радне и социјалне спорове су решавали судови опште надлежности.⁵¹¹

⁵⁰⁶ Д. Перишић, 144-145; С. Јашаревић (2000), 220-222.

⁵⁰⁷ С. Јашаревић (2000), 220-222.

⁵⁰⁸ Д. Перишић, 128-131; С. Јашаревић (2000), 220-222.

⁵⁰⁹ *Ibid.*

⁵¹⁰ П. Јовановић (2012), 48-53.

Идеја самоуправљања, заједно са концептом друштвене својине, подразумевала је негацију права својине и негацију радног односа као страначког односа, јер држава више није власник предмета и средстава рада, те последично није више ни послодавац, тако да се у личности радника истовремено обједињује власништво над радном снагом и власништво над предметима и средствима рада.⁵¹² Сагласно таквом концепту, у процесу производње заснива се међусобни однос радника у удруженом раду, у оквиру основне организације удруженог рада, као институционално-организационог облика успостављања тог правног односа, а радни спор, тј. спор поводом обављања удруженог рада, настаје између радника и основне организације удруженог рада.

Заокруживањем физиономије самоуправних односа, институционализовани су и судови удруженог рада⁵¹³ (1975. године), као специфични судски органи у свету.

Судови удруженог рада су били надлежни за индивидуалне радне спорове и углавном су се делили на одељења која су се бавила појединим питањима из радног односа.⁵¹⁴ У овим судовима професионалне судије и уопште дипломирани правници били су у израженој мањини, док су већина судија били лаици⁵¹⁵, који су често и председавали судским већем,⁵¹⁶ што је била велика мана ове институције, јер судије лаици нису имали потребна знања и вештине за вођење поступка у складу са позитивним прописима. Поступак се заснивао на начелима ефикасности, неформалности и официјелности, уз обавезан покушај мирења учесника у

⁵¹¹ С. Јашаревић (2000), 224-231.

⁵¹² П. Јовановић (2012), 169-173.

⁵¹³ Више Вид., *Судови удруженог рада*, Службени лист СФРЈ, Београд 1975; Закон о судовима удруженог рада, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 24/74; Закон о судовима удруженог рада СР Србије, *Сл. гласник СР Србије*, бр. 32/75; Закон о удруженом раду, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 53/76, 57/83, 85/87, 6/88 и 38/88.

⁵¹⁴ С. Јашаревић (2000), 224-231.

⁵¹⁵ Судије лаици су своју функцију у судовима удруженог рада обављали повремено или стално, при чему им није престајало својство радника у основној организацији удруженог рада.

⁵¹⁶ С. Јашаревић (2000), 224-231.

поступку⁵¹⁷, у чему су ови судови били врло успешни.⁵¹⁸ Једном покренут поступак пред судом удруженог рада суд је надаље водио по службеној дужности и имао је овлашћење да одређује привремене мере по службеној дужности.⁵¹⁹

У самоуправном социјализму, поред судова удруженог рада, постојали су и други самоуправни судови, па су тако у неким републикама СФРЈ оснивани посебни самоуправни судови за решавање спорова из социјалног осигурања, док су у другим републикама те спорове решавали редовни судови.⁵²⁰

Колективни радни спорови нису решавани у поступку пред самоуправним судовима.

Судови удруженог рада и други самоуправни судови остварили су велики допринос заштити социјално-економских права грађана, из разлога што су и организационо и процесно, у знатној мери, били прилагођени специфичним захтевима заштите права по основу рада и заштите права по основу остваривања права на социјалну престацију. Међутим, висок степен заштите права истовремено је био и мањкавост система самоуправних судова, јер економска база друштва није била довољно развијена да подупре такав степен заштите, услед чега је дошло до раскорака између формално прописаног и стварно могућег.

⁵¹⁷ Странке у спору су називане учесницима у поступку, док се поступак покретао предлогом а не тужбом, све у циљу дистанцирања самоуправног односа радника у удруженом раду од класичног капиталистичког страначког радног односа. Више о учесницима у поступку и предлогу за покретање поступка, Вид., Верољуб Рајовић, *Судови удруженог рада*, Сл. лист СФРЈ, Београд 1975, 116-124.

⁵¹⁸ С. Јашаревић (2000), 224-231.

⁵¹⁹ Влајко Брајић, *Радно право – радни односи, други односи рада и социјално осигурање*, Београд 1991, 429-431.

⁵²⁰ *Ibid.*, 527.

7.1.5. Транзиција и одустанак од концепта специјализованог радног и социјалног судства

Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века отпочео је процес транзиције нашег друштва из социјализма у капитализам. Друштвено-економска и политичка реформа захвата и друштвенорадне односе, па се тако одустаје од самоуправног концепта међусобног односа радника у удруженом раду и враће се класична концепција радноправног односа као страначког односа између радника и послодавца.

Почетком 1992. године укидају се судови удруженог рада и други самоуправни судови, који чин је представљао одустајање од концепта специјализованог радног и социјалног судства у нашем правосуђу. За решавање радних спорова, и то како индивидуалних тако и правних и интересних колективних радних спорова, утврђена је надлежност судова опште надлежности, у којима се образују посебна већа за решавање радних спорова, али без представника социјалних партнера.⁵²¹ Општи парнични поступак је предвиђен за решавање радних спорова, уз неке мале специфичности које су се тичале начела хитности (краћих рокова за предузимање праничних радњи) и официјелности (могућности одређивања привремених мера по службеној дужности), а за одлучивање о социјалним споровима предвиђен је управни спор, са изузетком спорова у вези здравственог осигурања, који су се решавали пред судовима опште надлежности.⁵²²

Може се закључити да је услед оправданог разочарања у самоуправне друштвене односе уопште, који су били недемократски и неумерено обојени социјалистичком идеологијом, наше друштво, у процесу транзиције, неоправдано одустало од идеје специјализованог радног и социјалног судства, посебно имајући у виду да је специјализовано судство за заштиту социјално-економских права институционализовано у српском друштву још почетком XX века и да је трајало сво

⁵²¹ С. Јашаревић (2000), 253-256.

⁵²² *Ibid.*

време постојања капитализма, те такво судство никако не би представљало сметњу повратку друштва на капиталистичку друштвену формацију.

7.2. Правно уређење радног и социјалног судства у Републици Србији

Да би се ваљано испитала оправданост увођења специјализованог радног и социјалног судства у правосудни систем Републике Србије, потребно је претходно изучити позитивноправно уређење радног и социјалног судства у Републици Србији.

7.2.1. Радно и социјално судство у Републици Србији - *De lege lata*

Радне спорове у Републици Србији првенствено решавају судови опште надлежности, у поступку који је донекле специјализован у односу на општи парнични поступак, с` тим да се о радним споровима државних службеника и споровима о репрезентативности синдиката и послодавачких удружења на вишим нивоима организовања одлучује у управном спору, као и да привредни судови одлучују о радним споровима поводом стечаја, док социјалне спорове, по правилу, решава Управни суд, са изузетком спорова поводом права на здравствену заштиту о којима се одлучује у парничном поступку.

7.2.1.1. Судови опште надлежности у Србији

Законом о судовима⁵²³, који је ступио на снагу почетком 1992. године, надлежност за решавање радних спорова пренета је са судова удруженог рада на судове опште надлежности.

7.2.1.1.1. Организација српских судова опште надлежности

Српски система радног судства је тростепен.

У првом степену суде основни судови, који се оснивају за територију града, односно једне или више општина, и виши судови, који се оснивају за подручје једног или више основних судова.

Апелациони судови, којих има четири и то у Београду, Новом Саду, Нишу и Крагујевцу, представљају другостепене судове, који доносе одлуке у поступку по изјављеним жалбама на првостепене одлуке у радним споровима.

Важећи Закон о уређењу судова Републике Србије предвиђа обавезно оснивање одељења за радне спорове у оквиру виших и апелационих судова, док је у основним судовима формирање посебних одељења за радне спорове факултативно.⁵²⁴ Сагласно оваквим законским нормама, у појединим основним судовима не формирају се посебна одељења за радне спорове, већ све судије грађанског одељења решавају одређени број радних спорова, што је неодрживо решење, јер се не може очекивати специфичан сензибилитет за радне спорове од судија који суде све врсте

⁵²³ Закон о судовима, *Сл. гласник РС*, бр. 46/91, 60/91 - испр., 18/92 - испр., 71/92, 63/2001 – др. закон, 42/2002 – др. закон, 27/2003 – др. закон, 29/2004 – др. закон и 116/2008 – др. закон; Судски пословник, *Сл. гласник РС*, бр. 110/2009, 70/2011, 19/2012 и 89/2013.

⁵²⁴ Закон о уређењу судова, чл. 39, *Сл. гласник РС*, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – др. закон, 78/2011 – др. закон, 101/2011 и 101/2013.

грађанских спорова, посебно имајући у виду обим извора права и разнолику природу предмета у којима те судије поступају.⁵²⁵

Врховни касациони суд, чије је седиште у Београду, одлучује у трећем степену, по изјављеним ванредним правним лековима. У оквиру врховног касационог суда образује се, између осталог, посебно кривично одељење и посебно грађанско одељење са специјализованим већем за управну материју.⁵²⁶ С` обзиром да не постоји посебно одељење за радне спорове, исти се решавају у оквиру грађанског одељења. Ово позитивноправно решење је, такође, подложно критици и то не само из наведених разлога потребе посебног сензибилитета судија, већ и због чињенице да радни спорови чине велики проценат спорова од укупног броја спорова који се решавају у оквиру грађанског одељења, тако да и статистички подаци указују на потребу оснивање посебног одељења за радне спорове у оквиру Врховног касационог суда.

7.2.1.1.2. Састав српских судова опште надлежности

Судство у Републици Србији је засновано на начелима самосталности и независности у раду,⁵²⁷ као и сталности судијске функције,⁵²⁸ али радно судство није засновано на начелу трипартизма, односно представници социјалних партнера не

⁵²⁵ Као позитвну праксу треба истаћи чињеницу да је Годишњим планом и програмом рада Основног суда у Новом Саду за 2016. годину Одељење за радне спорове издвојено из Грађанског одељења и од тада егзистира као самостално одељење суда, на који начин организациона схема суда прати природу радних спорова, који се значајно разликују од грађанских спорова, и даје већи степен самосталности судијама тог одељења у погледу организације радних састанака и седница одељења, те судије истог одељења лакше могу да одговоре задатку хитног решавања радних спорова. Речју, наведена организациона промена је мали али значајан корак у правцу специјализације српског радног судства.

⁵²⁶ Пословник о уређењу и раду Врховног касационог суда, чл. 26-37, *Сл. гласник РС*, бр. 37/2010 и 51/2014.

⁵²⁷ УРС, чл. 142

⁵²⁸ УРС, чл. 146

учествују у доношењу судских одлука ни у једном од три степена решавања радних спорова.

Наиме, важећи Закон о парничном поступку предвиђа да у првом степену радне спорове суди судија појединац,⁵²⁹ док у другом степену суд одлучује у већу састављеном од троје судија, као и Врховни касациони суд који, такође, одлучује у већу састављеном од троје судија.⁵³⁰

Одлука нашег законодавца да у рад судова који решавају радне спорове не укључи представнике радника и послодаваца, шта више, да не предвиди присуство судија поротника уопште, јесте једна од највећих мана српског радног судства. Првенствено, из разлога што на тај начин нису адекватно заступљени интереси социјалних партнера, тј. у раду суда нема представника странака о чијим се правима и обавезама одлучује, што није добро решење са становишта индустријског мира, јер се на тај начин демотивишу странке индустријских односа да своје конфликте решавају кроз институције система. Такође, неучествовање представника социјалних партнера у поступку доношења судске одлуке у радним споровима јесте индикатор недовољно развијене социјалне демократије у нашем друштву.

Друго решење законодавца у вези састава радног судства које је подложно критици, из аспекта успешног решавања радних спорова, јесте непредвиђање обавезног стицања посебних знања из области социјалних и економских права за судије које суде парнице из радног односа. Овакво решење је дугорочно неодрживо, с` обзиром да је за ваљано решавање радних спорова неопходно стицање специфичних знања и вештина из материје индустријских односа, тј. подробније упознавање и боље разумевање света рада и капитала.

Високи савет судства бира професионалне судије за трајно обављање судијске функције, док Народна скупштина, на предлог Високог савета судства, бира за судију лице које се први пут бира на судијску функцију, коме мандат траје три године.⁵³¹

⁵²⁹ ЗПП, чл. 35 и 437

⁵³⁰ ЗПП, чл. 37

⁵³¹ УРС, чл. 147

Одлуку о престанку судијске функције, такође, доноси Високи савет судства, а против ове одлуке судија има право на жалбу Уставном суду, чије подношење искључује право на подношење уставне жалбе.⁵³²

Високи савет судства је независан и самосталан орган коме је функција обезбеђивање и гарантовање независности и самосталности судова и судија, има једанаест чланова, а у његов састав улазе председник Врховног касационог суда, министар надлежан за правосуђе и председник надлежног одбора Народне скупштине, као чланови по положају, и осам изборних чланова: шест судија са сталном судијском функцијом⁵³³ и два угледна и истакнута правника са најмање петнаест година искуства у струци, од којих је један адвокат, а други професор правног факултета.⁵³⁴

7.2.1.1.3. Стварна надлежност српских судова опште надлежности

Судови опште надлежности у Републици Србији надлежни су за решавање индивидуалних радних спорова и правних колективних радних спорова, што је уобичајено решење у упоредноправној пракси. Међутим, специфичност српског радног судства јесте да је надлежно и за решавање интересних радних спорова, што није честа пракса у упоредним правним системима. Такође, судови опште надлежности решавају и социјалне спорове поводом права на здравствену заштиту.

Индивидуалне радне спорове у првом степену решава основни суд. Наиме, основни суд суди у споровима поводом заснивања, постојања и престанка радног односа; о правима, обавезама и одговорностима из радног односа; о накнади штете коју запослени претрпи на раду или у вези са радом; и споровима поводом

⁵³² Б. Лубарда (2012), 773.

⁵³³ Председници судова не могу бити изборни чланови Високог савета судства.

⁵³⁴ УРС, чл. 153

задовољавања стамбених потреба на основу рада.⁵³⁵ Другостепени суд у индивидуалним радним споровима је апелациони суд, изузев у случају жалбе на решење када је надлежан виши суд.⁵³⁶

Колективне радне спорове, како правне тако и интересне, у првом степену решава виши суд. Виши суд у првом степену суди у парницама поводом колективних уговора о раду (ако спор није решен пред арбитражом); поводом права на штрајк; права на партиципацију у одлучивању – поводом избора и разрешења органа правних лица ако није надлежан други суд, као и поводом права на здравствену заштиту.⁵³⁷ Апелациони суд решава колективне радне спорове у другом степену.⁵³⁸

Спорови о репрезентативности синдиката, као посебна врста колективних радних спорова, решавају се у поступку пред судовима опште надлежности када се јављају на нивоу предузећа,⁵³⁹ док се за више облике синдикалног организовања исти спорови решавају у управном спору.⁵⁴⁰

Трећестепени суд у радним споровима је Врховни касациони суд, који одлучује у поступку по изјављеним ванредним правним лековима.⁵⁴¹

7.2.1.1.4. Месна надлежност српских судова опште надлежности

У радном спору, поред опште месно надлежног суда, тј. суда на чијем је подручју пребивалиште, односно седиште туженог, посебно је месно надлежан и суд

⁵³⁵ Закон о уређењу судова, чл. 22

⁵³⁶ Закон о уређењу судова, чл. 23 и 24

⁵³⁷ Б. Лубарда (2012), 774.

⁵³⁸ Закон о уређењу судова, чл. 24

⁵³⁹ Против решења послодавца којим није призната репрезентативност синдикат подиже тужбу пред вишим судом, а апелациони суд одлучује о жалби.

⁵⁴⁰ Б. Лубарда (2012), 805-807.

⁵⁴¹ Закон о уређењу судова, чл. 30

на чијем се подручју рад обавља или се обављао.⁵⁴² Наведено законско решење о посебној месној надлежности по избору тужиоца уведено је ради поправљања положаја радника у парници,⁵⁴³ као економски слабије стране.

Надлежност домаћег суда за радне спорове са страним (међународним) елементом може бити одређена изричито међународним уговором или законом, а ако нема изричитих одредби о надлежности домаћег суда, домаћи суд је надлежан за суђење у радним споровима кад његова надлежност произлази из одредаба закона о месној надлежности домаћег суда.⁵⁴⁴

7.2.1.1.5. Страначка, парнична и постулациона способност пред српским судовима опште надлежности

Странке у судском поступку решавања индивидуалног радног спора јесу радник (запослени, лице коме је радни однос престао и лице које тражи запослење) и послодавац. При чему је у индивидуалном радном спору радник увек тужилац, док у спору из радног односа, као шири појам и термин који користи наш ЗПП, тужилац може бити и послодавац.

Странке у судском поступку решавања колективног радног спора могу бити синдикат или савет запослених, са једне стране, и послодавац, односно удружење послодаваца са друге стране. У случају колективног радног спора у јавном предузећу странка може бити и оснивач јавног предузећа.⁵⁴⁵

Радник у поступку пред судом може да предузима парничне радне лично или преко пуномоћника, а пуномоћник му може бити адвокат, крвни сродник у правој линији, брат, сестра или брачни друг, представник службе правне помоћи који је

⁵⁴² ЗПП, чл. 60

⁵⁴³ Ранко Кеча, *Грађанско процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2013, 68-69.

⁵⁴⁴ Б. Лубарда (2012), 775.

⁵⁴⁵ Законом о раду - ЗР, чл. 247, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014, прописано је да колективни уговор код послодавца за јавна предузећа закључују оснивач, репрезентативни синдикат код послодавца и послодавац.

дипломирани правник са положеним правосудним испитом, као и представник синдиката чије је запослени члан под условом да је дипломирани правник са положеним правосудним испитом.

Послодавац, који је по правилу правно лице, може предузимати парничне радње путем заступника који је уписан у одговарајући правни регистар или преко пуномоћника, који може бити адвокат или дипломирани правник са положеним правосудним испитом који је у радном односу у том правном лицу. У случају да је послодавац физичко лице, односно предузетник, може, попут радника, лично предузимати парничне радње.

Значајну новину представља законско решење да Повереник за заштиту равноправности у случају дискриминације има процесну легитимацију да води спор о туђем праву.⁵⁴⁶

У поступку по ванредним правним лековима странке мора да заступа адвокат.⁵⁴⁷

Суд по службеној дужности пази на страначку, парничну и постулациону способност.⁵⁴⁸

7.2.1.1.6. Поступак решавања радних спорова пред српским судовима опште надлежности

Радни спорови се пред српским судовима опште надлежности решавају према правилама општег парничног поступка, у складу са начелима диспозиције, расправности, контрадикторности, економичности, непосредности и посредности, суђења у разумном року и савесног коришћења процесних права,⁵⁴⁹ уз малу

⁵⁴⁶ Б. Лубарда (2012), 787-788.

⁵⁴⁷ ЗПП, чл. 85 ст. 6

⁵⁴⁸ Ранко Кеча, 94-99; Никола Бодирога, *Грађанско процесно право – Практикум*, Правни факултет Универзитета у Београду 2011, 48-52.

⁵⁴⁹ Б. Лубарда (2012), 789-790.

специјализацију поступка, која је првенствено усмерена на убрзање поступка и огледа се у нешто наглашенијим официјелним овлашћењима суда.

У парницама из радног односа, а нарочито приликом одређивања рокова и рочишта, суд посебно води рачуна о потреби хитног решавања радних спорова.⁵⁵⁰ Тако је у парницама из радног односа предвиђен краћи парнициони рок од осам дана за добровољно извршење неке чинидбе, те рок од осам дана за доношење одлуке о одређивању привремене мере по предлогу странке, као и правило да уколико тужени (најчешће послодавац) не дође на рочиште за главну расправу, а у редно је позван, суд ће да одржи рочиште и одлучи на основу утврђеног чињеничног стања.⁵⁵¹

Међутим, судска пракса је показала да се радни спорови не завршавају брже од грађанских спорова, који се такође не завршавају у пројектованим роковима, иако је актуелним ЗПП предвиђено низ института којима је циљ остваривање ефикасније правне заштите. У наведеном смислу, најмаркатнији институти су: обавеза странака да сав расположиви чињенични и процесни материјал изнесу већ у припремној фази поступка, одређивање временског оквира поступка, употреба савремених аудио визуелних средстава у поступку, обавеза одговарајуће сарадње странака и других учесника у поступку приликом достављања писмена од стране суда, проширење круга процесних радњи суда које су временски ограничене.⁵⁵²

Сагласно расправном начелу суд, по правилу, нема истражна овлашћења у парничном поступку, изузев у случају недозвољеног располагања (начело официјелности).⁵⁵³ Ипак, у парницама из радног односа суд има овлашћења да и по службеној дужности одређује привремене мере у циљу спречавања насилног

⁵⁵⁰ ЗПП, чл. 438

⁵⁵¹ ЗПП, чл. 439 и 440

⁵⁵² Ранко Кеча, „О орочавању радњи суда у парничном поступку“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 1/2013, 9-23; Чедомир Глигорић, „Временски оквир у Закону о паричном поступку Републике Србије из 2011. године“, *Анали ПФБ* 2/2011, 344-359.

⁵⁵³ ЗПП, чл. 3 ст. 3

поступања или ради отклањања ненадокнадиве штете,⁵⁵⁴ а против решења о одређивању привремене мере није дозвољена посебна жалба. На наведени начин законодавац признаје изражени јавни интерес споровима из радног односа, односно истиче снажан интерес друштва за посебну заштиту радника, као повериоца, јер суду даје знатно шира овлашћења према дужнику, по правилу послодавцу, у односу на овлашћења суда према дужнику у грађанским споровима. Наиме, суд не само да може да донесе решење о одређивању привремене мере без предлога повериоца, већ је таква његова долука извршна даном доношења.

Парнични поступак у радним споровима покреће се тужбом, а с`обзиром на садржину тужбеног захтева, класификација тужби се врши на кондемнаторну, конститутивну, деклараторну тужбу и лично-правну тужбу.⁵⁵⁵

Кондемнаторном тужбом,⁵⁵⁶ у спору пуне јурисдикције, предлаже се осуда на чинидбу, при чему, сва новчана потраживања из радног односа (зараде, накнаде зараде или других примања запослених) застаревају у року од три године од дана настанка обавезе.⁵⁵⁷

Конститутивном или преображајном тужбом,⁵⁵⁸ у спору о законитости, предлаже се промена у радноправном односу, а рок за њено подизање у случају поништаја акта послодавца којим је повређено право запосленог истиче након 60 дана од дана достављања акта, односно од дана сазнања за повреду права.⁵⁵⁹

Деклараторном тужбом⁵⁶⁰ се предлаже утврђење постојања или непостојања радног односа, при чему тужилац треба да докаже постојање правног интереса.

⁵⁵⁴ Сагласно одредбама Закона о извршењу и обезбеђењу, *Сл. гласник РС*, бр. 31/2011, 99/2011 – др. закон и 109/2013 – одлука УС; више, Вид., Драгољуб Лазаревић, *Коментар закона о извршењу и обезбеђењу*, Београд 2011, 403-414.

⁵⁵⁵ Б. Лубарда (2012), 792.

⁵⁵⁶ Р. Кеча (2013а), 192-193.

⁵⁵⁷ ЗР, чл. 196

⁵⁵⁸ Р. Кеча (2013а), 195-196.

⁵⁵⁹ ЗР, чл. 195

⁵⁶⁰ Р. Кеча (2013а), 193-195.

Лично-правна тужба је тужба за заштиту права личности (нпр. у случају злостављања на раду) која садржи захтев за уклањања стања створеног повредом права личности на раду или у вези са радом.⁵⁶¹

Одржавање припремног рочишта у радним споровима није обавезно, што је изузетак од општег правила. Наиме, ЗПП предвиђа да је припремно рочиште обавезно, осим ако суд по пријему одговора на тужбу утврди да међу странкама нема спорних чињеница, односно ако је спор једноставан, хитан или ако је то законом одређено.⁵⁶²

Иначе, припремно рочиште је једно од четири подстадијума припремања главне расправе, поред претходног испитивања тужбе, достављања тужбе туженом на одговор и заказивања главне расправе,⁵⁶³ на којем су странке дужне да изнесу све чињенице потребне за образложење својих захтева и предложе доказе којима се потврђују изнете чињенице, те да се изјасне о наводима и понуђеним доказима противне странке, као и да предложе временски оквир за спровођење поступка.⁵⁶⁴ Са тим у вези, уколико се у радном спору не одржани припремно рочиште, преклузивна процесна обавеза странака да предложе извођење доказних предлога преноси се на прво рочиште за главну расправу.

ЗПП предвиђа да суд, већ на припремном рочишту, односно на првом рочишту за главну расправу ако припремно рочиште није одржано, упозна странке са њиховима правом да спор могу да реше медијацијом, с` тим да странке све до правноснажног окончања спора могу да закључе поравнање о предмету радног спора.⁵⁶⁵

У споровима из радног односа, као и у општем парничном поступку, обавезно је одржавање главне расправе, која би, сагласно начелу концентracије поступка, требала да се закључи на једном рочишту. Међутим, тај прокламовани циљ изузетно

⁵⁶¹ Б. Лубарда (2012), 793-794.

⁵⁶² Владимир Козар, *Коментар Закона о парничном поступку*, Београд 2011, 362.

⁵⁶³ Р. Кеча (2013а), 218-223.

⁵⁶⁴ ЗПП, чл. 308 ст. 1

⁵⁶⁵ ЗПП, чл. 305 ст. 3 и чл. 336

се ретко остварује у пракси, што има нарочито негативне последице у радним споровима, због њихове наглашене социјалне димензије.

Главна расправа је централна фаза парничног поступку у којој се формира чињенична грађа потребна за доношење пресуде, што се остварује спровођењем одговарајућег доказног поступка. Речју, суд своју одлуку не може засновати на чињеницама које нису биле предмет расправљања на главној расправи.⁵⁶⁶

У споровима о дискриминацији и злостављању на раду прописана су посебна правила о терету доказивања, који пада на послодавца, као тужене стране, под условом да радник, као тужилац, учини вероватним да је извршено злостављање, односно дискриминација.⁵⁶⁷ У свим осталим радним споровима важе класична правила о терету доказивања, по којима странка која тврди да има неко право, сноси терет доказивања чињенице која је битна за настанак или остваривања права.⁵⁶⁸

Међутим, погрешан би био закључак да у српском парничном поступку постоји чисто расправно начело, у којем је улога суда пасивна, а судија сведен на немог арбитра, док су само странке одговорне за формирање чињеничног стања, а суд нема никакве одговорности на том плану. Наиме, у српском парничном поступку, па и у поступку решавања спорова из радног односа, важи ублажено расправно

⁵⁶⁶ Р. Кеча (2013а), 223-228.

⁵⁶⁷ Закон о забрани дискриминације, чл. 45; Закон о спречавању злостављања на раду, *Сл. гласник РС*, бр. 36/2010, чл. 31; конкретно то значи да је у судском поступку за заштиту због дискриминације на раду тужилац дужан да понуди доказе из којих ће се утврдити чињенице на основу којих се може закључити да је дискриминација вероватно извршена, чиме ће се успоставити претпоставка постојања дискриминације, а онда се терет доказивања пребацује на туженог који ће ту претпоставку морати да обори доказивањем да дискриминације није било, па ако то не учини, суд ће одредити заштиту (усвојити тужбени захтев) на основу успостављене претпоставке да је дискриминација извршена: више, Вид., Лидија Ђукић, Звездана Лутовац, *Сексуално и родно засновано насиље – грађанско-правна заштита*, Правосудна академија Београд 2012; Сенад Јашаревић *et al.*, *Приручник за борбу против дискриминације на раду – међународни стандарди, национално законодавство, судска пракса*, Повереник за заштиту равноправности, Београд 2012, 82-84.

⁵⁶⁸ Више Вид., Ранко Кеча, „О терету доказивања у парничном поступку“, *Зборник радова ПФНС* 3/2013, 75-94; Александар Радованов, *Закон о парничном поступку – Критички приказ, објашњења и тумачења*, Нови Сад 2012, 94-96.

начело, које пре свега подразумева дужност судијског питања, тј. дужност суда да се стара да се свестрано расправи предмет спора и да питањима подстакне странке да изнесу дефицитарни процесни материјал, на који начин суд омогућава да се странке изјасне о чињеничним елементима спора и да тиме утичу на резултат спора.⁵⁶⁹

Ублажено расправно начело парничног поступка у складу је са уставним поретком Републике Србије, који се заснива на владавини права и социјалној правди, али се истовремено уважава и приватна аутономија грађана у једној правној и социјалној држави. Такође, ово начело у складу је са циљем парничног поступка, који подразумева пружање индивидуалне правне заштите, јер је тежња ка исправном пресуђењу његова претпоставка. На крају, ублажено расправно начело служи остварењу права на правично суђење, као основном процесном људском праву, и праву на саслушање, као његовом неодвојивом и фундаменталном делу.⁵⁷⁰

Првостепени поступак се мериторно окончава пресудом, којом се одлучује о тужбеном захтеву, а у зависности од врсте подигнуте тужбе разликују се кондемпнаторне, конститутивне и деклараторне пресуде.

У случају конститутивне пресуде којом се поништава незаконити отказ послодавца, суд може досудити, ако је то тужбом предложено, реинтеграцију запосленог, тако што ће наложити послодавцу да запосленог врати на рад, и то на одговарајуће послове, под којима се подразумевају послови који одговарају врсти и степену стручне спреме радника,⁵⁷¹ на који начин је одређена мера до које суд може да зађе својом одлуком у организациону власт послодавца у радном односу. Уколико би суд ишао још даље и одредио конкретне послове на које послодавац треба да врати запосленог у потпуности би преузео организациону власт послодавца из радног односа, што би било нелегитимно са становишта индустријске демократије; са друге стране, уколико би суд оставио послодавцу на вољу на које ће радно место да врати

⁵⁶⁹ Више о ублаженом расправном начелу, Вид., Марко Кнежевић, *Расправно начело у српском парничном поступку – докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2014.

⁵⁷⁰ *Ibid.*

⁵⁷¹ З. М. Ивошевић, М. З. Ивошевић, 435-437.

запосленог, без икаквих одредница, оставио би простор за злоупотребу овлашћења од стране послодавца, што би било социјално неправедно.

Међутим, уколико запослени не жели да се врати на рад, а под одређеним условима и ако се послодавац противи реинтеграцији, суд ће раднику досудити специфичну паушалну накнаду штете уместо враћања на рад, чија висина се одређује на основу времена које је запослени провео у радном односу, година живота и броја издржаваних чланова породице.⁵⁷² Овакву паушалну накнаду штете треба разликовати од интегралне накнаде штете у висини изгубљене зараде коју је послодавац у обавези да накнади раднику,⁵⁷³ како би се материјална ситуација оштећеног довела у оно стање у којем би се налазила да није било штетне радње.⁵⁷⁴ При том, паушалном накнадом не компензира се штета, него предуго трајање радних спорова, који би по закону требало да се решавају у хитном поступку, а како је за неажурно стање у судству одговорна држава паушализацијом репарације штете њена одговорност се преваљује на запослене.⁵⁷⁵ Са тим у вези, прекомерност штете услед нерешавања спорова у разумном року, требало би решити регресним захтевом послодавца за део исплаћене накнаде преко разумног рока трајања радног спора.⁵⁷⁶

У радним споровима постоји могућност доношења пресуде због изостанка, пресуде због пропуштања, пресуде на основу признања и пресуде на основу одрицања,⁵⁷⁷ а уколико тужени послодавац, уредно је позван, не дође на рочиште за главну расправу суд ће одржати рочиште и донети пресуду на основу тако утврђеног чињеничног стања.

Трошкови поступка обухватају, пре свега, трошкове судских такси, трошкове заступања од стране одвоката и трошкове настале извођењем доказа у поступку, с`

⁵⁷² *Ibid.*, 391-392.

⁵⁷³ ЗР, чл. 164

⁵⁷⁴ Закон о облигационим односима – ЗОО, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља, чл. 190.

⁵⁷⁵ З. М. Ивошевић, М. З. Ивошевић, 438-439.

⁵⁷⁶ *Ibid.*

⁵⁷⁷ Б. Лубарда (2012), 798-800.

тим да се судске таксе не наплаћују у споровима поводом заснивања, постојања и престанка радног односа, као и у парницама ради исплате минималне зараде.⁵⁷⁸

У оквиру института редовног правног лека у парничном поступку не постоје специфична правила у парницама из радног односа (индивидуални радни спорови), мада би, сагласно начелу хитности решавања радних спорова, било логично да је предвиђен краћи рок за изјављивање жалбе,⁵⁷⁹ у односу на општи рок од 15 дана.

Поред тога, битно је истаћи да у поступку по жалби другостепени суд може само једном да укине пресуду и врати предмет првостепеном суду на поновно суђење,⁵⁸⁰ које решење је на линији убрзања решавања парница уопште, па самим тим и радних спорова.

Ревизија је увек дозвољена у парницама о споровима о заснивању, постојању и престанку радног односа,⁵⁸¹ а разлози због којих се може поднети ограничени су само на правна питања, односно ревизија се може изјавити само због постојања битних повреда одредаба парничног поступка и погрешне примене материјалног права.⁵⁸²

Закон о парничном поступку посебан нагласак ставља на начело хитности решавања колективних радних спорова, у ком контексту треба разумети и краћи рок за изјављивање жалбе, осам дана од дана достављања пресуде, уз обавезу апелационог суда за доношење одлуке о жалби у року од 60 дана.⁵⁸³

Интерес друштва за мирним решавањем колективних радних спорова делимично је изражен и у посебним одредбама ЗПП о парницама поводом колективних уговора, у којима се првенство за решавање колективних радних спорова даје алтернативним методама (мирење и посредовање или арбитраже), те се

⁵⁷⁸ Закон о судским таксама, *Сл. гласник РС*, бр. 28/94, 53/95, 16/97 – др. закон, 34/01, 9/02, 29/04, 61/05, 116/08 – др. закон, 31/09, чл. 9 ст. 1; Таксена тарифа Закона о судским таксама Тарифни бр. 1.

⁵⁷⁹ Као нпр. у парницама поводом колективних уговора о раду, где је рок за изјављивање жалбе 8 дана.

⁵⁸⁰ ЗПП, чл. 387 ст. 3

⁵⁸¹ ЗПП, чл. 441.

⁵⁸² Р. Кеча (2013а), 356-358.

⁵⁸³ Б. Лубарда (2012), 805-807.

оставља и могућност застајања са поступком најдуже 30 дана како би странке покушале да спор реше алтернативним методама.⁵⁸⁴

Пресудом у парницама поводом колективних уговора суд изриче како гласи одредба у колективном уговору којом се уређује спорно питање из колективног уговора, тако да изрека пресуде представља саставни део колективног уговора све док он важи и пресуда се објављује у *Службеном гласнику Републику Србије*.⁵⁸⁵

Имајући у виду посебан друштвени значај парница поводом колективних уговора, ревизија је у овим споровима увек дозвољена.⁵⁸⁶ Сагласно наведеном може се приметити да је законодавац одредио широк круг случајева у којима се у радним споровима може изјавити ванредни правни лек о којем одлучује највиша судска инстанца, при чему је логична претпоставка да је узрок таквог нормирања изражени интерес државе за уједначавање судске праксе у радним споровима, а како би се радништву, као нужном фактору производног процеса стварања нове вредности у друштву, обезбедило уживање права на правично суђење, односно како би се избегла ситуација различитог суђења апелационих судова у истим или истоврсним споровима.

7.2.1.2. Привредни судови у Србији

У домаћем праву, у случају стечаја, који се може окончати реорганизацијом или банкротством стечајног дужника, првостепени суд у радним споровима поводом стечаја (и ликвидације) јесте привредни суд.⁵⁸⁷ Привредни судови су судови посебне надлежности, који се оснивају за територију једног или више градова односно општина,⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ ЗПП, чл. 443 и чл. 444 ст. 1

⁵⁸⁵ ЗПП, чл. 445

⁵⁸⁶ ЗПП, чл. 447

⁵⁸⁷ Б. Лубарда (2012), 779-780.

⁵⁸⁸ Закон о уређењу судова, чл. 14 ст. 2

Судска заштита права запослених којима је престао радни однос код стечајног дужника (одлуком стечајног управника) остварује се пред привредним, а не основним судовима.⁵⁸⁹ Поступак пред привредним судом јесте општи парнични поступак уз одређене специфичности које су регулисане малим бројем *lex specialis* одредаба у посебном одељку ЗПП, а које се тичу посебне месне надлежности, убрзања поступка и одступања од начела усмености.⁵⁹⁰ Са тим у вези, битно је истаћи да је одступање од принципа усмености у поступку пред привредним судовима⁵⁹¹ неадекватна регулатива за решавање радних спорова, јер је саслушање странака изузетно битно за правилно и потпуно утврђивање чињеничног стања у радним споровима, пре свега имајући у виду неукост, тј. правничку нестручност, тужилаца.

Привредни суд суди у првом степену и у споровима о примени прописа о приватизацији, укључујући и инсајдерску приватизацију – радничко акционарство.⁵⁹²

Привредни апелациони суд је надлежан да одлучује о жалбама на одлуке привредних судова, укључујући и одлуке о радним споровима у току стечаја. Постојање само једног жалбеног суда утиче на уједначавање судске праксе привредних судова уопште, а самим тим и у радним споровима када је послодавац у стечају, тако да се проблем повреде права на правично суђење због различитог поступања у истим правним стварима, који је реалност нашег правосуђа у редовном систему решавања радних спорова, не јавља у овом изузетном систему решавања радних спорова.

⁵⁸⁹ Б. Лубарда (2012), 779-780; Драгиша Б. Слијепчевић, „Правни положај запослених у стечајном поступку“, *Нека актуелна питања у поступку стечаја*, Зборник радова, ред. Д. Б. Слијепчевић, Београд 2010, 133-137; Закон о стечају, *Сл. гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011 - др. закон, 71/2012 - одлука УС и 83/2014, чл. 88

⁵⁹⁰ ЗПП, чл. 480-487.

⁵⁹¹ У привредним споровима се спорне чињенице по правилу доказују исправама, Вид., ЗПП, чл. 484

⁵⁹² Б. Лубарда (2012), 779-780.

7.2.1.3. Управни суд у Србији

О судској контроли управе у Србији може се говорити још од Устава из 1869. године, када је уведен Државни савет, као административни суд, а у каснијим српским уставима Државни савет је задржао позицију врховног управног суда.⁵⁹³ У Краљевини СХС и Краљевини Југославији, такође су постојали и функционисали Државни савет и управни судови.⁵⁹⁴ После Другог светског рата прекинута је традиција постојања Државног савета и управних судова, а судска контрола управе поново је уведена 1952. године и њу су све до распада СФРЈ вршили врховни судови федералних јединица и Врховни суд савезне државе.⁵⁹⁵ Законом о судовима од 1991. године, надлежност за решавање управних спорова подељена је између окружних судова и Врховног суда, који су имали посебна управна одељења.⁵⁹⁶ Јануара 2010. године, ступањем на снагу Закона о уређењу судова од 2008. године и Закона о управним споровима (ЗУС)⁵⁹⁷, у Србији је почео са радом Управни суд.

Историјат српског управног судства одликују корените промене и примена три различита организациона принципа. У време настанка наше управно судство било је организовано по угледу на француско (Држани савет), од којег система се одустало након Другог светског рата, уз покушај да се специјализација судске контроле управе изврши у оквиру судова опште надлежности, нешто слично англосаксонском систему, да би се данашње управно судство заснивало на германском систему. С` обзиром на то да се разлика између ових система данас

⁵⁹³ Зоран Томић, *Коментар Закона о управним споровима, са судском праксом*, Службени гласник, Београд 2012, 85-89.

⁵⁹⁴ *Ibid.*

⁵⁹⁵ *Ibid.*

⁵⁹⁶ Д. Милков, 78-80.

⁵⁹⁷ *Сл. гласник РС*, бр. 111/2009.

значајно смањила, релеванта питања остају организација управног судства и поступак судске контроле управе.⁵⁹⁸

7.2.1.3.1. Организација и састав српског Управног суда

Управни суд Републике Србије је суд републичког ранга, један за целу територију Србије, са седиштем у Београду и са одељењима изван седишта суда, у Новом Саду, Крагујевцу и Нишу.⁵⁹⁹

Одељење Управног суда у Новом Саду суди за подручје виших судова у Зрењанину, Новом Саду, Сомбору, Сремској Митровици, Суботици и Шапцу; Одељење Управног суда у Крагујевцу суди за подручје виших судова у Јагодини, Крагујевцу, Крушевцу, Краљеву, Новом Пазару, Ужицу и Чачку; и Одељење Управног суда у Нишу суди за подручје виших судова у Врању, Лесковцу, Нишу, Прокупљу и Пироту.⁶⁰⁰

Правило је да Управни суд суди у зборном саставу, и то у трочланом већу састављеном од троје професионалних судија, без судија поротника. Међутим, закон о управним споровима (ЗУС) предвиђа и функционалну надлежност судије појединца у одређеним случајевима, и то код одбацивања тужбе због неуредности и других разлога, као и код доношења решења о обустављању поступка, а правну заштиту против аката судија појединца у управном спору пружа посебно веће суда.⁶⁰¹

7.2.1.3.2. Надлежност српског Управног суда

Управни суд је специјализована судска инстанца, односно суд посебне надлежности, за суђење у управним споровима.

⁵⁹⁸ Ратко Радошевић, „Организација управног судства“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2014, 415-423.

⁵⁹⁹ Закон о уређењу судова, чл. 13

⁶⁰⁰ Закон о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштва, *Сл. гласник РС*, бр. 101/2013, чл. 8

⁶⁰¹ З. Томић, 355.

Управни спор⁶⁰² у ширем смислу представља судску контролу законитости коначних управних аката (управни спор у ужем смислу) и судску контролу законитости других појединачних правних аката за које није предвиђена друга судска заштита, односно за које је предвиђено да се контролишу у управном спору.⁶⁰³ Поред тога, као предмет управног спора може узгредно да се јави и питање повраћаја ствари и накнаде штете, али само ако је то повезано са законитошћу неког коначног управног акта.⁶⁰⁴

Управни спор у нашем правном систему у ширем смислу обухвата и појам социјалноправног спора, тако да је Управни суд надлежан за решавање социјалних спорова, са изузетком спорова поводом права на здравствену заштиту, о којима се одлучује у парничном поступку.⁶⁰⁵

Управни суд је надлежан и за решавање радних спорова државних службеника.⁶⁰⁶ Наиме, против решења о отказу радног односа, премештају или удаљењу са рада, које је постало коначно државни службеник има право да покрене управни спор, с` тим да у случају доношења коначног решења о премештају и удаљењу са рада или када је управни акт донет по дискреционој (слободној) оцени, суд нема овлашћења да проверава правилност, односно целисходност акта, већ само

⁶⁰² Појам управног спора мора да одговара потребама сваког конкретног правног система и тешко је дати било какву апстрактну дефиницију која би могла да се користи универзално, Вид., Д. Милков, 52-53.

⁶⁰³ Д. Милков, 52-53.

⁶⁰⁴ *Ibid.*

⁶⁰⁵ Сенад Јашаревић, *Social Security Law in Serbia*, Kluwer Law International, The Netherlands 2012, 182-183.

⁶⁰⁶ Радноправни статус државних службеника регулисан је Законом о државним службеницима, *Сл. гласник РС*, бр. 79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2007, 67/2007, 116/2008, 104/2009 и 99/2014, а радноправни положај службеника територијалне аутономије и локалне самоуправе регулисан је Законом о радним односима у државним органима, *Сл. гласник РС*, бр. 48/91, 66/91, 44/98 – др. закон, 49/99 - др. закон, 34/2001 - др. закон, 39/2002, 49/2005 – одлука УСРС, 79/2005 - др. закон, 81/2005 – испр. др. закона, 83/2005 - испр. др. закона и 23/2013 – одлука УС.

контролише границе дискреционе власти издаваоца акта, у смислу да ли је повређен социјални јавни поредак.⁶⁰⁷

Такође, у управном спору се решавају и спорови о репрезентативности послодавачких удружења и синдиката на вишим нивоима организовања, када одлуку о репрезентативности доноси министар (на предлог Одбора за утврђивање репрезентативности).⁶⁰⁸

Српски управно-судски поступак је једноступен. Дакле, против одлуке Управног суда не може се изјавити жалба. Поред тога, Управни суд одлучује и о једном, од два, ванредна правна лека у социјалним споровима, о понављању поступка.⁶⁰⁹ О другом ванредном правном леку, захтеву за преиспитивање судске одлуке, одлучује Врховни касациони суд, као највиши суд у Републици Србији.⁶¹⁰ Врховни касациони суд одлучује о захтеву за преиспитивање судске одлуке у социјалним споровима у већу од три судије.⁶¹¹

7.2.1.3.3. Странацка, парнична и постулатациона способност пред српским Управним судом

У управном спору, односно социјалном спору, разликују се три врсте странака: тужилац, тужени и заинтересовано лице.⁶¹²

Тужилац у поступку пред Управним судом може да буде физичко, правно или друго лице, ако сматра да му је управним актом повређено неко право или на закону заснован интерес.⁶¹³ Такође, као тужиоци у управном спору могу да се појаве и

⁶⁰⁷ Б. Лубарда (2012), 777-779.

⁶⁰⁸ *Ibid.*, 805-807.

⁶⁰⁹ ЗУС, чл. 56-65

⁶¹⁰ ЗУС, чл. 49-55

⁶¹¹ ЗУС, чл. 9

⁶¹² ЗУС, чл. 10

⁶¹³ ЗУС, чл. 11 ст. 1

одређени колективитети⁶¹⁴ који немају својство правног лица, те немају ни правну способност, под условом да могу да буду носиоци права и обавеза о којима се решавало у управном поступку, што практично значи да они страначку способност коју су стекли у управном поступку за вођење конкретног предмета задржавају и у управном спору.⁶¹⁵ Уколико је управним актом повређен закон на штету јавног интереса, поступак пред управним судом може да покрене и надлежни јавни тужилац.⁶¹⁶

Тужени у управном спору увек је државни орган или недржавни субјект коме су поверена јавна овлашћења, који је донео коначан управни акт против којег је поднета тужба, односно ако је тужба подигнута против ћутања управе, тада се као тужени јавља онај орган који је требао да донесе, а није донео управни акт.⁶¹⁷

Заинтересовано лице је лице коме би поништај управног акта непосредно био на штету.⁶¹⁸ То подразумева да је такво лице у управном поступку стекло неко право које би било доведено у питање уколико би тужба тужиоца била уважена, због чега му се даје положај странке, како би могло да учествује у управном спору са циљем да заштити своја стечена права.⁶¹⁹

У управном спору није обавезно адвокатско заступање, изузев у случају када физичко лице изјављује ванредни правни лек о коме одлучује Врховни касациони суд. Наиме, странка која је физичко лице захтев за преиспитивање судске одлуке мора да преда преко пуномоћника из реда адвоката.⁶²⁰

⁶¹⁴ То су државни органи, органи аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе, организације, делови правних лица са овлашћењима у платном промету, насеље, група лица и други који немају својство правног лица.

⁶¹⁵ Д. Милков, 80-83.

⁶¹⁶ ЗУС, чл. 11 ст. 3

⁶¹⁷ Д. Милков.

⁶¹⁸ ЗУС, чл. 12

⁶¹⁹ Д. Милков.

⁶²⁰ ЗУС, чл. 50 ст. 2

7.2.1.3.4. Поступак решавања социјалних спорова пред српским Управним судом

Управно-судски поступак је регулисан одредбама ЗУС, а супсидијерно и сходно се примењује ЗПП. Дакле, ЗПП се примењује на питања која нису регулисана ЗУС, али не потпуно и дословно, већ прилагођено специфичностима управног спора, што подразумева да се примењују само оне одредбе ЗПП које су фактички примењиве у управно-судском поступку.⁶²¹

Социјалноправни спор, радни спор државног службеника и спор о репрезентативности синдиката или удружења послодаваца покреће се, сагласно страначком начелу,⁶²² подизањем тужбе од стране овлашћеног субјекта (осигураника или корисника социјалне заштите, државног службеника и организација социјалних партнера) пред Управним судом. Са тим у вези, битно је истаћи да је управно-судска тужба sukcesивна у односу на управну жалбу, осим ако је жалба унапред искључена.⁶²³

Рок за подношење тужбе, по правилу, износи 30 дана од дана достављања спорног акта.⁶²⁴ Тужба се, поред класичних начина подношења, непосредног предавања писарници суда и слањем путем поште, може изјавити усмено на записник код суда, а и може се предати у електронском облику.⁶²⁵

Обавезни елементи тужбе су идентификација тужиоца и акта против којег се подноси тужба, предмет незадовољства (разлози покретања управно-судског поступка) и предлог тужиоца, у смислу правца и обима судске заштите, као и потпис

⁶²¹ Д. Милков, 145-146.

⁶²² Више о начелу диспозиције странака у управном спору, Вид., З. Томић, 104-105.

⁶²³ *Ibid.*

⁶²⁴ ЗУС, чл. 18

⁶²⁵ ЗУС, чл. 20

тужиоца.⁶²⁶ У случају да се тужба подиже преко пуномоћника уз тужбу се мора приложити и аутентичан примерак пуномоћја.⁶²⁷

Изузетно, тужба може одложити извршење коначног акта против којег је поднета до доношења судске одлуке, ако би извршење нанело тужиоцу штету која би се тешко могла надокнадити, а одлагање није противно јавном интересу, нити би се одлагањем нанела већа или ненадокнадива штета противној странци, односно заинтересованом лицу.⁶²⁸

Фаза претходног поступка, у процесном смислу, у управном спору је апсолутна новина у ЗУС, а њена сврха је да убрза судски поступак и натера странке на процесну дисциплину. Она подразумева претходно испитивање тужбе од стране судије појединца, а достављањем тужбе на одговор сматра се да су отклоњени сви процесни недостаци. Битно је разликовати ситуацију у којој судија појединац налаже отклањање недостатака тужбе од знатно строжије правне ситуације у којој се тужба одбацује без налагања отклањања недостатака, при чему против одлуке судије појединца странка може да уложи приговор већу од три судије, у року од осам дана.⁶²⁹

Уколико суд у претходном поступку не одбаци тужбу, односно ако не поништи оспорени акт, заказује се усмена расправа. ЗУС формално прокламује обавезу одржавања усмене расправе, али истовремено неодређено дефинише изузетак од овог правила,⁶³⁰ остављајући могућност за екстензивно тумачење изузетка, те на тај начин релативизује правило о обавезном одржавању усмене

⁶²⁶ Д. Милков, 105-106.

⁶²⁷ ЗУС, чл. 22 ст. 4

⁶²⁸ ЗУС, чл. 23 ст. 2

⁶²⁹ Љубодраг Пљакић, „Судска заштита државних службеника у управном спору“, *Радно и социјално право*, Београд I/2013, 261-272.

⁶³⁰ Управни суд решава без одржавања усмене расправе ако је предмет спора такав да очигледно не изискује непосредно саслушање странака и посебно утврђивање чињеничног стања, ЗУС, чл 33. ст. 2 – непрецизно је одређено када је то *очигледно непотребно* одржавање усмене расправе.

расправе.⁶³¹ На овај начин крши се начело јавности, као једно од најважнијих начела којима се обезбеђује право на правично суђење, с` обзиром да необавезност јавног расправљања у првом степену у поступку пред судом представља кршење правног поретка из Европске конвенције. Такође, оваквим судским одлучивањем које је, по правилу, засновано само на писаним документима ствара се клима неповерења у правосуђе, јер се онемогућује увид у поступак у којем се изриче правда.⁶³²

Насупрот наведеном, у одређеним посебним случајевима ЗУС предвиђа да је усмена расправа стварно обавезна, и то: ако тужена институција не достави списе ни после другог тражења суда, ако је у управном поступку учествовало две или више странака са супротним интересима и када суд утврђује чињенично стање ради решавања у спору пуне јурисдикције.⁶³³

Изостанак странака са расправе не одлаже њено одржавање, а због изостанка странака са расправе не може се узети да су одустале од својих захтева, већ суд може расправити спор и без присуства странака.⁶³⁴ Ова одредба не представља повреду начела јавности, односно не представља кршење права на правично суђење из Европске конвенције, јер је неприсуствовање суђењу у овом случају последица неактивности странака.

Главна одлука у управном спору којом се одлучује о основном предмету спора јесте пресуда, док је решење споредна одлука, које се доноси уколико се тужба одбацује или ако се поступак обуставља.⁶³⁵

Законитост побијаног акта институције система социјалне сигурности, односно коначног акта државе као послодавца и одлуке министра о репрезентативности, Управни суд испитију у границама захтева из тужбе, али при

⁶³¹ Д. Милков, 120-123; Драган Милков, „О управном спору у Србији“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2011, 132-133.

⁶³² В. Димитријевић *et al.*, 196-197, Д. Поповић, 255-258.

⁶³³ ЗУС, чл. 34

⁶³⁴ ЗУС, чл. 38

⁶³⁵ Д. Милков (2013), 123.

том није везан разлозима тужбе, док на ништавост таквог акта пази по службеној дужности.⁶³⁶

Управни суд зависно од природе и ширине овлашћења, са једне стране, може донети пресуду у спору ограничене јурисдикције, што је стандардна појава, тако што ће поништити оспорени акт и предмет вратити надлежној институцији на поновно одлучивање, осим ако у тој ствари нови акт није потребан, или тако што ће утврдити незаконитост побијаног акта, односно тако што ће утврдити да је тужени поновио свој ранији акт који је већ поништен пред судом; док са друге стране, може донети пресуду у спору пуне јурисдикције, што је реткост у пракси, ако природа ствари то дозвољава и чињенично стање пружа довољан основ, која пресуда у свему замењује поништени акт, изузев ако је то изричито искључено посебним законом или ако је управни акт донет по дискреционој оцени.⁶³⁷ Такође, суд може донети пресуду у спору због ћутања управе, тако што ће наложити надлежном органу да донесе решење, а ако располаже потребним чињеницама и природа спора то дозвољава може својом пресудом непосредно решити управну ствар.⁶³⁸

Приликом поновног одлучивања надлежног органа после поништаја донетог акта његова самосталност је ограничена правним схватањем и примедбама у погледу поступка из образложења донете пресуде, што чини садржину начела обавезности пресуде у управном спору.⁶³⁹

Редован правни лек не постоји у управном спору. Дакле, управно-судски поступак је једностепен, што значи аутоматску правноснажност донетих одлука Управног суда.⁶⁴⁰ Овакво решење је изузетно ретко у упоредном праву, где је по правилу предвиђено двостепена судска контрола рада управе, мада је идентично

⁶³⁶ ЗУС, чл. 41

⁶³⁷ З. Томић, 626-646.

⁶³⁸ ЗУС, чл. 44

⁶³⁹ Љ. Пљакић.

⁶⁴⁰ З. Томић, 109-111.

законодавно решење постојало у Аустрији до реформе управног судства од 2012. године, када је уведен редован правни лек у управном спору.⁶⁴¹

Одредбе ЗУС којима се регулише шта незадовољна странка може да предузме против судске одлуке проблематичне су, како језички, тако и суштински. Језички посматрано, ЗУС користи неадекватан термин „поука о правном средству“ што је непримерена комбинација термина из управног поступка „упутство о правном средству“ и термина из судских поступака „поука о правном леку“. Са друге стране, поставља се логично питање чему део пресуде у којем се странка „поучава“ о правном средству које не постоји? Једино могуће теоријско објашњење, које је резултат чисте „интелектуалне гимнастике“, било би да се одредбе о пресуди сходно примењују и на решење, а против неких решења постоји могућност подношења приговора. Међутим, због „сходне“ примене не треба уз пресуду стављати бесмислену одредбу, већ одредбу о правном средству треба ставити где за тим можда постоји реална потреба, а то је, евентуално, у норми о решењу.⁶⁴²

Против одлуке Управног суда којом је правноснажно одлучено о социјалноправном спору, радном спору државног службеника и спору о репрезентативности синдиката или удружења послодаваца могу се изјавити два ванредна правна лека⁶⁴³: захтев за преиспитивање судске одлуке, о којем одлучује Врховни касациони суд Србије; и захтев за понављање поступка, о којем одлучује Управни суд.

7.2.2. Радно и социјално судство у Републици Србији

- *De lege ferenda*

Посматрањем историјата радних и социјалних судова, као и основних модела радног и социјалног судства у водећим европским правним системима, те

⁶⁴¹ Р. Радошевић.

⁶⁴² Д. Милков (2011), 133-134.

⁶⁴³ ЗУС користи термин *правно средство*, који је примеренији управном поступку, док у судским поступцима треба користити израз *правни лек*; више видети: Д. Милков (2013), 130.

анализирањем детерминанти настанка и развоја радних и социјалних судова, као и правних решења из наведених основних система радног и социјалног судства, са посебним освртом на наглашене социјалне димензије радних и социјалних спорова, долази се до **вредносног става да, са једне стране, специјализовано судство за решавање радних спорова има вишеструке предности у односу на судове опште надлежности, и са друге стране, да специјализовано судство за решавање социјалних спорова има вишеструке предности у односу на управне судове,**⁶⁴⁴ а све са аспекта индустријског и социјалног мира, праведности, правне сигурности и владавине права. **Такав вредносни став намеће логичан закључак да у правни систем Републике Србије, наместо судова опште надлежности и Управног суда, треба увести радне и социјалне судове.**

Међутим, поставља се питање који модел специјализованих судова за решавање радних и социјалних спорова увести, да ли немачки модел професионалних и високо специјализованих радних и социјалних судова, да ли скандинавски модел професионалног судства, или применити особености англосаксонског професионалног судства, или се можда одлучити за француски модел непрофесионалних трибунала? Приликом одговора на ово питање прво треба утврдити принципе устројства специјализованог радног и социјалног судства који су заједнички за све наведене моделе, која начела треба да буду темељ домаће институционализације, те се затим треба, на основу анализе друштвено-економских услова, историјата нашег радног и социјалног судства, као и социјалних и политичких прилика у Србији, а уз критички осврт на упоредноправне нормативе, одлучити за појединачна функционална решења.

⁶⁴⁴ Бојан Божовић, „Судско решавање социјалноправних спорова у Немачкој, Француској и Србији“, *Право и привреда – Часопис за привредноправну теорију и праксу*, Удружење правника у привреди Србије, Београд 10-12/2015, 40-55.

7.2.2.1. Радни и социјални судови у Србији

Приликом увођења радних и социјалних судова у правосудни систем Републике Србије, посебну пажњу треба посветити институционализацији специјализованог радног и социјалног судства у Републици Словенији, из разлога заједничке правне традиције и сличних посттранзиционих и европскоинтегративних друштвено-економских односа, као и због могућности угледања на словеначки модел инкорпорације немачког система професионалног специјализованог радног и социјалног судства, као несумњиво најнапреднијег система специјализованих судова за решавање радних и социјалних спорова.

У вези са споменутиим посттранзиционим друштвеним односима, битно је истаћи да је Србија из процеса транзиције из социјализма у капитализам изашла значајно осиромашена, из ког разлога домаће друштво има ограничене могућности да уводи нова права радницима, осигураницима и корисницима социјалне заштите, шта више, врло често се укидају постојећа социјално-економска права грађана.⁶⁴⁵ У том контексту радни и социјални се намећу као компромисно и компензационо решење законодавца, јер се њиховим увођењем не подиже ниво материјалних права, већ се повећава степен процесне заштите већ постојећих социјално-економских права.

Сагласно предлогу о словеначком моделу инкорпорације немачког система радног и социјалног судства, биће изнет посебан табеларни преглед главних обележја радног и социјалног судства у Савезној Републици Немачкој, Републици Словенији и Републици Србији, као три правосудна система која су у највећој мери била предмет овог истраживања.

⁶⁴⁵ Mihail Arandarenko, Elira Jorgoni, Paul Stubbs, „Социјални утицај глобалне економске кризе на Западни Балкан“ (превод дела: „Social impact of the Global Economic Crisis on Western Balkans“, преводилац: Наталија Перишић), *Социјална политика и криза*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду 2009, 17-51.

**1. Главна обележја радног судства у Савезној Републици Немачкој,
Републици Словенији и Републици Србији**

Организација радног судства	Одвојено од судова опште надлежности - Немачка (три степена) - Словенија (два степена)	Интегрисано у судове опште надлежности - Србија (посебна одељења)	
Састав радног судства	Трипартитни - Немачка - Словенија	Само професионалне судије - Србија	
Избор професионалних судија	Извршна власт - Немачка	Независно тело - Словенија	Законодовна власт - Србија
Надлежност радног судства	Индивидуални и правни колективни радни спорови - Немачка - Словенија	Правни и интересни радни спорови - Србија	
Заступање пред судом	Обавезно адвокатско заступање само у трећем степену - Немачка - Словенија - Србија		
Поступак пред судом	Специјалан - Немачка - Словенија	Општи грађански поступак - Србија (са малим бројем посебних одредби)	
Активна улога суда	Истражно начело - Немачка - Словенија	Расправно начело - Србија	
Претходно мирење	Обавезан покушај судског мирења - Немачка - Словенија	Није предвиђен обавезан покушај судског мирења - Србија (само упознавање странака са правом да спор реше мирним путем)	
Брзина решавања спорова	Спроведено начело хитности - Немачка - Словенија	Формално прокламовано начело хитности, али се у пракси не остварује - Србија	
Трошкови поступка	Нижи трошкови судског поступка - Немачка - Словенија - Србија		

**2. Главна обележја социјалног судства у Савезној Републици Немачкој,
Републици Словенији и Републици Србији**

Организација социјалног судства	Одвојено од судова опште надлежности - Немачка (три степена) - Словенија (два степена)	Интегрисано у Управни суд - Србија
Састав социјалног судства	Трипартитни - Немачка - Словенија	Само професионалне судије - Србија
Избор професионалних судија	Извршна власт - Немачка	Независно тело - Словенија - Србија
Надлежност социјалног судства	Спорови у вези система социјалне сигурности и спорови у вези система социјалне заштите - Немачка - Словенија - Србија	
Број редовних судских инстанци	Две (предвиђен редован правни лек) - Немачка - Словенија	Једна (није предвиђен редован правни лек) - Србија
Поступак пред судом	Специјалан - Немачка - Словенија	Управно-судски поступак (супсидијерно општи грађански поступак) - Србија
Претходно мирење	Обавезан покушај судског мирења - Немачка - Словенија	Није предвиђен обавезан покушај судског мирења - Србија
Расправно начело	Обавезно одржавање усмене расправе - Немачка	Релативизовано правило о обавезном одржавању усмене расправе - Србија
Брзина решавања спорова	Спроведено начело хитност - Немачка - Словенија	Није спроведено начело хитности - Србија
Трошкови поступка	Нижи трошкови судског поступка - Немачка - Словенија	

7.2.2.1.1. Организација и састав српских радних и социјалних судова

У организацији и функционисању радних и социјалних судова треба да буде спроведено начело трипартизма. Наиме, у радним судовима треба да буду заступљени представници државе, радника и послодаваца, односно судска већа треба да буду састављена од председника већа из редова професионалних судија и судија поротника из редова репрезентативних удружења радника и послодаваца, за разлику од судова опште надлежности где по правилу суди професионални судија као судија појединац, а у случајевима када је прописано суђење у већу поротници су из редова обичних грађана, који немају посебна знања у области радног права. Такође, у организацији и функционисању социјалних судова треба да буду заступљени представници државе, представници осигураника и корисника социјалне заштите, и представници носиоца система социјалне сигурности, односно судска већа треба да буду састављена од председника већа из редова професионалних судија, судија поротника из редова удружења осигураника и корисника социјалне заштите, и судија поротника из институција система социјалне сигурности, за разлику од Управног суда где суде искључиво професионалне судије.

Оваквим устројством судова који решавају радне и социјалне спорове били би адекватно заступљени интереси социјалних партнера, тј. у раду суда би учествовали представници странака о чијим правима и обавезама се одлучује, што би било позитивно решење са становишта индустријског мира, јер би се на тај начин мотивисале странке индустријских односа да своје конфликте решавају кроз институције система. Поред тога, учествовање представника социјалних партнера у поступку доношења судске одлуке у радним и социјалним споровима био би корак напред у развијању социјалног дијалога и социјалне демократије у нашем друштву, а самим тим и подизање општег степена демократичности друштва, што јесте императив за сваку модерну државу.

Дакле, увођењем начела трипартизма у домаће радно и социјално судство помогло би се српском друштву, које карактерише висок степен социјалних и

политичких ризика, да пређе пут од индустријских и социјалних конфликта ка индустријском и социјалном миру, све у складу са стратешким опредељењем нашег друштва ка европским интеграцијама, а које у себи садржи и прихватање Европског социјалног модела.⁶⁴⁶

Такође, уврштавањем у састав већа лица која имају посебна знања и искуства из области подређеног рада, социјалног осигурања и социјалне заштите, добија се потребан баланс између специјалистичког сазнања, које треба да обезбеде судије поротници, као лаици са искуством у систему социјалне сигурности, и независног процењивања, које треба да обезбеде професионалне судије, као дипломирани правници са положеним правосудним испитом и правосудном праксом.

У сам поступак избора професионалних судија радних и социјалних судова треба укључити социјалне партнере, нпр. преко институције социјално-економског савета,⁶⁴⁷ који би давао консултативно мишљење о кандидатима за судије, јер ако прављењем судова посебне надлежности признајемо особеност радним и социјалним споровима, нужно је признати ту исту особеност и приликом поступка избора судија за такве посебне судове, а на тај начин би се и кандидати за судије радних и социјалних судова мотивисали да у што већој мери стекну специфична знања и способности из области индустријских односа, како би придобили *наклоност* учесника индустријских односа. У вези са поступком избора професионалних судија битно је истаћи да, сагласно уставном начелу о независности судске власти,⁶⁴⁸ одлуку о избору судија треба да доноси независно и стручно тело, које треба да буде

⁶⁴⁶ Дарко Маринковић, Владимир Маринковић, „Пут Србије ка Европском социјалном моделу – стање и перспективе“, *Остваривање и заштита социјалних права*, Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Београд 2010, 282-298.

⁶⁴⁷ Социјално-економски савет, као институционални облик социјалног дијалога, састављен од представника владе, репрезентативних синдиката и репрезентативних удружења послодаваца, био би подобна форма учешћа представника рада и капитала у процесу избора професионалних судија радних и социјалних судова.

⁶⁴⁸ УРС, чл. 4 и 142

састављено од угледних судија највиших судских инстанци,⁶⁴⁹ а не законодавно тело, како је то данас случај у Републици Србији.

Услов за вршење судијске функције професионалног судије у радним и социјалним судовима треба да буде константно стручно усавршавање у домену социјалних и економских права, у коју едукацију треба да буду укључени и социјални партнери и носиоци система социјалне сигурности, као и организације осигураника и корисника, све из разлога што социјално-економска специфичност радних и социјалних спорова захтева посебан сензибилитет и специфична знања, која судијама у великој мери могу пренети управо учесници тих спорова, односно њихови представници, због чега је битно да и они учествују у процесу стручног усавршавања судија.

Послове управљања, финансирања и службеног надзора над радним и социјалним судовима, на равноправним основама, сходно предметној регулативи у СР Немачкој, треба да обављају Министарство правде и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, с` обзиром да је министарство надлежно за рад и социјалну сигурност, део извршно-управне власти чија је функција заштита права радника, осигураника и корисника, а имајући у виду да ће се пред радним и социјалним судовима одлучивати о споровима произашлим из обављања подређеног рада и споровима у вези са остваривањем права на социјалну престацију, логично је да министарство надлежно за рад и социјалну сигурност буде укључено, у управљање, финансирање и службени надзор над радним и социјалним судовима, наравно све у границама уставног начела поделе власти.

У погледу организације радних и социјалних судова, битно је истаћи и то да, с` обзиром на број становника Републике Србије⁶⁵⁰ и степен развијености српске

⁶⁴⁹ У позитивноправном систему Републике Србије такво тело представља Високи савет судства, који је независан и самосталан орган који обезбеђује и гарантује независност и самосталност судова и судија: УРС, чл 153

⁶⁵⁰ Према попису од 2011. године, у Републици Србији живи око 7.200.000 становника, без Аутономне Покрајине Косово и Метохија.

привреде⁶⁵¹, нема оправдања да систем радних судова и систем социјалних судова функционишу одвојено, попут радног и социјалног судства у Савезној Републици Немачкој, где број становника и развијеност привреде то дозвољавају,⁶⁵² већ треба интегрисати та два система у један, као што је то делимично учињено у Републици Словенији, формирањем Радног и социјалног суда у Љубљани, с` тим што се не треба ограничити само на главни град државе. Наиме, у оквиру сваког појединачног радног и социјалног суда треба формирати посебно одељење за решавање спорова из радног односа, пре свега радних спорова, и посебно одељење за решавање социјалних спорова, на који начин би било избегнуто стварање гломазног административног апарата у виду дуплих судских управа, а опет би био остављен простор у оквиру засебних одељења да се судије прилагоде специфичностима једне или друге врсте спорова.

Битно је истаћи да мрежа радних и социјалних судова не може пратити мрежу основних судова, с` обзиром да је због широког обухвата надлежности основних судова, број спорова који они решавају знатно већи од броја радних и социјалних спорова. Дакле, број радних и социјалних судова нужно мора бити мањи од броја основних судова. Такво решење повлачи са собом опасност од смањења територијалне доступности судова који решавају радне спорове, имајући у виду да у актуелном правосудном систему Републике Србије радници и послодавци могу решавати спорове из радног односа у сваком основном суду, што би била једна од ретких негативних последица устројства специјализованог судства за решавање радних спорова. Међутим, то је *мала цена коју треба платити* наспрам великих користи за странке у поступку пред радним и социјалним судовима, које се, пре свега, огледају у виду веће стручности судија као последице специјалног образовања, те учешћа представника радника у одлучивању кроз рад у трипартитним већима, као и бржег, неформалнијег и квалитетнијег решавања спорова, које предности ће бити

⁶⁵¹ По подацима Светске банке од 2014. године укупан бруто друштвени производ Републике Србије износи око 43 милијарде долара.

⁶⁵² По подацима Светске банке од 2014. године укупан бруто друштвени производ Савезне Републике Немачке износи око 3,6 билијарди долара, која има око 80 милиона становника.

обрађене у наставку рада. Са друге стране, увођењем радних и социјалних судова повећаће се степен територијалне доступности судова који решавају социјалне спорове, јер мрежа специјализованих судова треба да буде знатно разгранатија од тренутног броја одељења Управног суда у којима се решавају социјални спорови у првом степену.

Предложени систем специјализованог радног и социјалног судства треба да функционише само са једним апелационим судом, конкретно Апелационим радним и социјалним судом, попут упоредноправних решења у Словенији, која има приближно исти бруто домаћи производ као Србија,⁶⁵³ и Аустрији, која има приближно исти број становника као Србија.⁶⁵⁴ Институционализацијом само једног апелационог суда, са једне стране, лакше би се остварио циљ уједначене судске праксе, за разлику од садашњег система радног судства у нас, који функционише са више апелационих судова, из ког разлога се неретко дешава да у истим правним стварима постоје противуречне одлуке апелационих судова, те се на тај начин крши право на правично суђење, у ком смислу постоје и пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије,⁶⁵⁵ а са друге стране, истовремено би се обезбедила двостепеност у судском поступку решавања социјалних спорова, што би била битна новина, јер странке у социјалним споровима треба да имају право на редован правни лек, жалбу, по којој ће поступати другостепени суд, за разлику од тренутног стања код Управног суда, пред којим је поступак једноступен, те незадовољна странка нема право да изјави жалбу на одлуку суда.

⁶⁵³ По подацима Светске банке од 2014. године укупан бруто друштвени производ Републике Словеније износи око 47 милијарди долара.

⁶⁵⁴ Република Аустрија има око 8,5 милиона становника.

⁶⁵⁵ Нпр. Пресуда Европског суда за људска права у предмету Винчић и други подносиоци представки против Србије, представке бр. 44698/06, 44700/06, 44722/06, 44725/06, 49388/06, 50034/06, 694/07, 757/07, 758/07, 3326/07, 3330/07, 5062/07, 8130/07, 9143/07, 9262/07, 9986/07, 11197/07, 11711/07, 13995/07, 14022/07, 20378/07, 20379/07, 20380/07, 20515/07, 23971/07, 50608/07, 50617/07, 4022/08, 4021/08, 29758/07 и 45249/07, од 01. децембра 2009. године, објављена у *Сл. гласник РС*, бр. 109/2009.

7.2.2.1.2. Надлежност српских радних и социјалних судова

Институционализацијом радних и социјалних судова створила би се могућност да се сви индивидуални радни спорови решавају пред истим судом, па би се тако и индивидуални радни спорови државних службеника решавали пред истим судом као и радни спорови запослених у приватном сектору. Такође, створиле би се претпоставке и да се сви социјални спорови решавају пред истим судом, тако да би се и спорови поводом права на здравствену заштиту решавали пред истим судом као и остали социјални спорови.

У погледу колективних спорова, радни и социјални судови треба да буду надлежни за решавање правних колективних радних спорова, али не и интересних, с` обзиром да позитивноправно решење да се интересни радни спорови решавају у поступку пред судом не одговара природи интересних радних спорова, који не настају у вези са применом или тумачењем права радника произашлих из вршења подређеног рада, већ настају поводом утврђивања нових или обнављања, измене или укидања постојећих права радника и тичу се пре свега услова рада и зарада запослених, због чега их често називају економским споровима, тако да су за решавање ове врсте радних спорова примереније алтернативне методе, које су мање формалне и више сконцетрисане на изналажење компромиса.

Такође, треба истаћи да је неприхватљива идеја о изузимању малих предузећа из система заштите права од стране радних и социјалних судова, јер легитиман интерес друштва да се потпомогне развој малих предузећа, као економски најефикаснијих привредних субјеката, треба да се отелотвори кроз финансијске подстицаје и пореске олакшице државе, а не путем ускраћивања ефикасне судске заштите права одређеном броју радника.

Специјализовано радно и социјално судство треба да буде доступно странкама у спору, пре свега радницима, осигураницима и корисницима права на социјалну заштиту, што између осталог подразумева и територијалну доступност, односно такав просторни размештај судова који омогућава да покретање и вођење парнице због удаљености не представља сметњу странкама. Адекватно решење би могло бити

да територијално уређење радних и социјалних судова прати мрежу привредних судова, који се оснивају за територију једног или више градова односно општина,⁶⁵⁶ што је оптимално решење, јер би било нереално да радни и социјални судови прате мрежу основних судова, који се по правилу оснивају за територију града односно општине,⁶⁵⁷ с` обзиром на знатно већи обухват надлежности основног суда у односу на радни и социјални суд, а истовремено би се изашло у сусрет послодавцима који би на истој локацији решавали привредне спорове са другим предузећима и радне спорове са запосленима.

7.2.2.1.3. Поступак пред српским радним и социјалним судовима

Приликом правног уређивања поступка пред будућим специјализованим судством првенствено треба задржати добра решења из парничног поступка и управно-судског поступка. Речју, треба задржати правила која су заснована на начелу хитности, односно не треба одустати од краћих парниционих рокова и краћих рокова за доношење одлуке о одређивању привремене мере по предлогу странке, као и од правила да уколико тужени не дође на рочиште за главну расправу, а у редно је позван, суд ће да одржи рочиште и одлучи на основу утврђеног чињеничног стања; као и правила која су заснована на начелу официјелности, у смислу овлашћења суда да по службеној дужности одређује привремене мере у циљу спречавања насилног поступања или ради отклањања ненадокнадиве штете. Такође, треба задржати необавезно адвокатско заступање у првостепеном и другостепеном поступку. У преосталом делу, који ће садржати већи број правних института, треба извршити иновације, које ће по својој природи бити *lex specialis* одредбе у односу на норме ЗПП.

Домаћи Закон о радним и социјалним судовима, попут словеначког ZDSS, треба да садржи заједничка правила која важе и за радне и за социјалне спорове, али

⁶⁵⁶ Закон о уређењу судова, чл. 14 ст. 2

⁶⁵⁷ Закон о уређењу судова, чл. 14 ст. 1

и посебна правила која важе само за радне спорове и посебна процесна правила која важе само за социјалне спорове. На тај начин би законодавац истакао особеност судске заштите социјално-економских права у односу на друга људска права, али би истовремено, унутрашњом систематизацијом одредби, нагласио специфичну разлику између радних спорова, са једне стране, и социјалних спорова, са друге стране.

Све одредбе које буду регулисале поступак заштите права пред радним и социјалним судовима треба тумачити у духу правичности, како то чине судије у британским трибуналима за запослење. Односно процесноправне норме, по потреби, треба тумачити екстензивно уколико би у супротном странка, чије је социјално-економско право очигледно повређено, због мањег процедуралног пропуста остала без судске заштите. У том смислу одредбе будућег Закона о радним и социјалним судовима треба тумачити, пре свега, циљним и системским методом, јер је разумевање духа прописа и смисла норме предуслов за изналажење мере у екстензивном тумачењу, како би се онемогућило изигравање заштите основних социјално-економска права грађана због мањих процедуралних пропуста, при том, водећи рачуна да се не повреди начело правне сигурности.

7.2.2.1.3.1. Заједничка правила за радне и социјалне спорове

Начело доступности суда подразумева и разумљивост поступка и приступачност процедуре, у ком смислу треба предвидети могућност да се тужба пред радним и социјалним судом може подићи и усмено на записник у суду, попут законског решења у СР Немачкој, у ком случају би овлашћени службеник суда упозоравао на формалне недостатке, али не и на садржинску утемељеност тужбе, те би се тако ставио снажнији акценат и на начело помоћи неукој странци. Алтернативно решење може бити предвиђање формулара за подизање тужбе, попут праксе у британским трибуналима за запослење, на који начин би се странци омогућило да покрене поступак пред судом без ангажовања пуномоћника из реда адвоката, што би могла бити врло ефективна новина, јер се у упоредној правосудној пракси специјализованог радног и социјалног судства показало да неучествовање

адвоката у поступку у комбинацији са истражним овлашћењима суда много чешће доводи до мирног решења спора.

У погледу мирног решавања радних и социјалних спорова, у процесноправном смислу, радни и социјални суд треба да буде у обавези да одржи рочиште за консилијацију, тј. рочиште на којем ће покушати да спор међу странкама реши нагодбом (поравнањем), у ком случају би посебно значајна била улога професионалног судије, председника већа, која би била изузетно захтевна и зависила би пре свега од његове личности. Наиме, судија треба отворено да расправља са странкама о чињеничним и правним аспектима спора, не скривајући своје ставове, уз максимално настојање да убеди странке да се поравнају, а опет не присиљавајући странке, јер поравнање мора бити израз слободне воље, и све то на поштен начин, у складу са позитивним прописима, тако да на крају мирно решење спора буде прихватљиво за обе парничне странке.⁶⁵⁸

Битно је истаћи да, са једне стране, на обавезан покушај решења спора путем нагодбе треба да буде стављен снажан акценат, посебно имајући у виду да је покушај алтернативног решења спора оште прихваћено у европском радном и социјалном судству, за разлику од нашег позитивноправног законодавства које или уопште не предвиђа покушај мирног решења спора (ЗУС) или само предвиђа да ће суд да упозна странке са њиховим правом да спор могу да реше медијацијом (ЗПП),⁶⁵⁹ с` обзиром да упознавање странака са њиховим правима не може бити делотворно као активно делање судије у правцу постизања компромиса, што је и пракса потврдила, имајући у виду да је проценат мирног решавања спорова код нас занемарљив, док са друге стране, не треба искључити представнике социјалних партнера из судске медијације,

⁶⁵⁸ Особине које, према С. Јашаревићу, треба да карактеришу миритеља, могли би се применити и на судије радног и социјалног суда, а пожељне особине су: комуникативност, искреност, аналитичност, зрелост у процењивању, стабилност расположења, ментална бистрина, упорност, стрпљење и добро физичко здравље. Надаље, миритељ треба да буде вешт и јасан у изражавању, као и да ума да свој начин општења прилагоди нивоу који разумеју стране; уз то он мора бити искусан, одговоран, практичан и реалан. Видети: С. Јашаревић (2000), 85-87.

⁶⁵⁹ ЗПП. чл. 305 ст. 3

као претходне фазе у поступку пред радним и социјалним судовима, а како радници, односно осигураници и корисници, као економски слабија страна, не би остали без заштите синдиката, односно удружења осигураника и корисника, као представника њихових колективних интереса. У супротном, претходној фази мирења у поступку пред радним и социјалним судовима могло би се начелно приговорити да је *угњетавачка*.

Институт словеначког ZDSS, који предвиђа да ако је пред радним и социјалним судом поднет већи број тужби у којима се тужбени захтеви заснивају на истом или сличном чињеничном основу и истом правном основу, суд може, по пријему одговора на тужбе, на основу једне тужбе извести узорни поступак, а остале поступке прекинути, да би по правоснажности одлуке донете у узорном поступку, суд у прекинутим поступцима, који се не разликују у битноме, одлучио узимајући у обзир одлуку у узорном поступку; може значајно допринети ефикасности решавања радних и социјалних спорова, с` обзиром да се формалним пресуђењем у једном спору фактички решава велики број других сродних спорова, из ког разлога поступак по узору треба увести у поступак пред домаћим радним и социјалним судовима.

Поступак пред радним и социјалним судом треба да буду материјално доступан радницима, осигураницима и корисницима права на социјалну заштиту, као економски слабијој страни, у смислу бесплатности вођења поступка или јефтинијих процедура, што би се постигло ослобођењем од плаћања трошкова судских такси или одлагањем плаћања судских такси до правоснажног окончања поступка и сл. Наиме, у упоредноправним системима је честа пракса да се радници, осигураници и корисници у радним и социјалним споровима ослобођају од плаћања трошкова судских такси, као и да институције система социјалне сигурности сnose своје трошкове и ако успеју у спору.⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ D. Pieters (2006), 111-114.

7.2.2.1.3.2. Посебна правила за радне спорове

Код радних спорова претходно треба нагласити да и радни спорови државних службеника треба да се решавају у поступку пред радним и социјалним судовима.

Наиме, држава, као суверени носилац власти, има функцију вршења власти, коју остварује кроз делатност државних органа, којим управљају функционери. Међутим, држава истовремено има сва обележја послодавца, с` обзиром да она организује вршење одређених делатности, које су средство остваривања њених функција, ангажује рад одређених физичких лица (државних службеника) који обављају стручне послове у организованим облицима власти (државним органима), под њеном радноправном контролом, а за такав рад држава службеницима исплаћују зараду и обезбеђује остваривање других права. Такође, држава као и сваки други послодавац доноси норме којима уређује односе у организационим облицима рада и примењује санкције за непоштовање правила радне дисциплине, доноси одлуке и издаје налоге и упутства у току рада, тј. управља процесом рада. При чему је држава као послодавац дужна да се покорава нормама које је донела држава као суверени носилац власти.⁶⁶¹

Речју, државни службеници су у радном односу са државом као послодавцем, а нису у управном односу са државом као сувереним носиоцем власти, одакле произлази да и спорови који настану из тог радног, а не управног односа, треба да се решавају пред радним, а не административним судовима.⁶⁶²

Поступак решавања радних спорова пред радним и социјалним судовима треба да тече по убрзаној процедури у односу на поступке пред судовима опште надлежности, при чему није пренебрегнут факат да је важећи Закон о парничном

⁶⁶¹ Боривоје Шундерић, „Држава као послодавац“, *Радни однос државних службеника – Зборник радова са научног скупа*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 2006, 18-20.

⁶⁶² У Републици Словенији радне спорове између службеника и државе решавају радни и социјални судови: Радоје Брковић, Бојан Урдаревић, „Нови службенички систем Србије“, *Радни однос државних службеника – Зборник радова са научног скупа*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 2006, 33-34.

поступку дао велики значај идеји о брзом и ефикасном суђењу и то, како у општим одредбама, тако и у посебним одредбама за решавање радних спорова. Међутим, пракса је показала да се радни спорови не завршавају брже од грађанских спорова, који се такође не завршавају у пројектованим роковима.

У том смислу *differentia specifica* би се, прво, састојала у томе што би се увела забрана враћања на ново суђење, попут решења у немачким радним судовима, те другостепени суд не би имао овлашћења да укида пресуде првостепеног суда и враћа предмете на поновно суђење, већ би имао овлашћења да потврди или преиначи првостепену пресуду или пак да отвори главну расправу и донесе одлуку након закључења. На тај начин би се елиминисала опасност да жалбени суд укида првостепену пресуду због мањих неправилности и тиме непотребно продужава трајање судског поступка, а опет би била остављена могућност да се мери квалитет рада првостепеног судије, рачунањем броја предмета поступајућег судије у којима је другостепени суд отворио главну расправу, наместо актуелног рачунања процента укинутих одлука. Дакле, увођењем института забране враћања на ново суђење у поступак пред радним и социјалним судовима повећала би се брзина решавања радних спорова, без негативног утицаја на квалитет судских одлука.

Затим, пред радним и социјалним судовима спорови о заснивању, постојању и престанку радног односа треба да се решавају приоритетно, пре свега, имајући у виду да од њихових исхода у знатној мери зависи егзистенција запослених и њихових породица. Наиме, радник коме је отказан уговор о раду остаје без извора прихода и он више није у стању да подмирује своје основне потребе, као и потребе своје породице, те је изузетно важно да се ови спорови решавају у најкраћем могућем року, нарочито хитно, јер иако се материјална штета због незаконитог отказа уговора о раду лако може надокнадити, нематеријална штета коју трпи радник и његова породица тешко је надокнадива, с` обзиром на душевну бол коју трпи због угрожене егзистенције, и сваким даном нерешавања спора прогресивно расте. Са друге стране, и послодавац има изражен интерес да се ови спорови решавају нарочито хитно, јер у случају да суд утврди да је отказ био незаконит висина штете на име изгубљене зараде коју ће послодавац морати да исплати раднику директно зависи од дужине

трајања спора. Такође, уколико статусни спор о постојању радног односа траје неколико година, што је у нашем правосуђу правило, тешко је радника поново укључити у радни процес, и то како из субјективних разлога, на страни радника, који услед велики паузе може делимично изгубити радне вештине, посебно у светлу данашњег брзог развоја технологије,⁶⁶³ тако и из објективних разлога, на страни послодавца, који ће у међувремену вероватно бити принуђен да ангажује другог радника на истим пословима, те ће у случају враћања на рад отпуштеног запосленог имати вишак радне снаге. На крају и држава има директан интерес да се спорови о заснивању, постојању и престанку радног односа решавају приоритетно, јер радник који нема извор прихода, по правилу, егзистенцију обезбеђује кроз систем социјалне заштите, чиме се повећавају буџетски трошкови.

Из наведених разлога наглашене социјалне димензије у споровима о заснивању, постојању и престанку радног односа треба дозволити превремено извршење, тј. првостепене пресуде којима се поништава отказ уговора о раду од стране послодавца и налаже враћање запосленог на рад треба да буде извршене упркос томе што је против њих изјављена жалба, изузев ако послодавац докаже да би извршењем претрпео ненадокнадиву штету, као што је то регулисано аустријским Законом о радним и социјалним судовима (*ASGG*).

Функционално посматрано, судије радних и социјалних судова треба да имају знатно мањи број предмета у раду у односу на судије судова опште надежности, јер

⁶⁶³ Хипотетички се може поставити ситуација, да је запосленом механичару у овлашћеном аутосервису отказан уговор о раду, те да он тужи послодавца и тражи да суд поништи решење о отказу и наложи послодавцу да га врати на рад. Након неколико година, колико у просеку трају спорови о постојању радног односа код нас, суд правноснажно поништи решење о отказу и наложи реинтеграцију запосленог. Међутим, у међувремену послодавац је оправдано засновао радни однос са другим радником за обављање предметних послова аутомеханичара и с` обзиром да се појавила нова генерација аутомобила послао је све аутомеханичаре, па и новозапосленог радника, на обавезно стручно усавршавање у представништво произвођача. Поставља се питање како ће се извршити реинтеграција када тужилац из радног спора, односно радник који треба да се врати на рад, сада више нема потребне вештине за обављање послова аутомеханичара у овлашћеном аутосервису, где сви запослени морају имати актуелне сертификате?

наведена процесноправна правила, која треба да убрзају поступак пред радним судовима, не могу имати ефекат без одговарајућих организационо-функционалних реформи, које ће бити у садејству са процесним изменама. Конкретно, пошто радни спорови треба да се завршавају макар дупло брже од опште парнице и број предмета у раду судије радног и социјалног суда који решава радне спорове треба да буде минимум дупло мањи од броја предмета у раду судије суда опште надлежности.

Речју, радни и социјални судови морају понудити специфична решења и у функционалном и у процесном смислу, како би идеал хитног решавања заиста био остварен. Са тим у вези, појам хитности поступка треба схватити у духу Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода, заједно са одлукама Европског суда за људска права, које се односе на суђење у разумном року, као и одлукама Уставног суда Србије, све у смислу параметара за процењивање разумног рока суђења, и то: сложености предмета, понашања подносиоца представке, поступања надлежних власти и значаја одлуке о предмету за подносиоца представке.⁶⁶⁴

Судије радних судова треба да имају шира овлашћења приликом вођења поступка у односу на судије судова опште надлежности, где преовлађује начело диспозитивности и то, како у припремном поступку у виду обавезујућих налога странкама и трећим лицима за достављање неопходних доказа, тако и на главној расправи у виду извођења доказа које странке нису предложиле. Таква активна улога суда подразумевала би суспензију концепта инхибиторијума суда у погледу држања странака, односно суд би могао да истражује чињенице које странке нису ни споменуле, или само нису предложиле доказе у том правцу.

Наведена шира овлашћења суда треба да омогуће да се у већој мери оствари и начело концентracије поступка, у смислу закључење главне расправе на једном рочишту, који идеал треба да буде достигнут у што већем броју случајева, а што је и важећи Закон о парничном поступку пројектовао као циљ, али се тај циљ у правном животу ретко остварује.

⁶⁶⁴ Д. Поповић, 250-268.

У вези са активном улогом суда јесте и начело утврђивања истине у поступку пред радним судом, које треба да буде заступљено у већој мери неко код судова опште надлежности. Наиме, иако би и пред радним судовима сазнавање стварности било само средство за пружање правне заштите, а не и циљ поступка, ипак би начело утврђивања истине имало већи значај због мањег домашаја ублаженог расправног начела, као принципа који прожима домаћи грађански поступак.

7.2.2.1.3.3. Посебна правила за социјалне спорове

Код социјалних спорова може се поставити питање да ли одредбе будућег закона о радним и социјалним судовима треба да се односе и на социјалне спорове у вези система социјалне заштите, или само на социјалне спорове у вези система социјалног осигурања?⁶⁶⁵ Ово питање се поставља са аспекта наглашеног јавног интереса код социјалних спорова у вези система социјалне заштите, с` обзиром да иако је и у овим споровима једна од страна у спору недржавни субјект – установа којој су поверена јавна овлашћења („ималац јавних овлашћења“)⁶⁶⁶, специфичност је да се у систему социјалне заштите пружање социјалних престаџа остварује из средстава која потичу директно из буџета. У односу на социјалне спорове у вези система социјалног осигурања где се средства првенствено обезбеђују из фондова који функционишу на принципу друштвене солидарности и претходних издвајања у облику доприноса од стране субјеката који се сада налазе у стању социјалне потребе.⁶⁶⁷ Тако да одатле потиче тежња извршно-управне власти да спорови који настају у вези са директним коришћењем буџетских средстава буду у надлежности

⁶⁶⁵ У Републици Француској је за социјалне спорове у вези система социјалне заштите крајња судска инстанца државни савет, као врховни управни суд, док је за социјалне спорове у вези система социјалног осигурања крајња судска инстанца касациони суд, као део система судова опште надлежности, на који начин је изражена специфична разлика између система социјалне заштите и система социјалног осигурања, а све са аспекта јавног интереса.

⁶⁶⁶ Драган Милков, *Управно право I – уводна и организациона питања*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2012, 100-106.

⁶⁶⁷ Више о финансирању система социјалне сигурности, видети: D. Pieters (2006), 101-109.

управног суда, као инстанце која је по својој природи прилагођенија контроли вршења управне делатности.

Међутим, поред наглашеног јавног интереса, код социјалних спорова у вези система социјалне заштите истовремено постоји посебан интерес друштва као целине да појединцима и друштвеним групама који су одвојени од фактора производње, обезбеди основну социјалну сигурност, пружањем социјалних престаџа. Да би се тај специфичан интерес друштва артикулисао и задовољио на легитиман начин, потребно је између осталог обезбедити и специфичну судску заштиту социјалних права, која ће у знатној мери бити прилагођена природи спора у вези са социјалним правима. Наведено се једино може остварити путем специјализованог социјалног судства, које поред социјалних спорова у вези система социјалног осигурања треба да решава и социјалне спорове у вези система социјалне заштите, јер особена природа социјалних права то нужно изискује.

Такође, ако се сагледају статистички подаци да у европским социјалним државама издаци за социјалне накнаде, које пружају минимум социјалне сигурности лицима у стању социјалне потребе, износе мање од 1% националног дохотка, и то упореди са нпр. пензијама, које чине око 12-13% националног дохотка, произлази да су јавни издаци за функционисање система социјалне заштите неупоредиво мањи у односу на систем социјалног осигурања,⁶⁶⁸ тако да и са економског становишта нема оправдања за наглашенији јавни интерес код социјалних спорова у вези система социјалне заштите и њихово чвршће везивање за управну власт.

У поступку решавања социјалних спорова пред радним и социјалним судовима треба да буде обавезно одржавање усмене главне расправе, што значи да ће суд своју одлуку моћи да заснује само на оним чињеницама о којим је странкама пружена могућност расправљања (изјашњавања). *Differentia specifica* према актуелном управно-судском решавању социјалних спорова огледа се у факту да је Законом о управним споровима, иако формално прокламовано, релативизовано правило о одржавању расправе. Наиме, Управни суд може да пресуди без расправе

⁶⁶⁸ Т. Пикети, 511-514.

ако сам процени да је предмет спора такав да очигледно не изискује непосредно саслушање странке и посебно утврђивање чињеница, при чему нису дате прецизније одреднице који су то случајеви када очигледно није потребно саслушање странака и посебно утврђивање чињеница. Дакле, радним и социјалним судовима не треба оставити широк и неодређен простор за слободну оцену да ли ће или неће одржати усмену главну расправу у социјалном спору, јер такво решење лако може да одведе у произвољност и фактичко обесмишљавање расправног начела и што је још битније, таквим решењем се крши право грађана на правично поступање, односно правично суђење, загарантовано Европском конвенцијом о заштити права човека и основним слободама, које обухвата начело јавности суђења, а које начело, између осталог, подразумева одржавање јавне и усмене расправе пред судом, односно саслушање странака.

У поступку решавања социјалних спорова битно је обезбедити двостепеност, јер странке у поступку пред радним и социјалним судовима увек треба да имају право на редован правни лек, жалбу, по којој ће поступати другостепени суд, за разлику од Управног суда, пред којим је поступак једноступен, те незадовољна странка нема право да изјави жалбу на одлуку суда. Односно, треба предвидети деволутиван правни лек који ће незадовољна странка моћи да изјави и због погрешно утврђеног чињеничног стања, а не само због повреде материјалног права и повреде одредаба поступака, као што је то случај са захтевом за преиспитивањем одлуке у управно-судском поступку.

Предвиђање двостепеног социјалног судства је битно, јер би се на тај начин обезбедио делотворан правни лек у социјалним споровима. При чему се не може прихватити мишљење да се жалбом у управном поступку обезбеђује двостепеност заштите права грађана, а да је управни суд у ствари трећа инстанца у управним стварима, те би установљење жалбеног управног суда представљало формирање четвртостепене инстанце.⁶⁶⁹ Наиме, природа управног спора и управног поступка је другачија, судови су независни од извршне власти за разлику од органа управе који

⁶⁶⁹ Р. Радошевић.

су јој подређени, те се жалба у управном поступку, као правно средство, не може изједначити са жалбом у управном спору, као правним леком, с` обзиром да је квалитет правне заштите права грађана у судском спору знатно већи од квалитета заштите права у управном поступку, пре свега, из разлога независности и веће стручности судова у односу на органе управе.

7.3. Заштита права по основу рада у поступку пред Уставним судом и заштита и остваривање социјалних и економских права у кривичном и прекршајном поступку

Специјализовано радно и социјално судство јесте нужна али не и довољна правосудна институција за ефикасну заштиту социјалних и економских права, из ког разлога треба сагледати заштиту права по основу рада и у поступку пред Уставним судом, као и остваривање и заштиту основних социјалних и економских права у прекршајном и кривичном поступку.

7.3.1. Уставни суд

Уставни суд није судски орган, нити највиша судска инстанца (четвртог степена) у држави, али јесте институција која штити врхунско начело поштовања основних људских права.⁶⁷⁰

Уставни суд штити људска (или мањинска), односно социјална и економска права и слободе на посредан начин, оценом устаности и законитости општих аката, и на непосредан начин, путем уставне жалбе.⁶⁷¹

Значај улоге уставног суда произлази из чињенице да обим уживања социјално-економских права зависи од степена привредног развоја државе и њених економских могућности, те се дешава, посебно у условима друштвено-економске

⁶⁷⁰ Б. Лубарда (2012), 780-782.

⁶⁷¹ Маријана Пајванчић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2014, 98-99.

кризе, да извршна и законодавна власт својим мерама задиру у суштину ових зајемчених права, када уставни суд треба да реагује својим инструментима, постављајући границе деловања владе и парламента, водећи се при том начелом сразмерности између економских могућности и минимума стандарда за уживање социјално-економских права.⁶⁷²

7.3.1.1. Посредна заштита

Основна и најважнија надлежност Уставног суда односи се на оцену уставности и законитости општих аката.

Поступак за оцену уставности и законитости могу да покрену државни органи, органи територијалне аутономије и локалне самоуправе, те најмање 25 народних посланика, као и свако физичко или правно лице, а и сам Уставни суд може покренути поступак, при чему закон или други општи акт који није сагласан Уставу или закону престаје да важи даном објављивања одлуке Уставног суда у службеном гласнику.⁶⁷³

Правило је да се оцена уставности закона и других општих аката остварује као накнадна делатност, али изузетно, у случају оцене уставности закона, могућа је претходна посредна заштита људских права од стране Уставног суда, односно дозвољена је претходна оцена уставности закона уколико то затражи најмање једна трећина народних посланика. Предмет претходне оцене уставности је закон који је изгласан у Народној скупштини, али још није проглашен.⁶⁷⁴

Уставни суд има овлашћење да одреди својеврсну привремену меру, тако што може, до доношења коначне одлуке и под условима одређеним законом, обуставити

⁶⁷² Игор Вила, „Уставносудска заштита економских и социјалних права у време економске кризе“, *Правни записи Правног факултета Универзитета Унион* 1/2014, 66-80.

⁶⁷³ УРС, чл. 168 ст. 1-3

⁶⁷⁴ М. Пајванчић, 280-283.

извршење појединачног акта или радње предузете на основу закона или другог општег акта чију уставност или законитост оцењује.⁶⁷⁵

Предлог за измену коначног или правноснажног појединачног акта, донетог на основу закона или другог општег акта, за који је одлуком Уставног суда утврђено да није у сагласности са Уставом, општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним уговорима или законом, може се поднети у року од шест месеци од дана објављивања одлуке, ако од достављања појединачног акта до подношења предлога није протекло више од две године.⁶⁷⁶

7.3.1.2. Непосредна заштита – Уставна жалба

Уставни суд пружа непосредну заштиту социјалних и економских права, зајемчених Уставом, на основу уставне жалбе, као правног средства (не и правног лека, пошто Уставни суд није инстанциони суд четвртог степена) предвиђеног Уставом Републике Србије.⁶⁷⁷

Радници, осигураници и корисници могу изјавити уставну жалбу против појединачних аката или радњи државних органа или организација којима су поверена јавна овлашћења, а којима се повређују или ускраћују социјална и економска права или слободе зајемчене Уставом, ако су исцпљена или нису предвиђена друга правна средства за њихову заштиту.⁶⁷⁸ Уставна жалба се може изјавити и ако нису исцрпљена правна средства, у случају када је подносиоцу жалбе повређено право на суђење у разумном року.⁶⁷⁹ У пракси Уставног суда највећи број уставних жалби се подноси због повреде уставом зајемчених социјалних и економских права.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵ УРС, чл. 168 ст. 4

⁶⁷⁶ Закон о уставном суду, *Сл. гласник РС*, бр. 109/2007, 99/2011 и 18/2013 – одлука УС, чл. 61 ст. 2

⁶⁷⁷ Б. Лубарда (2012), 780-782; Боса Ненадић, „Уставна жалба и друге жалбе пред Уставним судом Србије“, *e – Press*, 2007/262.

⁶⁷⁸ УРС, чл. 170

⁶⁷⁹ Закон о уставном суду, чл. 82 ст. 2

⁶⁸⁰ Б. Лубарда (2012), 780-782.

Уставна жалба представља делотворно правно средство у погледу остварења и заштите социјалних и економских права.⁶⁸¹ Међутим, уставна жалба у нашем правном систему суштински не убрзава поступак, већ само пружа накнаду нематеријалне штете лицу чије је право повређено дугим трајањем поступка, а што је одраз прихватања компензационог модела решавања проблема суђења у неразумном року од стране нашег законодавца.⁶⁸²

Уставна жалба се може изјавити у року од 30 дана од дана достављања појединачног акта, односно од дана предузимања радње којом се повређује или ускраћује социјално право или слобода зајемчена Уставом.⁶⁸³ Захтев за накнаду штете може бити постављен само истовремено са подношењем уставне жалбе, а о њему одлучује Уставни суд.⁶⁸⁴

Одлука Уставног суда о повреди социјалног и економског права од стране суда представља основ за понављање судског поступка.⁶⁸⁵

Уставни суд има одборе за уставне жалбе из области грађанског, кривичног и управног права, с` тим да може основати одборе и за друге гране права.⁶⁸⁶

7.3.2. Заштита социјално-економских права у кривичном поступку у Србији

Основни циљ кривичног права јесте сузбијање криминалитета, односно пружање заштите најзначајнијим добрима и вредностима појединца и друштва (заштитна функција кривичног права). Тај циљ се остварује прописивањем одређених

⁶⁸¹ Драгиша Б. Слијепчевић, „Уставна жалба у сфери радних односа“, *Правни информатор Београд* 6/2011, 12.

⁶⁸² Слободан Радовановић, „Право на суђење у разумном року“, *Правни инструктор*, Београд, 2014.

⁶⁸³ Закон о уставном суду, чл. 84 ст. 1

⁶⁸⁴ Закон о уставном суду, чл. 85 ст. 3 и чл. 89 ст. 3

⁶⁸⁵ Б. Лубарда (2012), 780-782.

⁶⁸⁶ Пословник о раду Уставног суда, *Сл. гласник РС*, бр. 103/2013, чл. 37

понашања као кривичних дела и прописивањем кривичних санкција за та дела, као и услова за њихову примену према учиницима кривичних дела.⁶⁸⁷

Домаће кривично законодавство усваја објективно-субјективни појам кривичног дела, што је у складу са новијом теоријом кривичног права, те кривично дело дефинише као оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено. Основ и оправдање за прописивање неког понашања као кривичног дела јесте друштвена опасност, која није самостални елемент у општем појму кривичног дела, али представља законодавни мотив инкриминисања, тј. разлог због којег законодавац неко понашање проглашава кривичним делом.⁶⁸⁸

Шеснаестом главом КЗ прописано је седам кривичних дела којима се пружа заштита социјално-економским правима (групни заштитни објект). Конкретно штите се права по основу подређеног рада (уоштено), права из социјалног осигурања, права при запошљавању и по основу незапослености, право на управљање, право на штрајк и право на заштиту на раду, уз истовремено инкриминисање злоупотребе права на штрајк и права из социјалног осигурања.⁶⁸⁹

Битне карактеристике кривичних дела против социјално-економских права су следеће: извршилац начелно може бити свако лице, али су то најчешће одговорна лица, а у неким случајевима и службена лица;⁶⁹⁰ код већине кривичних дела из ове главе тражи се наступање тачно одређене последице; бланкетна диспозиција ових кривичних дела; могу се учинити само са умишљајем.⁶⁹¹

Кривично процесно право је скуп правних норми о кривичном поступку, а откако је истрага престала да буде судска делатност и постала делатност јавног

⁶⁸⁷ Зоран Стојановић, Милан Шкулић, Миленко Радоман, *Кривично право – материјално, процесно, извршно*, Београд 2013, 29-30.

⁶⁸⁸ *Ibid.*, 35-47; Кривични законик – КЗ, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, чл. 14 ст. 1

⁶⁸⁹ П. Стојановић, 82-83.

⁶⁹⁰ Појам службеног лица одређен је у КЗ, чл. 112 ст. 3, а појам одговорног лица у ст. 5 истог члана.

⁶⁹¹ Зоран Стојановић, Обрад Перић, *Кривично право – посебни део*, Београд 2011, 64-65.

тужиоца и полиције кривични поступак се не може дефинисати једном дефиницијом, већ се разликује појам кривичног судског поступка (кривични поступак у ужем или правом смислу) и појам кривичног несудског поступка (кривични поступак у ширем или неправом смислу). Кривични судски поступак је кривични процесноправни однос које се заснива, тече и завршава између кривичних процесноправних субјеката (суда и странака), који однос представља скуп координираних права и дужности процесних субјеката и има циљ да се утврди да ли постоји кривични материјалноправни однос између претпостављеног учиниоца кривичног дела и државе, којој у том случају припада право и дужност кажњавања.⁶⁹²

Кривични поступак ради заштите социјално-економских права, односно ради утврђивања постојања кривичног дела против права по основу рада, одвија се пред судом опште надлежности, и то у првом степену пред судијом појединцем основног суда, у другом степену пред већем од троје судија апелационог суда и у трећем степену пред већем од троје судија Врховног касационог суда,⁶⁹³ по правилима скраћеног поступка⁶⁹⁴. У складу са начелом официјелности, кривично гоњење код кривичних дела по основу рада предузима се по службеној дужности од стране јавног тужиоца.

7.3.3. Заштита социјално-економских права у прекршајном поступку у Србији

Прекршајно право је данас посебна грана права у оквиру шире схваћеног казненог права, док је у ранијим правним системима било у склопу других грана права, пре свега у оквиру кривичног или управног права.

Задатак прекршајног права јесте сузбијање прекршаја, као деликата којима се повређује јавни поредак, који су лакша категорија деликата од кривичних дела, јер

⁶⁹² Момчило Грубач, *Кривично процесно право*, Београд 2013, 13-14.

⁶⁹³ Законик о кривичном поступку – ЗКП, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 31/2013, 45/2013 и 55/2014, чл. 21 и 22

⁶⁹⁴ М. Грубач, 214-220; ЗКП, чл. 495-520

се њима нападају друштвена добра мање вредности или су напади мањег интензитета, али је њихов значај велики због великог броја прекршаја који се свакодневно врше. Тај циљ се остварује утврђивањем понашања која се сматрају прекршајима и лица која се сматрају учиниоцима прекршаја, те утврђивањем општих правила о одговорности за прекршаје и услова за изрицање прекршајних санкција, као и правила о њиховом извршењу. Такође, задатак прекршајног права остварује се применом одредаба прекршајног права од стране надлежних субјеката према учиниоцима прекршаја у случајевима када је дошло до извршења прекршаја.⁶⁹⁵

У нашем правосудном систему, прекршајни судови и Прекршајни апелациони суд, као судови посебне надлежности,⁶⁹⁶ почели су са радом 01.01.2010. године, тако да од тада судска заштита социјално-економских права обухвата и прекршајну заштиту.

Домаће законодавство усваја објективни појам прекршаја, не узимајући у обзир субјективни елемент (кривицу), те дефинише прекршај као противправно дело, које је законом или другим прописом надлежног органа (уредбом, одлуком скупштине територијалне аутономије и скупштине локалне самоуправе) одређено као прекршај и за које је прописана прекршајна санкција (казне, казнени поени, опомена, заштитне мере и васпитне мере).⁶⁹⁷

Прекршаји су одређени многобројним прописима, али то не значи да их је немогуће груписати и сачинити њихову унутрашњу систематику. Напротив, прекршаји се, попут кривичних дела, најчешће групишу према заштитном објекту. Тако се, између осталог, може издвојити посебна група прекршаја којима се штите социјална и економска права. Ти прекршаји су претежно предвиђени у матичним прописима у области радног односа и социјалног односа.

Прекршајни поступак ради заштите социјално-економских права одвија се у првом степену пред судијом појединцем прекршајног суда, у другом степену пред већем од троје судија Прекршајног апелационог суда и у трећем степену пред већем

⁶⁹⁵ Ђ. Ђорђевић, *Прекршајно право – са основама привреднопреступног права*, Београд 2013, 3-8.

⁶⁹⁶ Закон о уређењу судова, чл. 11

⁶⁹⁷ Закон о прекршајима, *Сл. гласник РС*, бр. 65/2013, чл. 2, 4 и 32

од троје судија Врховног касационог суда.⁶⁹⁸ Општа месна надлежност за вођење прекршајног поступка припада суду на чијем подручју је прекршај учињен или покушан, а суд који је месно надлежан за вођење прекршајног поступка против правног лица надлежан је и за вођење прекршајног поступка против одговорног лица у правном лицу.⁶⁹⁹

Прекршајни поступак се покреће решењем суда на основу захтева за покретање прекршајног поступка или издатог прекршајног налога поводом кога је поднет захтев за судско одлучивање.⁷⁰⁰ Захтев за покретање прекршајног поступка подноси овлашћени орган (јавни тужилац, органи управе, инспекције и други органи који врше јавна овлашћења у чију надлежност спада непосредно извршење или надзор над извршењем прописа у којима су прекршаји предвиђени) или оштећени.⁷⁰¹ У области радног и социјалног односа овлашћени органи за покретање прекршајног поступка су: инспекција рада, инспекција социјалне заштите, здравствена инспекција итд.

Окривљени, лице против кога се води прекршајни поступак, има право да подноси доказе, ставља предлоге и користи правна средства предвиђена законом, а може да се брани сам или уз стручну помоћ браниоца. Окривљени се, по правилу, саслушава усмено, али ако суд, с` обзиром на значај прекршаја и податке којима располаже, нађе да није неопходно усмено саслушање може позвати окривљеног да своју одбрану да у писаној форми.⁷⁰²

Суд решава на основу јавног претреса, када процени да је то потребно ради бољег разјашњења прекршајне ствари,⁷⁰³ а чињенице битне за пресуђење утврђује извођењем доказа: саслушањем сведока, увиђајем, претресањем просторија и лица,

⁶⁹⁸ Закон о прекршајима, чл. 100, 102 и 285-290

⁶⁹⁹ Закон о прекршајима, чл. 103

⁷⁰⁰ Закон о прекршајима, чл. 167

⁷⁰¹ Закон о прекршајима, чл. 179

⁷⁰² Закон о прекршајима, чл. 118-125

⁷⁰³ Закон о прекршајима, чл. 239-243

вештачењем и др.,⁷⁰⁴ при чему је терет доказивања обележја прекршаја и прекршајне одговорности на подносиоцу захтева за покретања прекршајног поступка⁷⁰⁵.

Прекршајни поступак се завршава доношењем осуђујуће или ослобађајуће пресуде или решења којим се поступак обуставља. Редован правни лек против првостепене одлуке је жалба, о којој одлучује Прекршајни апелациони суд, а ванредни правни лекови су захтев за понављање прекршајног поступка, који нема деволутивно дејство, и захтев за заштиту законитости, који може изјавити само Републички јавни тужилац и о коме одлучује Врховни касациони суд.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ Закон о прекршајима, чл. 207 - 232

⁷⁰⁵ Закон о прекршајима, чл. 89

⁷⁰⁶ Закон о прекршајима, чл. 246-290

Део 8. ЗАШТИТА СОЦИЈАЛНИХ И ЕКОНОМСКИХ ПРАВА ОД СТРАНЕ МЕЂУНАРОДНИХ СУДОВА У ЕВРОПСКИМ ОКВИРИМА

Најзначајнији међународни суд за заштиту социјално-економских права у европском домену јесте Европски суд за људска права, као интернационални суд Савета Европе, при чему у оквиру те међународне институције постоји и Административни трибунал Савета Европе а поред тога постоје још два међународна суда у европским оквирима од значаја за заштиту социјално-економских права, то су Европски суд правде и Трибунал за јавне службенике Европске уније, који представљају наднационалне судове Европске уније.

8.1. Европски суд за људска права

Европски суд за људска права Савета Европе⁷⁰⁷, је својом судском праксом створио прецедентно право, тако да одлуке овог суда представљају део поретка заштите људских права из Европске конвенције, на који начин Европски суд уобличава заштиту права грађана у државама чланицама Савета Европе.

Приликом стварања прецедентног права, Европски суд се пре свега користи телеолошким методом тумачења права, у смислу да суд даје предност циљу норме у односу на језички израз. Нарочито треба истаћи три подврсте телеолошког тумачења које суд повремено примењује: еволутивно, у смислу да одредбе ЕКЉП тумачи у складу са актуелним друштвеним приликама, а не оним које су биле у време доношења Европске конвенције; иновативно, у смислу да суд изузетно *открива постојање права* и тамо где га формално нема, а суштински би требало да постоји; и

⁷⁰⁷ Имајући у виду да је о организацији, саставу, надлежности и поступку пред ЕСЉП доста писано у нашој правној науци, овом приликом ће фокус бити само на судској пракси ЕСЉП која је у вези са заштитом социјално-економских права.

тумачење противно схватањима твораца ЕКЉП, где суд опет даје предност промењеним друштвеним приликама.⁷⁰⁸

Међутим, прецедентно право Европског суда не значи да је суд заувек везан својим ранијим пресудама, јер је Конвенција *жив инструмент*, те се она тумачи спрам околности које постоје у тренутку њеног тумачења, при чему се увек истовремено води рачуна о начелу правне сигурности, предвидљивости и једнакости пред законом.⁷⁰⁹

Сагласно наведеном, национални судови држава потписница, када желе да се у својим пресудама позову на одредбе ЕКЉП, треба да тумаче норме Европске конвенције у складу са преседанима ЕСЉП, односно треба да тумаче одредбу Европске конвенције на начин како је то већ учинио Европски суд.⁷¹⁰

Европски суд не представља четврту инстанцу суђења и није надређен судовима држава потписница ЕКЉП, већ је његов једини задатак да својом пресудом изрекне да ли постоји или не постоји повреда Европске конвенције и уколико такву повреду утврди, може досудити правично задовољење подносиоцу (*доктрина четвртог степена*). Ипак, границе примене тог схватања су веома осетљиве, јер ЕСЉП изузетно мора да се бави грешкама у утврђивању чињеница и примени права, које је наводно учинио национални суд, како би утврдио да ли има повреде права и слобода заштићених ЕКЉП.⁷¹¹

Европски суд је кроз своју праксу развио аутономне појмове, под чим се подразумевају они појмови који постоје у унутрашњем праву држава потписница ЕКЉП, али их Европски суд схвата на сопствени начин, тако да исти имају особено значење у судској пракси. Две основне карактеристике аутономних појмова ЕСЉП

⁷⁰⁸ Д. Поповић, 87-90.

⁷⁰⁹ Милан Пауновић, Славољуб Царић, *Европски суд за људска права – надлежност и поступак*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007, 34-36.

⁷¹⁰ Драгољуб Поповић, „Границе слободе изражавања – једна српска и једна европска пресуда“, *Билтен Врховног касационог суда*, Београд 1/2012, 173-174.

⁷¹¹ Д. Поповић (2012а), 86.

јесу: непостојање дефиниције, у смислу сталног измицања дефиницији, и еволутивност, у смислу одсуства статичности и сталног развоја.⁷¹²

Међу основним људским правима која се штите Европском конвенцијом налазе се два права од значаја за предмет овог истраживања: забрана ропства и принудног рада и слобода окупљања и удруживања. Такође, за остваривање и заштиту социјално-економских права битне су одлуке Европског суда којима се штити право на поступање у разумном року, као саставни део права на правично суђење и право на мирно уживање имања, у које суд сврстава и право на социјално давање, као и став Европског суда да се радни и социјални спорови морају решавати по хитном поступку.

8.1.1. Забрана ропства и принудног рада

Европска конвенција забрањује ропство, односно ропски положај и принудни или обавезни рад, при чему предвиђа један општи изузетак када је принудни рад дозвољен, у случају уобичајене грађанске дужности, и три посебна изузетка: рад у склопу лишења слободе, служба војне природе и рад који се изискује у случају какве кризе или несреће која прети опстанку или добробити заједнице.⁷¹³

Европски суд је у предмету *Силијадан против Француске*⁷¹⁴ раздвојио и засебно дефинисао међусобно блиске појмове ропства и ропског положаја. Наиме, суд је прихватио класично одређење ропства у међународном праву, да је роб објект нечије својине, али је ропски положај донекле шире дефинисао, као обавезу пружања услуга под принудом, при чему је суд заузео став да стављање једног лица у ропски положај представља прекршај чл. 4. ЕКЉП.

У конкретном случају, подносилац представке је била држављанка Тогоа, која је неколико година обављала послове кућне помоћнице и дадиље за једну француску

⁷¹² *Ibid.*, 84-85; Драгољуб Поповић, *Европски суд за људска права*, Службени гласник, Београд 2008, 113-117.

⁷¹³ ЕКЉП, чл. 4

⁷¹⁴ *Siliadin v. France*, ECHR 2005-VII.

породицу у Паризу, а за који рад није добијала зараду, при чему јој је и пасош био одузет од стране чланова те породице. Европски суд је заузео правни став да иако држављанка Тогоа није имала класичан статус роба, иста јесте била принуђена да обавља подређени рад, јер су њени послодавци искористили њен нелегални боравак у Француској да је принуде на обављање подређеног рада за њихов интерес и то без новчане накнаде. На тај начин Европски суд је, са једне стране, омогућио да се правни поредак из Европске конвенције ефикасно прилагоди борби против модерног криминала и оне појаве која се назива трговином људима,⁷¹⁵ а са друге стране, Европски суд је дао смерницу радном и социјалном судству у Европи на који начин треба схватити принудни рад, односно кроз екстензивно тумачење Конвенције послао је поруку да се, по правилу, свако обављање подређеног рада противно воље запосленог и без новчане накнаде (зараде) има сматрати принудним радом, тј. радом који није у скалду са чл. 4. Европске конвенције.

У погледу забране ропства и ропског положаја треба посебно напоменути да Европска конвенција забрањује дерогацију ове забране од стране државе потписнице и да постоји позитивна обавеза државе да предузме мере којима ће спречити праксу трговине људима и других сличних делатности које су противне слову и духу ЕКЉП.⁷¹⁶

Други појам од значаја за примену члана 4. Европске конвенције, принудни или обавезни рад, Европски суд је дефинисао у предмету *Ван дер Муселе против Белгије*⁷¹⁷, где је суд пошао од схватања да је принудни рад онај рад који се одвија под претњом казне,⁷¹⁸ али да нема повреде чл. 4. ЕКЉП ако принудни рад, пре свега,

⁷¹⁵ Д. Поповић (2012а), 208-209.

⁷¹⁶ *Ibid.*, 214.

⁷¹⁷ *Case of Van der Musselle v. Belgium, Application no. 8919/80, Judgment, Strasbourg, 23 November 1983.*

⁷¹⁸ Дефиниција принудног или обавезног рада из Конвенције бр. 29. МОП, Gilles Dutertre, *Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права* (превод дела: Key case-law extracts European court of human rights, преводилац Н. Крзнарић), Службени гласник, Београд 2006, 85.

подразумева терет пропорционалан сврси, а која је у конкретном случају била у вези са правом на правично суђење.⁷¹⁹

Наиме, подносилац представке је сматрао да је у његовом случају повређена одредба Конвенције која забрањује принудни рад, јер је као адвокат и члан струковног удружења адвоката морао да заступа странку без новчане накнаде, а под претњом санкције у виду избацивања из тог истог адвокатског удружења, који има јавна овлашћења да издаје дозволу за рад адвоката. Међутим, Европски суд је заузео став да нема повреде чл. 4. Конвенције, јер је предметни принудни рад уведен зарад остваривања права на правично суђење, као изузетно битног права у грађанском друштву, а и таквим обавезним заступањем подносилац представке, адвокат, стицао је искуство и углед у струци, те је применом теста пропорционалности оцењено да је увођене таквог принудног рада друштено оправдано. Тест пропорционалности подразумева да у сваком конкретном случају треба да се цени тежина терета обавезног рада и значај разлога за увођење принудног рада, те на основу резултата тог теста треба доносити закључак о не/постојању повреде члана 4. Европске конвенције.

Појмови који су корелативни појму принудног или обавезног рада и који се стављају наспрам принудног рада приликом теста пропорционалности јесу, пре свега, уобичајена грађанска дужност, као општи и најважнији изузетак од принудног рада, а потом су то, као посебни изузеци: рад уобичајен у склопу лишења слободе, служба војне природе и рад у случају кризе или несреће која прети добробити или опстанку заједнице.⁷²⁰ Наведени корелативни појмови треба да буду међаши радним и социјалним судовима приликом одређивања домена дозвољености принудног рада, односно утврђивања оквира у којем се неће санкционисати подређени рад под претњом санкције.

⁷¹⁹ Б. Лубарда (2004), 52-54.

⁷²⁰ Д. Поповић (2012а), 211-213.

8.1.2. Заштита слободе (синдикалног) удруживања

Када је реч о слободи удруживања уопште, најпре треба истаћи да је појам удружења аутономан појам у правном поретку из Европске конвенције, тако да је судска пракса Европског суда признала својство удружења различитим врстама асоцијација, међу којима су најзначајнији синдикати и политичке странке.⁷²¹ Наиме, ЕКЉП предвиђа да свако има право на слободу мирног окупљања и слободу удруживања са другима, укључујући право да оснива синдикат и приступи му ради заштите својих интереса⁷²², уз одређена ограничења⁷²³.

Европски суд је донео неколико одлука које се тичу слободе синдикалног удруживања,⁷²⁴ којима се потврђује да су слобода синдикалног удруживања и демократска власт узајамно тесно повезани, одакле произлази да је слобода синдикалног удруживања истовремено и основно социјално право, али и један вид грађанске слободе удруживања.⁷²⁵ Са тим у вези, Европски суд је сагледао синдикалну слободу и са аспекта појединца, те је истакао да држава мора заштити појединца од сваке злоупотребе до које може доћи услед доминантног положаја који имају синдикати.⁷²⁶ Тако је суд, у погледу института *затворене радње*, заузео став да иако појединачни интереси понекад морају бити потчињени групним, демократија не значи да погледи већине морају увек превагнути, те се мора постићи равнотежа којом

⁷²¹ *Ibid.*, 365-366.

⁷²² ЕКЉП, чл. 11 ст. 1

⁷²³ *За вршење ових права не смеју се постављати никаква ограничења, осим оних која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу националне безбедности или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других. Овим се чланом не спречава законито ограничавање вршења ових права припадницима оружаних снага, полиције или државне управе*, ЕКЉП, чл. 11 ст. 2

⁷²⁴ *Case of Schmidt and Dahlstrom v. Sweden, Application no. 5589/72, Judgment, Strasbourg, 6 February 1976; Case of Young, James and Webster v. The United Kingdom, Application no. 7601/76, Judgment, Strasbourg, 13 August 1981; Sorensen and Rasmussen v. Denmark, ECHR 2006-I*; и др.

⁷²⁵ Б. Лубарда (2004), 54-55.

⁷²⁶ G. Dutertre, 320-321.

ће се обезбедити поштено и исправно третирање мањина и избећи злоупотреба доминантног положаја.⁷²⁷

Типичан пример заштите права појединца да не буде члан удружења (негативни домен слободе удруживања), између осталог, јесте и одлука Европског суда у предмету *Сигурђур А. Сигурјонсон против Исланда*⁷²⁸, у којој се суд изјаснио да условљавање samozапосленом лицу, возачу таксија, да остварује своје право на рад чланством у удружењу није неопходно у демократском друштву, односно да није оправдано условити остваривање тако битног права појединца, какво је право на рад, зарад заштите слободе удруживања.

Међутим, није увек лако разграничити позитивни и негативни вид слободе удруживања, у смисли налажења места где омеђити један вид ове слободе и дати простор за други аспект исте. У том смислу, треба се осврнути на пресуду Европског суда у предмету *Соренсен и Расмусен против Данске*, у којем се суд изјаснио да постоји повреда члана 11. Конвенције због тога што су подносиоци представке добили отказе уговора о раду јер су се ишчланили из синдиката који је по основу система „затворене радње“ имао монополски положај код послодавца и што су дански судови дали заштиту таквом поступању послодавца, при чему систем „затворене радње“ није квалификован као несагласан са Конвенцијом. Наиме, из ове одлуке се види колико је танка линија по којој се Европски суд креће када одређује границу између позитивне и негативне слободе удруживања, јер суд мора да води рачуна о особеностима система индустријских односа једне државе и да у сваком појединачном случају одређује где поставити границу позитивне слободе удруживања, чије постојање је нужно за функционисање индустријских односа и постојање индустријске демократије, а да истовремено не буде повређено право појединца да не буде члан синдиката. У конкретном случају, Европски суд је имао у виду да су радници у Данској у великој мери синдикално организовани, те да утицај синдиката неће бити прекомерно ограничен и поред санкционисања отказа

⁷²⁷ Д. Поповић (2012а), 366-369.

⁷²⁸ *Case of Sigurdur A. Sigurjonsson v. Iceland, Application no. 16130/90, Judgment, Strasbourg, 30 June 1993.*

запосленом због одбијања да буде члан синдиката који ужива монополски положај по основу система „затворене радње“, при чему постојање система „затворене радње“ није само по себи противно члану 11. Конвенције, али смањује поље слободне процене државе да уређује синдикалне слободе.⁷²⁹

8.1.3. Заштита права на мирно уживање имања - социјалног давања

Првим додатним протоколом уз конвенцију предвиђено је да свако физичко и правно лице има право на неометано уживање свог имања и да нико не може бити лишен свог имања, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.⁷³⁰

Појам имања у прецедентном праву Европског суда представља аутономан појам, који не одговара у потпуности ни појму својине, ни појму имовине, а његов садржај се може схватити једино са погледом на судску праксу по наведеној норми. Наиме, као израз тежње ка проширивању појма имања, Европски суд је у појам имања укључио: интелектуалну својину (Случај *Анхојзер и Буш против Португалије*), круг клијената које једно лице привуче бавећи се својим занимањем (Случај *Ван Марле и други против Холандије*), легитимно очекивање (Случај *Пресос Компанија Навиера и други против Белгије*), арбитражну одлуку (Случај *Стран грчке рафинерије и Стратис Андреадис против Грчке*) и, што је за предмет овог истраживања најбитније, социјално давање (Случај *Гајгусуз против Аустрије*).⁷³¹

У случају *Гајгусуз против Аустрије*⁷³², радило се о турском држављанину који је након дугогодишњег рада у Аустрији и редовног уплаћивања доприноса за социјално осигурање, остао без запослења, али није могао да оствари сва права по

⁷²⁹ <http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/echr-rules-against-danish-closed-shop-agreements>, 10. јун 2016.

⁷³⁰ Први протокол уз ЕКЈП, чл. 1

⁷³¹ Д. Поповић (2012а), 396-398.

⁷³² *Case of Gaygusuz v. Austria, Application no. 17371/90, Judgment, Strasbourg, 16. September 1996.*

основу наступања социјалног ризика незапослености, јер није био аустријски држављанин, а што је био услов прописан законом. Наиме, турски држављанин Гајгусуз се, након што је исцрпео сва правна средства и правне лекове у Аустрији, обратио представком Европском суду тврдећи да му је повређено право на мирно уживање имања, јер због дискриминаторних разлога, односно дискриминаторних услова за остваривање предметног социјалног давања прописаних аустријским законодавством, није остварио право на новчану накнаду по основу незапослености. Европски суд је заузео став да подносилац представке јесте дискриминисан и да му је повређено право на мирно уживање имања, јер да није било дискриминаторног услова који се тичао аустријског држављанства, подносилац представке би остварио право на накнаду по основу незапослености, а које социјално давање улази у аутономан појам имања ЕСЉП. Наиме, Европски суд се изјаснио да услов за остваривање предметног права на социјално давање у виду аустријског држављанства нема разумно оправдање и легитиман циљ у демократском друштву, с` обзиром да је турски држављанин редовно уплаћивао доприносе за обавезно социјално осигурање као и аустријски држављани, а што је економски оправдан и друштвено прихватљив услов за остваривање права по основу незапослености.

У вези са предметом *Гајгусуз против Аустрије* битно је истаћи да иако се данас сматра једним од водећих случајева, исти ипак није остварио револуционаран утицај какав се од њега очекивао у теорији социјалног права, у смислу уклањања других дискриминаторних баријера у системима социјалног осигурања држава чланица које имају велики број радника миграната, тако да је изостала и значајнија судска пракса Европског суда која би развила и обогатила аргументе изнете у пресуди *Гајгусуз против Аустрије*.⁷³³ Разлоге за изостанак очекиваног утицаја предметне одлуке Европског суда свакако можемо тражити у тенденцијама развоја европског социјалног модела на крају двадесетог и почетком двадесетпрвог века, односно у контексту потискивања европског социјалног модела од стране

⁷³³ Marie Benedicte Dembour, „Gaygusuz Revisited: The Limits of the European Court of Human Rights’ Equality Agenda“, *Human Rights Law Review*, Vol. 12, Issue 4, 2012, 689-722.

неолибералног модела друштвених односа и последичног константног смањивања социјалних права радника.

8.1.4. Заштита права на поступање у разумном року

Европска конвенција гарантује право на правично суђење,⁷³⁴ а једно од јемстава правичности суђења, односно правичности поступања,⁷³⁵ представља и начело поступања у разумном року. Текст конвенције не каже шта је то разуман рок, односно колики може бити проток времена од почетка поступка пред домаћим судом до окончања тог поступка, како би се могло сматрати да разуман рок није прекорачен. У грађанским парницама се сматра да разуман рок почиње да тече од дана достављања тужбе туженом, а разумност дужине поступка се цени према следећим критеријумима: сложеност случаја, понашање подносиоца представке и понашање надлежних власти, као и значај предмета спора за подносиоца представке.⁷³⁶

У вези са суђењем у разумном року, битно је истаћи да радни и социјални спорови у пракси Европског суда заузимају истакнуто место на лествици случајева који се морају решавати по хитном поступку, а разлог за то лежи у чињеници да се у њима расправљају питања од чијег брзог решавања зависи нечија егзистенција, при чему је захтев за експедитивним решавањем ових спорова појачан у случајевима у којима национално законодавство предвиђа хитност решавања ових спорова. Са тим у вези, могуће је одступање од гаранција на правично суђење у случају државних службеника само онда када су кумулативно испуњена два услова: да је држава у домаћем закону изричито искључила приступ суду за послове и лица у питању; и да је држава доказала да је ово искључење објективно оправдано, тј, да постоје

⁷³⁴ ЕКЉП, чл. 6

⁷³⁵ Иако ЕКЉП јемчи право на правично суђење, заштита какву пружају одредбе чл. 6. у стручној књижевности у суштинском смислу схватају се тако да је њоме обухваћена правна сигурност уопште, односно право на праведно поступање: Д. Поповић (2012а), 240-241.

⁷³⁶ G. Dutertre, 196-198; Д. Поповић (2012а), 258-260.

објективни разлози у интересу државе.⁷³⁷ У наведеном контексту, повреде права на правично суђење, односно права на поступање у разумном року, постоји низ пресуда Европског суда против Републике Србије.⁷³⁸

8.2. Административни трибунал Савета Европе

Административни трибунал је независна правосудна институција Савета Европе, основана 1965. године, са седиштем у Стразбуру, надлежна за решавање радних и социјалних спорова између запослених у институцијама Савета Европе и њихових послодаваца, као и за решавање радних и социјалних спорова између запослених у институцијама које су у вези са Саветом Европе и њихових послодаваца, под условом да такве институције уговоре надлежност Административног трибунала са Саветом Европе.⁷³⁹

У раду овог трибунала учествује шесторо судија и то: председник већа и заменик председника већа, које бира Европски суд за људска права, међу лицима који врше или су вршили судијску функцију у државама чланицама Савета Европе или у неком другом међународном судском телу, са изузетком активних судија Европског суда; као и двоје чланова већа и двоје заменика чланова већа, које бира Комитет министара Савета Европе, међу правницима или другим лицима од угледа, са великим искуством у области управе. Судије морају бити држављани различитих држава чланица, а мандат им траје три године.⁷⁴⁰

⁷³⁷ Славољуб Царић, „Општи принципи у вези са радним споровима у пракси Европског суда за људска права“, *Paragraf Lex, e-Press* 2009/301.

⁷³⁸ Пресуда Европског суда за људска права у предмету Симић против Србије, представка бр. 29908/05 од 24. новембра 2009. године, објављена у *Сл. гласник РС*, бр. 103/2009; Пресуда Европског суда за људска права у предмету Цветковић против Србије, представка бр. 17271/04, од 10. јуна 2008. године, објављена у *Сл. гласник РС*, бр. 68/2008.

⁷³⁹ http://www.coe.int/T/AdministrativeTribunal/Source/Article_Tribunal_en.pdf, 16.08.2016.

⁷⁴⁰ http://www.coe.int/T/AdministrativeTribunal/WCD/status_en.asp, 16.08.2016.,

Основна обележја судског поступка пред Административним трибуналом Савета Европе јесу: обавезна фаза претходног управног поступак зарад покушаја мирног решења спора (*administrative-complaint stage*), непостојање судских такси и необавезно адвокатско заступање, обавезно одржавање усмене расправе и непредвиђање права на жалбу против одлуке трибунала.⁷⁴¹

Судска пракса трибунала се углавном бавила класичним питањима радног и социјалног права, као што су оцена законитости престанка радног односа и премештаја запослених, утврђивање радноправног статуса запослених на одређено време, исплата примања из радног односа, стицање права на новчана давања из система социјалне сигурности, дискриминација на раду и у вези са радом и сл.

У предмету *Касанди против Гувернера Развојне банке Савета Европе*⁷⁴² Административни трибунал се изјаснио да постоји психичко узнемиравање и дискриминација на раду у случајевима када надређено лице приликом оцењивања подређеног радника прекорачи своја дискрециона овлашћења, односно када оцењивање не изврши на објективан начин, у складу са прописаним критеријумима, већ оцене да волунтаристички и самовољно, све као последица факта да је подређени радник, лице које је оцењивано, изнео примедбе на начин рада свог надређеног, лица које је оцењивало.

У предмету *Р. В. против Гувернера Развојне банке Савета Европе*⁷⁴³ Административни трибунал је заузео став да се престанак радног односа, као најстрожија дисциплинска мера, може применити само код најтежих повреда радних обавеза, односно да није разумно и легитимно применити такву радноправну санкцију за дисциплинске преступе малог значаја.

⁷⁴¹ http://www.coe.int/T/AdministrativeTribunal/Source/Article_Tribunal_en.pdf, 16.08.2016.

⁷⁴² *Appeal No. 563/2015 - Gyorgyi KACSANDI (III) v. Governor of the Development Bank of the Council of Europe, Decision of the Administrative Tribunal of 26 April 2016.*

⁷⁴³ *Appeal No. 521/2011 - R. V. (II) v. Governor of the Council of Europe Development Bank, Decision of the Administrative Tribunal of 26 September 2012.*

У предмету *Андреи против Генералног секретара Савета Европе*⁷⁴⁴ Административни трибунал се изјаснио да право на породичну пензију не сме бити ускраћено детету из ванбрачне заједнице, ако су испуњени сви остали услови за остваривање тог права, јер такав критеријум нема разумно оправдање и легитиман циљ.

Сагласно наведеном може се закључити да Административни трибунал, као радни и социјални суд за запослене у институцијама Савета Европе, попут Европског суда, употребљава циљни метод тумачења правних норми, а и користи се правним стандардима које је изродила богата судска пракса Европског суда, што је само аргумент више да такав начин суђења заживи и у будућим српским радним и социјалним судовима.

8.3. Европски суд правде

Европски суд правде је основан 1952. године на самом почетку процеса европских интеграција. Бриселским споразумом промењен му је назив из „Суд правде европских заједница“ у „Суд правде“, мада је и даље уобичајен назив „Европски суд правде“. Представља највиши суд у Европској унији у погледу комунитарног права. Састављен је од 28 судија,⁷⁴⁵ које се именују споразумом влада држава чланица, на период од шест година уз могућност једног реизбора, из редова истакнутих правника признате стручности и лица чија је независност изван сумње и лица која испуњавају услове за избор на највише правосудне функције у својим државама. Судије између себе бирају председника суда на период од три године. Судијама асистира девет општих правобранилаца (*Advocate-general*). Европски суд

⁷⁴⁴ *Appeal No. 155/1989 (ANDREI v. Secretary General), Decision of the Appeals Board of 21 September 1989.*

⁷⁴⁵ Сваку државу чланицу Европске уније представља један судија у Суду правде.

правде ретко заседа пленарно, а најчешће заседа у судским већима од три и пет судија.⁷⁴⁶

Европски суд правде надлежан је за тумачење и обезбеђивање примене комунитарног права. У оквиру те опште одреднице најзначајније функције Суда правде јесу: давање прелиминарног тумачења комунитарног права на захтев националног суда; оцењивање држава чланица у погледу испуњавања њихових обавезе; и испитивање законитости (сагласности) аката Савета министара и Комисије.

Правни оквири у којима функционише Суд правде су атипични. Наиме, на простору Европске уније формиран је јединствен систем правних аката, са одговарајућом хијерархијом прописа, која подразумева да комунитарно право има вишу правну снагу од националних прописа, али такав систем прописа не прати традиционални јединствени правосудни систем који би се старао о примени тих прописа, јер Европски суд правде није хијерархијски надређен националним судовима. С` обзиром на неопходност једнообразног тумачења права Европске уније на њеној целој територији, а услед наведене атипичности комунитарног правног система, проистекао је специфичан поступак „од судије ка судији“, односно процедура прелиминарног тумачења комунитарних норми од стране Суда правде, а на захтев националних судова, као својеврсна „сарадња“ или „дијалог“ између националних судова држава чланица и Суда правде. Процедура прелиминарног тумачења комунитарних норми, односно одлучивање Суда правде о претходном питању на захтев националних судова, јесте најзначајније средство остваривања униформне примене комунитарног права, па самим тим и очувања јединствености права Европске уније. Речју, поступак одлучивања о прејудицијелном питању пред Европским судом правде одиграо је централну улогу у дефинисању, обликовању,

⁷⁴⁶ Б. Лубарда (2004), 119-121; М. Elezi, „Innovation in Justice and Security by Treaty of Lisbon“, *Acta Universitatis Danubius Juridica* 3/2013, 31-37.

разјашњењу, употпуњавању, доградњи и надградњи комунитарног правног система.⁷⁴⁷

Имајући у виду да је телеолошко тумачење методолошки највише прилагођено комунитарном праву, јер Оснивачки уговори Европске уније садрже општи програм европске интеграције, Суд правде је те програмске норме неретко екстензивно тумачио применом циљног метода тумачења права, смело излазећи из језичког значења одредби Уговора и других комунитарних норми. У оквиру таквог телеолошког приступа, суд се понекад позива и на начело делотворности (доктрина *effet utile*), као концепту међународног права по коме предност треба дати оном тумачењу које одређеном правилу омогућава пуно дејство и даје највећу практичну вредност.⁷⁴⁸

У области социјалног права Европске уније основни проблем јесте постојање различитих концепата система социјалне сигурности у државама чланицама (англосаксонски, скандинавски, континентални, медитерански и источноевропски), који системи подразумевају различит обим и другачије начине остваривања социјалних права. Одговор европског комунитарног права на предметни проблем састојао се пре свега у координацији права социјалне сигурности држава чланица, на који начин се признаје територијално важење националних прописа у области социјалне сигурности, али се инсистира на њиховом приближавању основним принципима комунитарног права, међу којима је основни слободно кретање радника.⁷⁴⁹

У изградњи таквог комунитарног социјалног права значајну улогу има Европски суд правде, који је често био позиван на прелиминарно одлучивање, кроз које суђење је суд покушавао да помири захтеве територијалног важења националних прописа и захтеве јединственог тржишта рада. Тако је нпр. Суд правде у својим

⁷⁴⁷ Бранко Ракић, „О смислу „сарадње“ или „дијалога“ између Суда правде ЕУ и судова држава чланица“, *Анали ПФБ* 2/2013, 69-74 и 82-91.

⁷⁴⁸ Александра Чавошки, Ана Кнежевић-Бојовић, Душан Поповић, *Европски суд правде*, Институт за упоредно право, Београд 2006, 110-112.

⁷⁴⁹ Jean-Pier Chauchard, *Droit de la securite sociale*, Paris 2010, 639-671.

одлукама установио критеријум солидарности, као „камен међаш“ између поља аутономије различитих националних система социјалне сигурности, са једне стране, и јединственог европског комунитарног права, са друге стране. Наиме, суд се у својим одлукама изјаснио да је дозвољено државама чланицама да задрже особености својих система социјалне заштите, јер се исти заснивају на националној солидарности, али се истовремено изјаснио да се таква особеност не признаје системима социјалног осигурања, јер се исти пре свега заснивају на економским критеријумима.⁷⁵⁰

За европско радно и социјално право посебно је значајно (прелиминарно) тумачење Суда правде у погледу комунитарних норми о социјалној политици и политици запошљавања. Тако је у предмету *Gimenez* Суд правде истакао да опште смернице и конкретне мере социјалне политике држава чланица нису у надлежности Суда, односно нису предмет судске контроле, у смислу њихове оцене сагласности са општим циљевима социјалне политике Европске уније, али то не значи да је програмски карактер циљева комунитарне социјалне политике без икаквог правног ефекта. Наиме, Суд правде, посредно, ипак узима у обзир прокламоване циљеве социјалне политике Европске уније приликом тумачења правно обавезујућих аката комунитарног радног и социјалног права.⁷⁵¹

Може се закључити да се Европски суд правде у свом развоју трансформисао од међународног суда авангардне међународне организације до својеврсног уставног суда Европске уније, као политичке организације са елементима федерације, при чему је Суд правде значајно допринео процесу европских интеграција, својом правосудном политиком, кроз правосудну праксу екстензивног тумачења комунитарног права.⁷⁵² У том контексту је и након доношења Повеље о основним правима у Европској унији из Нице, као првим европским инструментом који изједначава права друге генерације са правима прве генерације, Суд правде

⁷⁵⁰ *Ibid.*

⁷⁵¹ А. Чавошки, А. Кнежевић-Бојовић, Д. Поповић, 33-40; Б. Лубарда (2004), 119-126.

⁷⁵² Дарко Маринковић, „Правосудна пракса Европског суда правде“, *Ревиија за Европско право*, Крагујевац 2008, 51-74.

искористио своју улогу екстензивног тумача комунитарног права да изврши суптилан притисак на државе чланице да имплементирају социјална и економска права из Повеље о основним правима у Европској унији. На тај начин, Суд правде је политичке прокламације из Повеље постепено претворио у правне стандарде.

Такође, Суд правде је, својим одлукама, политичка неслагања између Комисије и држава чланица преводио из сфере политике у сферу права, те тако допринео процесу европских интеграција у области права, па и у области радног и социјалног права.

8.4. Службенички трибинал Европске уније

Уговором из Нице правосудна структура Европске уније постала је богатија за још једну судску установу отеловљену у Службеничком трибуналу⁷⁵³, што је последица проширења Европске уније и све већег броја различитих предмета који се сливају пред Европски суд правде и Општи суд⁷⁵⁴. У институционалном и организационом смислу овај трибунал је припојен Општем суду Европске уније, са којим заједно чини саставни део Европског суда правде.⁷⁵⁵

Службенички трибунал има седам судија, које бира Савет једногласном одлуком након консултовања стручног комитета који се образује у ову сврху, при чему Савет мора да води рачуна о заступљености судија из што више држава чланица и правним системима из којих судије долазе⁷⁵⁶. Мандат судија траје шест година, уз могућност реизбора, а након избора судије међу собом бирају председника на период од три године, уз могућност поновног избора. Трибунал најчешће доноси одлуке у трочланом већу, а изузетно заседа пленарно. Такође, постоји могућност заседања у

⁷⁵³ Формално конституисан 02. децембра 2005. године.

⁷⁵⁴ Општи суд је пре закључења Бриселског споразума носио назив Првостепени суд.

⁷⁵⁵ А. Чавошки, А. Кнежевић-Бојовић, Д. Поповић, 128-132.

⁷⁵⁶ Европскоконтинентални правни систем – Англосаксонски правни систем (примедба аутора).

петочланом већу, као и доношења одлуке од стране судије појединца, када се ради о једноставнијим споровима и споровима мањег значаја.⁷⁵⁷

Службенички трибунал решава у првом степену радне и социјалне спорове између институција Европске уније и јавних службеника Европске уније, а коју надлежност је преузео од Општег суда. Против одлуке Трибунала може се изјавити жалба, због повреде материјалног и процесног права, која по правилу не одлаже извршење и о којој одлучује Општи суд. Изузетно, против другостепене одлуке Општег суда може се изјавити ванредни правни лек о којем одлучује Суд правде.⁷⁵⁸

Поступак пред Службеничким трибуналом се састоји од писане фазе⁷⁵⁹, током које веће може донети привремену меру, и усмене фазе⁷⁶⁰. У току целог поступка постоји могућност мирног решења спора. Изричито је предвиђено право учешћа умешача у поступку под условом да докаже правни интерес. Адвокатско заступање је обавезно, а судске таксе се не наплаћују.⁷⁶¹

⁷⁵⁷ А. Чавошки, А. Кнежевић-Бојовић, Д. Поповић; http://www.curia.europa.eu/jcms/jcms/T5_5230, 20. март 2015.

⁷⁵⁸ *Ibid.*

⁷⁵⁹ Припремање главне расправе.

⁷⁶⁰ Усмена главна расправа.

⁷⁶¹ А. Чавошки, А. Кнежевић-Бојовић, Д. Поповић; http://www.curia.europa.eu/jcms/jcms/T5_5230, 20. март 2015.

ЗАКЉУЧАК

Социјална и економска људска права гарантована су изворима међународног порекла и то изворима универзалног права, конкретно инструментима Уједињених нација и инструментима Међународне организације рада, и изворима регионалног права, у европским оквирима то су извори комунитарног права и извори некомунитарног права. Такође, социјално-економска права су гарантована изворима домаћег порекла, и то изворима хетерономног права, конкретно уставом, законима и подзаконским актима, и изворима аутономног права, међу којима су најзначајнији колективни уговори о раду, као израз социјалног дијалога.

Међутим, интернационализација и конституционализација социјално-економских права јесте нужан, али и не и довољан услов за ефикасну заштиту тих права, тако да је актуелно питање: да ли економска и социјална права треба да се окарактеришу као аспирације или као права која могу да се имплементирају кроз судске одлуке, односно да ли су социјално-економска права утужива? Кључни аспекти ове дилеме тичу се питања демократског легитимитета судова да одлучују о социјално-економским правима, те проблема полицентричности социјално-економских права и са њим повезаног проблема ниског степена стручног знања судија у погледу разнолике природе предмета, као и питање недовољне флексибилности судова и могућности алтернативних решења. Такође, поред наведених дилема које се тичу правне природе социјално-економских права, за тему утуживости ових права значајан је и економски аспект, с` обзиром да је за остваривање социјално-економских права потребно одвајање значајних средстава у буџетима савремених држава благостања, те свако одмеравање степена заштите ових права мора имати у виду степен економске развијености конкретног друштва.

Имајући у виду актуелно сударање неолибералне идеологије са европским социјалним моделом, може се закључити да је у европским оквирима предметна расправа о утуживости социјално-економских права од нарочитог значаја за развој радног и социјалног права, као и за будућност радног и социјалног судства, с` обзиром да од одговора на питање о утуживости социјално-економских права у

многome зависи и одговор на питање да ли европским друштвима треба специјализовано судство за решавање радних и социјалних спорова, при чему ће правна дебата бити уско везана за пројекције економског раста европских друштава.

Овде је битно истаћи да се Европски социјални модел суштински заснива на нужним социјалним корекцијама функционисања тржишне економије у условима владавине права, односно подразумева незамисливост економског развоја без укупног друштвеног напретка, у смислу одрживог привредног раста и јачања социјалне кохезије и социјалног прогреса, што је водило афирмисању основних социјалних и економских права. У садржинском смислу, Европски социјални модел је скуп заједничких елемената националних система радног права и права социјалне сигурности у европским оквирима, чији садржај чине основна социјално-економска права прокламована изворима универзалног међународног права и европског комунитарног и некомунитарног права, при чему је посебно значајан утицај судске праксе Европског суда за људска права, који својим одлукама уобличава заштиту права грађана у државама чланицама Савета Европе, као и судске праксе Европског суда правде, који својим одлукама посредно спроводи социјалну политику Европске уније.

Међутим, европски социјални модел се тренутно суочава са бројним проблемима, међу којима су највећи изазови: утицај глобализације и неолиберализма, потреба за јачањем конкурентности, нове технолошке и информационе промене, демографске промене, флексибилизација тржишта рада и постојеће економске тешкоће Европске уније; што све доводи до закључка да је мало вероватно увођење нових материјалних социјално-економских права грађана у Европи, шта више, неретко се укидају постојећа социјална и економска права. Таква реалност актуелизује специјализовано радно и социјално судство, као делимичну компензацију радницима, осигураницима и корисницима, у смислу подизања нивоа процесне заштите њихових права по основу подређеног рада и по основу не/остваривања права на социјалну престацију.

Са тим у вези, може се приметити да је у савременим друштвеним односима, кроз различите форме флексибилизације радних односа, зарад веће ефикасности и

економичности производње, а у оквиру ширег процеса глобализације, евидентан процес индивидуализације радног права, којим се све више запослених измешта из система колективног преговарања. На тај начин се, уназад макар две деценије, одвија обрнута еволуција радног права, која у себи носи унутрашњу противречност, где радници све мање бивају заштићени системом колективног преговарања, а послодавци, као економски јача страна, путем укрупњавања капитала и стварањем мултинационалних компанија увећавају своју моћ. Последица наведеног процеса индивидуализације радног права јесте драстично повећање неједнакости у друштву између класе радника и класе капиталиста, при чему у последњој деценији изостаје и озбиљнији привредни раст, те се губи свако оправдање *новог врлог радног права*, ако је ваљано аргументовано оправдање икад и постојало, с` обзиром да примарни циљ радног права није и не треба да буде привредна ефикасност, већ заштита слабијег партнера у процесу производње. При чему, посебно треба нагласити да, иако живимо у дигиталном свету, радници још увек јесу нужан партнер капитала, те игнорисање те чињенице може бити погубно по сам капитал.

У европским државама благостања, које се традиционално одликују развијеним системом колективног преговарања и важном улогом социјалних партнера у друштву, једно од битних институционалних решења, по правилу, јесте постојање и функционисање специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, као судске инстанце заштите основних социјално-економских права. Наиме, у европским државама које чине окосницу европског социјалног модела (Немачка, Француска и скандинавске земље) институционализовано је специјализовано радно и социјално судство, као централни актер заштите права по основу рада и права у вези са радом. Такође, и у Великој Британији, као европском представнику англосаксонског модела државе благостања, постоји специјализовано радно и социјално судство, а и у неким транзиционим државама, попут Словеније, уведени су радни и социјални судови. Сагласно наведеном, може се закључити да је специјализовано радно и социјално судство у домену друштвеног концепта европског социјалног модела већински прихваћено као битна институција за ефикасну заштиту социјално-економских права, која у садејству са методима мирења

и посредовања, као и квазисудском заштитом социјално-економских права од стране омбудсмана, контролише законитост субординације приликом вршења подређеног рада и законитост вршења функције обезбеђења од ризика и редистрибутивне функције од стране установа социјалне сигурности, те на тај начин доприноси очувању социјалне кохезије и социјалног прогреса.

Посматрањем историјата радних и социјалних судова, од настанка непрофесионалних радноправних трибунала у Француској до институционализације високоспецијализованих радних и социјалних судова у Немачкој; те посматрањем основних модела радног и социјалног судства у водећим европским правним системима, од скандинавског специјализованог радног и социјалног судства на северу Европе до медитеранских судова опште надлежности на југу Европе; као и анализирањем радних спорова, као посебне врсте друштвених сукоба произашлих из вршења подређеног рада и остваривања права у вези са таквим радом, и социјалних спорова, као посебне врсте друштвених сукоба произашлих из стања социјалне потребе и остваривања права на социјалну престацију, који због своје наглашене социјалне димензије представљају суштински извор специјализованог судства за решавање радних и социјалних спорова, као нужне реакције социјалноправне државе; долази се до вредносног става да, са једне стране, специјализовано судство за решавање радних спорова има вишеструке предности у односу на судове опште надлежности, и са друге стране, да специјализовано судство за решавање социјалних спорова има вишеструке предности у односу на управне судове, а све са аспекта индустријског и социјалног мира, праведности, правне сигурности и владавине права. Такав вредносни став намеће логичан закључак да у правни систем Републике Србије, наместо судова опште надлежности и Управног суда, треба увести радне и социјалне судове.

Наведеном институционализацијом радних и социјалних судова, којом би наше правосуђе на посебан начин третирало странке радноправног и социјалноправног односа, а поред већ постојећих привредних судова, који на посебан начин третирају странке у привредним односима, заокружило би се специјализовано судство у домену друштвено-економске базе, тј. у потпуности би се специјализовала

судска заштита директних учесника производних односа; што је један од предуслова дугорочног и стабилног развоја домаће привреде, јер се у европским оквирима, само у амбијенту индустријског мира, те постојања правне и социјалне државе може очекивати континуирано стварање значајне количине добара у производном процесу. Такође, специјализацијом радног и социјалног судства домаће правосудје би се прилагодило природи индустријских односа, којима је иманентан трајан сукоб интереса радника и послодаваца, у погледу расподеле новостворене вредности из производног процеса, а поводом заштите права произашлих из обављања подређеног рада и у вези са стањем социјалне потребе и остваривањем права на социјалну престацију; што би нас приближило циљу остваривања делимичног класног компромиса, као идеала који ублажава социјалну напетост и омогућава социјални мир.

Приликом увођења радних и социјалних судова у правосудни систем Републике Србије посебну пажњу треба посветити институционализацији специјализованог радног и социјалног судства у Републици Словенији, из разлога заједничке правне традиције и сличних посттранзиционих и европскоинтегративних друштвено-економских односа, као и због могућности угледања на словеначки модел инкорпорације немачког система професионалног специјализованог радног и социјалног судства, као несумњиво најнапреднијег система специјализованих судова за решавање радних и социјалних спорова. Наиме, немачки правосудни систем је високо специјализован и унутар тог система функционише посебан систем радних судова и посебан систем социјалних судова, оба заснована на начелу трипартизма и оба изведена у три степена (основни, покрајински и савезни ниво), а поступак пред тим судовима тече у складу са правилима о обавезном покушају мирног решења спора, убрзања поступка, концентрације поступка и активне улоге суда, што је у пракси дало изузетне резултате са становишта ефикасности решавања спорова.

Сагласно наведеном, институционализација домаћег специјализованог радног и социјалног судства, *differentia specifica* према актуелном систему судова опште надлежности и Управном суду, у основним цртама треба да се темељи на општим начелима: трипартизма, специјалног образовања судија, мирног решења спора и

доступности суда; те посебним принципима за радне спорове: активне улоге суда и хитности; и посебним принципима за социјалне спорове: двостепености и расправног начела.

У организацији и функционисању радних и социјалних судова треба да буде спроведено начело трипартизма. Наиме, у радним судовима треба да буду заступљени представници државе, радника и послодаваца, тј. судска већа треба да буду састављена од председника већа из редова професионалних судија и судија поротника из редова репрезентативних удружења радника и послодаваца; док у организацији и функционисању социјалних судова треба да буду заступљени представници државе, представници осигураника и корисника социјалне заштите, као и представници носиоца система социјалне сигурности, тј. судска већа треба да буду састављена од председника већа из редова професионалних судија, судија поротника из редова удружења осигураника и корисника, као и судија поротника из институција система социјалне сигурности.

У вези са саставом суда, битно је истаћи да услов за вршење судијске функције професионалног судије у радним и социјалним судовима треба да буде константно стручно усавршавање у области радног и социјалног права, у коју едукацију треба да буду укључени и социјални партнери и носиоци система социјалне сигурности, као и организације осигураника и корисника социјалне заштите, из разлога што социјално-економска специфичност радних и социјалних спорова захтева специјална знања и посебан сензибилитет за ту врсту спорова.

У процесноправном смислу, у радним и социјалним судовима треба да се стави снажнији нагласак на мирно решење спора, тако да суд треба да буде у обавези да одржи рочиште за поравнање, тј. рочиште на којем ће покушати да мирно реши спор међу странкама, у ком случају би посебно значајна била улога професионалног судије, председника већа, која би била изузетно захтевна и зависила би пре свега од личности судије, који треба отворено да расправља са странкама о чињеничним и правним аспектима спора, не скривајући своје ставове, уз максимално настојање да убеди странке да се поравнају, а опет не присиљавајући странке, јер поравнање мора бити израз слободне воље. При чему, не треба искључити представнике социјалних

партнера из фазе судске медијације, како радници, односно осигураници и корисници, не би остали без заштите синдиката, односно удружења осигураника и корисника, као представника њихових колективних интереса.

Такође, радни и социјални судови треба да буду доступни странкама, што подразумева: материјалну доступност, у смислу бесплатности вођења поступка или јефтинијих процедура; територијалну доступност, у смислу таквог размештаја и организације судова који ће омогућити да покретање и вођење парнице због удаљености не представља сметњу странкама; и разумљивост поступка и приступачност процедуре, у смислу мање формалних и флексибилнијих процесних правила. Овако специјализованим правосуђем остварило би се начело јавности судског поступања у ширем смислу, које подразумева да судови треба да буду доступни грађанима, односно јавности у ширем смислу.

У погледу посебних правила за радне спорове, судије радних и социјалних судова треба да имају шира овлашћења приликом вођења поступка, тј. судије нових специјализованих судова треба да имају активнију улогу у односу на судије судова опште надлежности, где преовлађује начело диспозитивности и то, како у припремном поступку, где би судије имале право да издају обавезујуће налоге странкама и трећим лицима за достављање доказа, тако и на главној расправи, где би судије могле да изводе доказе које странке нису предложиле. Наведена шира овлашћења суда треба да омогуће и да се у већој мери оствари начело концентрације поступка, у смислу закључења главне расправе на једном рочишту. Такође, активна улога суда треба да обезбеди да поступак решавања радних спорова пред радним и социјалним судовима буде у већој мери прожет начелом утврђивања материјалне истине, а да се истовремено смањи домашај ублаженог расправног начела, које одликује важећи грађански поступак у Србији, при чему би сазнавање стварности и даље било само средство за пружање правне заштите, а не циљ сам по себи.

Поступак решавања радних спорова пред радним и социјалним судовима треба да тече по убрзаној процедури у односу на поступке пред судовима опште надлежности, при чему није пренебрегнут факат да је важећи Закон о парничном поступку дао велики значај идеји о брзом и ефикасном суђењу и то, како у општим

одредбама, тако и у посебним одредбама за решавање радних спорова. Међутим, пракса је показала да се радни спорови не завршавају брже од грађанских спорова, који се такође не завршавају у пројектованим роковима. Тако да је идеја законодавца о убрзаном решавању спорова пред српским судовима, а посебно оних спорова који имају статус хитних, у многоме остала *мртво слово на папиру*, пре свега, из разлога што измене процесноправних правила нису пратиле одговарајуће организационе реформе у правосуђу, тј. нису обезбеђене функционалне претпоставке за ваљану примену важећег Закона о парничном поступку. Како би се исправиле наведене мањкавости актуелног система решавања радних спорова пред судовима опште надлежности, а у духу начела хитног решавања радних спорова, пред радним и социјалним судовима треба увести процесноправне институте попут забране враћања на поновно суђење, приоритетног решавања спорова о заснивању, постојању и престанку радног односа, као и превременог извршења пресуда у овим споровима, док у организационо-функционалном погледу судије радних и социјалних судова треба да имају значајно мањи број предмета у раду.

У погледу посебних правила за социјалне спорове, у поступку пред радним и социјалним судовима треба да буде обавезно одржавање усмене главне расправе, што значи да ће суд своју одлуку моћи да заснује само на оним чињеницама о којим је странкама пружена могућност расправљања, за разлику од актуелног решења у управним споровима којим је, иако формално прокламовано, релативизовано правило о одржавању расправе. Дакле, радним и социјалним судовима не треба оставити широк и неодређен простор за слободну оцену да ли ће се или неће одржати усмена главна расправа у социјалном спору, јер такво решење лако може да одведе у произвољност и фактичко обесмишљавање расправног начела и што је још битније, таквим решењем се крши право грађана на правично суђење, загарантовано Европском конвенцијом, које обухвата право на саслушање.

Такође, у поступку решавања социјалних спорова битно је обезбедити двостепеност, јер странке у поступку пред радним и социјалним судовима увек треба да имају право на редован деволутиван правни лек, жалбу, по којој ће поступати другостепени суд, за разлику од Управног суда, пред којим је поступак једностепен,

те незадовољна странка нема право да изјави жалбу на одлуку суда. При чему се не може прихватити мишљење да се жалбом у управном поступку обезбеђује двостепеност заштите права грађана, док је управни суд фактички трећа инстанца у управним стварима, а имајући у виду да је природа управног спора и управног поступка другачија, пре свега због белодане чињенице да су судови независни од извршне власти за разлику од органа управе који су јој подређени.

Институционализацијом радних и социјалних судова у Републици Србији остварио би се значајан напредак у усклађивању нашег правосудног система са правним поретком заштите људских права из Европске конвенције о заштити права човека и основним слободама, пре свега, у погледу заштите права на правично суђење, на тај начин што би се функционисањем само једног апелационог суда ујединила судска пракса у области радних и социјалних спорова и што би се поступци пред радним и социјалним судовима, услед процесних новина на линији хитности решавања спорова, решавали у краћим роковима, те би се тако остварила заштита права на поступање у разумном року.

У вези са правним поретком из Европске конвенције битно је истаћи да будући домаћи радни и социјални судови, приликом стварања сопствене судске праксе, треба да тумаче право телеолошким методом, на тај начин што ће давати предност циљу норме у односу на језички израз, а како то чини Европски суд када тумачи норму Европске Конвенције, и то не само када се у својим одлукама буду позивали на одредбе ЕКЉП, већ уопште приликом тумачења радног и социјалног права треба да се руководе примером ЕСЉП, који својим еволутивним и иновативним тумачењем права даје авангардни пример како суд, путем примене права, може изнова давати нови живот једном општем правном акту и на тај начин одржавати актуелним правни поредак заснован на истом правном акту.

Надаље, домаће радно и социјално судство, како данашње неспецијализовано, тако и будуће специјализовано, треба пажљиво да прати судску праксу Европског суда, на исти начин као што је здраворазумска претпоставка да судови редовне надлежности прате праксу Уставног суда, све из разлога што су одлуке Европског

суда својеврстан путоказ судовима држава чланица, који показује друштвено прихватљив и пожељан правац развоја социјалних и економских права.

Такође, будући радни и социјални судови треба да се угледају на Европски суд правде, у смислу да у одабраним случајевима смело дају себи слободу да екстензивно тумаче прописе програмског карактера који уређују социјална и економска права, применом циљног метода на делотворан начин, омогућавајући при том пуно дејство правним нормама, наравно у границама начела законитости, те да таквим креативним тумачењем прописа прошире дејство програмских норми донетих од стране законодавца, а која начела не би заживела без удахнућа живота од стране суда.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Литература

1.1. Монографије, уџбеници, коментари закона, радови у зборницима и научни чланци

- Andersen James, „Case management in the Danish Labour Court“, *Twelfth Meeting of European Labour Court Judges*, Budapest 2004.
- Arandarenko Mihail, Jorgoni Elira, Stubbs Paul, „Социјални утицај глобалне економске кризе на Западни Балкан“ (превод дела: „Social impact of the Global Economic Crisis on Western Balkans“, преводилац: Наталија Перишић), *Социјална политика и криза*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд 2009, 17-51.
- Бајич Стојан, *Основи радног права – општи део*, Београд 1937.
- Benjamin P., „Legal Representation in Labour Courts“, *Industrial Law Journal*, Vol. 15, Issue 2, 1994, 250-260.
- Berenstein Alexandre, Mahon Pascal, *Labour Law in Switzerland*, Kluwer Law International, Berne 2001.
- Bercusson Brian, *European Labour Law*, Cambridge University Press, UK 2009.
- Bercusson Brian, „Interpreting the EU Charter in the context of the social dimension of European integration“, *European labour law and the EU Charter of Fundamental Rights (ed. Brian Bercusson)*, European Trade Union Institute, Brussels 2002, 9-12.
- Blankenburg E., Rogowski R., „German Labour Courts and the British Industrial Tribunal System - A Socio-Legal Comparison of Degrees of Judicialisation“, *Journal of Law and Society* Vol. 13, Issue 1, 1986, 67-92.
- Божићевић Чедомир, *Право социјалне интеграције – Социјална држава, Индустијска демократија и Слобода рада*, Цетиње 2004.

- Бодирога Никола, *Грађанско процесно право – Практикум*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2011.
- Божовић Бојан, *Правна подређеност као битно обележје радног односа – истраживачки рад*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2012.
- Божовић Бојан, „Судско решавање социјалноправних спорова у Немачкој, Француској и Србији“, *Право и привреда – Часопис за привредноправну теорију и праксу*, Удружење правника у привреди Србије, Београд 10-12/2015, 40-55.
- Божовић В. Бојан, „Север и југ европског радног и социјалног судства“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 4/15, 2025-2046.
- Брајић Влајко, *Радно право – радни односи, други односи рада и социјално осигурање*, Београд 1991.
- Брковић Радоје, *Радни суд*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 2003.
- Брковић Радоје, Актуелна питања о радним судовима у Европској Унији, *Радно и социјално право*, Београд 3-6/98.
- Брковић Радоје и Урдаревић Бојан, „Нови службенички систем Србије“, *Радни однос државних службеника – Зборник радова са научног скупа*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац 2006, 21-34.
- Vivier Bernard, Gantelme Dominique., Antona Jean-Paul, Billot Claire, *Les juridictions du travail dans les Etats membres de la Communauté economique europeenne*, Institut superieur du travail, Conseil superieur de la prud`homie, La documentation Francaise 1990.
- Вила Игор, „Уставносудска заштита економских и социјалних права у време економске кризе“, *Правни записи Правног факултета Универзитета Унион*, Београд 1/2014, 66-80.
- Vranken Martin, „Specialisation and Labour Courts: A Comparative Analysis“, *Comparative Labor Law Journal* Vol. 9, Issue 4, 1988, 497-525.
- Глигорић Чедомир, „Временски оквир у Закону о парничном поступку Републике Србије из 2011. године“, *Анали ПФБ*, Београд 2/2011, 344-359.

- Glynn Timothy P., *Social Security Law in the United States*, Kluwer Law International, The Netherlands, 2012.
- *Господар поступка: Латинске изреке – правила и изрази из области цивилне процедуре*, ур. Н. Петрушић, А. Адамовић, Правни факултет Универзитета у Нишу 2012.
- Griffeu Brian, „The Reasonableness Test: Assessing Violations of State Obligations under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, *Human Rights Law Review*, Oxford University Press 11:2/2011, 275-327.
- Грубач Момчило, *Кривично процесно право*, Београд 2013.
- Davies Owen, „Social Courts in China and the German Democratic Republic“, *Poly Law Review*, London 1980-1981, 43-45.
- Dembourg Marie Benedicte, „Gaygusuz Revisited: The Limits of the European Court of Human Rights’ Equality Agenda“, *Human Rights Law Review*, Vol. 12, Issue 4, 2012, 689-722.
- Димитријевић Војин, Поповић Драгољуб, Папић Татјана и Петровић Весна, *Међународно право људских права*, Београдски центар за људска права, Београд 2007.
- Dutertre Gilles, *Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права* (превод дела: *Key case-law extracts European court of human rights*, преводилац Крзнарић Никола), Службени гласник, Београд 2006.
- Ђорђевић Ђорђе, *Прекршајно право – са основама привреднопреступног права*, Београд 2013.
- Ђукић Лидија, Лутовац Звездана, *Сексуално и родно засновано насиље – грађанско-правна заштита*, Правосудна академија, Београд 2012.
- Ђурић Драган, *Европски социјални модел*, Београд 2013.
- Elezi M., „Innovation in Justice and Security by Treaty of Lisbon“, *Acta Universitatis Danubios Juridica*, Issue 3, 2013, 31-37.

- Етински Родољуб, „Изједначавање међународне заштите економских, социјалних и културних права са међународном заштитом политичких и грађанских права“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2009, 33-46.
- Закон о радњама, Београд, 1913.
- Emir Astra, *Law of employment*, Oxford University Press 2012.
- Ивошевић Зоран М., Ивошевић Милан З., *Коментар Закона о раду*, Службени гласник, Београд 2015.
- Јашаревић Сенад, „Радни судови“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1-3, 1993-1995, 219-230.
- Јашаревић Сенад, *Решавање радних спорова мирним путем у теорији и пракси – докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2000.
- Јашаревић Сенад, *Social Security Law in Serbia*, Kluwer Law International, The Netherlands 2012.
- Јашаревић Сенад, *Социјално право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2010.
- Јашаревић Сенад, „Социјална сигурност и социјална држава“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2009, 151-165.
- Јашаревић Сенад, „Социјално-економска права у вези са радом у међународним и европским стандардима“, *Радно и социјално право*, Београд 1/2008, 176-198.
- Јашаревић Сенад, Обрадовић Горан, Ђукић Лидија, Перић С., *Приручник за борбу против дискриминације на раду – међународни стандарди, национално законодавство, судска пракса*, Повереник за заштиту равноправности, Београд 2012.
- Јевтић Ђурђица, *Права бораца у српском праву – мастер рад*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2014.
- Јовановић Предраг, „Интересна обележја радног односа“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 4/2013, 21-34.

- Јовановић Предраг, „Интересни сукоби и социјална стабилност у сфери радних односа“, *Радно и социјално право*, Београд, I/2013, 35-56.
- Јовановић Предраг, „Нормативна изградња људских и социјално-економских права“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2010, 103-115.
- Јовановић Предраг, *Радно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2012.
- Јовановић Предраг, „Радноправне димензије социјално-економских права у европском и нашем праву“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 2/2006, 343-357.
- Јовановић Предраг, „Сукоби интереса радника и послодаваца као узрок права“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад 95/1993.
- Jordan B., „Industrial pluralism and the Approach of the Industrial Court“, *Industrial Law Journal*, Vol. 10, Issue 5, 1989, 791-807.
- Јосифидис Коста и Супић Новица, „Држава благостања – конвергенција: одоздо versus одозго“, *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, Нови Сад 130/2010, 21-42.
- Кеча Ранко, *Грађанско процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013.
- Кеча Ранко, „О терету доказивања у парничном поступку“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2013, 75-94.
- Кеча Ранко, „О орочавању радњи суда у парничном поступку“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 1/2013, 9-23.
- King Jeff, *Judging social rights*, Cambridge University press 2012.
- Kjellberg Anders, *Union density and specialist/professional unions in Sweden*, Faculty of Social Sciences, Lund University 2014.
- Кнежевић Гашо, Павић Владимир, *Арбитража и АДР*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013.
- Кнежевић Марко, *Расправно начело у српском парничном поступку – докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2014.

- Ковачевић Љубинка, „Европска социјална повеља“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2005, 550-571.
- Ковачевић Љубинка, *Правна субординација у радном односу и њене границе – докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду 2011.
- Козар Владимир, *Коментар Закона о парничном поступку*, Београд 2011.
- Костић Дејан, „Решавање колективних радних спорова“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2006, 246-255.
- Лазаревић Драгољуб, *Коментар закона о извршењу и обезбеђењу*, Београд 2011.
- *Латинске изреке – правила и изрази из области цивилне процедуре*, уред. Невена Петрушић, Анђелија Адамовић, Правни факултет Универзитета у Нишу 2012.
- Лубарда Бранко, *Европско радно право*, Подгорица 2004.
- Лубарда Бранко, *Колективни уговори о раду – Упоредно право, теорија, пракса*, Београд 1990.
- Лубарда Бранко, *Лексикон индустријских односа*, Радничка штампа, Београд 1997.
- Лубарда Бранко, „Флексибилност – еуфемизам за неолиберализам или феномен инхерентан глобализацији и старењу становништва“, *Правни капацитети Србије за европске интеграције*, Београд 2007.
- Лубарда Бранко, *Радно право – расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу*, Правни факултет Универзитета у Београду 2012.
- Лубарда Бранко, *Решавање колективних радних спорова – методи и институције*, Правни факултет Универзитета у Београду 1999.
- Лубарда Бранко, *Увод у радно право – са елементима социјалног права*, Правни факултет Универзитета у Београду 2013.
- Лубарда Бранко, „Социјална права и достојанство на раду“, *Радно и социјално право*, Београд 2008, 9-37.

- Лубарда Бранко, „Социјално право и солидарност“, *Радно и социјално право*, Београд 1/2013, 57-74.
- Lopez Manuel Carlos Palomeque, Rosa Manuel Alvarez de la, *Derecho del Trabajo*, Editorial Centro de estudios Ramon Areces, S. A., Madrid, 2001.
- Manaouil C., Graser M., Ledoux B. et Jarde O., „Le contentieux technique de la securite sociale soumis aux exigences europeennes“, *Medecine & Droit*, 62-63, 2003, 152-158.
- Mackenzie William, „British Industrial Court“, *International Labour Review*, Geneva, 1921, 41-50.
- Маркс Карл, *Капитал – Критика политичке економије I-III* (превод дела: *Kritik der politischen Oekonomie*, преводиоци Моше Пијаде, Родољуб Чолаковић), Београд 1979.
- Маринковић Дарко, „Правосудна пракса Европског суда правде“, *Ревизија за Европско право*, Крагујевац 2008.
- Маринковић Дарко, Маринковић Владимир, „Пут Србије ка Европском социјалном моделу – стање и перспективе“, *Остваривање и заштита социјалних права*, Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Београд 2010, 282-298.
- Mead M., Industrial Tribunal towards a labour Court, *Bracton Law journal*, Vol. 25, стр. 43-48.
- Милков Драган, „О управном спору у Србији“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2011, 121-139.
- Милков Драган, *Управно право I – уводна и организациона питања*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2012.
- Милков Драган, *Управно право III – контрола управе*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2013.
- Митровић Драган М., *Аутономно право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2013.

- Napier B. W., „French Labour Courts - An Institution in Transition“, *Modern Law Review*, Vol. 42, Issue 3, 1979, 270-284.
- Ненадић Боса, „Уставна жалба и друге жалбе пред Уставним судом Србије“, *e – Press*, 2007/262.
- Обрадовић Горан, „Флексибилизација радних односа“, *Радно и социјално право*, Београд 2008, 199-211.
- Пајванчић Маријана, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2014.
- Пауновић Милан, Царић Славољуб, *Европски суд за људска права – надлежност и поступак*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007.
- Перишић Добросав, *Судска заштита права из радних односа у ФНРЈ*, Београд 1958.
- Петровић Александар, „Социјални системи – реформе и правци промена“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2006, 410-442.
- Петровић Драгана, Мршевић Зорица, Петрушић Невена, *Сексуално и родно засновано насиље – општи део*, Правосудна академија Београд 2012.
- Петрушић Невена, „Повереник за заштиту равноправности – улога, надлежност и начини поступања у случајевима дискриминације“, *Радно и социјално право*, Београд 2/2011, 19-36.
- Pieters Danny, *The Social Security: An Introduction to the Basic Principles – Second Edition – Revised*, Kluwer Law International, The Netherlands 2006.
- Pieters Danny, *The Social Security Systems of the Member States of the European Union*, Antwerp – Oxford 2002.
- Pieters Danny, *The Social Security Systems of the States Applying for Membership of the European Union*, Antwerp – Oxford 2003.
- Пикети Тома, *Капитал у XXI веку* (превод дела: *Le capital au XXI siecle*, Thomas Piketty, превела Кристина Бојановић), Академска књига, Нови Сад 2015.

- Пљакић Љубодраг, „Судска заштита државних службеника у управном спору“, *Радно и социјално право*, Београд I/2013, 261-272.
- Поповић Драгољуб, *Европски суд за људска права*, Службени гласник, Београд 2008.
- Поповић Драгољуб, *Европско право људских права*, Службени гласник, Београд 2012.
- Поповић Драгољуб, „Границе слободе изражавања – једна српска и једна европска пресуда“, *Билтен Врховног касационог суда*, Београд 1/2012, 163-174.
- *Principes generaux de l'aide sociale: conditions et procedures d'admission*, Conseil General de la Moselle – Direction de la Politique de l'Autonomie, 2010.
- Радованов Александар, *Закон о парничном поступку – Критички приказ, објашњења и тумачења*, Нови Сад 2012.
- Радовановић Слободан, „Право на суђење у разумном року“, *Правни инструктор*, Београд 2014.
- Радошевић Ратко, „Организација управног судства“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 3/2014, 407-424.
- Рајић Наташа, „Оправданост успостављања надлежности заштитника грађана у погледу покретања поступка оцене уставности закона“, *Зборник радова ПФНС*, Нови Сад 2/2013, 481-494.
- Рајовић Верољуб, *Судови удруженог рада*, Сл. лист СФРЈ, Београд, 1975.
- Ракић Бранко, „О смислу „сарадње“ или „дијалога“ између Суда правде ЕУ и судова држава чланица“, *Анали ПФБ* 2/2013, 69-91.
- Riedel Eibe, „Monitoring the 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, *Protecting Labour Rights as Human Rights: Present and Future of International Supervision* – edited by George P. Politakis, ILO, Geneva 2006, 3-13.
- Risak Martin E., *Labour Law in Austria*, Kluwer Law International, The Netherlands 2010.

- Risak Martin, „Employment rights mediation: more individualism leaking in?“, *Labour Law Research Network Inaugural Conference*, Pompeu Fabra University, Barcelona 2013.
- Sainsbury Roy, „Social Security Decision Making and Appeals“, *Social Security Law in context*, (Harris Neville), Oxford University Press 2003, 207-230.
- Skoler D. L., Weixel C. E., „Social Security Adjudication in Five Nations: Some International Perspectives and Comparisons“, *Administrative Law Review*, Vol. 33, Issue 2, 1981, 269-284.
- Слијепчевић Драгиша Б., „Правни положај запослених у стечајном поступку“, *Нека актуелна питања у поступку стечаја*, Зборник радова, ред. Д. Б. Слијепчевић, Београд 2010, стр 133-137.
- Слијепчевић Драгиша Б., „Уставна жалба у сфери радних односа“, *Правни информатор Београд* 6/2011, 3-12.
- Steenkamp Anton, „W[h]ither the Labour Courts - The Superior Courts Bill and the Future of the Labour Courts“, *Industrial Law Journal*, Vol. 27, Issue 1, 2006, 18-27.
- Stiglitz Joseph, „The Global crisis, social protection and jobs“, *International Labour Review* 148/2009, No 1-2, 1-14.
- Стојановић Зоран, Шкулић Милан, Радоман Миленко, *Кривично право – материјално, процесно, извршно*, Београд 2013.
- Стојановић Зоран и Перић Обрад, *Кривично право – посебни део*, Београд 2011.
- Стојановић Мијал, *Радни спорови – СР Немачка, Аустрија, Република Италија, Република Словенија и Република Србија*, Крагујевац 2007.
- Стојановић Петар, *Специјализовани судови за решавање радних спорова – мастер рад*, Правни факултет Универзитета у Београду 2010.
- *Судови удруженог рада*, Службени лист СФРЈ, Београд 1975.
- Тадић Љубомир, *Филозофија права*, Народна библиотека Србије, Београд 2006.

- Teyssie Bernard, Chevillard Alain, Dubceuf Valerie, Medjaj France, *Procedure prud`homale: oralite et contradiction*, Institut d'Etudes Europeennes et Internationales du Travail, Conseil superieur de la prud`homie, La documentation Francaise 1993.
- Томић Зоран, *Коментар Закона о управним споровима, са судском праксом*, Службени гласник, Београд 2012.
- Туцовић Димитрије, *Закон о радњама и социјална демократија*, Социјалистичка књижара у Београду 1908.
- Уредба о суду добрих људи, Београд 1933.
- Nepple Bob, Veneziani Bruno, *The Transformation of Labour Law in Europe*, Oxford - Portland 2009.
- Hiel I. Van, „Lay judges in labour courts“, *Annuel Legal Research Network Conference*, University of Groningen 2010.
- Царић Славољуб, „Општи принципи у вези са радним споровима у пракси Европског суда за људска права“, *Paragraf Lex, e-Press* 301/2009.
- Colas Neila Eusebi, *Fundamental Rights of workers in the Digital age: A methodological approach from a case study*, Pompeu Fabra University, Barcelona 2012.
- *Closer Look at the Courts of Danemark*, The Danish Court Administration, Kopenhagen 2012.
- Jean-Pier Chauchard, *Droit de la securite sociale*, Paris 2010.
- Чавошки Александра, Кнежевић-Бојовић Ана, Поповић Душан, *Европски суд правде*, Институт за упоредно право, Београд 2006.
- Шундерић Боривоје, „О радном спору“, *Анали Правног факултета*, Београд 1-3/1991.
- Шундерић Боривоје, „О појму социјалног ризика“, *Радно и социјално право*, Београд 2/2011, 1-18.
- Шундерић Боривоје, *Радни однос*, Београд 1990.

- Шундерић Боривоје, *Право Међународне организације рада*, Правни факултет Универзитета у Београду 2001.
- Шундерић Боривоје, *Социјално право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2009.
- Шундерић Боривоје, „Држава као послодавац“, *Радни однос државних службеника – Зборник радова са научног скупа*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 2006, 7-20.
- Шундерић Боривоје, „Устав и радно право“, *Радно и социјално право*, Београд 1-6/2006, 29-38.
- Шундерић Боривоје, „Примена закона“, *Радно и социјално право*, Београд 7-36.
- Waas Bernd, „The legal definition of the employment relationship“, *European Labour Law Journal*, Volume 1, 2010, No 1, 45-57.
- Weiss Manfred, Schmidt Marlene, *Labour Law and Industrial Relations in Germany*, Kluwer Law International, The Netherlands 2008.
- Weiss Manfred, „Labour Dispute Settlement by Labour Courts in Germany“, *Industrial Law Journal*, Johannesbourg 1994, 1-19.
- Wekel Sarah, „German Labour Courts Struggle with Trifles“, *European Labour Law Journal*, Vol. 1, Issue 2, 2010, 280-285.

1.2. Интернет адресе са којих су преузети подаци

- http://www.bsg.bund.de/DE/Home/home_node.html, 02. април 2014.
- <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/arbagg/gesamt.pdf>, 15. мај 2015.
- <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/sgg/gesamt.pdf>, 20. мај 2015.
- http://www.bsg.bund.de/DE/01_Das_Gericht/04_Organisation/03_Richter/richter_node.html, 10. август 2014.
- http://www.bsg.bund.de/DE/01_Das_Gericht/04_Organisation/02_Senate/senate_node.html, 12. август 2014.

- http://www.bsg.bund.de/DE/01_Das_Gericht/03_zustaendigkeit/zustaendigkeit_nod e.html, 11. август 2014.
- <http://ealcj.org/pdf/LabourJurisdictioninAustria.pdf>, 21. март 2015.
- <http://www.justice.gouv.fr/organisation-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/conseil-de-prudhommes-12033.html>, 01.март 2014.
- <http://ealcj.org/documents/francesummary.pdf>, 21. март 2015.
- <http://www.justice.gouv.fr/organisation-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/tribunal-des-affaires-de-securite-sociale-12032.html>, 01. април 2014.
- <http://www.dictionnaire-juridique.com/definition/conseil-de-prud-hommes.php>, 02. март 2015.
- http://www.ilo.org/ifpdial/information-resources/national-labour-law-profiles/WCMS_158903/lang--en/index.html, 15. март 2014.
- <http://www.iclg.co.uk/practice-areas/employment-and-labour-law/employment-and-labour-law-2013/italy>, 15. март 2014.
- <http://www.justice.gov.uk/tribunals/employment>, 10. март 2014.
- <http://www.justice.gov.uk/tribunals/sscs>, 29. март 2015.
- <http://www.judiciary.gov.uk/you-and-the-judiciary/going-to-court/high-court>, 05. март 2015.
- <https://www.gov.uk/employment-tribunals/make-a-claim>, 25. март 2015.
- <http://ealcj.org/documents/netherlands.pdf>, 21. март 2015.
- <http://government.nl/issues/administration-of-justice-and-dispute-settlement/costs-of-judicial-proceedings>, 05. април 2014.
- <http://www.poverenik.rs/sr/o-nama/nadleznost.html>, 25. јануар 2015.
- http://www.curia.europa.eu/jcms/jcms/T5_5230, 20. март 2015.
- www.arbetsdomstolen.se/pages/page.asp?IngID=7, 11. март 2015.
- www.domstole.se/Funktioner/English/The-Swedish-courts/County-administrative-courts/, 20. април 2015.
- www.domstole.se/Funktioner/English/The-Swedish-courts/Administrative-courts-of-appeal/, 20.април 2015.

- www.domstole.se/Funktioner/English/The-Swedish-courts/The-Supreme-Administrative-Court/ 20. април 2015.
- <http://www.government.nl/issues/administration-of-justice-and-dispute-settlement/the-dutch-court-system>, 04. април 2015.
- <http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/echr-rules-against-danish-closed-shop-agreements>, 10. јун 2016.
- http://www.coe.int/T/AdministrativeTribunal/Source/Article_Tribunal_en.pdf, 16.08.2016.

2. Извори права

2.1. Извори међународног порекла

- Универзална декларација о људским правима (*Universal Declaration of Human Rights, adopted by General Assembly resolution 217/III/ of 10 December 1948*).
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима, *Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 7/1971.
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, *Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 7/1971.
- Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, измењена у складу са протоколом број 11, протокола..., *Сл. гласник СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010.
- Ревидирана европска социјална повеља, *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.
- Статут Административног трибунала Савета Европе;
http://www.coe.int/T/AdministrativeTribunal/WCD/status_en.asp, 16.08.2016.

2.2. Извори домаћег порекла

- Закон о државним службеницима, *Сл. гласник РС*, бр. 79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2007, 67/2007, 116/2008, 104/2009 и 99/2014.
- Закон о забрани дискриминације, *Сл. гласник РС*, бр. 22/2009.
- Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, *Сл. гласник РС*, бр. 36/2009 и 88/2010.
- Закон о заштитнику грађана, *Сл. гласник РС*, бр. 79/2005 и 54/2007.
- Закон о заштити података личности, *Сл. гласник РС*, бр. 97/2008, 104/2009 - др. закон, 68/2012 – одлука УС и 107/2012.
- Закон о здравственом осигурању, *Сл. гласник РС*, бр. 107/2005, 109/2005 – испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС и 119/2012.
- Закон о евиденцијама у области рада, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 101/2005 – др. закон и 36/2009 – др. закон.
- Закон о извршењу и обезбеђењу, *Сл. гласник РС*, бр. 31/2011, 99/2011 – др. закон и 109/2013 – одлука УС.
- Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 31/2013, 45/2013 и 55/2014.
- Закон о мирном решавању радних спорова, *Сл. гласник РС*, бр. 125/2004 и 104/2009.
- Закон о облигационим односима, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља.
- Закон о парничном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС и 55/2014.
- Закон о пензијском и инвалидском осигурању, *Сл. гласник РС*, бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 - др. закон, 63/2006 - одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013 и 108/2013.

- Закон о посредовању у решавању спорова, *Сл. гласник РС*, бр. 55/2014.
- Закон о прекршајима, *Сл. гласник РС*, бр. 65/2013.
- Закон о радним односима у државним органима, *Сл. гласник РС*, бр. 48/91, 66/91, 44/98 – др. закон, 49/99 - др. закон, 34/2001 - др. закон, 39/2002, 49/2005 – одлука УСРС, 79/2005 - др. закон, 81/2005 – испр. др. закона, 83/2005 - испр. др. закона и 23/2013 – одлука УС.
- Закон о раду, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014.
- Закон о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштва, *Сл. гласник РС*, бр. 101/2013.
- Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, *Сл. гласник РС*, бр. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.
- Закон о социјалној заштити, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2011.
- Закон о спречавању злостављања на раду, *Сл. гласник РС*, бр. 36/2010.
- Закон о судовима удруженог рада, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 24/74.
- Закон о стечају, *Сл. гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011 - др. закон, 71/2012 - одлука УС и 83/2014.
- Закон о социјалном становању, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2009.
- Закон о судовима, *Сл. гласник РС*, бр. 46/91, 60/91 - испр., 18/92 - испр., 71/92, 63/2001 – др. закон, 42/2002 – др. закон, 27/2003 – др. закон, 29/2004 – др. закон и 116/2008 – др. закон.
- Закон о судовима удруженог рада СР Србије, *Сл. гласник СР Србије*, бр. 32/75.
- Закон о судским таксама, *Сл. гласник РС*, бр. 28/94, 53/95, 16/97 – др. закон, 34/01, 9/02, 29/04, 61/05, 116/08 – др. закон, 31/09.
- Закон о уређењу судова, *Сл. гласник РС*, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – др. закон, 78/2011 – др. закон, 101/2011 и 101/2013.
- Закон о удруженом раду, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 53/76, 57/83, 85/87, 6/88 и 38/88.
- Закон о уставном суду, *Сл. гласник РС*, бр. 109/2007, 99/2011 и 18/2013 – одлука УС.
- Закон о управним споровима, *Сл. гласник РС*, бр. 111/2009.

- Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.
- Одлука о образовању и раду Стручне службе Повереника за заштиту равноправности, *Сл. гласник РС*, бр. 8/2011 и 32/2013.
- Пословник о раду Повереника за заштиту равноправности, *Сл. гласник РС*, бр. 34/2011.
- Пословник о раду Уставног суда, *Сл. гласник РС*, бр. 103/2013.
- Устав Републике Србије, *Сл. гласник РС*, бр. 98/2006.
- Пословник о уређењу и раду врховног касационог суда, *Сл. гласник РС*, бр. 37/2010 и 51/2014.
- Судски пословник, *Сл. гласник РС*, бр. 110/2009, 70/2011, 19/2012 и 89/2013.

2.3. Извори страног порекла

- Закон о заштити права на суђење без непотребног одлагања Републике Словеније, *Uradni list RS* бр. 49/06.
- Закон о радним и социјалним судовима Републике Словеније – *ZDSS, Zakon o delovnih in socialnih sodiščih - Uradni list RS, št. 2/04, 10/04 – popr., 45/08 – Zarbit, 45/08 – ZPP – D, 47/10 odl. US in 43/12 – odl. US.*
- Закон о судовима Републике Словеније, *Zakon o sodiščih – Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJNepS, 33/11, 75/12 – ZSPDSLS-A in 63/13.*
- Закон о радним судовима Савезне Републике Немачке (*Arbeitsgerichtsgesetz – ArbGG*), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/arbogg/gesamt.pdf>, 15.05.2015.
- Закон о социјалним судовима Савезне Републике Немачке (*Sozialgerichtsgesetz – SGG*), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/sgg/gesamt.pdf>, 20.05.2015.
- Закон о радним и социјалним судовима Републике Аустрије (*Arbeits und Sozialgerichtsgesetz – ASGG*),

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnormen/10000813/ASGG%2c%20Fassung%20vom%2019.05.2015.pdf>, 23.05.2015.

- Закон о трибуналима за запослење Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске (*Employment Tribunals Act - ETA*), http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/17/pdfs/ukpga_19960017_en.pdf, 12.05.2015.
- Закон о радном суду Краљевине Данске (*The Danish Labour Court Act*); <http://ealcj.org/pdf/TheDanishLabourCourAct.pdf>, 19.05.2015.

3. Судска пракса

- *Case of Schmidt and Dahlstrom v. Sweden, Application no. 5589/72, Judgment, Strasbourg, 6 February 1976.*
- *Case of Young, James and Webster v. The United Kingdom, Application no. 7601/76, Judgment, Strasbourg, 13 August 1981.*
- *Case of Van der Musselle v. Belgium, Application no. 8919/80, Judgment, Strasbourg, 23 November 1983.*
- *Case of Sigurdur A. Sigurjonsson v. Iceland, Application no. 16130/90, Judgment, Strasbourg, 30 June 1993.*
- *Case of Gaygusuz v. Austria, Application no. 17371/90, Judgment, Strasbourg, 16. September 1996.*
- *Case of Siliadin v. France, Application no. 73316/01, Judgment, Strasbourg, 26 July 2005 (Siliadin v. France, ECHR 2005-VII).*
- *Case of Sorensen and Rasmussen v. Denmark, Application nos. 52562/99 and 52560/99, Judgment, Strasbourg, 11 January 2006 (Sorensen and Rasmussen v. Denmark, ECHR 2006-I).*
- Пресуда Европског суда за људска права у предмету Цветковић против Србије, представка бр. 17271/04, од 10. јуна 2008. године, објављена у *Сл. гласник РС*, бр. 68/2008.

- Пресуда Европског суда за људска права у предмету Винчић и други подносиоци представки против Србије, представке бр. 44698/06, 44700/06, 44722/06, 44725/06, 49388/06, 50034/06, 694/07, 757/07, 758/07, 3326/07, 3330/07, 5062/07, 8130/07, 9143/07, 9262/07, 9986/07, 11197/07, 11711/07, 13995/07, 14022/07, 20378/07, 20379/07, 20380/07, 20515/07, 23971/07, 50608/07, 50617/07, 4022/08, 4021/08, 29758/07 и 45249/07, од 01. децембра 2009. године, објављена у *Сл. гласник РС*, бр. 109/2009.
- Пресуда Европског суда за људска права у предмету Симић против Србије, представка бр. 29908/05 од 24. новембра 2009. године, објављена у *Сл. гласник РС*, бр. 103/2009.
- *Appeal No. 563/2015 - Gyorgyi KACSANDI (III) v. Governor of the Development Bank of the Council of Europe, Decision of the Administrative Tribunal of 26 April 2016.*
- *Appeal No. 521/2011 - R. V. (II) v. Governor of the Council of Europe Development Bank, Decision of the Administrative Tribunal of 26 September 2012.*
- *Appeal No. 155/1989 (ANDREI v. Secretary General), Decision of the Appeals Board of 21 September 1989.*
- Одлука Уставног суда Србије, У.бр.718/12 од 03.04.2014.

4. Одлуке квазисудских институција

- Мишљење Заштитника грађана бр. 117-2422/12 од 11.10.2012. године.
- Мишљење Заштитника грађана бр. 15-3314/12 од 22.10.2012. године.
- Мишљење Заштитника грађана бр. 419-661/12 од 13.12.2012. године.
- Мишљење Заштитника грађана бр. 16-3902/12 од 28.10.2013. године.
- Мишљење Заштитника грађана бр. 14-1442/13 од 05.08.2014. године.
- Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-127/2014-02 од 04.09.2014. године.

- Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-450/2014-02 од 29.01.2015. године.
- Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-290/2014-02 од 05.02.2015. године.
- Мишљење Повереника за заштиту равноправности бр. 07-00-544/2014-02 од 11.03.2015. године.
- Мишљење Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података личности бр. 011-00-23/2006-03.
- Мишљење Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података личности бр. 011-00-691/2013-02 од 05.11.2013. године.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Бојан Божовић је рођен 10. јуна 1981. године у Новом Саду. Основну школу „Душан Радовић“ у Новом Саду завршио је као носилац Вукове дипломе и ђак генерације, а потом је завршио Гимназију „Светозар Марковић“ у Новом Саду.

Правни факултет, Смер унутрашњих послова, Универзитета у Новом Саду уписао је у школској 2000/2001 години, а дипломирао 01. септембра 2005. године са просечном оценом 9,21.

Мастер студије на Правном факултет Универзитета у Новом Саду – Радноправна ужа научна област, уписао у школској 2006/2007 години, које је завршио 15. јануара 2008. године, одбраном мастер рада под називом „Право на штрајк“, са укупном просечном оценом 10,00 пред комисијом коју су чинили: проф. др Предраг Јовановић, проф. др Сенад Јашаревић и проф. др Стеван Шогоров.

Докторске студије на Правном Факултету Универзитета у Београду, Радноправна ужа научна област, уписао је у школској 2009/2010. години. На првој години докторских студија положио је испит из предмета: Методологија научноистраживачког рада пред комисијом у саставу: проф. др Бранко Лубарда и проф. др Саша Бован; као и Први усмени докторски испит пред комисијом коју су чинили проф. др Бранко Лубарда, проф. др Боривоје Шундерић и проф. др Предраг Јовановић, а који се састојао од следећих предмета: Радно право, Право социјалне сигурности и Међународно радно право. На другој години докторских студија успешно је одбранио истраживачки - семинарски рад под називом „Правна подређеност као битно обележје радног односа“, а потом је положио и Други усмени докторски испит пред комисијом коју су чинили проф. др Бранко Лубарда и доц. др Љубинка Ковачевић, а који се састојао од следећих предмета: Решавање колективних радних спорова и Службеничко право и службеничка етика.

Правосудни испит је положио 2009. године, оценом „врло добар“, са четири одлике.

Током 2005. и 2006. радио је као адвокатски приправник у Адвокатској канцеларији Симић у Новом Саду, да би почев од 2007. године радио као судијски

приправник у Окружном суду у Новом Саду, а 2008. године је засновао радни однос у Трговинском суду у Новом Саду на пословима судијског приправника. У јануару 2010. године засновао је радни однос у Основном суду у Новом Саду, за обављање послова судијског сарадника на Одељењу за радне спорове, да би крајем 2011. године положио пријемни испит на Правосудној академији у Београду (чланови испитне комисије: Владимир Вукчевић - Специјални тужилац за ратне злочине, Снежана Марковић – Заменик Републичког јавног тужиоца, Бисерка Живановић – Судија Апелационог суда у Београду, Синиша Важић – Судија Апелационог суда у Београду и Драгољуб Албијанић – Председник вишег суда у Београду) и засновао радни однос са Правосудном Академијом у статусу полазника почетне обуке за обављање судијске и тужилачке функције. У септембру 2014. године положио је завршни испит на Правосудној академији у Београду.

Почев од јуна 2015. године врши судијску функцију у Основном суду у Новом Саду, где је Заменик председника Одељења за радне спорове.

Током 2006. године пет месеци је провео у САД, *New York City*, где је усавршавао енглески језик. Током 2009. године био је члан Радне групе Извршног већа Града Новог Сада за израду Локалног акционог плана запошљавања младих. Учествовао је на многобројним семинарима у земљи и иностранству у организацији *OSCE*, *USAID* (носилац је Дипломе за успешно похађање обуке „Вештина писања пресуда“ у организацији *National Center for State Courts, Washington DC*), *KAS* (Фондације *Конрад Аденауер*) и Правосудне академије у Београду, а 2013. године је био у студијској посети Савету Европе и Европском суду за људска права у Стразбуру. Освајао је награде на националним такмичењима у дебатовану испред Дебатног клуба „Привредник“ Нови Сад. Учествовао је са презентацијом на међународном научном скупу младих истраживача у области европског радног и социјалног права који се одржао 2016. године на Факултету за правне и политичке науке Универзитета у Сегедину.

Говори енглески језик, а стручном литературом се користи и на француском језику.

Кандидат Бојан Божовић је објавио следеће научне радове:

1. „Судско решавање социјалноправних спорова у Немачкој, Француској и Србији“, *Право и привреда – Часопис за привредноправну теорију и праксу*, Удружење правника у привреди Србије, Београд 10-12/2015, 40-55; и
2. „Север и југ европског радног и социјалног судства“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 4/15, 2025-2046.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Радни и социјални судови – друштвена улога и оправданост увођења у правосудни систем Републике Србије, која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

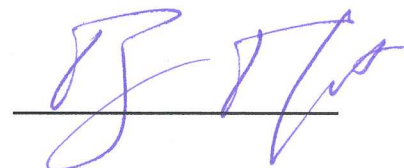
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, децембра 2016. године

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: **Бојан В. Божовић**

Број индекса: 20/ДС 2009

Студијски програм: **Јавноправна научна област – Радно и социјално право**

Наслов рада: **Радни и социјални судови – друштвена улога и оправданост
увођења у правосудни систем Републике Србије**

Ментор: **Проф. др Бранко Лубарда**

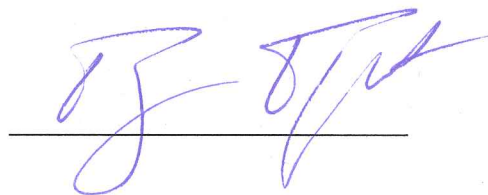
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, децембра 2016. године

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: **Бојан В. Божовић**

Број индекса: 20/ДС 2009

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

Радни и социјални судови – друштвена улога и оправданост увођења у правосудни систем Републике Србије

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, децембра 2016. године

